

પછી તેનું મનન કરવાથી, કર્તાઈ, કાવ્યમાં યુગેલી, ચમત્કૃતિનો પ્રકાશ થાય છે. વાંચનારને એકંદર આનંદ રસ ઉપજાવનારું અને, એક વાત, વાંચ્યા પછી ફરીથી તેનું તેજ પુસ્તક વાંચવાની ઘેરના કરનારું આ પુસ્તક છે.

આ સંસ્કૃત કાવ્ય મહાકાવ્ય છે. કર્તાઈ, જો કે, તેની અંદર અનેક ચમત્કારો અને ભાવો પ્રગટવળે તેમજ ગૂઢવળે રાણેલા છે. છતાં તેને, અત્યંત કઠળ, થવા દીધું નથી, સંસ્કૃત ભાષા અત્યંત કોમલ છટાદાર અને આનંદદાયક છે. વાંચનારને સંસ્કૃતનો, તેમજ જૈનશાસ્ત્રનો સારો શોષ આપનારું આ કાવ્ય છે.

આ પ્ર. સુધી, શશુજયના દીપકતુલ્ય પુંડરીકસ્વામી, જેવા મહા પુરુષનું ચરિત્ર સંપૂર્ણવળે વહાર ન પડવાનું કારણ એજ દેશાય છે. કે કમલમધમરિષ રચેલા આ કાવ્યની નકલો જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં લેવાયેલી નહિ હોય, કારણકે આ ચરિત્ર, મધ્ય અમને ફક્ત એકજ મઠી શકી અને તે વળ પડી માઘાની અને અત્યંત જુની હોવાથી જીર્ણ પ્રાયઃ હતી. આ ગ્રંથ અત્યંત ઉપયોગી, તેમજ, મસિદ્ધ કરવાની આવશ્યકતાવાળો હોવાથી અમે એક સારા પંડિત તરીકે ગણાતા મી. વેચરદાસ પાસે સારી રીતે સંશોધન કરાવી વહાર પાડ્યો છે. વાંચનારને સરલ થવા વાસ્તે પર્યાય શબ્દો અને નોટ પ્રતાપમાણમાં આપેલી છે.

આ પ્રંપના, આઠ સર્ગ, અને છેવટે એક સર્ગ જેટલી સમાપ્તિ કરેલી છે. તેમાં વિસ્તારથી પુંડરીકસ્વામીનું ચરિત્ર લેખવા ઉપરાંત સંશોધક મધ્યમ ચક્રવર્તી ભરતમહારાજનું અને મધ્યમ જિનપતિ શ્રુપમદેવનું વર્ણન આપેલું છે. સિદ્ધાદિ-શશુજયનું વર્ણન વળ સારા પ્રમાણમાં આપી વળો પ્રકાશ કર્યો છે—

વિશ્વાનુભક્તિકા—

સર્ગ ૧ શ્લોક—આ સર્ગમાં, કર્તાઈ, માંગલિક કરીતે, યુગાદિનાયને કેવલજ્ઞાનના પ્રસંગમાં, અયોધ્યાનગરીથી શરુઆત કરીકે શ્રુપમદેવશાસ્ત્ર, તેમજ, પરિતઓ, તેમજ, પ્રજોના પૂર્વમવતી સામે, જન્મ અને નામો, પુંડરીકસ્વામીનો જન્મ, શ્રુપમદેવની

દીક્ષા તથા તેમને મિત્રાની અપ્રાપ્તિ, કચ્છ મહાકચ્છ, નમિ અને વિનમિ, શ્રેયાંસકુમારનું દાન, તક્ષશિલાના ઉદ્યાનમાં વાહુ-
ચલિને પ્રશ્નનો સમાગમ ન થયો, પ્રશ્નને કેવલજ્ઞાન થયા પછી મરુદેવા માતાને લઈને ભરતરાજાનું વંદન માટે જવું, મરુદેવા
માતાનું મિદિગમન, પુંડરીકસ્વામીની દીક્ષા અને ગણધરપદની સ્થાપના વિગેરે વર્ણવેલા છે.

સર્ગ ૨ જો—ભરતરાજાનો દિગ્વિજય, ભરત ચક્રીના અઠાણું માઈઓની દીક્ષા, વાહુચલિ સાથે યુદ્ધની તૈયારીનું
વર્ણન આપેલ છે.

સર્ગ ૩ જો—ભરત અને વાહુચલિનું યુદ્ધ. વાહુચલિને કેવલજ્ઞાન, ઝંપમરુદેવનું સ્ફટિકાચલ ઉપર ગમન ભરતમહારાજે
કરેલું સાધર્મિક વાત્સલ્ય, ભરતરાજાએ કરેલા ચાર વેદો, ભરતપુત્ર મરીચિનોમંદ, ભરતમહારાજનું ચોવીશ જિનના નામવાલું
પાર શ્લોકનું વીતરાગ સ્તોત્ર, પુંડરીકસ્વામીએ પોતાને કેવલજ્ઞાનના સંવંધમાં કરેલો પ્રશ્ન. પ્રશ્નની આજ્ઞાનુસાર પુંડરીકસ્વામીનું
વિમલાચલ પ્રત્યે ગમન વર્ણવેલા છે.

સર્ગ ૪ જો—વિહાર કરતા પુંડરીકસ્વામીનું પોતનપુરના ઉદ્યાનમાં આગમન, ત્યાં મૌન રહેલ રત્નચૂડરાજા સાથે
સુનિચંદ્ર નામના મંત્રીનું આગમન, મંત્રીએ રાજાના મૌન થવાના સંવંધમાં કરેલ પ્રશ્ન, પુંડરીકસ્વામીએ કહેલ દાન મહિમા પ્રદ-
ર્શિત રાજાનો પૂર્વભવ, તે રત્નચૂડરાજાનું પાંચ હજાર મંદલિક રાજાઓ સાથે દીક્ષા ગ્રહણનું વર્ણન.

સર્ગ ૫ જો—પુંડરીકસ્વામીનું ચંપાપુરીમાં આગમન, લક્ષ્મીધરરાજાનું ચંદ્રના છત્ર સહિત પ્રશ્નને વંદન કરવા આવવું,
હરિગમેષોદેવે તે રાજાને ચંદ્રનું છત્ર પ્રાપ્ત થવાનું પૂછેલું કારણ, પુંડરીકસ્વામીએ કહેલું શિયલ અને તપ મહિમા પ્રદર્શિત
કરનાર લક્ષ્મીધરરાજાનો પૂર્વભવ, એથી ઘાલ મંદલીકરાજા સાથે લક્ષ્મીધરરાજાએ લીધેલી દીક્ષાનું વર્ણન.

સર્ગ ૬ જો—પુંડરીકસ્વામીનું ગજપુરનગરમાં આગમન, ત્યાં સોમયશારાજાનું વિજયસેન મંદલીકરાજા તથા શુનારામ

શ્વાનની સાથે આવ્યું, શ્વાનની ધર્મ ભાવનાના સંબંધમાં પુંડરીકસ્વામીએ કહેલ ભાવમહિમા પ્રદર્શિત વિજયસેન રાજાનો પૂર્વભવ અને દેવ દ્રવ્ય ભક્ષણ ઉપર શુનારામ શ્વાનના પૂર્વ ભવનું વર્ણન અને વિજયસેન રાજાનું દીક્ષા ગ્રહણ.

સર્ગ ૭ મો—પુંડરીકસ્વામીનું મથુરાપુરીમાં આગમન, ત્યાં ધન શ્રેષ્ઠીનું પોતાના પુત્ર દેવદત્તને છાંને આવ્યું, શ્રેષ્ઠીએ દેવદત્તની સ્ત્રી વિમલાના દુર્ભિગંધપણાનો કરેલો પ્રશ્ન, પુંડરીકસ્વામીએ કહેલ દેવદત્તનો તથા મુનિની દુર્ગંછા, મંદિરની આશાતના અને પ્રાણિઓનો વિયોગ કરવાના ફલ પ્રદર્શિત દેવદત્ત અને વિમલાના પૂર્વભવનું વૃત્તાંત અને દેવદત્તનું ત્રીશ હજાર વળિકોની સાથે દીક્ષાગ્રહણ.

સર્ગ ૮ મો—ભરતચક્રવર્તી પ્રથમતીર્થપતિને ઘાંદવા જાય છે. તે વખતે તેમની સાથે પુંડરીકસ્વામીને નહિ દેવદત્તની પ્રમુખે તેનું કારણ પૂછે છે. પ્રમુખે કહે છે કે પુંડરીક ગણધર વિમલાચલ પ્રત્યે જાય છે અને ત્યાં તેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનું છે. ભરતરાજાની તે વખતે સંય કાઢીને સિદ્ધાચલપ્રત્યે જવાની ઇચ્છા થાય છે અને પ્રમુખે સાથે પંધારવા વિજ્ઞાપિત કરે છે. પછી પ્રમુખ તથા સંય સહિત ભરતરાજા નીકળી મથુરામાં પુંડરીકસ્વામીની સાથે મળે છે. સંય સિદ્ધાચલની તે વખતના તળાંટી રૂપ વળારસીપુરીમાં પહોંચે છે. ભરતરાજા અહિં વિમલાચલના દર્શનનો અપૂર્વ ઉત્સવ કરે છે. ચૈત્રી પૂર્ણિમાને દિવસે પુંડરીકસ્વામી પાંચ ક્રોડ મુનિઓ સાથે અનશન કરી કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે જાય છે. ભરતરાજા સિદ્ધાચલ ઉપર જિનપ્રામાદ કરે છે. પ્રાંતે આદિજિનનો પરિવાર યતાવી અષ્ટાપદ ઉપર આદિશ્વર પ્રમુખના નિર્વાણનું વર્ણન અને અષ્ટાપદ ઉપર ભરતરાજાએ કરાવેલ જિનમંદિરનું વર્ણન છે.

છેવટે સમાપ્તિમાં—ભરતરાજાને અરિસાશુવનગાં કેવલજ્ઞાન અને અષ્ટાપદ ઉપર તેમના નિર્વાણની હકોક્તિ સર્વિસ્તર આપેલી છે. પ્રાંતે ગ્રંથકારની પરંપરાનું વર્ણન આપી આ ગ્રંથ સમાપ્ત કરેલ છે.

આ ગ્રંથના પહેલા ધ્રુવ સર્ગમાં અને આઠમા સર્ગમાં જે આદિશ્વર ભગવાનનું ચરિત્ર, ભરતમહારાજનું ચરિત્ર તથા શુભંજયની દફીકત આપેલી છે તે જો કે ઘણે ઠેકાણે આવી ગયેલી છે, છતાં આ ગ્રંથમાં તેજ દફીકતનું કર્ત્તવ્ય ઘણી સુધીથી પૂર્ણ કર્યું છે. સર્ગ ચોથા, પાંચમા, છઠા અને સાતમામાં આપેલા ચાર ચરિત્રો તદ્દન અપ્રસિદ્ધ છે. તે ચરિત્રો જાણ મનન પૂર્વક વાંચવા જેવા છે અને જીવનમાં ઘણોજ મુધારો કરવાવાળા છે. આ ગ્રંથ હાથમાં લીધા પછી સાચાંત વાંચવાની રુચી થયા વિના રહેતી નથી. આ ગ્રંથનું જો વિસ્તારથી વિવરણ કરવા વેસીયે તો ગ્રંથ કરતાં પણ મોટું પુસ્તક થઈ જાય તેમ છે વાસ્તે સાચાંત વાંચી જઈ કર્ત્તવ્યો અને પ્રસિદ્ધ કર્ત્તવ્યો શ્રમ સાફલ્ય કરશો એવી આશા છે.

આ પુસ્તકનું ગૌરવ વધારવા તેમાં આવતા પંદર આકર્ષક ચિત્રો નાખવામાં આવ્યા છે.

સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓ સર્વ હોતા નથી તેથી તેમજ ગ્રંથ વાંચવા મળવા યોગ્ય હોવાથી અમે આ ગ્રંથનું ભાષાંતર પણ બહાર પાડ્યું છે ગ્રંથની અંદરના સઘળા પ્રસ્તાવિક શ્લોકો ભાષાંતરમાં દાખલ કર્યા છે. ભાષાંતર અત્યંત રસીક છે અને ૧૩ હીસાઈના ચિત્રો નાખી સચિત્ર કરેલ છે. ભાષાંતર પ્રસારક સમાના મંત્રી રા. રા. કુંવરજી આણંદજીભાઈની દૃષ્ટિ નીચે છપાયેલ છે. ભાષાંતરની કિંમત ફક્ત રૂ. ૫ રાશી છે.

સંવત ૧૯૮૦
ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૫

શાહ મોહનલાલ ગીરધરલાલ.
ભાવનગર.

॥ श्रीजैनी शारदा विजयते ॥
अर्हम् ।

श्रीपुण्डरीक-चरित्रम्

श्रीरत्नप्रभसूरि-शिष्य—

आचार्यश्रीकमलप्रभविरचितम् ।

मङ्गलानि —

श्री-कीर्ती-श्वरता-ऽऽत्ममोदसदनं दुष्कर्मनिष्कन्दनं स्वैर्यो-दार्य-विवेकिताप्रमदनं सर्वाऽमरामोदनम् ।
स्फूर्जत्सप्तनयं सुहेतुनिचयं विज्ञातविश्वत्रयं पायात् पुण्यमयं सुमङ्गलमयं वो वाङ्मयं चिन्मयम् ॥ १ ॥

श्रीप्रथमो जिनः —

विश्वच्छायाविधायी सकलसुकविपुंस्कोकिलानुववाचः संस्कुर्वन् मञ्जुरीतिप्रभृतिचतुरतामञ्जरीस्वाददानात् ।
आकल्पं स्थायिरूपोऽतुलरस-फलदः स द्विवेको रसालो येन प्रारोपितोऽसौ प्रथमजिनपतिर्यच्छताद् वाञ्छितानि ॥

श्रीशान्तिजिनः —

दत्तेऽल्पादपि सेवनान्निजतुलां पारापतस्यात्मनो देहेनाऽपि तदेव मे त्रिभुवनेऽर्था जिनेन्द्रश्रियः ।

१ सप्त नपाथैतेः—नैगमः, संग्रहः, व्यवहारः, कजुगुत्रः, शब्दः, समभिरूढः, एवंभूतश्च । २ मवचनम् । ३ चित्तेः
कारणात्-उपचारदृष्ट्या चिन्मयम् । ४ उववाचः—उवा वाचः संस्कुर्वन् । ५ त्रिभुवनेऽर्थाः चक्रवर्तिश्रियाः ।

दाता मङ्ग्यमितीय चक्रिकमलां जन्मद्वयस्याऽनुगां यो हृष्टां कृतवान् करोतु स जिनः शान्तिः प्रभां सप्रभाम् ॥

श्रीनेमिजिनः —

गत्पोदाहृमिपात्रिजीजसगुणेर्नवाऽष्टजन्मप्रियां मोहारेः प्रविमोच्य पाणिनिहिते दीक्षाऽभिधे भाजने ।
हस्तक्षालनयत् प्रदाय विमलज्ञानाम्बु सिद्धेः सुखं भोज्यं भोजितवान् स्वयं तु वुभुजे पश्चात् स नेमिः श्रिये ॥४॥

श्रीपार्श्वजिनः —

यः पूर्वं कमठस्य वृष्टिसमये नागेश्वरात् सोल्लसद्-देहो वृद्धिमयन् सुरद्रुम इवोत्सर्पत्फणापल्लवः ।
उन्मीलत्सुमना विनीलकिरणैः पञ्चरिच प्रावृत्तो जातज्ञानफलस्तदैव कुरुतात् पार्श्वः श्रियं पार्श्वगाम् ॥५॥

श्रीवर्धमानजिनः —

स्यामी श्रीत्रिशलोदरेऽतिलघुतां स्नात्रे पदप्रान्ततो मेरोर्नर्तनशिक्षणे च गुरुतां विश्वे निजां दर्शयन् ।
मातुर्गौरवमुचकैः कथितवान् यो गर्भयोगी जिनः सोऽस्तु ध्यानविवर्धमानमहिमा श्रीवर्धमानः श्रिये ॥६॥

श्रीगुरुः पुण्डरीकः —

आद्यं केवलरत्नकोशमचलं शत्रुंजयाख्यं जवाद् गत्वा यः प्रकटं विधाय विजितक्रोधादिशत्रुवज्रान् ।
योधेन्द्रानिव सन्मुनीन् विहितवान्ऽक्षीणलक्ष्मीयुतान् श्रीनाभेयनिदेशतः स गणराट् श्रीपुण्डरीकोऽवतात् ॥

श्रीगौतमो गुरुः —

अस्त्यक्षीणमहानसी मयि यथा लब्धिः स्वभोगावधिः स्यादेवाऽपि कदा तथेति मनसा ध्यात्वेव हस्तस्थिताम् ।

रीक- ज्ञानं प्रथमं प्रदाय सुयतिव्यूहाय यो भुक्तवान् स स्वामी मम गो-तमोऽपहरतु श्रीगौतमोऽयं गुरुः ॥८॥

३ ॥ श्रीभक्तिमुक्तको मुनिः —

येन नारदमुनेः पुरः पुरा सिद्धितीर्थमहिमा महाद्भुतः । कीर्तितः सुकृतकीर्त्यलंकृतः सोऽतिमुक्तकयतीश्वरोऽवतात् ॥

४ श्रीसूरीन्द्राः —

यः पञ्चभाऽऽचारविशेषितश्रीरचाससिद्धान्तसमुद्रपारः । सूरीन्द्रवर्गोऽस्तु सुबोधिरत्नभरप्रदो ज्ञानरुचाग्रदीपः ॥

प्रभकर्तुरात्मलाघवम् —

पुण्डरीकचरित्रस्य प्रोज्ज्वलस्य विलोके । मार्तण्डमण्डलस्यैव स्वल्पदृष्टिः क्षमोऽस्मि किम् ? ॥ ११ ॥

८ मुनिप्रेरणया प्रवृत्तिः —

मुनीनां पितृतुल्यानां वाक्पालग्यनतोऽथवा । करिष्यामि पदोचारान् बालः स्वल्पबलोऽप्यहम् ॥ १२ ॥

तथाच —

शत्रुंजयमाहात्म्ये पूर्वाचार्याः —

सिरिसन्तुंजयगिरिवर-माहृष्यं भद्रबाहुणा रहं । श्रीशत्रुंजयगिरिवरमाहात्म्यं भद्रबाहुना रचितम् ॥

१२ ततो य वयरसामी उद्धरइ इह समासेण ॥१३॥ ततश्च वज्रस्वामी उद्धरति इह समासेन ॥ १३ ॥

तं इह पालित्तेणं उद्धरिअं गिरिवरिंदरुंदाओ । तद् इह पादलिप्तेन उद्धृतं गिरिवरेन्द्ररौद्रात् ।

१ गोः वाण्याः, तमः-अज्ञानम्-गो-तमः । २ "रुंदो विउल-मुहलेसु"- (दे० स० व०) इति देशीनाममालानचनात्
अप्रत्यो रुंद-शब्दो विपुलार्थः, स च रौद्रशब्दप्रकृतिः इति ।

कल्पं पादुडंभिन्नं भणिमो संक्षेवओ सारं ॥१४॥ कल्पं प्राभृतभिन्नं भणामः संक्षेपतः सारम् ॥ १४ ॥
 अतश्च—

पौण्डरीकी कथा श्रूयताम् —
 विवेकलोचनाकस्य श्रीनाभेषजिनेशितुः । धर्मधीरत्वशृङ्गारसुभगस्यायचक्रिणः ॥१५॥
 शशुंजयस्य सिद्धाद्रेश्चरित्रैश्चित्तचित्रदा । पौण्डरीकी कथा पुण्या पुण्याय श्रूयतां जनाः ॥१६॥
 सत्पण्डिताः—

—(युग्मम्)

प्रसय सद्भिर्विद्वद्भिर्मन्त्रागुम्फे मनो निजम् । नैर्मल्लाय निधातव्यं कतकक्षोदवज्जले ॥१७॥

अयोध्या—

अस्त्यऽयोध्येति नगरी गरीयःसंपदास्पदम् । याऽहंज्ञाया नृत्यतीव देवगेहध्वजैर्भुजैः ॥१८॥
 मणिवप्रस्फुरंछाम-नीरे प्रासादपद्मिनि । यस्याः प्रविष्टो मध्याह्ने हंसो हंस इवाऽऽवभौ ॥१९॥
 दानं प्रियवाक्सहितं ददतो वीक्ष्य सज्जनान् । मौक्यतो लज्जिता यत्र कल्पवृक्षास्तिरोऽभवन् ॥२०॥
 मानयन्ति सदा पुत्राः पितॄन् यत्र पुरे भृशम् । इति प्रेक्ष्येव कामा-ऽर्थो धर्मं पीडयतो नहि ॥२१॥

ऋषभो भूमिपतिः—पौराश्चः—

अर्हेन् श्रीऋषभस्तत्र पाति भूमीपतिः प्रजाः । सुरा-ऽसुरशिरोरत्नराजिनीरौजितक्रमः ॥२२॥
 आचारचातुरीचारु विश्वं विश्वं चकार यः । स्रष्टेत्यवादि पुरुषोत्तम-नाभिभवो जनैः ॥२३॥

१ एकः श्रीशशुंजयकल्पः श्रीपादलिप्तगुरिणा संकलित- इति जैनग्रन्थावल्यां दृष्टम्, स एव अत्र अनेन ग्रन्थकृता स्मृत इति सुसंभवम् । २ अत्र धामानि नीराणि, प्रासादाः पद्मानि । ३ मूकभावात् । ४ कृतारान्निकक्रमः । ५ विश्वं समस्तम् ।

- रीक- बालगन्धेऽतिकौटिल्यं नञ्जलत्वं समीरणे । वशावेयातिदाहित्वं न पीरेषु कदाचन ॥२४॥
 ५॥ प्रीयन्ते गो-रसेयं गो-पाला उभयेऽपि हि । दानं-सद्गतिसंयुक्ताः कुंजराश्च नृकुंजराः ॥२५॥
 ४ इति श्रीदर्शनाय मारो वन्धश्च प्रेमतो नृणाम् । गुंस्तिर्मनो-याक्-कायानां क्रियते यत्र यजनैः ॥२६॥
 ४ पयित्रा सगरित्रा च समृद्धा तत्र भूमिणि । न्यायिनि दानिनि सर्वाऽप्युर्वराऽजनि राजनि ॥२७॥
 प्रभोः प्रणयिनी कीर्तिः सुरा-ऽसुर-नरेश्वरान् । नमगामास तद्यौसांयधिज्यं विदधे धनुः ॥२८॥

किं बहुना ?

- भान्यादिना जिन-इर्नः स तमोऽणहारं कुर्वन्तु येषु न करैर्विदधेऽक्षितापम् ।
 ८ भान्या जनाः प्रभुमहेषु च येः सगुण्याः पीताः कुतूहलरसाः स्मितपद्मनेत्रैः ॥२९॥

कपमपत्न्यौ—

- सुमङ्गला गच्छेण इशोराहितमङ्गला । सुनन्दा च सदाऽऽनन्दा प्रभोः पत्न्यौ वभूवतुः ॥३०॥
 १२ ग्यामी ताभ्यामनासक्त-मनाः स बुभुजे सुखम् । पारो भोगफलाम्भोषेः प्राप्यते कथमन्यथा ? ॥३१॥
 अथाऽसंपूर्णपदार्थ-लक्षा देवी सुमङ्गला । दधेऽस्य गर्भं मौक्तिकं शुक्तिकेच पयोमुचः ॥३२॥

१ द्वितीयावन्त्रस्य अतिप्रकृतात् । २ परने । ३ गो-रसाः दधि-नवनीतादिकाः, नाणीरूपाश्च । ४ गो-पालाः पृथ्वी-पालाः, आभीराश्च । ५ दानं यदा, ददनं च । सद्गतिः-प्रशस्तं गगनम्, सक्षोपश्च-गतैर्वैधार्थतात्-अथवा गतिः स्वर्गादिः । ६ गुप्तिनिषेधपक्षे गुप्तिः कारागृहम् । ७ तत अतो कृपभो न धनुः अधिज्यं विदधे-कीर्त्या एव सर्वेषां पशीकरणात् । ८ इनः मूर्धनः, पतिश्च । ९ कराः किरणाः, रोज-देया भागाश्च ।

सुनन्दाऽपि हृदानन्दा प्रभुसेवाप्रभावतः । वभार गर्भं सद्धर्म-मदंभ्रं भव्यधीरिव ॥३३॥
 अन्यदा निशि संसुप्ता साऽथ देवी सुमङ्गला । चतुर्दश महास्वप्नान् ददर्शाऽऽमोददायिनः ॥३४॥
 गजो-क्ष-सिंह-लक्ष्मी-स्रक्-चन्द्रा-ऽर्क-कलश-ध्वजाः । पद्माकर-विमाना-ऽन्वि-रत्नपुञ्जा-ऽग्नयश्च ते ॥३५॥
 स्वप्नान् स्वबुद्ध्यावास्थाप्य सा प्रबुद्धा महासती । प्रभाते सप्रभा प्रष्टुं प्रमोदात् प्रभुमभ्यगात् ॥३६॥
 कराभ्यां क्रान्तहस्तीन्द्रं मृगेन्द्रं सान्द्ररोचिषम् । दृष्ट्वा सो (स्वो) त्संगमं स्वप्ने सुनन्दाऽप्यत्र साऽऽद्ययौ ॥३७॥
 तयोः स्वप्नान् निशम्याऽऽह स्वामी कोमलया गिरा । देवि ! स्वप्नप्रभावात् ते चक्री पुत्रो भविष्यति ॥३८॥
 सुमङ्गला पुनः प्राह मत्सुतः कर्मतः कुतः । भविष्यति स चक्रेशः ? प्रसद्येदं वद प्रिय ! ॥३९॥
 जगाद् जगदीशोऽथ ज्ञानत्रयपवित्रवाक् । युवाभ्यां स्थिरचित्ताभ्यां देव्यौ ! संश्रूयतां वचः ॥४०॥

कपभपुत्रपूर्वभवाः—

क्षेत्रे महाविदेहाख्ये नगरी पुण्डरीकिणी । वज्रसेनाऽर्हतस्तत्र पुत्राः पञ्चाऽभवन्ममी ॥४१॥
 वज्रनाभस्तथा बाहुः सुबाहुः पीठसंज्ञकः । महापीठश्चेति सुता आद्यश्चक्र्यभवच्चिरम् ॥४२॥
 कियत्यपि गते काले संसाराऽसारताविदः । वज्रसेनजिनस्याऽन्ते तपस्यां ते समासदन् ॥४३॥
 गणेश्वरपदे प्राप्ते वज्रनाभो महामुनिः । अर्हद्भक्त्यादिभिः स्थानैस्तीर्थैश्चतुर्मुपार्जयत् ॥४४॥
 बाहुर्धनुर्धुभ्यः साधुभ्यो भक्तं भक्तिभराद् ददत् । आर्जयचक्रवर्तित्वं महाभोगविभूतिदम् ॥४५॥

१ अद्भुतम्-संपूर्णम् ।

हरीक-

यतः—

॥ ७ ॥

अर्थोपदेशे गुणसन्निवेशे चित्तप्रसादे शुचिशास्त्रवादे । अन्नं हि हेतुर्दुरितान्निषेत्तुर्देयं यतिभ्यः शम-सन्मतिभ्यः॥

उक्तं चः—

४

“तीर्हि ठाणेर्हि जीवा सुहृदीहाउपत्ताए कम्मं पगरंतिं तं जहा-पाणे नो अइयाइत्ता, नो मुसं वइत्ता, तहारूपं समणं वा फासुएणं, एसणिज्जेणं, मणुजेणं, पीइकारणेणं असण-पाण-खाइम-साइमेणं पडिलाभिन्ता भवइ-इच्छेर्हि तीर्हि ठाणेर्हि जीवा सुहृदीहाउपत्ताए कम्मं पगरंतिं” ।

अग्निः स्थानैः जीवाः शुभदीर्घायुष्कतया कर्म प्रकुर्वन्ति । तद्यथा-प्राणान् नो अतिपात्य, नो मृषा उदित्वा, तथारूपं भ्रमणं वा प्रासुकेन, एषणीयेन मनोज्ञेन, प्रीतिकारणेन, अशन-पान-खादिम-स्वादिमेन प्रतिलाभ्य भवति-इत्येतैश्चिभिः स्थानै-र्जीवाः शुभदीर्घायुष्कतया कर्म प्रकुर्वन्ति ।

सुपाहुः आमणाद्भेपु चक्रे विश्रामणां सदा । तत्प्रभावेण चक्रेषाऽधिकवीर्यत्वमार्जयत् ॥४७॥

यतः—

१२

तपःपुपां ग्लानिसुपेयुपां यो जराशुपां देहमथो गुरुणाम् ।

विश्रामणार्थः कुरुते पलाढ्यं पलाधिकः स्यात् स कथं न विश्वे ? ॥४८॥

श्रीवज्रनाभो व्याचक्षौ सुपाहुं बाहुमप्यथ । जातौ पीठ-महापीठौ रोपेण कलुपान्तरी ॥४९॥

उग्रं तपस्तपस्यन्तावप्येतौ रोपतो मुनी । ईपन्मायायुतौ स्त्रीत्वं कर्मोपाजयतामुभौ ॥५०॥

१ अयं पाठः स्थानाद्भेपु तृतीयस्थाने मय्य उद्देशके (पृ० ११७ बाबु). २ भ्रमणस्य इदम्-भ्रमणम् ।

चक्षुषश्चेन्द्रियाः पञ्च-नमस्कृतिकृतोऽथ ते । यतिनः कृतिनः पञ्च संप्राप्तुः पञ्चतां सुखात् ॥५१॥
 जीवः श्रीवज्रनाभस्य च्युतः सर्वार्थसिद्धितः । मरुदेवोदरेऽभूव-महं नाभिनृपात्मजः ॥५२॥
 बाहोः पीठस्य जीवौ नु च्युत्वा तस्माद् विमानतः । त्वत्कुक्षावागतौ देवि ! सांप्रतं युग्मरूपिणौ ॥५३॥
 महापीठः सुबाहुश्च भोगान् भुक्त्वा च्युतौ ततः । संजातौ युग्मरूपेण सुनन्दाकुक्षिकन्दरे ॥५४॥
 सुनन्दा न्यगदन्नाथ ! महापीठ-सुपीठयोः । जातं मायाफलं स्त्रीत्वं किं भावि नु तयःकलम् ? ॥५५॥
 स्वामी जगाद् हे देवि ! महानन्दपदप्रदम् । लप्स्येते केवलित्वं तौ महापीठ-सुपीठकौ ॥५६॥
 एवं सुकोमलं स्नेह-सहितं मधुरोज्ज्वलम् । स्वामिनो गो-रसं पीत्वा ते प्रीते जग्मतुर्गृहम् ॥५७॥

कृष्णभपुत्रादिजननम्—

अथो सुमङ्गला युग्मं सुपुत्रे सुखवेश्महत् (?) । महौजा भरतपुत्रस्तत्र द्राक्ष्यो च पुत्रिका ॥५८॥
 सुनन्दाऽपि ततोऽसूत यमलं विमलं रुचा । तत्र बाहुबलिः पुत्रः सुन्दरी चैव पुत्रिका ॥५९॥
 अथो एकोनपञ्चाशत्-पुत्रयुग्मान्यजीजनत् । प्रभूतभाग्यसंभूतमङ्गला सा सुमङ्गला ॥६०॥

तेषां नामानिः—

तावेर-कीर-काश्मीर-काम्बोज-कमलो-त्कलाः । करहाड-कुरुक्वाण-कैशिककव-कोशलाः ॥६१॥
 तारु-केशका-ऽरूप-कच्छ-कर्णाट-कीटकाः । केकि-कोल्लगिरी-कामरूप-कुङ्कुण-कुन्तलाः ॥६२॥
 तलिङ्ग-कलकूटौ च केरलः कलकण्ठकः । खर्परः खस-खेदौ वा गोप्या-ऽङ्गौ गौड-गाङ्गकौ ॥६३॥

१. मृत्युताम् ।

- जरीक- १९ ॥ ४ ८ ॥
 शिव-चैवरचूडाश्च जालंधर-कटकणौ । द्यकोडीभाण-डाहाल-भक्त-तायक-तोसलाः ॥ ६४ ॥
 दशार्ण-दण्डकी देवसभ-नेपाल-नर्तकाः । पञ्चाल-पल्लवौ पुण्ड्र-पाण्ड्य-प्रत्यग्रथा-ऽवुंदाः ॥ ६५ ॥
 यमेरा घोर-भदीय-माहिष्मक-महोद(ष)याः । मरुण्ड-मरुलौ मेद-मरु-मद्गुरु-मङ्गनाः ॥ ६६ ॥
 मह्यवर्त-महाराष्ट्र-पयना राम-राटकाः । लाट-ब्रह्मो-तरब्रह्मावर्त-ब्राह्मणवाहकाः ॥ ६७ ॥
 विराट्-वह्म-वैदेह-वनवास-वनायुजाः । वाल्हीक-वल्लवा-ऽवन्ति-वह्मयः शक-सिंहलौ ॥ ६८ ॥
 सुण-सुपार-सौवीर-सुराष्ट्र-सुहडा-ऽश्मकाः । हूण-हूरक-हम्पीज-हंसा-हृष्टक-हंहकौ ॥ ६९ ॥
 इत्यष्टानवतिः स्वामि-पुत्राः सुब्रामेरोचिपः । उत्सवाद् दत्तनामानः सुजन्मानः शुभा चभुः ॥ ७० ॥
 प्रभोरेतान्यपत्यानि धात्रीभिः पक्षपञ्चभिः । लाल्यन्ते स्म समितिभिः शीलाङ्गानीव नित्यशः ॥ ७१ ॥
 शतपुत्रस्फुरत्पत्रो नालीकप्रतिभः प्रभुः । यशोरसे रसापीठे रेजे राजश्रियाऽनिशम् ॥ ७२ ॥
 स्वामी सुवर्णवर्णाङ्गः संच्छायाद्भृतोऽङ्गजैः । सुरशील इवोद्भूतैः कोमलैः कल्पवृक्षकैः ॥ ७३ ॥

पुत्राणां विवाहादि—

- १२ ॥ इतोऽस्ति तत्राऽयोध्यायामेव देवयशानृपः । शैशवादादिदेवस्य वयस्यः सुप्रशस्यधीः ॥ ७४ ॥
 विमलाभिः कलालीभिः कलिता ललिता गुणैः । ऋषभश्रीरिति नाम्ना तस्माज्जाताऽस्ति पुत्रिका ॥ ७५ ॥
 गस्यां विलोकितायां हि रंतिर्न रतिदा दृशोः । सुदन्त्यां सुवदन्त्यां तु रीणां वीणाऽपि कर्णयोः ॥ ७६ ॥

१ इन्द्रकान्तयः । २ नालीकं फलम् । ३ छाया कान्तिः, वृक्षच्छाया च । ४ सुरशीलो मेरुः । ५ रतिः स्मरपत्नी ।

६ रीणा शीणा ।

तां कन्यां लक्षणैर्धन्यां प्रभुः प्रेक्ष्य विचार्य च । स्मित्वा ययाचे तं भूपं भरतायाऽऽत्मसूनुवे ॥ ७७ ॥

अथ देवयशाभूषः प्रणिपत्य जगत्पतिम् । स्वकरो कोरकीकृत्य जगाद जगतां वरः ॥ ७८ ॥

जगदीश ! क्व ते पुत्रो देवेभ्योऽधिककान्तिमान् ? । मम त्वत्पददासस्य सुगधरूपा क्व घालिका ? ॥ ७९ ॥

किन्तु प्रभो ! मे तनया सवयास्तनयेन ते । अतः प्रसादमाधाय प्रमाणय मनोरथम् ॥ ८० ॥

इति प्रतिश्रुतेऽनेन भरतं स्वसुतं प्रभुः । व्यवाहयत् सुविधिना कुमारीमृषभश्रियम् ॥ ८१ ॥

कुमारं भरतं सुगधं क्रीडारम्भरतं तया । वन-वाप्यादिषु प्रेक्ष्य कुतुकी स्वजनोऽभवत् ॥ ८२ ॥

कटाक्षैर्वचनैः पाणिक्षेपैरालिङ्गनैस्तयोः । स्नेहेन यौवनेनोच्चैस्त्रपा-मौग्ध्ये तनूकृते ॥ ८३ ॥

पाल्यसेतुं व्यतिक्रम्य यौवनाभोधिमध्यगौ । तौ दम्पती नवं सौख्यपीयूषं पपतुर्मिथः ॥ ८४ ॥

भरतपुत्रपुण्डरीकोत्पत्तिः—

इत्थं प्रयाति समये पद्मस्वप्नेन सूचितम् । सूनुमृषभसेनाख्यमृषभश्रीरसूत सा ॥ ८५ ॥

पुण्डरीकगर्भस्वप्नात् पुण्डरीकाङ्गगन्धतः । पुण्डरीक इति जनैः कृताख्यो वधूधे शिशुः ॥ ८६ ॥

श्रीऋषभविचिन्तनम्—

इतश्च जगतां नाथो भवपाथोनिधिं स्वयम् । प्रसरन्मोहतरङ्गं हतरङ्गं व्यचिन्तयत् ॥ ८७ ॥

हंहो ! आत्मन् ! विहायांऽहो मोक्षं चेद् गन्तुमिच्छसि । संसारे ध्वस्तसंसारे किं लुब्धोऽसि विचेतनः ॥ ८८ ॥

आत्मा आह— अन्येऽपि स्थिताः सन्ति ।

१ कोरकीकृत्य संपुटीकृत्य । २ प्रमाणय प्रमाणं कुरु । ३ अंहः पापम् । ४ समीचीनः सारः ध्वस्तो यस्मिन् ।

राक-

प्रभुराह—

११ ॥ पञ्चेन्द्रियघटक्षितं सरसौख्यविषोदकम् । यथा यथा पिवन्त्येते तथा मूर्च्छन्ति जन्तवः ॥८९॥

आत्मा आह—अहमत्र राजा । (प्रभुराह—)

४ श्री-पुं-नपुंसकत्वे-श-रङ्गरूपाणि यच्छतः । मोहस्य नटनाज्जीव । कट नाऽद्यापि खिद्यसे ? ॥९०॥
किं बहुना ?— सिष्णांसुरुचैर्मृगतृष्णिकासु सोऽन्त्रैर्निजाङ्गं परिधित्सुरेव ।
स्वपुष्पमालां स्वगले त्रिधित्सुः समीहते यो विषयैः सुखानि ॥९१॥

आत्मा प्रोवे—किं कुर्वे ? स्वामी आह—

८ ततो व्रतं समाश्रित्य स्फूर्जन्निपमतीव्रतम् । आत्मानं च जनं चैनं मोचयाऽऽहु भवार्तितः ॥९२॥
लोकान्तिकाः सुरा जगुः—

अग्रान्तरे प्रभोरग्रे व्योम्नो लोकान्तिकाः सुराः । तीर्थं प्रवर्तय स्वामिन् ! इति प्राञ्जलयो जगुः ॥९३॥

श्रीकृष्ण-भरतवार्तालापः—

१२ ततः श्रीभरतं यादृषलिप्रमुखयान्धवैः । युक्तमाकारयत् स्वामी सोऽपि तग्राययौ जवात् ॥९४॥
नत्वा पुरस्थितो ज्ञात-नयः स तनयः प्रभोः । प्रसादेभरतः प्रोवे भरतः स्वामिनाऽमुना ॥९५॥
ययं सुमुक्षयो वत्स ! भवं परिजिहीर्षवः । ततो भव महीनस्त्वमहीनभुजविक्रमः ॥९६॥

१ स्नातुमिच्छुः । २ अन्त्र-आंतरडां । ३ परिधातुमिच्छुः । ४ निधातुमिच्छुः । ५ स्फूर्जन्ती नियमस्य तीव्रता
पस्मिन् तत् । ६ भवशयोः । ७ प्रसाद एव इमो हस्ती । ८ परिहर्तुमिच्छवः । ९ यथाः इतः स्वामी ।

इत्यादेशं पितुः श्रुत्वा स्नेहगद्गदया गिरा । स कुमारः सुकुमारमित्युवाचौचितीचणः ॥९७॥

यथा तान ! पवित्रं मे त्वत्पादरजसा शिरः । तथा राज्याभिषेकेऽपि सर्वतीर्थाम्भसा नहि ॥९८॥

यथा त्वत्पाणिपद्मेन सलीलेन श्रुती मम । प्रीयेते न तथा तात ! मागधानां चद्रुक्तिभिः ॥९९॥

श्रीकृष्णभोक्तिः—

हर्षदुःखप्रसूनेन स्मितेन सुरभीकृताम् । उवाच वाचं स स्वामी भरतं स्वसुतं प्रति ॥१००॥

गृहारम्भं स्वयं श्रित्वा स्वतातं धर्मकर्मणि । अनुमत्य पुनन्त्यत्र पुत्रा अन्वर्थतस्तु ते ॥ १ ॥

यत्स ! धत्स्य ततो राज्यं प्राज्यं कुर्मो व्रतं वयम् । वृद्धानामिह सा भक्ति-र्यां धर्मे प्रेरणा परा ॥ २ ॥

तातस्याऽऽज्ञां सुरमार्ग्यां श्रुत्येति भरतः सुतः । द्विधाऽप्यवाङ्मुखास्तस्यौ विनीतानामिव स्थितिः ॥ ३ ॥

भरतराज्याभिषेक-बाहुवलिप्रमुखभागदानं च—

युगादीशनिदेशेन भरतं वरवारिभिः । कारितमङ्गलोद्गानाः प्रधानाः सिपिबुस्तदा ॥ ४ ॥

स बाहुवलिसुख्यानां स्वामी बाहुवल्लिष्टशाम् । विश्वान् विश्वंभराभोगान् तदौचित्याद् ददौ तदा ॥ ५ ॥

श्रीकृष्णभद्रज्याभिषेकः—

दानं संयत्सरं यावद् दत्त्वा निर्मत्सरऽऽन्तरः । इयामाष्टम्यां तिस्रौ चैत्रे तुरीये वासरांशके ॥ ६ ॥

चन्द्रे श्रितोत्तरापादे सुरा-ऽसुर-नरेश्वरैः । शुचिभिः स्नापितो नीरैः सुरत्नशिखिकाश्रितः ॥ ७ ॥

अमरीभिश्च नारीभिः गीयमानोऽम्बरे सुवि । संसिद्धार्थः स सिद्धार्थ-वनं प्रापाऽङ्घ्रिपावनः ॥ ८ ॥

१ मुकोमलम् । २ औचितीचतुरः ।

दरीक- श्रीरूपभदीक्षा-मनःपर्यवज्ञानम्—

(विशेषकम्)

चरित्रम्.

- ॥ १३ ॥ रत्नयानादधोत्तीर्णाऽशोकोऽशोकतरोस्तले । स त्रिलोक्या अलंकारोऽलंकारानमुचत् प्रभुः ॥ ९ ॥
प्रभुः स्वकुन्तलान् श्यामान् विश्वश्यामत्वभित् प्रभुः । उच्चखान युगादीशो जवान् मुष्टिचतुष्टयात् ॥ १० ॥
४ कल्याणकुम्भस्कन्धाग्र-स्फुरत्पल्लवसंनिभाः । सन्तिवतीन्द्रेण संरुद्धः प्रभुः पञ्चममुष्टितः ॥ ११ ॥
आद्यस्त्रैलोक्यशृङ्गारः प्रासादाग्रे च मण्डनम् । वासो वासवंसंयुक्तं दधौ स्कन्धे जिनेश्वरः ॥ १२ ॥
दुग्धसिन्धौ विनिक्षिप्य कुन्तलानमरेश्वरः । तुमुलं मुकुलीचके जनानां हस्तसंज्ञया ॥ १३ ॥
कृतपष्ठतपाः सिद्ध-नमस्कारं सरत्नरम् । सावद्ययोगं त्रिविधं त्रिधा सर्वं निषिद्धवान् ॥ १४ ॥
८ इति दीक्षाजुषो ज्ञानं मनःपर्यवसंज्ञकम् । उत्पेदे केवलज्ञानभानोः प्रातःप्रकाशवत् ॥ १५ ॥

श्रीरूपभेण सह अन्येषां प्रव्रज्या—

भूपाः कच्छ-महाकच्छ-प्रमुखाः प्रभुणा सह । व्रतं जगृहिरे भक्ताश्चतुःसाहस्रसंविताः ॥ १६ ॥

श्रीरूपभविहारे भिक्षाऽप्राप्तिः—

- १२ सुरेषु सर्वपुत्रेषु स्तुत्वा नत्वा गतेष्वथ । मौनवान् मुनिनाथोऽयं विजहार धरातलम् ॥ १७ ॥
वर्षं यावत् पुरा दानं ददता सर्वगेहतः । स्वामिना दूरिता भिक्षा प्रभुं प्रापेव सा न तत् ॥ १८ ॥
केऽपि रूपवतीः कन्याः केऽपि मत्तांश्च दन्तिनः । केऽपि सर्वां समृद्धिं स्वां प्रभवेऽदौक्यन् मुदा ॥ १९ ॥

१ वासवो देवेन्द्रः । २ पु०-गः ।

॥ १३ ॥

दारास्तु कारा इय योऽत्युदारोऽनागांश्च नागानिव नाकिपूज्यः ।

॥ १४ ॥

भूतिं तथा भूतिमिवोचभूति-काम्यऽरतकामोऽचकैमज्जिनो न ॥२०॥

कच्छ- महाकच्छादीनां त्रिपथगातटस्थितिः —

४ दुःमहान् महमानेन स्वामिनेव परीपहान् । सह गन्तुमशक्तास्ते कच्छाद्या इत्यचिन्तयन् ॥२१॥

तरणं गच्छेनाऽन्यौ समीरेण समं रयः । आरब्धं स्वामिनाऽस्माभिः यत् तीव्रं व्रतपालनम् ॥२२॥

नेनसा चिन्तयित्वेव कच्छाद्या अल्पशक्तयः । तस्थुस्त्रिपथगाग्रस्थे स्वस्थेन मनसाऽखिलाः ॥२३॥

नदि-विनमी—

८ अपो नदि-विनम्याख्यौ व्याघृत्तौ स्वामिकार्यतः । प्रेक्ष्य कच्छ-महाकच्छौ पितरौ चैवमूचतुः ॥२४॥

अभक्ताभ्यां युवाभ्यां किं ताता! लेभेदशेदशी? । ऋपभस्वामिनो भक्तिः परत्रेहाऽपि सौख्यदा ॥२५॥

आहतुस्तौ प्रभोस्तीव्रं व्रतं एवं चाल्पशक्तिकम् । ज्ञात्वा राज्यं त्वगृह्णन्तौ वयमित्थमिह स्थिताः ॥२६॥

पित्रोः श्रुत्या स्वरूपं तौ-ऊचतुः क्षत्रियोत्तमौ । त्यजद्भ्यां स्वामिनं नैव युवाभ्यां सुकृतं कृतम् ॥२७॥

१२ अविष्टपहितः स्वामी सेवकानां सुरदुमः । अदास्यत् तद् वचो येन युवयोः स्यान् महोदयः ॥२८॥

नदाऽऽयामेकचित्तेन प्रभुं सेवावहेऽधुना । साम्राज्यमपि यच्छन्तं भरतं मनसाऽपि न ॥२९॥

इत्थं कृतप्रतिज्ञौ तौ प्रभुं प्रार्थयैकमानसौ । पाणौ कृपाणौ विभ्राणौ तिष्ठतुः पारिपार्श्वगौ ॥३०॥

स्वननोवद् विभोरग्रे विरजीकृत्य भूमिकाम् । सिपेचंतुः सुमोऽम्भोभिः-लिप्सयेव फलस्य तौ ॥३१॥

? सर्पानिव । २ भस्वत् । ३ न काम्याचक्रे । ४ पु० सिक्त्वा चक्राते । ५ सुमानि कुसुमानि ।

पुण्डरीक-

भरणेन्द्रागमनम्—

॥ १५ ॥

अन्यदा भरणेन्द्रोऽथ जिनपं नन्तुमागतः । सेवाहेवाकिनी वीक्ष्य तौ वीरौ विस्मितोऽवदत् ॥३२॥
दर्शयन्ती प्रभुं पद्मविम्बेनैव हृदि स्थितम् । कौ युवां कुरुतं सेवां किमर्थं क्षत्रियोत्तमौ?? ॥३३॥

४ नमि-चिनमिप्रतिपद्यः—

नम्रतुः कणिनाथं तौ भृत्यायांयामसौ प्रभुः । वीक्षां जिघृक्षुर्वर्षेण दानादप्रीणयज्जगत् ॥३४॥
तदा दूरस्थितायायांमभूय स्वामिकार्यतः । चिन्तामणिरिवकोऽपि दास्यत्यन्नाऽपि नौ मतम् ॥३५॥
गतः— सेवकैर्निजपतिः खलु सेव्यो निर्धनोऽपि सधनोऽपि परो न ।

८

नीरहीनमपि नीरदमेव चातकः श्रयति नैव समुद्रम् ॥३६॥

सर्पाधिपोऽवदत्—

इत्याग्रहारी तौ प्रेक्ष्य मा भूत् सेवा वृथेत्यसौ । प्रभुभक्तगतयोः सत्वरक्तः सर्पाधिपोऽवदत् ॥३७॥
परम आदिनी मुक्तिर्युययोः स्वामिसेवनात् । साधर्मिकत्वाद् विचार्यं मत्तो गृहीतमादरात् ॥३८॥
१२ अप्रचत्वारिंशद्विधाः सहस्रान् भरणागतयोः । प्रददौ रोहिणी-गौरी-प्रज्ञासुखानथ ॥३९॥

नमि-चिनमिर्वताद्व्यगमनम् —

प्रणम्य स्वामिनः पादः-घाटुच्छ्वय भरेश्वरम् । विमानमद्वसुतं कृत्वा-ऽऽरुह्य तौ न्योग्नि चेतुः ॥४०॥
प्रभुभक्तिकलं पित्रोः संदर्श्य भरतस्य च । तौ निजं लोकमादाय गतौ वृताद्वयपर्वतम् ॥४१॥

१ 'ऊचतुः' इति भवेत् । २ भृत्यौ आवाम् । ३ दूरस्थितौ आवाम् अभूव । ४ पु० त । ५ पु० शक्ति- ।

॥ १६ ॥ कृष्णोत्तराङ्गा पट्टि मत्-पुराणि नमिन्पतिः । राजधानीं निजां चक्रे पुरे गगनवल्लभे ॥४२॥
 विनमिर्दक्षिणश्रेण्यां पञ्चाक्षतगराण्यसौ । संस्थाप्य सुस्थितिं चक्रे पुरेऽथ रथ-पुरे ॥४३॥

आचदानी श्रेयांसः —

४ अतो वृषभनाथोऽपि धुत्परीपहसामहिः । भिक्षां गवेपयामास ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे ॥४४॥
 परं व्रतजनन्या नो धैर्यस्य भिक्षया सह । इति ज्ञात्वेव स विभु-रीहांचक्रे तर्था रसांन् ॥४५॥
 ज्ञानादायो जिनो मत्वा श्रेयांसं त्यागदानिनम् । वत्सरान्ते निराहारः पुरं गजपुरं ययौ ॥४६॥
 तत्र श्रीवाण्ववेश-पुत्रः सौम्यपशा नृपः । श्रेयांसोऽस्य सुतः स्वप्नं निद्रपऽपश्यद्वेदशम् ॥४७॥
 ८ भूशे निष्प्रेमनां प्रसो मेरुः सर्वसुराश्रयः । सुधाम्भःकुम्भसेकेन पुनश्चक्रे प्रभ-विकः ॥४८॥
 दष्टं च श्रेष्ठिना स्वप्नं जयन् कोऽपि बहून् नरान् । खिन्नः श्रेयांसस्तथाह्वयं प्राप्य सर्वान् जिगाय तान् ॥४९॥
 श्रीसोमयशसा दष्टो भानुमानुविजितः । श्रेयांसोऽयोजयन् तांश्च सोऽपि तैः शुशुभे पुनः ॥५०॥
 सर्वं ते संसदि प्रातः स्वस्वस्वमविचारतः । श्रेयांसस्य शुभप्राप्तिं निश्चिन्वन्ति स्म चेतसि ॥५१॥
 १२ गायत् सभायाः स्वस्थानं विचार्य समये ययुः । तावद् विवेश भगवान् पुरं धर्म इवाङ्गवान् ॥५२॥
 पादान्ते लुठनं केचित् केचिन्पुच्छनकानि च । पुरे प्रविशतश्चक्रुः प्रभोः प्रेम्परायणाः ॥५३॥
 वृतं वन्दंरुभिर्नाथं चातकैरिव नीरदम् । पश्यन् केकिवदुद्गीवः श्रेयांसो मुमुदेतराम् ॥५४॥
 ईर्क्ष्य रूपमग्रेऽपि दृष्टमित्येष चिन्तयन् । सस्मार प्राग्भवेऽर्हन्तं चैरसेन विलोकितम् ॥५५॥

१ पु० कृष्ण- । २ तथा भिक्षया । ३ पु० रसा । ४ पु० निमग्नताम् । ५ वन्दनशीलो वन्दारुः ।

- पुण्डरीक- १ तदोक्तं वज्रनाभोऽयं भरते भविता जिनः । स्मृत्वा श्रेयांस इत्यागान्-नाभेयं प्रपितामहम् ॥५३॥
 ॥ १७ ॥ नत्वा नाभं निमन्त्रयाऽसी दानायाऽसं व्यलोकयत् । तावदिक्षुरसोऽभ्यागान्-नव्यः श्रेयांसदक्षपुरः ॥५७॥
 ४ इक्षुं चालोऽग्रहीताभस्त्यक्त्वाऽन्याः सुखसाविकाः । इत्युत्सुक इवाऽन्नेभ्यः स्नेहादिक्षुरसोऽभ्यगात् ॥५८॥
 सचकुम्भततेरिक्षु-रसं स दितते प्रभोः । करे वरेण भावेन सदाऽऽरोहन्निखं ददौ ॥५९॥
 तदा जयजयाराधं देवा देव्यो दिवि व्यधुः । सुवर्णं-रत्नवर्षं च चक्रुस्तस्य गृहाजिरे ॥६०॥
 श्रेयांसं श्रेयसां स्थानं नृपाः सर्वेऽपि तुष्टुवुः । तापसास्तेऽभ्यधुनाथो भिक्षार्थी धिविदे कथम् ? ॥६१॥
 सोऽवदद् वीक्षिते नाभेऽस्माप्यं पूर्वं निजं भवम् । सारथिर्वज्रनाभस्य केशवोऽहं पुरा भवे ॥६२॥
 ८ स्वयंप्रभाभयात् पूर्वं संगतः स्वामिना समम् । अष्टौ भवौ अमुं घावद्-उत्पन्नाः स्नेहवन्धतः ॥६३॥
 इति श्रुत्वा नृपाः हृष्टास्तापसाश्चाशिपं ददुः । जयः स्वैः दानिनां धुर्यं । जय धीरंशिरोमणौ ! ॥६४॥
 श्रीनाभेयकराऽऽलवालवलये वर्षात् प्ररुढः पुरा । कृत्वा गेहजनस्य संमदमथोऽशुष्यन् स दानद्रुमः ।
 संसिन्ध्येक्षुरसैः कृतो यतिमुन्दे येनाऽतिनव्यच्छविः, श्रेयांसः स नरोत्तमो विजयतां दानैकवीरश्चिरम् ॥६५॥
 १२ तदारभ्य जने जाते पुण्यर्नपुण्यतत्परे । विहरन् भगवान् भिक्षां यथाकालं स लेभिवान् ॥६६॥
 विदधे पारणां यत्र स्वामी तत्र स राजतुः । उपधापयन्मणीपीठ-मन्यांस्त्रिस्पर्शरक्षकः ॥६७॥
 साक्षादेतौ प्रभोरंही इति ध्यायन् स पादुके । विधाय तत्राऽनुप्रातः पूजां भूजानिजोऽकरोत् ॥६८॥
 श्रेयांसमिति कुर्वन्तः वीक्ष्याऽन्योऽपि जनोऽखिलः । प्रमुपारणस्य पृथ्व्यां कृत्वा पीठमपूजयत् ॥६९॥

१ पु० न्यमन्त्र्य- । २ सद्-आरोहत्-शिरम् । ३ पु० भवान् । ४ पु० पारणा ।

आदित्यमण्डलम्—

१८ ॥ आदिकृद् मण्डलमिदं-मित्यस्माद् वचनाच्छनैः । आदित्यमण्डलमिति श्रुतिर्जगति पप्रये ॥७०॥
प्रभुस्तक्षशिलापुरे—

४ ध्यानात् कृतमनोरक्षः प्रभुस्तक्षशिलापुरे । त्यक्तक्रोधादिसंसर्गः कायोत्सर्गमदाद् बहिः ॥७१॥

यादृचलिना चन्दनाय गतेऽपि असमागमाः, तद्विलापश्च—

उद्यानपालं विज्ञप्तो नृपः स्वामिसमागमम् । सायं मुदाऽयं संदध्यौ बली बाहुबली नृपः ॥७२॥

स्फूर्जन्तमोऽपवित्रायां राज्ञी यात्रौ चिती नहि । प्रातस्तातस्ततो चन्द्योऽनयद्योऽयं मया नयात् ॥७३॥

८ निशायां स विशामीशश्चिन्तयित्वेति संस्थितः । पुरीं प्रसाधयामास चारुचन्द्रोदयादिभिः ॥७४॥

प्रातः स्नातः श्वेतयासाः श्रितश्वेतमतंगजः । उच्चैर्धृतसितच्छत्र-सितचामरवीजितः ॥७५॥

रत्नचतुरंगै राजन्यै राजराजिः स राजितः । परीतोऽन्तःपुरीष्टन्दैरनुयातः पुरीजनैः ॥७६॥

गीतैरनयगीतैश्च प्रेक्षणीः प्रीणितेक्षणीः । दत्तचित्तः स्फुरच्चित्तस्तद्वनं प्राप पावनम् ॥७७॥

१२ याचद् गजं परित्यज्य विमुञ्चन् मणिपादुके । क्व प्रभुः क्व प्रभुश्चेति जगाद् जगतीपतिः ॥७८॥

वनीपालोऽवनीपालं नत्या ताचद् व्यजिज्ञपत् । देव ! देवाधिदेवो नो तिष्ठेद् भास्वति भास्वति ॥७९॥

श्रुत्वेति मूर्छितः प्राप भुवोऽङ्गमथ भूविभुः । चन्दनैः शिंशिरैः नीरैः ससंज्ञो व्यलपत् शुचा ॥८०॥

हा तत ! त्रिजगत्त्रातः ! कथं त्रातस्त्वयाऽस्मि नौ । स्वां हि चन्दनपुष्पेन पापारैर्वलिनोऽधुना ॥८१॥

१ पु० त्यक्तः । २ स्फूर्जन्ता तमसा अपवित्रायाम् । ३ यात्राया औचिती । ४ पु०-सितच्छत्रम् । ५ राज्ञाराट्-राजराट्-तस्मिन् राजराजि । ६ प्रभावति मूर्ध्नि । ७ निषेधार्थे ।

॥ १९ ॥

स्वामिना कृतसख्यत्वाद् वृक्षमुख्योऽसि वृक्ष ! भोः । त्वत्सदृशस्तु नैवाऽहं-मलब्धप्रभुदर्शनः ॥८२॥

इत्युक्त्वा वृक्षं स्वामिना-ऽऽश्रितपूर्वमालिङ्गति ।

४ इत्युपगयाऽसि हे पृथिवि ! प्रथमस्य जिनस्य यत् । पादौ व्यूढतरी रात्रा-वप्राप्तौ शिरसाऽपि मे ॥८३॥

इत्युक्त्वा प्रभुपादपद्मयो रजः शिरसि निक्षिपति । . . .

इत्याऽऽभीक्ष्ण्येन मूर्च्छन्तं मूर्च्छयन्तं जनानाम् । वीक्ष्य राजमृगाश्रयो मन्त्री प्रोचे नरेश्वरम् ॥८४॥

राजन् ! विलपन् मुक्त्वा पश्य श्रीरूपमप्रभुम् । कुत्र कुत्रेत्युदित्वाऽसौ राजा दग्ध्यां व्यलोकयत् ॥८५॥

८ सन्निवः प्रोन्निवान् स्वामिन् ! जगन्नाथोस्ति नो हृदि । तित्थं चित्तस्थितं रूप-ननित्थं वीक्षतां बहिः ॥८६॥

बाहुयलिना पादभूमौ मणिपीठेकरेणम्- -

निःशोकोऽथ नृपो नाथ-पादभूमावचीकरत् । मणिपीठं योजनोन्मं विस्तृतं पञ्चयोजनम् ॥८७॥

प्रभुः पुरिमतालके- -

१२ इत्याद्या-ऽनार्थदेशेषु आभ्यन्मौक्षीः मुनीश्वरः । जनं दर्शनतः शान्तं शीतांशुरिव सोऽकरोत् ॥८८॥

प्रताद् वर्षसहस्रान्ते पुरे पुरिमतालके । तले न्यग्रोधवृक्षस्य कानने शकटानने ॥८९॥

रूपामकाल्पुनकादद्यां त्रिरात्रेऽप्रतिमास्थिता । उत्तरापादगे चन्द्रे घातिकर्मक्षयोऽज्ज्वलः ॥९०॥

ध्यानान्तरस्थः पूर्वाहणे प्रथमस्य जिनार्चिषः । अवाप केवलज्ञानं लोका-ऽलोकावलोकदम् ॥९१॥ (विशेषकम्)

१ पु० राज । २ पु० चित्रस्थितं रूपनित्थं वीक्ष्य तं बहिः । ३ अवीकरत् । ४ तन्नाम्नि वने । . . .

स्वामी सिंहासनमाश्रयत्—

॥ २० ॥ यथाधिकारं देवेन्द्रं विहितेऽङ्गिहितेच्छया । स्वामी समवसरणे सिंहासनमथाऽऽश्रयत् ॥१२॥

पितामहा सह भरतः—

- ४ इतश्च भरतो भक्ति-भरतो जननीं पितुः । अकुण्ठोत्कुण्ठयाऽभ्येत्य तदा प्रतर्नमोऽकरोत् ॥१३॥
 किमन्यवीक्षितवीक्ष्य नन्दनं निजनन्दनम् । लीलीचिह्ने हृतीषाऽऽस्ये नेत्रे तं पश्यतो हृदि ॥१४॥
 ज्याघान् पौत्रोऽजगन्मातः । त्वत्पादानभिवन्दते । उक्त्वेति नत्वा पुरतो निविष्टो भरतेश्वरः ॥१५॥
 हृत्कुम्भे स्नेहसंपूर्णः कुःखाग्नितापितेऽथ साः । मुञ्चत्यश्रूणि तद्विन्दु-निवाऽगदत् सगद्गदा ॥१६॥
 ८ लीलया लालयामासु-र्ध्वं स्वर्गललनाः पुरा । संस्थाति तीव्रतापासु पापासु मरुभूमिषु ॥१७॥
 वात्ये दिव्यामृतहारान् इन्द्रैरभ्यर्ध्य भोजितः । स पुरो मे क्षुधाक्षाम-कुक्षिर्भ्रमति हा । क्षितौ ॥१८॥
 न स्नानं नाऽशनं पानं यानं तस्य न चाऽऽसनम् । कुक्कूलं नास्ति ताम्बूलं श्रुत्येवस्मि त्रिषे न विह ॥१९॥
 एकेनाऽपि सुपुत्रेण सुखी स्याद् वार्धके-पिता । असीं सुतशते संत्य-प्यत्र भ्रमति दुःखितः ॥२०॥
 १२ येन स्वपुत्रमुष्यत्वे कृतोऽदत्त्वा निजं पदम् । मम पुत्रस्य तस्य त्वं चिन्तामपि करोषि न ? ॥२१॥
 इत्युक्त्वा तारतारं तां रुदतीं भरतोऽवदत् । कथं सामान्यनारीव-ज्जगज्जननि ! रोदिवि ? ॥२॥
 पुष्टज्ञानत्रयः स्वामी विलोकितजगत्त्रयः । यस्याः कुक्षाववातीर्णः सा किं शोकेन बाध्यते ॥३॥

१ जाणे गळीनां टपकां मुखे, तेने (ऋषयेने) नेत्रो हृदये जुष । २ क्रियापदम् । ३ पु० ज्याघान् । ४ हृदावस्थायाम् । ॥ २० ॥

पुण्डरीक-राज्यं रज इव त्यक्त्वा प्राज्यं प्रकुरुते तपः । त्रिलोकीदैवतं मातः ! सं किं स्याज्जनमाश्रवत् ॥४॥
॥ २१ ॥ इति पौत्रसरस्वत्यां स्नात्वा तस्या मनोऽत्यजत् । शोकस्पर्शोत्थमालिन्यं हर्षवासश्च पर्यधात् ॥५॥

तावत्—

४ भरताय वर्धापनप्रणमम्—

वेत्रिणा ज्ञापिता-वेत्य तं विज्ञापयतासुभौ । स्वामिज्ञानं च चक्रस्य प्रादुर्भूतिं नरो तदा ॥३॥

दिष्टयाऽथ वर्धसे देव ! कानने शकटानने । युगादिजगदीशस्य संजज्ञे केवलं महः ॥७॥

निजगाद त्रितीयस्त-मदभुतप्रतिभं प्रभो ! । चक्ररत्नं नभोरत्न-मिवाऽऽयुधगृहेऽजनि ॥८॥

८ अथो व्यचिन्तयचित्ते तदा भरतभूपतिः । कस्यादौ कस्य वा पश्चाद् उत्सवो मम बुध्यते ? ॥९॥

आ ! कुत्सो मम संदेह इन्द्र-चक्रिपदप्रदम् । पुण्यं प्रभुप्रणामात् स्यात् चक्रात् पापं तु दुस्सहम् ॥१०॥

वन्दनाय गमनम्—

राजा ध्यात्वेति दानेन तौ संतोष्य व्यसर्जयत् । आरुरुहद् गजं देवीं मरुदेवां सहात्मना ॥११॥

१२ परीतोऽन्तःपुरी-पौरीः पुण्डरीकादिभिः सुतैः । पितामही महीन्द्रोऽपि जगाद भरतो ब्रजन् ॥१२॥

रूप्य-स्वर्ण-मणीरूप-मिन्द्रैः शालत्रयं पुरः । कृतमस्ति जनन्यत्र त्वत्पुत्रासनहेतवे ॥१३॥

पवित्रचित्रसंस्तोत्र-व्यग्रास्त्वत्पुत्रद्वक्पुत्रः । कुर्वन्त्येते जयध्वानं चतुःपट्टिः सुरेश्वराः ॥१४॥

रम्भा-तिलोतमाद्याभि-देवीभिर्दिव्यभाषया । चतुराश्चारु चर्चर्या गीयन्ते शृणु कौतुकात् ॥१५॥

१ पु० सा । यो वृषभः त्रिलोकीदैवतं स किं स्याज्जनमाश्रवत् । २ पु० लोक- ।

मरुदेवा कर्णो दत्त्वा आकर्णयति—

॥ २२ ॥

अमर-नर-मुकुटमणिकिरणरञ्जितपदं विमलतरचरितभरनिहतपापापदम् ।

ललिततरकलितबहुविमलगुणसुन्दरं प्रथमजिनमखिलजनवृजिनहरणादरम् ॥१६॥

भरतभुवि दुरितभरतिमिररविमद्भुतं सकलकुलगुरुगुरोर्नाभिभृपतेः सुतम् ।

नमत दर्शितविवेकौचपणिगणनिधिं प्रहतबहुसलिलमलकलितयुगलकविधिम् (युग्मम्) ॥१७॥

प्रथमजिनेशो विहितावेशो विपुलपरीरहवर्गम् । अहह ! विवेहे सुललितदेहे कथमिह हतसुखसर्गम् ? ॥१८॥

वर्षसहस्रं दुःखमजस्रं परिवह्याऽनिशमेव । प्रकटितसारं जगदुपकारं संप्रति कुरुपे देव ! ॥१९॥

यस्य कुलेऽमलकमलनिभेऽयं जिनवरराजमरालः । बालः कलिं किल विदधे धन्यो धन्यो नाभिभृपालः २०

स्थित्वा यस्या वपुवि जिनो जननयनामृतगात्रम् । ईदृग्रूपं किल विदधे मरुदेवा स्तुतिपात्रम् ॥२१॥

मोहाम्भोधौ युगलविधौ मज्जन्तं भुवि सर्वम् । धारयति स्म निजैर्वचनैर्वन्दे तं गतगर्वम् ॥२२॥

सुर-नर-किंनर-नागकुलान्यतिनिर्मलभामन्ति । अस्य निपीय सुवागमृतं संसारं संसारं संसारं प्रतरन्ति ॥२३॥

१२ सुरवर-किंनर-नाग-नरा यं युगपत् प्रणिपत्य । इह हि विवन्ति सुवागमृतं देवं देवं देवं प्रणमामि ॥२४॥

मरुदेवया ऋपभ-वैभवो दृष्टः—

श्रुत्वेत्युद्भूतहर्षाश्रु-सुधापुरैः सुविस्तृतैः । नीलीपङ्कः क्षणाक्षिसः मरुदेवाऽक्षियुग्मतः ॥२५॥

प्रभोर्वाक्यप्रभोल्लासैः प्रकुलनयनाम्बुजा । आलोककलिताऽऽलोक्य पुत्रर्द्धिं सा व्यचिन्तयत् ॥२६॥

१ पु० गतवर्गम् । २ भा-प्रभा-तद्वन्ति ।

॥ २३ ॥

अये ! मदीयपुत्रस्य वैभवं भुवनाद्भुतम् । भरतस्याऽस्य हाहाऽहं वृथा दोषमदां पुरा ॥२७॥

सुताः स्युर्याचदुत्सङ्गे सुतास्तावन्निजा ध्रुवम् । एष वैभवसंयुक्तोऽप्यौदासीन्ययुतो मयि ॥२८॥

४ वदन्यां यत्स । यत्सेति रुदन्त्यां मे मुदे सुतः । अयं स्ववार्तां न प्रैषी-देकदेवमुखादपि ॥२९॥

वृथा तद्दुःखिता पूर्व-महमस्य विमोहतः । यतो न कोऽपि कस्याऽपि विश्वे स्वार्थैकनिष्ठिते ॥३०॥

एवं मोहः सौख्यचौरो मनोऽस्या धर्म्यमप्यगात् । कुर्जनस्थानदानेन सतां देशान्तरो भवेत् ॥३१॥

मरुदेवासिद्धिगमनम्—

८ जातेऽस्याः परमेश्वर्याः परमे ब्रह्मणि स्फुटे । आत्माऽत्यजद् निजं देहं तिष्ठेद् गुप्तौ हि कः प्रभुः ॥३२॥

अत्र क्षेत्रेऽयसर्पिण्यां सिद्धस्यायस्य तद्वपुः । पूजयित्वाऽऽशु विबुधा निदधुर्बुधनीरधौ ॥३३॥

भरतशोकापगमः—ऋषभस्तुतिश्च—

अथाऽसौ भरतः सौरिन्द्रवाक्यैरशोकहृत् । अशोकच्छायया छन्नो विशोऽजैनेन्द्रसद्वमनि ॥३४॥

१२ यथाविधि प्रविश्याऽसौ त्रिः परीय जिनेश्वरम् । महेन्द्रैः स महीन्द्रश्च तदा तुष्टुवतुः समम् ॥३५॥

देव-भरतकृता ऋषभस्तुतिः—

नमो नाभेयाय ध्रुवमनुपमेयाय महंसा भवल्लोकालोकामलतरचिलोकाय सहसा ।

महामोहान्मूढं भवकुहरगूढं जनमनः प्रचक्रे यो वक्त्रेतरशिखपरपथस्थं विवृजिनः ॥३६॥

१ पु० निष्ठितेत् । २ हृत्-हृदयम् ।

- अहो ! देहोऽप्यहोयसतिरिह नानापरिभव-ज्यथाकारी मान्यः स्तव-नमनतो मे सम्भवत् ।
 २४ ॥ १ सितिः पङ्कः पङ्केन्दुनिचहतः किं न वहति, प्रसिद्धिं वा स्वर्णात् किल मलगणो जन्यजनिताम् ॥३७॥
 ४ मनो हन्ता हन्तः । स्फुटमसि सुविद्वांस्यपि जगन्-मनांसि त्वय्येवाऽहमहमिकया यान्ति तदहो ! ।
 ४ अपूर्व सौभाग्यं किमिदमथया संसदि तव, प्रभो ! स्निह्यन्त्येते भुजग-नकुलाद्या अपि मिथः ॥३८॥
 जगद्वन्य ! स्वाभिन् ! यदि तव मता सर्वसमता, तदहं किं हंसिं प्रमदयति चेतांसि किमु वा ।
 विदूरे संसारं शिवसुखमदूरे च कुरुपे, वितर्कः को वाऽस्ताऽर्वनवगत ! तुभ्यं जिन ! नमः ॥३९॥
 गुणानां निर्णाशं विषयसुखविक्षेपमखिलं, कलत्रा-ऽपत्यादिस्वजनविरहं देव ! यतिनाम् ।
 ८ भवान् पच्छन् पच्छत्पलमतुलसौख्यं स्थिरतरं, न विज्ञः सर्वज्ञ ! त्वमिव सुखदाने त्रिजगति ॥४०॥
 स्फुरत्केन्द्रत्वेन त्वदमलमुखत्वेतद्विचिना, प्रभो ! दृष्टे जीवे सुकृतधनगोदस्थितिभृति ।
 अमृषिते लग्ने त्वयि मम महानन्दजननं, तमःक्रोडो वक्रोऽपि हि मयि न वक्रो भवति तत् ॥४१॥
 विभो ! भव्यव्यूहं विभव ! विभवस्थं स्थिरविभ !, वृषाङ्गत्वे तिष्ठन्नपमलवृषाङ्गत्वसहितम् ।
 १२ नमस्कारार्थं निजपदगतं भक्तिभरतः, करोपीति स्थाने जिन ! निजपदेऽप्यक्षरमये ॥४२॥
 प्रसिद्धां ते स्वामिन् ! युगलविधिविच्छेदपरतां, यथा सिद्धान्तेऽमी अभिदधति दक्षाः खलु तथा ।
 अहं व्यक्तं मन्ये सुखमसुखमात्मीयमितरत्, रिपुमित्रं चेति प्रबलयुगलोन्मूलनमलम् ॥४३॥

१ हन्ता घातकः । २ संसदि सभायाम् । ३ अहं पापम् । ४ हंसि घातं करोपि । ५ असौ अनवगतः । ६ खेतरुचिः-चन्द्रः ।

७ क्रोडो वराहः । ८ अत्र श्लोके वृषभ-शब्दगतानां वृ-ष-भ-इति-अक्षरप्रयाणां पादानुक्रमपूर्वमर्थः सूचितः ।

- नरीक- हृदम्भीगेजंजेऽसमशम-समत्वाऽम्बुलहरी-परीता त्वद्वाक्यामृतममर-तिर्यग्-वृषु सदा ।
 # २५ ॥ समं स्वादं दत्ते सदसि धनिनामप्यधनिनां, समं सौख्यं मोक्षे जनकमनु जन्यस्य हि गुणः ॥४४॥
 ४ स्वयं न्यर्थं साक्षादमृतममृतांशुक्षयकृते, ददौ गर्भावाप्तेरनृतममरत्वं च मरुताम् ।
 वचः सत्यं तेऽर्थरमृतमिह पीतं भुवि नृणां, प्रदत्ते गर्भादिव्यथनविरतां तः समरताम् ॥४५॥
 अपुण्ये पुण्ये वा जगति मनसः संगतिरिति, द्वयोरन्यद् बाळछन् परिहृतमनास्त्वं जिनवर ! ।
 अनित्ये नित्ये वा भवति हि नृणां प्रेरणमति-रनेकान्ते कान्ते चरति विरतिस्थेति तव-गौः ॥४६॥
 विना युग्यं यातो जिन ! गतिमगम्यां त्वदितरै-र्विना सन्नाहं त्वं स्मररिपुशराणामविषयः ।
 ८ असंख्यान्निःसंख्यं प्रहरसि तमोऽरींश्च भविनां, महेलाहीनोऽपि स्थिरमहिम-हेलासुललितः ॥४७॥
 न नेत्ररुत्तेयो मिलति सह नान्येन भुवने, न मेयो वीक्यैः सन्मतिभिरूपमेयो न च विभो ! ।
 अयेक्षार्थोपसिं समतृणमणेऽर्भोवमपि नो, प्रमाणस्थैः पूज्य ! प्रमितिमर्थेते ते न महिमा ॥४८॥
 वचः शुद्धं बुद्धेर्ननु मनसि जाता भवति सा, मनोऽणु व्यामूढं त्वमनणुगुणालंकृततनुः ।
 १२ मनोमुक्तो दहं ननु मनसिजाऽगोचररुचे !, चिरं विश्वे विश्वेश्वर ! जय जयद्वाग्विषय ! ॥४९॥

१ गौः-वाणी । २ युग्यं-शकटम् । ३ सन्नाहं-कवचम् । ४ पु० नास्ति । ५ निःसंख्यम्-असंग्रामम् । ६ महेला-स्त्री ।
 ७ महिम्नः हेला-महिम-हेला । ८ प्रत्यक्षाऽविषयः । ९ अन्येन संमेलनाभावाद् व्याप्तेरविषयः-अनुमानातीतः । १० आग-
 माविषयः । ११ उपमानाऽविषयः । १२ अर्थापत्तेरविषयः । १३ हे समतृणमणेः । १४ अभावाऽविषयः । १५ प्रमितिम् अयते-
 गच्छति । १६ पु० नास्ति । १७ जयद्वाय ।

- इत्थं प्रथमतीर्थं प्रथमार्थं किरा गिरा । नुत्वा नत्वाऽनु देवेन्द्रं भरतो न्यविशत् पुरः ॥५०॥
- ६ ॥ आयोजनविसर्पिण्या सर्वभापानुरूपया । गिराऽमृतगिराऽकार्षीद् देशनां क्लेशनाशिनीम् ॥५१॥
- श्रीऋषभदेशना-तथाहि—
- ४ ॥ पापारीन् प्रान्ति लब्ध्वा मनुजतनुहयं येऽथ तेभ्यः प्रदत्ते, देवेन्द्रत्वादिकेभान् सुकृतनरपतिनित्यमारोहणाय ।
ये तु द्रुगन्त्यमुष्मे कुचरितनिरतास्तान् खराभेषु दीनेष्वारोप्याऽङ्गेषु जीवान् प्रमयति स भवं पीडयन्नुग्रदुःखैः ॥
निर्मादत्वयुतैर्ममः शर्मदः सेज्यतां ततः । यश्च कामा-ऽर्थ-मोक्षाणां जनकत्वं अगत्यहो ! ॥५३॥
- ऋषभपुत्र-पौत्रादिप्रवज्या—
- ८ ॥ श्रुत्वेति निर्मला धर्मदेशनां देश-त्रं-ऽङ्गनाः । सम्पत्त्वं आवकत्वं च यतित्वं केऽपि केऽप्यधुः ॥५४॥
- पुत्रा ऋषभसेनायास्तदा पञ्चशतीमिताः । सप्त शतानि नसारो भरतस्य प्रववजुः ॥५५॥
- आयया देशनया चतुर्विधसंघः—
- १२ ॥ ब्राह्मी व्रतं प्रवेदे सा श्रेयांसः श्रावकायताम् । सुन्दरी श्राविकात्वं च प्रभोर्देशनयाऽऽद्यया ॥५६॥
- चतुर्गुतामशीतिं च गणेशान् विदधे विभुः । ऋषभसेनस्तेष्वायः पुण्डरीकाऽभिधो हि यः ॥५७॥
- गणधराः-द्वादशाङ्गं च—
- उत्पत्ति-विगम-ध्रौव्य-मयीं लब्ध्वा पदत्रयीम् । पुण्डरीकादयश्चक्रद्वादशाङ्गीमथो रयात् ॥५८॥
- मरीचिप्रवज्या-तापसाश्च—

शुद्धीक-

॥ २७ ॥

तस्मिन् समवसरणे मरीचिर्गतमावदे । ऋते कच्छ-महाकच्छौ तदा सर्वेऽपि तापसाः ॥२९॥

ऋषभविहारः-भरतगमनं च-

अथो नाथः पाथोभर इव सुधर्माङ्गरविधौ, व्यहर्षीद्वन्द्वत्र प्रस्रमरमहाज्ञानजलयुक् ।

महं कृत्वा स्वश्रीभरत इह स श्रीभरतराद, जगामाऽयोध्यायां प्रमदभरकर्पूरकलसः ॥३०॥

ग्रन्थकारोपसंहारः-

श्रीरत्नप्रभसूरिसुरकरंतो दोषाभिषङ्गं त्यजन्, यो जाड्यस्थितिरप्यऽमृतं प्रतिदिनं प्राप्तावसुतमातिभः ।

तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः, श्रीशशुजपदीपकस्य चरिते सगोऽयमाणोऽभवत् ॥२५१॥

इति श्रीरत्नप्रभसूरिसिष्य-आचार्य-श्रीकमलप्रभविरचिते श्रीपुण्डरीकचरिते श्रीयुगादिनायकेवलज्ञान-

श्रीपुण्डरीकचरित्राङ्गीकरण-गणधर-पदस्थापना नाम प्रथमः सर्गः ॥

॥ अथ द्वितीयः सर्गः ॥

भरतः शस्त्रगृहान्तरं गतः -

१२ अथ शस्त्रगृहान्तरं गतः किल ऋकं भरतोऽतिरक्तः । दशशोत्थरयुक् तदाऽनमत् सुदिनायोदितपुण्यस्रवैवत् ॥१॥

अथ हृषितसर्वपूजनं नवनैवेद्यभरेण पूजनम् । दिवसाष्टकमाहितोत्सवं नृपतिभ्यःकपुरोऽकरोत् तदा ॥२॥

भागधर्देचविजयाय भरतगमनम्-

१ निमलस्मीसमूहेन । २ कराः-किरणाः, हस्ताश्च । ३ दोषा-रात्रौ, दोषश्च । ४ तद्वत्-आरायुक्तम् । ५ शूरः-शूर्यः,

जनः-लोकः ।

चरित्रम्

सर्गः-२

॥ २७ ॥

- ॥ २८ ॥ गजरत्नमयी ममाश्रितः सुमुहूर्तेषु गृहीतमङ्गलः । अनुचक्रमवक्रनानसोऽवलदैन्द्रीं दिशमेव भूपतिः ॥३॥
 हय-रश्मि-चर्म-काकिणी-मणि-सेनान्य-ऽसि-सत्पुरोषसः । नृपमन्त्रगुरातयत्रयुग्-दृग्दृग् वकुड्भिरका अपि ॥४॥
 भरतेभरमर्निर्कर्मदा जयटका पुरतः प्रताडिता । हृदयानि च गह्वराण्यहो ! युगपद् दध्वतुक्चमूभृताम् ॥५॥
 ककुभोरभसोत्पद्भुमी-भक्षमेरी-हय-हस्तिशब्दितैः । यथिरा अभवंस्तदाऽति तत्प्रतिजल्पन्ति न जल्पिता अपि
 जयनं पवनं विजिग्विरे हरयश्चेह रयप्रचारिणः । तत आतपवारणं रजश्चयमुद्धृत्य सदाऽवलत् सै तैः ॥७॥
 भयमस्य दिनप्रवाप्तो दहनं मा लभतामितीव तैः । हरिभिः खुरलातैरेणुभिः पिदये प्रीतिभरात् खंगो हरिः ॥८॥
 अथ पोजनयाहिनी गर्ननृपतेः श्रीभरतस्य वाहिनी । सुगभीरहृदः पुरोऽम्बुधेरुपकण्ठं परिलभ्य संस्थिता ॥९॥
 हरयश्चकिना विनिर्मितैः वनकेषु प्रबुधेषु धामसु । न्यवसत्य सर्वसैनिका भुरनाद्वादशयोजनीं क्षणान् ॥१०॥
 मणिगोत्रशालिकां नृपो विहितोचर्चकिनाऽतिनिर्मिताम् । कुशलः कुशलं तले स्थितः उपवासत्रयवानुवांससः ॥११॥
 अथ तुर्यदिने दिनोदये नृपतिः स्नाततनुर्वराम्बरः । चतुरन्तगवीरघण्डिकं रथमल्लभृतमाकरोह सः ॥१२॥
 द्विरपि शशिपुष्पसंयुतं प्रथमदीपमिवाऽमराचलः । भरतः कनकप्रभः स्थिरः स चतुर्घण्डरथं श्रितो यभौ ॥१३॥
 सुमहाः स महारथो रथं रथनाभिद्वयंसे तदाऽम्भसि । नृपतिः स्थिरसारसारथीरितरथं खरसादसारयत् ॥१४॥
 पनुरथ पनुर्धरोद्गरो जवतोऽधिजयमयं विधाय तत् । गुरुदृष्टितोऽकरोत् तदाऽखिलयादांसि रणज्वरीस्थथ ॥१५॥

१ उच्चमूढतः-उत्तमनृपाः, उच्चपर्वताश्च । २ पवनः आतपवारणं रजश्चयमुद्धृत्य तैः हरिभिः अपैः सह अवलत्-तैर्विजित-
 त्वान्-विजितो हि उत्र परति । ३ स्नातम्-उत्तिसृष्टम् । ४ खंगः-गगनगः । ५ हरिः-सूर्यः । ६ उवास । ७ रथनाभिप्रमाणे ।
 ८ द्विररथम्-रथ्या-मार्गः । ९ उद्गः-उत्कृष्टो वरः । १० रणेन जवांसि वेगवन्ति-वपलानि-वस्तानि ।

रीक- १ अथ मागधनिर्जरं प्रति जज्ञयी द्वादशयोजनस्थितम् । निजनामसुवर्णं शोभितं त्रिसप्तर्जाऽऽशु सुवर्णपत्रिणम् ॥
 २९ ॥ रभसाभ्रभसा ययौ शरी गुरुत्वेत्कारपरः भ्रमादिव । सुरसंसदि सुस्थितो मुखं भुवि निक्षिप्य तलं गमोव सः ॥
 स सुरः सुशरं पुरस्थितं सहसा प्रेक्ष्य रुपाऽरुणोऽवदत् । मम संसदि कोऽमुमक्षिपन्निजजीवोद्दहने विविन्नहत् ॥
 ४ कणिनाभ्रकणामणीगणैर्मुकुटं कोऽभ्र चिकीर्षुस्तदः ॥ क इहाऽमरदन्तिदन्ततो निजजायाकरकङ्को चिकीः ॥
 इति गर्वयुतः सुपर्वादा निजवाणी परिगृह्य पत्रिणम् । इह पुङ्गवताक्षरावलिं विमलं वाचयति स्म विस्मयात् ॥
 भरतः प्रथमोऽथ चकिराद् दिशति श्रीकृष्णमाङ्गभूरिति । मम यच्छत दण्डमाशुभो । यदि नित्यं स्वसुखैर्विणः सुराः
 मागधदेवजयः—

८ इति वीक्ष्य सुरोऽक्षराण्यसौ प्रशमी आह्व इवाऽऽर्णमेक्षणात् ।
 मणिभिः कुसुमैरिवोदधेः सुधियाऽऽनर्चं नृदेवमेत्य तम् ॥ २२ ॥
 भरताग्निपुरो विमुच्य तत् मणिसारं सह तेन पत्रिणा । विहिताञ्जलिराह भक्तिमान् स जयारावपुरस्सरं सुरः ॥
 करतः कुलिशं हरेरिव तपसस्तेज इवाऽऽर्ण्यतो यतेः । शपनं च सतीमुखादिव सहते को धनुषः शरं तव ? ॥ २४ ॥
 १२ अहमस्मि तथैव सेवको भवतां भूपनिवेशिताऽधुना । सततं मयि तत् प्रसन्नता करणीया निजयाऽऽज्ञया प्रभो ॥
 इति भक्तिरगोभिरदुर्भुतैर्भरतः प्रीततरो विरुज्य तम् । उदधेः स्वरथं न्यवर्तयत् प्रणैतिप्रान्तरूपो हि साधवः ॥ २६ ॥
 स गतः कटकं विकण्टकः प्रविभागाऽऽशु नृपोऽथ पारणम् । दिवसाष्टकमुत्सवं व्यधात् प्रमदाद् मागधदेवतं प्रति ॥

१ निर्जरो-देवः । २ सु-वर्णाः-शोभनानि अक्षराणि । ३ गच्छतः शरस्य सरस-इति ध्वनिः सूत्कारः । ४ कर्तु-
 पिच्छति चिकीः । ५ आगपाः-अक्षादीनि जैनमूत्राणि । ६ आस्पृ-मुखम् । ७ प्रणतिः-प्रणामः ।

चरित्रम्
 सर्गः-२

वरदामपति-प्रभासकाधिपति-सिन्धुनदीविजयः—

० ॥ वरदामपतिं प्रभासकाधिपतिं सिन्धुनदीं विजित्य च । स्वबलादयभुजोऽथ राजतं गुरुवैतादयगिरिं रयोदयात् ॥ २८ ॥
वैतादयदेवविजयः—

४ गिरिदक्षिणपक्षतो निजं कटकं चक्रपतिनिवेश्य सः । त्रिरूपोष्य चक्रेण हर्षतः किल वैतादयकुमारनिर्जरम् ॥ २९ ॥
स सुरक्षलितासनः पुरः समुपेत्याद्भुतरत्नढौकनम् । प्रविधाय निधाय मस्तके भरताज्ञां च यथाऽऽगतं ययौ ॥
कृतपारणकोऽष्टवासरं विरचय्योत्सवमद्भुतं नृपः । ललितः किल लीलयाऽलपद् निजसेनाधिपराभमुखैः ॥ ३१ ॥

रजताचलसिन्धुनिम्नगातद्युग्मसाधनाय सेनाधिपस्य आज्ञाकरणम्—

८ रजताचलसिन्धुनिम्नगातद्युग्मं सकलं तु दक्षिणम् । स्वसुखेन सखे ! सुखेन भोः ! त्वरितं साधय साधनोद्यतः ॥
सिन्धुनदीपरतीरस्थतुरुष्काणां विजयः—

अथ सिन्धुनदीं स सैन्ययः सहस्रोत्तीर्य च चर्मसेतुना । प्रविजित्य तुरुष्कभूपतीनिह तारणधनान्युपानयत् ॥ ३३ ॥
तमिस्रागुहा-प्रकाशनम्—

१२ पुनराय्य वचोऽथ चक्रिणः स तमिस्राख्यगुहाप्रकाशने । त्रिरूपोष्य दिनाष्टकोत्सवं कृतमालाय सुराय निर्ममे ॥ ३४ ॥
हयरत्नगतस्त्रिधाऽऽहते दृढदण्डेन गुहाकण्ठाके । विरलीकृतवान् समाधिना मद-रोषाच्च निर्वृतिं गर्भो ॥ ३५ ॥

कृतमालसुरविजयः—

तमुपेत्य विभो ! न्यवेदयत् प्रतिरुद्धस्तुरगे प्रतापगे । मणिमस्य निवेश्य कुम्भके गजरुदः स चचाल चक्रिराद ॥ ३६ ॥

१ रयो-वेगः । २ उपोष्य-उपवासं कृत्वा । ३ आकृष्टवान् । ४ तुरुष्कभूपतीन्-तुरुष्क-तुर्क-इति कथातान् भूपतीन् । ५ गन्ता ।

- क- स तमित्रगुहां नरोत्तमो मणिभासा वितमित्रतां नयन् । स-कलैरनुगीः सहोदुभिर्गंगने चन्द्र-इवाऽविधात् तदा ॥
 १३१ ॥ अथ काकिणिमण्डलान्यसौ किल पञ्चाशतमेककं चिना । अनुगध्वजिनीप्रकाशने जननाथोऽजनयद् गजस्थितः ॥
 अनिम्नगा-निम्नगा-नद्यौ—
 ४ दृषदामपि सुप्रतारिकामनिम्नगां सरितं व्यतीयिवान् । वरवर्धकिसेतुबन्धनात् स निम्नगामपि तूलमज्जनाम् ॥
 स्वयमुद्यदितावथोत्तरात् स गुहा-द्वारत आशु निर्गतः । प्रचचाल च चक्रं पृष्ठगो भरतार्धं प्रविजेतुमुत्तरम् ॥४०॥
 भिल्लभटाः संतापसुनामकाः—
 नृपसैन्यमदृष्टपूर्विणः किल संतापसुनामकास्तदा । प्रविलोक्य घृताद्वरायुधा विदधुर्युद्धमथाग्रयोधूभिः ॥४१॥
 ८ अथ भिल्लभटैः पराङ्मुखे कटके चक्रपतेरयात् कृते । हयं रत्नगतोऽथ सैन्यपः स दधावे शृश-तज्जिघांसया ॥४२॥
 भिल्लानां देवाराधनम्—
 इमेकेन निराकृताश्च ते सुकृतेनेव सुविम्वराशयः । विविधैर्निजदेहतापनैः कुलदेवानधिरावधुमुद्ययुः ॥४३॥
 अतिसेवनतः प्रतोपिता द्रुतमेत्याऽन्दमुखाः सुरा जगुः । कुरुतेति किमद्रुतापनं ननु वत्सा ! बहुलङ्घनानि च ॥
 १२ न नरैर्न सुरैर्न किन्नरैरसुरैर्नैव महोरगैरपि । निजपूर्वभवोत्थपुण्यतः प्रयत्नश्चक्रविभुर्विजीयते ॥४४॥
 पुनरात्मबलानुमानतो भवदाराधनतोपिता वयम् । इह विम्वरमहो महत्तरं ननु वत्साः ! प्रविदध्वमेऽधुना ॥४५॥

१ कलाभिः सहितैः सकलैः, समग्रैर्वा । २ अनुगा ध्वजिनि-सेना । ३ पापाणानामपि । ४ तूलमपि यत्र मज्जति-बुद्धति-
 तूलमिति-‘रू’ । ५ चक्रस्य पृष्ठं गच्छति इति । ६ न दृष्टं पूर्वं यैस्ते । ७ शृशं तेषां हन्तुमिच्छया । ८ कुरुत-इति ।
 ९ भवताम् आराधनं भवदाराधनम् ।

परिचय-
 सर्गः-२

चक्रिपराजयाप तैः कृता सुशलवारा वृष्टिः—

इति मेघमुखा निगद्य ते प्रविकृत्वाऽम्बुघनान् घनाघनान् । ववृषुमुंशलप्रमाणकैर्वहुवारानिबहैरथाऽम्बरात् ॥४७॥

ध्वजिनीजनकण्ठदंघ्रतां गतमालोक्य जलं नृपोत्तमः । स्वकरेण चकार चर्म तन् क्षग्नो द्वादशयोजनस्थितम् ॥

अधिरोष्य निजां चमूमिह प्रतप्तं छत्रमपि व्यधात् तथा । जनदृष्टिविलोकहेतवे किल दग्धेऽथ मणिं न्यवी विशतम् ॥

इह धान्यचयं कुटुम्बिनाः निहतं रुद्धमयो विपाचितम् । विविधं प्रतिवासरं रसाद् बुभुजे सैन्यमदैऽप्यमानसम् ॥

इति चर्म-सितातपत्रयोः पुटमालोक्य जलान्तरे तरत् । जगदे जगदेकचित्रदं सुगुह्यार्हं ध्यमिदं महाण्डकम् ॥४८॥

अथ चक्रपतिः स सप्तमे दिवसे चिन्तितवानिदं हृदा । विहिता अहिता ममऽहितैः कथमेतेऽम्बुवराः सुदुर्गराः ।

इति चिन्तिततोऽस्य चक्रिणस्तुरक्षास्तु विचक्षणैः सदा । किल षोडशभिः सह त्रैलोक्यमर्मैर्वमुखा यभापिरे ॥४९॥

इह चक्रिणि देवता ! नृणां भरतक्षेत्रनिवासिनां प्रभौ । प्रकुरुष्वमतीवदुष्टतां तदहो ! मूर्खतरा सुमूर्खवः ॥५०॥

इति यक्षवचोभिरुद्धतैर्वयुरम्भोऽमुखा भयाकुलाः । प्रतताप घनौघनिर्गतो रविरुच्चैर्भरतप्रतापवत् ॥५१॥

भरतस्य पुरः कनिष्ठिकाहुलिदानात् निजमूर्धरक्षणम् । विदुश्चतुरास्तुरुष्कताः क्षितिभोगं तृणसर्वगादपि ॥५२॥

हिमालयगमनम्—

अथ सिन्धुतटं तदौत्तरं त्रिजसेनापतिना विजित्य सः । प्रसरन्महिमा हिमालयं लघुमेरोऽगमदुर्बमाऽऽलंघयः ॥५३॥

शिविरं विनिवेश्य दक्षिणे स नितम्बेऽस्य गिरेः कृताष्टमः । अधिकृत्य रथं विद्युद्वान् निजबाणं हिमवत्कुमारके ॥

१ अम्बुघनान्-नलपूर्णान् मेघान् । २ सेनाजनकण्ठ-प्रमाणताम् । ३ घनौघः-नेपथ्यमूरः । ४ उबरूपाया माया

लक्ष्म्या आलयः-गृहम्-स्थानम् । ५ सेनास्थानम् ।

चरीक- अमरः प्रतिगृह्य तं शरं द्विकयुक्-योजनसप्तती स्थितः । स तदक्षरवीक्षणाच्छमी प्रणनामैव नृपं सद्योक्तः ॥५९॥

॥ ३३ ॥ प्रविष्टज्य सुरं स आर्षभिर्निजनामर्षमंकूटपर्वते । प्रतिलिख्य च काकिणीमुखाद् विदधेऽष्टाहमहं महामहः ॥

रजताचलगमनम्—

४ अथ दिग्विजयाश्रितवान् महसाऽनुत्तर एष उत्तरे । कटके रजताचलस्य तत् कटकं प्रादयदस्तकण्टकः ॥६१॥

विनमि-नमिभ्यां सह संग्रामः—

विनमि च नमि स्वगेश्वरं विजिगीषुर्जगतीपतिस्ततः । अहंतप्रसरं स रहंसा स्वशरं वीरवरो व्यसर्जयत् ॥६२॥

वृषनापकसायकेक्षणाद् गुरुरोषारुणितेक्षणा क्षणात् । गंगने गंगनेचराधमू परिगृह्याऽऽययतुर्निजाधमूः ॥६३॥

८ कटकानि रुषोत्कटान्यथ दिवि कौ द्वादशवत्सरीं मिथः । शर-तोमर-भल्लि-शक्तिभिः प्रविर्जं हृदबाहुशक्तिभिः
भरतो भरतो भुजौजसां रथमारुह्य महारथस्ततः । ददंसंगरबद्धसंगरैः स धनुःसंग-रतोऽजनि स्वयम् ॥६५॥

विनमि-नम्योः पराजयः—

१२ स्वचरानपि तान् विपक्षकान् प्रविचार्यैव धनुर्धरोत्तमः । विदधे स्वशरै रयेरितैरखिलानुवृणतपक्षकान् क्षणात् ॥६६॥

भरताशुंगवेगतो दले दलिते व्योम्नि घनप्रभो ह्यसौ । अचिरंयुतितां समाश्रितः स्वचराधीश्वरयोः प्रतापकः ॥६७॥

अथ शीततरान्तरौ रयात् कुपितं सान्त्वयितुं तमार्षभिम् । विनमिन्न नमिः प्रणम्य तं चतुरौ प्रोचंतुरौचितीचणौ

१ ७२ योजनानि । २ शमी-नष्टगर्वः-ज्ञानः । ३ दिवि-नगने, कौ-भूमौ । ४ महारं चक्रुः । ५ भुजबलानां
भरतः-समूहतः । ६ संगरो-युद्धम् । ७ संगरः-प्रतिष्ठा । ८ धनुःसंगे रतः । ९ रयेण-वेगेन ईरितैः । १० आशुगाः
बाणाः । ११ शीततरम्-आन्तरं हृदयं ययोस्ते । १२ प्रोचंतुः प्रोचितीचणौ ।

चरित्रम्-

सर्गः-२

॥ ३३ ॥

अनभिज्ञतया यदाऽऽवयोरभवत्कलितं प्रभो ! त्वयि । अधुना सकलं सहस्व तत् किल सर्वसहयाऽसि संश्रितः ॥

साध्या धनदौकनम्, पुत्रीदानं च—

नमिरार्यभये मणीगणं विदधे प्रीतिभरेण दौकनम् । विनमिः स्वसुतामदान्मुदा स सुभद्रां ललनाशिरोमणिम् ॥
४ ममदादथ चक्रधारिणा प्रविष्टौ स्वपुरं समागतौ । इति चारुविचारमादराद्विधाते स्थिरमानसाविमौ ॥७१॥

नमि-विनम्योर्वराग्यपूर्वं व्रतादानम्—

कृपमममुपुत्रमादिमं भरतेशं स्वगृहे समागतम् । न हि सचकृवाऽतिमोहतो ह ! ह ! हाऽऽवांमुचितेन वञ्चितौ ॥
कृपमममुपादसेवनादिदमासं गुरुराज्यमीदृशम् । समरोऽसमरोपतः कृतो धिगहो ! तत् प्रथमाङ्गजन्मनः ॥७३॥
८ इह राज्यमदान्धृतो ध्रुवं विहितो द्वादशवार्षिको रणः । इति पापनिराचिकीर्षया करवार्ष प्रभुसंनिधौ व्रतम् ॥
इति चारु विचार्य चेतसा तनयौ ज्ञातनयौ निजे पदे । अभिषिच्य विभोः कराद् व्रतं बहुषियाधरसंयुतौ श्रितौ ॥

भरतस्य सिन्धुतटवने रमणम्—

अथ चक्रधरो वसुंधरावलयं निर्विलयं जयत्रयम् । सुरसिन्धुतटीगतं स्फुटीकृतनानाद्रुममाप काननम् ॥७५॥
१२ सकलां सकलर्तुभिः सदा स सदाकौर-महीरुहावलिम् । अवलोक्य वनीमथाऽवनीरमणोऽयं रमणोद्यतोऽजनि
स्थपतिः स्वपतिस्थितेः कृते मणिभिर्निर्मितससभूमिकम् । विदधे ह्युदधेरिवोद्गतं विमलं मन्दिरमिन्दिराश्रयम् ॥

१ सर्वसहा-पृथ्वी । २ सत्पूर्वस्य कृ-धातोः परोक्षे अस्मत्पुरुषद्विवचनम् । ३ आवायम् । ४ समरो-युद्धम् । ५ असमरोपः-
अत्यन्तरोपः । ६ रणः संग्रामः । ७ निराकर्तुमिच्छया । ८ पञ्चम्या अस्मत्पुरुषद्विवचनं कृ-धातोः । ९ नीतिज्ञौ ।
१० निर्विघ्नम् । ११ शोभनाकारा । १२ वर्षिकः । १३ इन्दिरा-लक्ष्मीः ।

दृश्रीक- स्वंबलेऽथ गथास्थिति स्थिते तरलोत्तुर्गुरङ्गसंगतः । तरराजिविलोकनाय स प्रबन्धालाऽखिललोकनायकः ॥७९॥

॥ ३५ ॥ भरतोऽथ रतिप्रियप्रभः स सुभद्राचरोर्धसंयुतः । प्रविलोकितदिव्यकाननः समभूद् विस्मयतः स्मिताननः ८०

बन्दिक्तं द्रुमसंघ-वर्णनम्—

४ अथ बन्दिवरः प्रियंवदः प्रभुचितं परिभाष्य सस्पृहम् । रुचिरं रुचिरञ्जिताम्बरं द्रुमसंघं स जवादवर्णयत् ॥८१॥

विजयस्व विभो ! पृथग्भुवः प्रविभागे सकलतुम्भिः स्थितैः । वनमद्भुतघड्रसं नय-प्रणय ! त्वं नय नेत्रभोज्यताम् ॥

वर्णवर्णनम्—

हृदिव्यविभार्वतो विभो ! गगनेऽत्र स्थिरनेत्रचित्रदम् । शुभगं शुभगन्धतः शुचि प्रविमुञ्चन्ति पयः पयोमुचः ॥

८ नयनप्रमदप्रदागिनः पुरतः पश्य विवेककेकिनः । सुमनोहरनृत्यकृत्यतो दयितानां दयितं वितन्वतः ॥८४॥

मृग ! केऽपि कला-कलापिनां सुकलाऽऽलापवतीं विलोकयताम् । ललितेक्षणवीक्षणात् प्रिया-हृदयं ये मदयन्ति हेलया

रवि-वह्निमहोपिनाशके जलदेऽप्यात्तपदा महस्विनी । अहमस्मि तड्डिलता मदादिव नृत्यन्ती विलोकयं प्रभो !

शुचि मृष्टिकरं सुशीतलं सलिलं शोपितवान् भवान् भुवः । विधुताऽशनिरुग्बुदो रविं विरुणद्धीति सुकालतां वहन्

१२ शीतं स्वायुजलं समप्रसरितां नीत्याऽथ वारांनिधि-निग्नं क्षारमपेयमेव कुरुते मेघो विनष्टं तु तत् ।

कृत्या प्रोणतं रसेन रुचिरं विश्वोपकारे नयेत्-जीगासुः सुविवेकिनो धृतधनैः किं निर्विवेकैर्जनैः ॥८८॥

१ निनसीये । २ तुरंगा अथाः । ३ अवरोधः-अन्तःपुरम् । ४ रुच्या कान्त्या रञ्जितम्-अम्बरं गगनं येन द्रुमसंघेन-

अत्युगो द्रुमगणः । ५ नेत्रेण भोज्यताम्-भक्ष्यतां नय-नयनेन पश्य । ६ दिव्यविभावः-दिव्यशक्तिः । ७ विशेषेण भान्ति-

इति ८ स्थिरनेत्राः चातकाः-इति प्रायः । ९ द्वितीयावहुवचनम् । १० प्रियम् । ११-कला-कलापवताम् ।

परिचयः

सर्गः-२

॥ ३५ ॥

रसमग्न सुरानुभावजामुदपात्रात् परिरिप भास्तः । सुमेमालितमालतीलता-उलनाऽऽलिङ्गनतः । प्रमोदते ॥८९॥

सुविकासितसत्कदम्बिका जगतो जीवनदानतत्परा । त्वं दृष्टिसमा सुवृष्टिरप्यवतात् पार्थिव ! पार्थिवं जनम् ॥९०॥

शरत्प्रशंसा—

४ घनकालमथाऽतिभूयसः समयात् संवलितोऽनुभूय सः । स्फुटमुच्चरति प्रियंवदः शरदि प्रोच्चरति प्रियंवदे ॥९१॥

सितपद्ममुखी सितेतरोत्पलनेत्रा धवलाग्रवस्त्रयुक् । कलिताऽद्भुतबन्धुजीवकप्रसवोद्भासिकुसुम्भचीवरा ॥९२॥

कुसुमायिततारका शिरोमणिमौलीयितशीतदीधितिः । गुंरुमौक्तिकहारवल्लरीयितसुन्यामगहंसमालिका ॥९३॥

क्रमुकाङ्कितनागवल्लिजच्छदर्भान् शोणमुखान् शुकोत्तमान् । शरदक्षतशालिहस्तके दधती माङ्गलिकाय तेऽस्त्वसौ

(विशेषकम्) ॥९४॥

सरसी सुपुवेऽम्बुजं सुतं विमलाऽस्थात् श्वपये च निम्नगा । स चकोरचयेऽशनं ददावपि दोषाकर उदगते मुनौ ।

स्वविभां शरदुद्भवां शशी स सुभद्रावदनाय दत्तवान् । विदधाति चकोरगौरवं तदिदं देव ! सुराजवल्लभम् ॥९५॥

इति चन्दिवरः प्रशंस तां शरदं स प्रशशंस च प्रभुः । विमलं जगतोऽपि जीवनं कुरुते यः स न किं प्रशस्यते ? ॥

१२ अथ चन्दिवराय तत्क्षणं निजरत्नाभरणानि देहतः । प्रददौ प्रमदौचित्ययुता भरताधीश्वरजीवितेश्वरी ॥९६॥

हेमन्तऋतुप्रवर्णनम्—

१ सुमेन कुसुमेन मालिका राजिता । २ सामी-एकवचनम् । ३ शीता दीधितयः किरणा यस्य-चन्द्रः । ४ समस्तमेतत् ।

५ क्रमुकं-पूगफलम् । ६ छदैः पक्षैर्मान्ति छंदमां । ७ हस्तको हस्तः, हस्तनस्रं च-शरदि तस्यांगमनात् । ८ सरोवरम् ।

९ श्वपयः-गगनम्-गम्यते । १० मुनौ-अगस्तौ उचिते ।

॥ ३७ ॥ सुपरीक- स ससार ससारहन्मही-मिहिकांशुमिहिकांशितां महीम् । वदति स्म ततः प्रियंवदं स्थिरहेमन्तकृतप्रवर्णनाम् ॥
 हिमरोचिरतिप्रतापनादिह निदर्शय कृपा सरोजिनीम् । हिममग्लामद विभे, विभुं, समये यन्पुरि पुनिरुच्यते ॥
 सवितारमहो । हिमोगमेन निजाशोऽश्रयिणं ररक्ष यत् । मुखमप्यवलोकेऽस्य तदन हि जीवन् जगती जनोऽखिलः ॥
 ४ महसामभिपो यथायथा जडतामामं हिमात् तथातथा । जगतो हृदयप्रकम्पना दोषा अपि गुक्तामगुभशाम् ॥ २ ॥
 न गुंरुगने गुरुगुंस्त्वगुंरुगः किल दुःखतोऽसितः । दहने दहति स्वदेहमप्यऽहिमांशौ महिमच्युते हिमात् ॥
 पिदधे तंगचिभ्रभानुंमप्यऽहहैनं पिदधातु मा हिमम् । करयुग्ममतो हृताशनो-परि लोकः सकलोऽपि यच्छति ॥
 वदतीति तदा प्रियंवदे नृपतिः प्राह सुधूम एष कः । अमिमत्य सविस्मयस्तु स न्यगदद् भारतभूपति पुनः ॥
 ८ कुतुकिन् । इह दिव्यकुण्डकत्रितये धूपचयोऽसितो गुरुः । घनसार इति त्रयं पतद् वियतः पश्य सुरप्रभावतः ॥
 अस्तति द्रुमवह्निजे सुमे जननाशौ सुखिनी कथं भवेत् । इति तत्सुखहेतवेऽगुरुं प्रमुखा अग्निमुखे विशन्त्यमी ॥
 हिमतो हि मतोऽपि मे रुचां निवहोऽल्पो भवितेत्यऽवेत्यतत् ।
 निदधे रविरक्षयं महः त्वयि सूर-ति निजाभिधाक्षितम् ॥ ८ ॥

१२ १ सारसहितं ससारं हृद् हृदयं यस्य सः । २ मिहिकांशुचन्द्रः । ३ मिहिका-धूमिका-मातः काले पतद् हिमम् ।
 ४ हिमरोचिः-चन्द्रः । ५ विभाविभुं-सूर्यम् । ६ सवितारं-सूर्यम् । ७ आशा-दिशा अपि । ८ सूर्यः । ९ आम-प्राप । १० दोषा-
 रात्रयः-अपि । ११ वृहस्पतिः । १२ अगुरुधूपविशेषः । १३ सूर्ये । १४ शीतकाले हि जना अग्निशकटिका अभितः शीत-
 निवारणाय करयुग्मं स्थापयन्ति, तल्लक्ष्मीकृत्य कविना एतद् उदमेसि, सुरसम्-खगं गगनगम्-चिभ्रभानुं सूर्यम् । १५ जन-
 नासा-श-सयोरैक्यात् । १६ अगुरुधूपयो धूपविशेषाः । १७ त्वयि भरतसन्नाभि 'सूर' इति निजाभिधाम् ।

चरितं
 सर्गः-

इति वन्दिष्याम वादिने वरवीरेषु मणिः शिरोमणिम् । भरताधिपतिः प्रदत्तवान् निजमुष्णांशुसमानतेजसम् ॥
 मणते शिशिराशयः क्षंतिं स नरेशः शिशिराश्रयां श्रितः । जगदे जगदेकपालनः सुविवेकाद् मुदितेन वन्दिना ॥
 ॥ १ ॥ इममप्रमिषातनाशुगै रन्यगन् कौ-रवतीव्रतामपि । नरराज ! रराज फाल्गुनः स्फुटवैरोचनधामवृद्धिदः ॥ ११ ॥
 ४ हरिदम्बं हरिः प्रभा द्रुपु स्फुटपत्रं दयितामुत्सेन्दुरक् । कुसुमं च तवाङ्गपिङ्गतां शिशिरोऽप्यातनुते फलोच्चयम् ॥
 वसन्तवर्णना—

वन्दिते तदिलीतलादिलाधिपतौ चारु वसन्तवर्णनाम् । अथ मागध एष वार्गधः कृतपीयूषरसोऽगिरद् गिरः ॥
 मुकुलालिकुलाऽतिसंकुला वकुला भान्ति पुरो धराधिप ! । किमु मौक्तिकनीलरत्नजाः स्मरमूमीश्वरकोशराशयः
 ८ अलीनां पटले तमोऽन्तरे ज्वलिताऽग्नाविव चम्पकोत्करे । स्मर एष स योगिनां गुहं हृतवान् यद्विरहातं हन्तिलान्
 त्रिजगत्प्रियतामश्चयतां सुतनूनामपि वर्णनीयताम् । ललितां जगदाव्यहेतुतां लभतां किं न सतां मतां सं ताम् ॥
 (युग्मम्.) १६ ॥

मुकुरोत्थपरागपिञ्जरामलिमालां वरमालिकामिव । ऋतुराजरमाऽप्यरोपयत् सहकौरेऽत्र पिकद्विजोदितात् ॥

१८

१ उष्णांशुः—सूर्यः । २ क्षंतिं कृत्वा मणते नम्रे जने यो नरेशः शिशिराश्रयः शीतलाभिषायः । पुनश्च शिशिराश्रयां शीतल-
 समयां स्थितिं स्थितः—इति गम्यते । ३ कौ पृथिव्याम्, रवतीव्रताम्—वृन्दतीव्रताम्—सहस्रदाटम्, कौरवाणां तीव्रतां च ।
 ४ फाल्गुनो मासः, अर्जुनश्च । ५ वैरोचनः—सूर्यः । ६ हरिदम्बः—सूर्यः । ७ तद् इलातलात् । ८ वाचा अघः कृतः पीयूषरसः
 देन सः । ९ योगवताम्—संयोगिनाम् । १० पुरोहितः । ११ स्मरः । १२ आश्रये । १३ अन्यत्राऽपि द्विजोदितात् आश्रयो-
 दितात् वरमालारोपणम्, अत्राऽपि द्विजोदितात्—पतिवचनात् ।

शुभरीक-१ अलिगायनसंकुला कृतद्विजंतोपाद्भुतमङ्गरीध्वजा । मधुरा मधुराजधानिका पुरतो भाति रसालमालिका ॥
 ॥ ३९ ॥ दददेष सुवर्णवत्फलं कलकण्ठः सुमनोलिहर्षतः । तकराजिषु राजतां वहन् सहकारो नरराज । राजताम् ॥
 ४ शिशिरं परिपीय यद् भृशं भुवि वृद्धोऽपि वयस्यैतदनम् । द्विविधं सुरभीकरोत्यसौ सुकृतज्ञो नृप । पाटला-तरुः ॥
 ५ फणिवल्लिवनं विलोक्यतां कृतकंपूरसुवेगवेष्टनम् । सुखयेद् गुणयोग्यताजुषामपि संगो नयनानि धीमताम् ॥
 ६ पवनः परिपृष्टा निर्मलं घनकंपूरपरागमम्बरे । सुविष्टृत्य धृतालि-कालिमं कुरुते चन्द्रममुव्रतेजसम् ॥ २२ ॥
 नयने नय नेतरत्र तां नयनेतः । प्रति नागवल्लरीम् । वचसाऽखिलचित्तरञ्जिनीं सुरसंज्ञामपि या तु रञ्जयेत् ॥
 ८ रदनादिपरिच्छदावृता रसनां निर्मलभारतीश्वरीम् । कुरुतां वर्सेनान्वितामिव क्रमुकं नागलतावरञ्जनात् ॥ २४ ॥
 ९ किल नीलकुलकञ्जुली रतिराशी हृदयस्य कोमला । फणिवल्लरिका स्मरप्रभोः शिरसि श्रीकरिकां जयत्यसौ ॥
 १० सुरशां हृदयस्य मोहनं नृप । कंपूरतकं पुरस्कृतम् । अमुमत्र पिशङ्गपत्रिणा प्रवृत्तं नागलताद्वयेन तु ॥ २६ ॥
 इतराः फणिवल्लयो वने निस्तिला निर्मलनीलकान्तयः । इदमत्र नवं लतायुगं शुभचामीकरचारुपत्रयुक् ॥ २७ ॥
 ११ घनसारतरोः ससौरभं नवसौभाग्यमहो किमप्यदः । इदमीदृशवल्लरीद्वयं परिरभ्याऽस्ति रसाकुलं हि यत् २८
 १२ ईह देव ! तवाप्रियाऽऽगमे भवताऽकोप्यधुनेति निमित्तम् । वसुधा प्रियमत्र सौम्यरुक् वदतीयं वसुधाप्रिय ! त्वेयि ॥

१ द्विजाः पक्षिणः । २ मधुर्वसन्तः । ३ सुमनांसि पुष्पाणि । ४ शिशिरं शीतकालजलम् । ५ मित्ररूपं तद्वनम् ।
 ६ फणिवल्लिः ताम्बूललता । ७ धृतः अलीनां भ्रमराणां कालिमायत्र परागे । ८ नागवल्लरीम्-ताम्बूलवल्लरीम् । ९ सुरसज्ञाम्-
 अनुस्मारस्तु काव्यवैचित्र्यार्थम्-इति गम्यते । १० वसनम्-वस्त्रम् । ११ फणिवल्लरिका-ताम्बूललता । १२ मानमूचक-
 निद्विज्ञेयः । १३ नागगतोऽयं यथार्थम् । १४ तव निमित्तम् ।

- नरसिंह ! सुसिंहविष्टरं त्वमिहाऽलंकृतं विष्टवाधिप !। कनुराजसुखं गृहाण च अत्रमुवैनिर्गृहाण च क्षणम् ॥३०॥
 अनुमत्य सुरागभीगिरः क्षितिपो निर्मलमागभीगिरः । स तु रङ्गमिवाऽऽत्मवेतसि प्रवृत्तेव तुरंगमत्यजम् ॥३१॥
 अथ तत्र मृगेन्द्रविष्टरे विनिविष्टेऽखिलविष्टपेश्वरे । भरताधिपवल्लभाऽपि सा शुक्रभद्रासनमाश्रयत् पुरः ॥३२॥
 ४ नृपदृष्टिमथो निजांशुकैर्विरजीकृत्य तदा प्रियंवदम् । उपदेशयति स्म चासने सुदृशो नोचितवञ्चिताः क्वचित् ॥
 अथ भारतभूपभूषणप्रचयाद्य प्रसवाचंचायकाः । कुसुमावचयाय नायकाः प्रययुर्दिव्यवनान्तरंऽभितः ॥३४॥
 पुनरप्यवदत् प्रियंवदो निभृतं संभृतकौतुकोत्सुकः । इह दिव्यविमानमद्भुतं गगने याति विभोऽवधीयताम् ॥
 इह काऽप्यमरी निजेश्वरीं प्रति कस्याऽप्यधिपस्य वर्णनम् । विदधाति ततो जगत्प्रभो ! निभृतीभूय निशम्यते क्षणम् ॥
 ८ अनुमत्य सुमत्यलंकृतं वचनं तस्य चकार चम्रयपि । अचणौ अचणोद्यतौ निजौ नमयेत् प्रेम मम प्रभोरिति ३७
 अथ भारतभूपतिस्तदा सकलान्तःपुरसंयुतो मुदा । अशृणोत् स्वशिरोऽम्बरदिति श्रुतिलेपे पुमृणोपमं वचः ॥
 तथाहि—गगने देवीकृता भरतवर्णना—
 अमरीणामरीणां च महसां मोहयन् मनः । स वीरवरशृङ्गारो जीयाद् भरतभूपतिः ॥३९॥
 १२ यो राजा यंदु (१) वाचि भङ्गमंतनुं कम्पं तनौ सर्वतो वैवर्ण्यं निजदर्शनेन चित्तं स्वेदं च रोमोद्गमम् ।
 वामानां द्वितयस्य मानहननं मारेण कुर्वन् समं शृङ्गारं च भयं च यत् पृथग्गदात् तत् कर्मजं तत्फलम् ॥४०॥
 आदौ येन सुविग्रहे क्षतधुरः पीठे प्रदत्तं रसात् संप्राप्य द्विविधा अपीह सुभंगमन्या महानायकाः ।

१. पुष्पोच्चयकारकाः । २ न गम्यतेऽत्र यदु-शब्दार्थः—कदाचित् 'यदु' स्थानेऽप्यपि पदं भवेत् । भयता 'यदु'
 इति 'यत्+उ' एवम् अव्ययं भवेत् । ३ क्षतम्-खण्डितम्-उरः वक्षस्यलम् ।

पुण्डरीक-

॥ ४१ ॥

४

८

वरिभूः

सर्गः-२

॥ ४१ ॥

रक्षाद् नित्यरताः सुलब्धविषयाः निर्जित्य संतोषिताः-तस्यैकस्य सुवर्ण्यतेऽत्र महिमा श्रीवीर-शृङ्गारिणः ४१
क्रान्त्या भूमिभृतां शिरांसि सहसा सर्वत्र लब्धोदयो यः शुद्धोभयपक्षभाक् कुवलयमोदप्रदोऽहर्निशम् ।
ज्ञानोन्नम्रसरस्वतीरसभृतात्-यज्जन्म जज्ञे जिनात् सोऽयं सूर्यगणे कलां प्रवितरन् जीयात् स्थिरेन्दुर्नवः ॥४२॥
हेमन्तस्तनुकम्पनेन शिशिरो निष्पत्रताधानतः, तज्जातिप्रसवच्छिदे मधुरसौ ग्रीष्मस्तु संतापनात् ।
मातृद्वहंसनिर्वासनात् शरदहो ! तच्छीर्षविच्छेदनात् शत्रौ पङ्क्तिविधकाल एव यदसि प्रादात् पुनः पञ्चताम् ॥
याहुर्गस्य विषादकज्वलजलस्थानेषु दुर्वैरिणां वक्त्रेषु स्फुटखड्गलेखिनिकया साक्षेपनिक्षिप्तया ।
सद्भिर्भित्तिषु सुस्थिरां जयभयां कीर्तिं प्रशस्ति स्थिरा-मेणाङ्गुतिनिर्मलां यदलिखत् तत् कस्य नात्यदभुतम् ॥
यो राजा च्युतधर्मिणां क्रमयुगप्रक्षालनोत्थैर्जलैः श्रीखण्डद्रवसान्द्रितै रचितया दानक्षणे गङ्गाया ।
कालिन्दीं रिपुकामिनीनयनजैर्नरैः कृतां साञ्जनैः संमील्याऽद्भुततां व्यभासयदसौ तीर्थकरस्यात्मनि ॥४५॥

१२

१ पर्वतानाम्, रातां च । २ उभयपक्षभाक्-मातृ-पितृशुद्धपक्षभाक्-पक्षे शुक्ल-श्यामपक्षभाक् । ३ कुवलयम्-पृथिवी-
वलयम्, पक्षे चन्द्रविकासि कमलम् । ४ सूर्यगणः शूरगणः, सूर्यगणश्च । ५ भरतराजो हि हेमन्तः-शत्रुशरीरकम्पनेन ।
६ शिशिरः निष्पत्रतायाः पर्णरहिततायाः, शत्रोः निष्पत्रताया आधानतः । ७ मधुर्वसन्तः-शत्रुजाति-उत्पत्तिच्छेदनाय ।
८ शत्रुहंसानां निवासनात् । ९ शत्रुशीर्षविच्छेदेन शरत् । १० एतत् तु आश्चर्यम्-यः पङ्क्तिधोऽपि येष्व अंसिः पञ्चतां
मृत्युम्, पञ्चसंख्यात्वमपि । ११ एणाङ्गुश्रन्दः । १२ च्युतधर्मिणां युगलिनाम्-जैनसंप्रदाये युगलिनो धर्महीनाः (?) प्रसिद्धाः ।
यथा हि ऋषभजन्माभिपेके युगलिभिर्जलगङ्गा प्रवाहिता तथा भरतेन रिपुकामिनीनेत्रनीरैः साञ्जनैः यमुना प्रवाहिता-
इति पितृवत् पुत्रेण कृतम् ।

यः स्वर्णान्यवगम्य गाढमृदुतामाश्रित्य रत्नोच्चयं त्यक्त्वा क्षारमिहाऽथ-वारण-मणीन् सुज्ञानतः कामिनीम् ।
साधूकृत्या हृदि कल्पितं प्रवितरन् मेरुं चरन्नाचलं वार्षिं कामगवीं च कल्पफलदं वेगाद् विजिग्ये विभुः ॥४६॥

किं बहूना—

- ४ यद्वाक्यं न शृणोत्यसौ न स कविर्यो नैक्षते साऽमरी नारी चारुचिराऽपि नैव सुभगाऽरण्याकुलीपुष्पवत् ।
विश्वे घानभिपेणयेन्नहि नृपास्ते न प्रशंसास्पदं ते स्युर्नो हृदयालवो हृदयगो येषामसौ न प्रभुः ॥४७॥
देवि ! गङ्गे यमधिपो रङ्गं गेयगुणोऽकरोत् । पीयूषरसनाशां तु रसनां मे विभर्त्यसौ ॥४८॥
अलंकृतसुवाग-ऽङ्गा गङ्गाऽग्रे का वदत्यसौ । सुभद्रयेति तन्नोक्ते व्योम्नि प्रोवेऽथ जाह्नवी ॥४९॥
८ मनोरमे ! तवाऽऽसिच्य गवां पीयूषवर्षिणीम् । जातौ मद-प्रमोदाख्यौ कर्णौ मे तर्णकाचिव ॥५०॥
मनोरमे ! मनोऽरं मे रमयित्वा वचोऽमृते । मनोरमेऽथ विरम तृष्णाशान्त्यै सुधां पिव ॥५१॥
अमुं मम वनाऽऽयातमवनायाऽवनेः स्थितम् । द्रष्टुं याग्यथ चक्रेशं चक्रे शं योऽत्र जन्मिनाम् ॥५२॥
प्रविश्य कर्णयोरस्य गुणैर्बद्ध्वा मनो मम । तत्पार्श्वे जगृहे तन्न शक्नोम्यत्र विलम्बितुम् ॥५३॥
१२ अनयोर्वचनं परस्परं प्रवदन्त्योर्मनसोऽनुरागतः । व्रजति स्म विमानमाशु तत् नृपचित्ते प्रवितीर्य विस्मयम् ॥५४॥
अबलामुखतः स्तुतिः श्रुतेत्यतिमन्दाक्षबिलक्षमानसः । स तदा स्थितवान्वाङ्मुखो वसुधावर्जधरो हृदा गुरुः ॥
मम जीवितवल्लभः सुरा-ऽसुरनारीहृदये शय्यो ध्रुवम् । इति तत्र तदा सुभद्रया विकसद्वक्त्रसरोजया स्थितम् ॥

१ 'आकुली' भाषायाम्- 'आवळ' शब्देन ख्याता, तस्याः पुष्पाणि पीतानि मनोहराणि प्रसिद्धानि । २ अवनेः-पृथिव्याः, अवनाय-रक्षणाय । ३ शं-मुखम्, चक्रे-कृतवान् । ४ वज्रधर-इन्द्रः । ५ शेते इति शयः-निवासी ।

वदति स्म ततः प्रियंवदो जग कर्पूरतरोऽतिथिप्रियः । विषं(?)तोऽप्युपनीय सेवनात् प्रददौ यः सुवचःसुधा मम॥
 नृपनाथ । मया सदा तव श्रवसी आश्रवसीमसेविते । मम कर्णसुखं मनोरमां परिहाय प्रददाति कोऽधुना ॥५८॥
 अथ ताः कुसुमाचचायिकाः कुसुमालंकरणानि भूभुजैः । ग्रथितानि सुभङ्गिभिर्नवान्युपनिन्युर्नयनाग्रतस्तदा ॥५९॥
 नृपतिर्नृपतिप्रियाऽपि सा मणिभूपां प्रविमुच्य पर्यधात् । कुसुमाभरणानि कोमलं सुरभिं कोऽर्मलतान्वितस्त्यजेत्
 विहिताद्भुतपुष्पभूषणस्तुरगस्थोऽखिलभूचिभूषणः । प्रचचाल निजप्रियायुतो घृतसन्नाह इव स्मरोऽङ्गवान् ॥६१॥

ग्रीष्मवर्णनाः—

अथ तत्र तपर्तुशोभितां जगतीशो जगतीमधिष्ठितः । जगदे मुदितेन चन्दिना रवितापाऽपनयोद्यतं वचः ॥६२॥
 सविताऽपि सुनिष्ठुरैः करैर्जगतीमाणमतिप्रसापयेत् । दहतीह च भूतधात्रिका न तु दुष्काल इदं किमद्भुतम् ॥६३॥
 जलसंगमकोऽत्र गोपतिर्भृशवैरस्यं विवर्धकोऽभितः । इति दुःखत एव धात्रिका-हृदयं त्यक्तरसं तदाऽस्फुटत् ॥६४॥
 तपेनाऽऽतपतसरुक्षितक्षितिर्वीक्षारूपिते स्ववीक्षणे । नृपते ! घनगोस्तनीवने शिशिरस्त्यानवैसे प्रसादय ॥६५॥
 रसनात् सुखमद्भुतं फलं रसनायां ददती तु नेत्रयोः । निजदर्शनतः सुनीलतायुत एवाऽघनगोस्तनीलताः ॥६६॥

१ विषं हि जलम्, पद्मकेसरम्, मृणालश्च । २ श्रवसी-कर्णौ । ३ आश्रवसीमसेविते-आसमन्तात् श्रवस्य-श्रवणस्य सीमा
 सेविता याभ्यां ते । ४ निर्मलतायुतः । ५ तपर्तुः-ग्रीष्मर्तुः । ६ दुष्टः कालः । ७ जलसंगमकः-ड-लयोरैक्यात् । ८ गोपतिः
 सूर्यः-भूषश्च । ९ वैरस्यं विरसताम् । १० तपनः सूर्यः । ११ वीक्षणं नेत्रम् । १२ गोस्तनीवनं द्राक्षावनम् । १३ शिशिरेण
 स्थाना वसा पल्लिविशेषो यत्र । १४ बहुवचनम् ।

सरसा सरसाभूता सरसीभूतसमीरसेविता । खरसेन रसेन ! दृश्यतां गमिता हंसगणैः सुदृश्यताम् ॥६७॥

॥४४॥

कलशालिसुशालशालिताऽस्ति च पालिजिनधाममालिका ।

क्षितिपालशिरःप्रपालितकम ! पश्याऽद्भुतविक्रमकमा ॥६८॥

४ मधुपान् मधुपायिनोऽतनोद् भ्रमरी विभ्रमरीतिरद्भुता । धवला धवललालिता भृशं वरलाऽऽस्ते वरलास्यसंगिनी ॥
इह हंसकरैर्विकासिता शुचिहंसैरपि सेविताऽब्जिनी । स्वरसं मधुपाय यददौ तदियं पङ्क-कु-लीनता स्फुटा ॥
कलापात्रे चन्द्रे यदनभिमुग्धी सा कमलिनी, करस्पर्शात् स्मित्वाऽपि न भजति सूरान्तिकमहो ! ।

८ शैरीरांशान् भोज्यं सितविहगवर्गाय ददती, रसं रोलम्बेऽदात् तदनवगतं स्त्रीहृदि गतम् ॥७१॥
इह दिव्यसरोवरे सरोरुहरम्येऽमृतपूरपूरिते । जलकेलिविलासतः क्षणं तनुतापं तर्नुतामथाऽऽनय ॥७२॥
इति वाक्श्रवणेन कौतुकात् सैरसोऽयं सैरसोऽन्तरेऽद्भुतम् ।

प्रविवेश विशामधीश्वरो निजजायाव्रजशोभितोऽभितः ॥७३॥

१२

१ सरोवरम् । २ कमलैः । ३ सरसीभूतः रससहितः । ४ समीरणो वायुः । ५ रस-इन !-रसस्वामिन् ! । ६ विभ्रमा विविध-
भ्रमयुता रीतयो यत्र सा । ७ धवेन स्वामिना लालिता । ८ वरला हंसिनी । ९ सूर्यकरैः । १० अब्जिनी सूर्यकरैर्विकसिता,
पवित्रहंसैः सेविता अपि स्वरसं श्यामाय-पङ्करङ्गाय मधुपाय एव ददौ-न निजरसकाय-निजाश्रिताय च, अत एव तस्याः
पङ्क-कुलीनता-पङ्कपृथिवीलीनताऽवसीयते-पङ्काद् हि जातं पङ्कवर्णेन एव प्रीतिमेति । ११ अब्जिनी-स्त्रीहृदि गतं कौटिल्यमे-
तत्-तस्या रागो न कलापात्रे चन्द्रे, न सूर्ये, न हंसे, अपि तु श्यामे रोलम्बे भ्रमरे । १२ तनुताम् क्लृप्ताम् । १३ मय-
मान्तम् ! १४ पश्यन्तम् ।

पुष्परी-

॥ ४५ ॥

४

नृमणी रमणीवृत्तोऽशुभत् रमणीयो रमणीयसः स्मरात् । अंधिको जगतां रतीश्वरो हरवद्देरिव गोपितोऽम्भसि ॥
किल किञ्चित् कोमलेक्षणा रमयित्वा सुचिरं मृगेक्षणाः । विरराम ततोऽभिरामंरुग् जलकेलीरसतो रसाधिपः ॥
नृवरो नृवरोर्ध्वयुक् सरस्तटगोऽयं रुरुचे रुचेः पदम् । धनकालमतीत्य तारिकाकलितो निर्मलचन्द्रमा इव ॥
भृतसाशनीवरस्तदा शुशुभे भूमिशैचीवरः स्थितः । किमु शारदचन्द्र-चन्द्रिकां परिधायास्ति सुवर्णपर्वतः १ ॥
अथ देवगृहं हिरण्यमयं नृपतिर्वीक्ष्य विवेश यावता । मकरध्वजमूर्तिमद्भुतां पुरतस्तावदसौ व्यलोकयत् ॥ ७८ ॥
गुरुदिन्यसरोवरोद्भवैर्जलजैस्तं परिपूज्य च स्मरम् । स नृपोऽस्य च रङ्गमण्डपे किल शिश्राय मृगेन्द्रं विष्टरम् ॥ ७९ ॥

भरतेन सुरीसमागमः—

८

इह काऽपि सुरी सुरीतिवित् समुपेत्य प्रणिपत्य तं नृपम् । अवतंसितपाणिपद्मका विदुषी प्रौढिमयुक्तमब्रवीत् ॥
विजयस्व चिरं जगत्त्रयप्रभुनाभेयजिनेन्द्रनन्दन । अवधार्य वनः सुधानिभं वसुधाधीश ! शृणु प्रसन्न मे ॥
भरतक्षितिवासिनीचतुर्दशसाहस्रनदीश्वरीवृता । तव दर्शनमिच्छति प्रभो ! ननु गङ्गा निजचित्तरङ्गतः ॥ ८२ ॥
इति तद्वचनं निशम्य स स्मितलीलाललितं किलाऽलपत् । तव वाग्विषये मनोरमे ! मम हर्षेण मनोऽरमेर्धत्ते ॥ ८३ ॥
अथ भारतभूपतिप्रिया सहसा साऽऽह सुहास्यवासितम् । वचनाद् विदिता मनोरमे (?) जगतीजीवितनाथ ! किंतव
इति तद्वचनं निषीध सा मुदिता यातवती च यावता । अभवन् सुविमानराशयः प्रकटास्तापदथाऽम्भरे सुराः ॥

१२

१ स्मरादपि रमणीयः । २ जगतां हि प्रियो रतीश्वरः कामः-शिववहेः भयात् जले गोपितः प्रच्छन्नीकृत इव भरतः
सरोवर-गतो भाति । ३ सुन्दरकान्तिमान् । ४ अवरोधो हि अन्तःपुरम् । ५ पदं स्थानम् । ६ मेघकालम् । ७ भूमिइन्द्रः ।
८ परिधानं कृत्वा । ९ मेरुः । १० सिंहासनम् । ११ सुरीति वेत्ति । १२ अरम् अत्यर्थम्-एधते-वर्धते ।

तत एकत उचयानतः स्वसखीवृन्दसखी स्मयन्मुखी । मुदितोदतरत् पुरः प्रभोरिह मन्दाकिनिदेवता जवात् ॥८६॥
 ॥ सुरीदर्शनाद् भरतो विस्मितः—
 निजदेहमहोजले नृणां नयनं नीरजयन्त्यसौ तदा । भरतेशितुरप्यऽपाहरत् हृदयं रागतरङ्गभङ्गिभिः ॥८७॥
 ४ अथ स त्रिदशापगां स्मरद्विमलस्नेहिलसारसौरभम् । अयलोक्य रसाधिपो रसादिति चित्तान्तरेचिन्तयच्चिरम् ॥
 विद्वत्तोरससंभवं स्मरविधिः सत्पौष्पमन्यानतः, शृङ्गारं सुदधि प्रमथ्य जलितैर्हैयङ्गवीनैर्नवैः ।
 परेहाययवान् प्रयत्ननिरतः सुस्नेहिलान् कोमलान्, स्फूर्जत्सौरभसंभृतान् व्यरचयन् मन्ये मनोमोहिनः ८९
 शृङ्गारं दधि पात्रके च शशिनि प्रेयोयुणावेष्टिना, वैशाखेन युवामिलापनिचयेनैव स्वभार्याकरैः ।
 ८ निर्मथ्य व्यतनोदिमां स्मरविधिः सारैः कपायादिर्मत्, ज्योत्स्नातक्रममुश्चदत्र जगतस्तापोपशान्त्यै ध्रुवम् ॥९०॥
 कुल्लतामरसं रसप्रविलसत् सौवर्णनालं स्फुरत्, पञ्चमोज्ज्वलपद्मरागकलितं स्यान्वेत् प्रसर्पत्प्रभम् ।
 अस्याः शोणतलस्य निर्मलनखज्योतिष्मतः प्रोल्लसज्-जङ्घाऽनर्घ्यरुचस्तु समतां दध्यात् पदाम्भोरुहः ॥९१॥
 अरम्भाया रम्भा न हरिरणुमंध्यो न कलसः, सुवर्णः सौवर्ण्यो न भवति मृणालं न मृदुलम् ।
 १२ न कम्बुः शोभाम्बुस्थितिरशितिरुक् सोऽपि शितरुक्, सगर्हः स्याद् बर्ही सुतनु ! तनुमालोकितवताम् ९२
 प्रत्यंशं प्रतिवासरं निजतनुं छित्त्वा कलङ्काकितं, चन्द्रः पर्वणि चित्रभानुमेहसो मध्ये जुहावाऽऽशु यत् ।

१ मुदिता उदतरत्-उत्तार । २ निजदेहतेजोजले । ३ नीरजयन्ती कमलयन्ती-कमलं कुर्वती-नीरजं हि कमलम् ।
 ४ चित्तान्तः अचिन्तयत् । ५ स्मरप्रज्ञा । ६ पुष्पाणां समूहः पौष्पम् । ७ कपायरसादियुक्तं तक्रम् । ८ विकसत् ।
 ९ मध्ये कुशः । १० श्वेतकान्तिः चन्द्रः-अपि शितरुक् श्यामकान्तिः । ११ सूर्यतेजसः ।

अस्या आस्पृशुकं श्रुताक्षेपदं तत् प्राप दुष्प्रापवाक्-पीयूषप्रसरात् प्रसिद्धविबुधप्रोतिपदं प्रोज्ज्वलम् ॥९३॥
 निःश्रीकं नवनीलनीरजमहो ! लीलाऽनिलान्दोलितं, ज्ञातेर्याय चलन् कृतप्लुतिरपि स्यात् खञ्जनः खञ्जरूक् ।
 सारङ्गी भयतस्त्रसत्प्रचलिताऽपाङ्गाऽपि रङ्गाय नो, अस्याः प्रेक्ष्य मद-प्रमोदरसकृतसंवीक्षणे वीक्षणे ॥९४॥
 दोषोत्थानमवेक्ष्य नाशमपि च ज्ञात्वौऽऽयुपस्तौ खलु चकौ तीव्रतरं यदक्षतमिह ब्रह्मव्रतं चक्रतुः ।
 तेनाऽस्यां स्मरचासचामरपुरि प्रौढस्तनौ निर्जरौ, जज्ञाते सुकृतेन सुस्थिरनिजज्ञातेयसंयोगिनौ ॥९५॥
 इति चिन्तयतोऽस्य भूपतेः पुरतः क्षीरतरङ्गगौररूक् । कलिताऽद्भुतरत्नपादुका प्रलुललीलबुकूलभासिनी ९६
 अमरं द्रुमपुष्पगुम्फनोत्तमधम्मिल्लसमुल्लसत्प्रभा । मितदिव्यविभूषणा सुरी सुरसिन्धुः पुरतः समाययौ ॥ ९७
 सुरीकृता भरतशंसाः—
 अथ भारतभूस्थिराखिलत्रिदशैश्वर्यभवश्रिया श्रितम् । द्विसहस्रमितैः सुरोत्तमैः सकलाङ्गं विकलङ्कतेजसम् ॥
 ऋपभप्रभुतन्दनं नरामरशृङ्गारशिरोमणिं तु सा । अवलोक्य सविस्मय-स्मय-स्मर-हर्ष-स्थिरसाध्वसाऽजनि ॥
 उपढौकयति स्म ढौकनान्यथ पाचय सखी मनोरमा । इह तावदियं सुराणामा हृदये ध्यातवतीति विस्मिता २००
 गरिमां गुणिनां गुणज्ञतां ललितत्वं चतुरत्वनिर्मलम् । जगदुत्तमनिस्तमस्तनुप्रतिभैवाऽस्य विभोर्विभासयेत् ॥१
 —इति विस्मयः ।

१ शुको हि प्रसिद्धः । २ श्रुतं वृद्धिं गतम् । ३ अनिलः पवनः । ४ ज्ञातिभावाय । ५ खञ्जकान्तिः । ६ दोषाया
 रात्रेः उत्थानम्, दोषस्य उत्थानम् । ७ नानाक्षराणि पठितुं शक्यन्ते-पुस्तके 'त्वक्षपः' इति अस्पष्टम् । ८ चक्रवाकी-
 चक्रवाकौ । ९ ब्रह्मचर्यम् । १० अमरद्रुमः कल्पवृक्षः ।

अयमादिजिनेन्द्रनन्दने भुवनेन्द्रो धृतरागधी-रयः । हृदयं मम धीरयत्यपि स्वदृशा सौम्यमभिस्पृशा भृशम् ॥२॥
—इति स्मयः ।

॥ ४८ ॥ भुवनोत्तमकामिनीजनो हृदये ध्यायति यं रतक्षणे । रमयेद् यदि सोऽपि मां विभुः परशृङ्गारसुवासुवासुविः ॥३॥
—इति स्मरः ।

४ भरतेश्वरनेत्रजं जनद्वितीयहृत्कमलेऽस्ति मे तथा । अचिरादपि कामिनीजनप्रभुता संभवितेति वेद्म्यहम् ॥ ४ ॥
—इति हर्षः ॥

८ किमु मौग्ध्यमथो महोदधेः किमहं ज्ञानमहोदधेः पुरः । विदुषा विभुनाऽधुनाऽधुना सह शक्यामि न वक्तुमुत्तमम् ॥५॥
—इति साध्वसम् ॥

८ चिरमित्यनुचिन्त्य द्वौकने निहितेऽसौ सुरसिन्धुदेवता । प्रणनाम सखीशताऽऽवृता भरतं भारतभूमिदेवतम् ॥६॥
या सुरी सा गङ्गाः—

प्रतिहारिकया सुविष्टरे निहिते रत्नमये सुरापगा । भरतेशितुरप्रतस्तदा प्रविवेश स्मितहृष्टलोचना ॥७॥
प्रथितप्रभुता-पवित्रितं पृथिवीशोऽप्ययद् वचः शुचि । सुखिनी किमु देवि ! विद्यसे सं पुनाना जगतो जनं जलैः ॥८॥
अवदत् स्मितभासुरीकृताऽखिलरत्नप्रतिभा सुरी च सा ।

जयति त्वयि देव ! किं कुतोऽप्यसुखं स्याद् जगदीश ! जन्मिनाम् ॥ ९ ॥
मुञ्चकीर्तिसरोऽन्तरे मनः-कलहंसः सुखितोऽस्मि मे तरन् । भवताऽस्मि कृता पवित्रितास्पदमव त्वनवयदर्शनम् ॥१०॥

सुपवित्रय मेऽथ मन्दिरं स्वयदाभोजरजःप्रसादतः । इति मानसमानमुज्ज्वलं वितर त्वं सुतरस्विनां वर । ११
विनमेः स्वचरेशितुः सुता नृपते । जीवितवल्लभा तव । मम गेहमुपैत्वहं यथा निजशक्त्या विदधामि सेवनम् ॥

गङ्गागृहे भरतगमनम्—

- ४ इति भक्तिपुरःसरी सुरी सुरसिन्धुनरसिन्धुरं तदा । अधिरोप्य विमानमानयद्विजगेहे परियारसंयुतम् ॥१३॥
विमलैः शिशिरैः सुगन्धिभिः सुकुमारैर्वसनैर्दिव्योभवैः । विविधैरपि दिव्यभोजनैर्जननाथं तमुपाचरत् सुरी ॥
समुधावसुधासुधारितैर्ललितैर्नन्दनचन्दनैः सुमैः । अनुरञ्जितमानसं नृपं विदधे सा नति-मानसंगता ॥१५॥
अयगत्य मनःप्रकाशितैः सविभावैः शुचिहावभावकैः । सुरसोऽप्यमरी जनो भवेत् इति भावं सुरतं सुरी व्यधात्
८ भरतस्य मनो मनःगपि स्पृहयामास यदत्र तत् सुरी । उपभोगविधावुपानयदवधिज्ञानवती स्वशक्तितः ॥१७॥
विनमेस्तनयां च भूपतिं सुरसिन्धुः समुपाचरत् तथा । न विवेद यथा मनस्तयोर्न्यतिरिक्ताममरीभिर्मां मुदा
अतिदक्षतयाऽतिसेवया ललितत्वेन यशंवदीकृतः । अथ ताममरीमरीरमंश्च भरतो मुहुरतो रतो भृशम् १९

गङ्गाया सह दैविकं सुखं वुमुजे भरतः—

- १२ विनमेः सुतया च गङ्गाया सह मानुष्यक-दैविकं सुखम् । वुमुजे स निजेच्छयाऽच्छयाऽऽसंरमेशोऽत्र समाः सहस्रकम्
सुरसं प्रविलोक्य हर्षितं सुरसंगीतकरोऽन्यदा नृपम् । स तु चन्द्रिवरः प्रियंवदो वदति स्म प्रकटोद्यविस्मयः ॥

अयोध्यास्मृतिः—

- १ सुधासहितायां वसुधायां सुधारितैः । २ अरीरम्-रमयामास । ३ हर्षभरतः । ४ अच्छया-निर्मलया ।
५ आस-चिक्षेप ।

भुवनोत्तमवल्लभाद्रया न्यतमालोक्य भवन्तमीश्वर ! । धनसारतरुं स्मरामि तं फणिवल्लीयुगलेन शोभितम् ॥

अथ सस्मितमाह भूपतिः किमहो ! त्वद्वदनं प्रियंवद ! । चलितोत्कंचिलोचनद्वयं सुपरिम्लानमिवाद्य वीक्ष्यते ॥

अवदत् तदनु प्रियंवदस्तदयोध्यानगरं विनाशुना । मम नो रमते मनो मनोरमभूमावपि संप्रति प्रभो ! ॥

असुखेन समेति रोचते निशि निद्रा न दिने न भोजनम् । अत एव तनुस्तनुप्रभाऽजनि भूजानिशिरोमणे ! मम

यतः—

“असुखं च सुखं च चेतसि स्थितमस्त्येव न जातु वस्तुनि । भंविनः सुखिनः स्युरत्र यैर्यतिनस्तैरिह दुःखिताः खलु”

भुवि किं नगराणि सन्ति नो बहवः किं न जनाश्च सन्ति वा । निजजन्मपुरे सजन्मभिः सह यः स्यात् प्रमदः स नाऽन्यतः

इति तद्वचनात् सचेतनः समं पित्वा कियतोऽपि वासरान् । समभूत् स्वपुरं समापितुं समहीशः सहसा समुत्सुकः

अथ सा सुरसिन्धुदेवताऽप्यवगत्यैव मनो नरेशितुः । निजगाद चिरं प्रसादिता भवताऽक्षो भवताऽहमीश्वर !

तव दर्शनसौख्यसस्पृहा अथ साकेतनिवासिनीः प्रजाः । ह्य ! मोदयतां भवान् मयि प्रणयो विस्मरणीय एष न

इति भोगवियोगदं वचोऽप्यवदत् साऽत्र सुरी सुरीति मत् । विदुषी हृदि नो तथा सुखे यतते प्रेमविधौ यथा भृशम्

उचितोक्तित एव रञ्जितो भरतोऽवोचत देवि ! मेऽनिशम् । ददती मनसो मतं सुखं भवती विस्मरतीह किं कदा

गङ्गोत्तरतटविजयः—

इति स स्ववशां प्रमोद्य तां सुरसिन्धुं भरतक्षितीश्वरः । प्रचचाल सुखेन सैन्यपौत् प्रविजित्पाऽत्र तदुत्तरं तटम् ॥

खण्डप्रतिपातिकागुहाविजयः, नव निधानानि च—

१ उत्कम्-उत्सुकम् । २ यापयित्वा । ३ सुरीति युक्तम् । ४ सैन्यम् एव पादौ यस्य सः ।

पुण्डरीक-प्रविजित्य सुरं व्यतीयिवानथ खण्डप्रतिपातिकां गुहाम्। सुरसिन्धुतटेऽथ दक्षिणे विजितेऽत्राऽऽपं निधीनसौ नव

॥ ५१ ॥ अयोध्याप्राप्तिः—

प्रविधाय निदेशवर्तिनः सकलानित्यमसौ नरा-ऽमरान्। स्वपुरं प्रति चेलिवानथो स्वगुहां सिंह इवाऽतिदुस्सहः
४ भट्टहेतिभिरत्र दर्शयन्निजतेजोऽङ्कुरकानिवाऽग्रतः। निजभूषणशततपत्रकैः कुसुमानि स्वयशस्तरोरिव ॥३६॥
अनतान् नमयन् प्रसादयन् प्रणतानुन्नमयन् विवेकिनः। विदुषः परिपूजयन्नयं तदयोध्यानगरं समासदत् ॥३७॥
अयोध्यावर्णना— (युग्मम्)

मणि-तोरणराजिराजितां मुदितोत्कण्ठितपौरपूरिताम्। कुतुकाकुलसत्कुलस्त्रियं विलसद्वास्यविलासितेक्षणां
८ अतिनिर्मलरत्नपुत्रिकाङ्कितमञ्चोच्चयचारुवीधिकाम्। निजदिग्विजयोत्थगीतिकाऽभिनवाऽऽकर्णनकर्णहर्षदाम्॥
कलमङ्गलतौर्यगर्जितैर्नन्दयन् केलिकलापिनां कुलम्। प्रविदेश पुरीमरीणैरक् भरतो मुद्गरतो नृपाधिपः ॥४०॥
(विशेषकम्)

१२ स्वपुरोहितरत्ननिर्मितान् बहुमाङ्गल्यविधीन् नयन् ययौ। निजसौधैर्मसौ धराधवः शुचिसौधैर्मसदः सुरेन्द्रवत्
चक्रधराभिषेकः—

कलमङ्गलगानपूर्वकं विधिना द्वादश वत्सराण्यथो। अभिषिच्य नरा-ऽमराभिषेर्विदधे चक्रधरोऽयमादिमः ४२
भरतभगिनी-सुन्दरीकृततपांसि—

१ आप प्राप। २ भट्टहेतिभिः भट्टशस्त्रैः। ३ पुत्रिका-भाषायाम्-‘पुत्तलिका’। ४ अक्षीणकान्तिः। ५ सौधम्
आवासम्। ६ सौधैर्मसभाम्।

स शशाङ्कलाप्रियाऽमलामवलोक्याऽतिकृशां च सुन्दरीम् ।

सचिवान् परिपृष्टवान् नृपः प्रति तं प्राहुरमी अधोमुखाः ॥४३॥

तय दिग्विजयाद्ययासरादियमुच्चैर्व्रतसंजिघृक्षया । नृप । पट्टिसहस्रवत्सराण्यकृताऽस्ताऽशनमद्भुतं तपः ४३

सुन्दरीप्रव्रज्या—

अथ चक्रधरोऽपि सुन्दरीकृतचित्तः सह सुन्दरीमिमाम् परिगृह्य विभोः कराद् व्रतं स तदाऽऽदापयति स्म सोत्सवम्

लघुभ्रातृन् प्रति दूतप्रेषणम्—

अभियेकविधावनगतान् वितते द्वादशवार्पिकेऽपि तान् । अभि दूतगणं व्यसर्जयद् भरतोऽष्टानवर्ति निजानुजान्

स्वनमस्करणाच्च संगमाद् भरतेशः त्वरितं प्रभोचताम् । इति दूतवचो निशम्य तद् जगदुक्ते जगदुद्धरा नृपाः ।

अस्माकं स्वामी तु कृपम एव जनकः—

प्रविभज्य स राज्यमात्मनो जननोऽस्माकमदात् पुराऽस्य च । भवतां पतिरेव लोभतः कथमस्मत्त इदं समीहते ।

इतरेण नहि प्रयोजनं निजराज्यं ननु रक्षितुं क्षमाः । बलतोपजुषो वयं स्वयं कथमेनं प्रविद्धमहे पतिम् ? ॥४९॥

भरतो हि हतधीः—

हतधीरतिधीर . एष चेत् रणरङ्गे समुपेतु तज्जवात् । न वयं च पराञ्च एव भोः ! स्वशरैर्नर्तयितुं तमागतम् ५०

रुषिता अपि भो ! भृशं वयं निजतातेन समं विमृश्य तु । समरं भरतेन कुर्महे कलहारम् भरतेन नाऽन्यथा ५१

अष्टापदे कृपमस्य देशना—

१ अकृत-चकार । २ अस्ताशनम्-अस्तं क्षिप्तम्-अशनं भोजनं यत्र तपसि तद् अस्ताशनम् । ३ जननो जनकः-कृपमदेवः ।

रीक- इति ते प्रणिगम्य भूमिपः प्रमुनष्टापदपर्वतस्थितम् । अभिगम्य मुदा प्रणम्य चाऽभ्यधुक् चैर्भरतांऽऽभियोगिकम्
 ५३ ॥ शुचिशान्तविलोचनां शुभिर्भगवानेष सुधाकणैरिव । अभिषिच्य जगौ निजाङ्गजांस्तदसूयानलशान्तये किल ॥
 ४ अनयाऽऽश्रितया श्रियाऽनया ननु यूयं तनया नयाविकाः । कथमिच्छत संगमं ददा । शुनिचित्त इव धूर्तवेद्यया
 स्वपुराजितपुण्यनीरदात् धनपूरो भविता विनश्वरः । स्थिरमत्र तु केवलं ततोऽद्भुतशीलद्रुममूलनाशनम् ॥ १ ॥
 अतिकुत्सतरैर्विनश्वरैर्भवभागैः नरकान्तकारकैः । इह तुप्यति रङ्गवज्जनः शिवराज्याय करोति नोद्यमम् ५६
 नृवरा-ऽमरराज्यसौख्यदः परमात्मा परमः सुरद्रुमः । प्रकटीक्रियतामथ व्रतैर्विषयाशाविषवह्निनाशनात् ॥ ५७ ॥
 अपमानकलङ्कापमनां विषयेच्छा ध्रुवमूलमत्र भोः । तदिमामपहाय मुक्तये सुकृताद्याः कुरुताऽऽदरं रयात्
 ८ वचसा मनसाऽङ्गकेन च श्रुत-सद्व्यान-तपस्त्विह क्षमाः । दुरितान् कुशरीरसंगतान् ननु यूयं किमथो करिष्यथ ?
 विभुवाक्यमिदं निशम्य ते शमिनः संयमिनश्च जज्ञिरे । भरताय निजेश्वराय तेऽप्यथ वृत्ता अभिगम्य चावदन्
 भरतेन लघुबन्धु-राज्यानि ग्रसितानि—
 अथ भूतिभूतानि जग्रसेऽनुजराज्यानि स सावर्भौमरादः स्फुटवह्निरिवेन्धनान्यहो ! अशनानीव धनानि भस्मकी
 १२ भरतं सैन्यपो व्यजिज्ञपत्—
 नरशेखरशेखरीकृतक्रमयुग्मं भरतेशमन्यदा । प्रणिपत्य सुपेणसैन्यपः समुतेतः सदसि व्यजिज्ञपत् ॥ ६२ ॥

१ भरतदूतकथितसंदेशम् । २ अनयो हि अन्यायः, नम् आश्रितया अनया श्रिया । ३ अत्र संसारे केवलम्-
 आत्मतत्त्वं स्थिरम्, अत एव यद् यूयं शीलद्रुममूलनाशनं कर्तुमुद्यताः—तद् अद्भुतम्—इति गम्यते । ४ पुस्तके तु 'परदात'
 इति अस्पष्टम् । ५ रयाद् वेगात् । ६ अशनानि भोजनानि । ७ भस्मकी भस्मकुरोगवान् ।

चरित्रम् ।

सर्गः-२

५३

॥ ५३ ॥

चक्रं नहि संविशति—

॥ ८ ॥ भरतो नमितोऽयं नृपरे विहिते दिग्विजये प्रभो ! त्वया । समदं द्विरदः स्वशालिकामिव चक्रं नहि देव ! संविशेत्
को हि अजितः ?—

सखियः शुचिवाचमूचियान् सुमतिः श्रीभरताधिपं प्रति ।

ननु कोऽस्त्यजितोऽजगज्जिति त्वयि नायेऽपि रवौ तमोऽश्वत् ॥३४॥

पाहुवली अजितः—

स्मृतमाः ! प्रथमस्तवाऽनुजो न महाराज ! भृशं वशंवदः । स हि पाहुवली बलीयसां ततिभिः प्रस्तुतं विक्रमस्तुतिः ।

गुणरत्ननिधिर्पलायुधिः सहितः स्वस्य महामहीधरैः । प्रसरन्निजमुद्रया स्थितः स्थिर-ओजोवडवाग्निभीषणः ।

भरतो हि वणिक्—

अविजित्य महाबलं एतमुं भवता दिग्विजयस्य कैतवात् । वणिजेव विदेशयायिता विदधे कोऽपि पराक्रमस्तु न
अनुजः समहा महाभुजस्त्वतिकीर्तिश्च बलं च मे ध्रुवम् । इति चक्रिवचो निशम्य स न्यगदद् मन्त्रिवरः ससंभ्रमम्

मन्त्रिणा भरतः प्रेरितः—

१२ उपमेययलोऽमुनाऽधुना भुवने त्वं भुवनेश्वरोऽपि सन् । विजितेऽग्रे महाभुजेऽनुजेऽनुपमौजा भव चक्रनायकः ।
त्वसमं समुपेक्षसेऽथ तं सरलः स्वच्छनितान्तवत्सलः । लघुनाऽपि लघूकृतं वचो गणयिष्यन्ति नृपाः कथं तव ?
कुरुपे प्रथमं रणं न चेद् निजदूतं विसृज्य प्रभो ! ततः । समुपेत्य नमत्यसौ यथेतरथा तु त्वममुं प्रणामय ॥३५॥

१ समदो हस्ती । २ महसा सहितः-समहाः ।

बाहुबलिं प्रति दूतप्रेषणम्—

इति मन्त्रसमीरणविभा-वसुरप्येष नृपः प्रशान्तहृत् । प्रति बाहुबलिं दिदेश तु स्वकदूतं नय एष भूभुजाय॥

दूतगमनम्—

४ शतशोऽशुकुनैर्निवारितः स सुवेगः पविवेगतो गमन् । नियतं नियतिश्रिता गतिर्जंगति स्यादिह धीमतामपि

बहुलीदेशकीर्तिः—

कणराशिभिरुच्चितैर्घनैः सुख-लक्ष्म्य-ऽङ्गमणीगणैरिव । बहुलीकृतसंमदं दशोर्बहुलीदेशमथो विवेश सः ॥७४॥

सुरशैलसमेतदेवता-सुखगीतादिजिनेन्द्रगीतिकाः । प्रपठद्भिरनुत्सुकैः शुभैः श्रितदूतदुमशीतमृतलम् ॥७५॥

८ किल बाहुबलिः समेत्यहो ! अपशास्त्रा-ऽनययुद्धनिश्चलः । इति भिल्लगिराभिरुत्रसद्गज-शार्दूल-मृगेन्द्र-भौगिनम्

पथि पान्थयधूविभूषणश्रुतिनिर्धूततमीतमश्रयम् । फलशालितशालिपालिनीललनाऽऽनीतसुबाहुभूपतिम् ॥७७॥

(चतुर्भिः कलापकम्)

इति देशममुं व्यलोकयन् कुतुकैर्नव्यमनाः स दूतैना । इव देवभवं समागतं स्फुटमात्मानममन्यत ध्रुवम् ७८

१२ तक्षशिला—

अथ निर्मलशालशालितां स विलोलध्वजराजिराजिताम् । स्फुटधर्म-यशोद्विवाससा सहितां तक्षशिलामर्बक्षत

बाहुबलिना दूतसमागमः, बाहुबलिकृता भरतभर्त्सना च—

स विशिष्टमदो विशिष्टराट् चकितः कौतुकितो विवेश ताम् । घटिकाशुहपार्श्वगोरथं परिहृत्याऽस्मरदीशवाचिकम्

१ 'गच्छन्' स्थाने 'गमन्' इति कवेर्वैचित्र्यम् । २ तमीतमो राज्ञी-अन्धकारः । ३ दूतपुरुषः ।

५६ ॥ नृपवाक्यमवाप्य वेगतः प्रतिहारोऽथ सुवेगसंज्ञकम् । जलरत्नजकुट्टिमस्फुरज्जलभावं तमवेशयत् सदः ॥८१॥
 नृपनिः क इति स्वसंशयं जनितं स्तम्भनिपक्तमूर्तिभिः । त्यजति स सविस्मयैव बोनिचयैर्बाहुवलेः स दौत्यकृत्
 प्रणिपत्य निविष्टवत्सवथ दूते नृपतिर्जगौ गिरम् । हृदयोद्भवहर्षवृक्षजस्मितपुष्पैः परिपूजितामिव ॥८३॥
 अयि भद्र ! ममाऽग्रजो बहुकुशली तिष्ठति भोः ! प्रियंवद ! ।

अयि तेन जिताः सभासदः पृथिवीशाः किमु सन्ति सन्मुदः ॥८४॥

८ मुखंभारत ! नृप भारतं किमु जित्वा गतवान् महीतलम् । अयि तस्य परस्परं क्वचिद् न पुमर्थत्रिनयं विवाधते
 इति भूपसुवर्णवागलंकृतकर्णोऽथ सदूत ऊचियान् । स्मृतितोऽस्य जनाद् रुजाव्रजो व्रजति स्यात् कुशली कथं न सः
 ८ समरेऽसमरेऽप्येव चेत् क्व भद्रः स्यात् प्रकटस्तदोत्कटः । तरणिर्यदि से क्व तारको गरुडश्चेत् क्व नु चण्डकुण्डली
 जननीमिव जीवदां नृपा भरताज्ञां बहु मानयन्ति ते । न निजं विषयं त्यजन्त्यहो ! पुरुषार्था अपि तद्भयादिव
 अथ भारतभूमिभूमिषा भरतस्य स्वकभक्तिभारतः । विदधुर्विदितं स्वचक्रितोत्सवमाह्लादशवत्सरीमपि ८९
 स निजाननुजाननागतानविबुध्यात्र महे महत्यपि । पुरुषानरुपां व्यसर्जयद् मुदितस्तेर्निजसंगमश्रिकैः ॥९०॥
 १२ सुविकल्प ! धियो विकल्प्यते किमपि स्वान् विषयान् विहाय च । सुमधुव्रततां समाश्रयन् विकसेन्नाथकरारविन्दतः
 इति बन्धुवियोगनीरघौ स विषादानवधौ निमज्जति । तदमुं प्रति धीर ! संप्रति त्वमुपेक्षां कुरुपे किमन्यवत् ॥
 लघुबन्धुवशो न यद्यपि त्वमुपेतो नृपते ! तदुत्सवे । अपवक्ति तवैतदन्यथा पिशुनोऽयं हि निसर्गतो जनः ॥९३॥

१ मुखस्य भाषां शोभायां रत्न !-वाचालशिरोमणे ! । २ असमरेखो हि अद्वितीयः । ३ चण्डसर्पः । ४ निज-
 शक्तिभारेण । ५ निजसंगेन मन्वे तिष्ठति-इति निज-संगमश्रिकः-समासनस्थायी ।

इरीक- भरतां हिनमस्कृतेः कृतिम् । प्रभवत्कीर्तिसरित्गहो । निजम् । जनवादरजोयुतं गुणप्रचयं क्षालय भोः । प्रभालय ।
 ५७ ॥ इह भूरि धनं स भूधनः प्रददानोऽपि निखिलानुजीविनाम् । प्रियमानधनोऽतिनिष्ठः स्पृहयत्ययं तवाऽऽनर्तिं नृप ।
 लघुबन्धुरहं मनोभ्रमः प्रविधेयस्त्वंयि । धेय ! न त्वया । शनिमात्मजमप्यहर्षतिग्लपयत्येव हि सूरभावतः ॥९६॥
 ४ अबधीरयसेऽथ धीर ! चेत् प्रवरं चक्रधरं मदादमुम् । अरिभूतवह्निरेव ते शलभत्वं सुलभं करिष्यति ॥९७॥
 किं बहुना—
 अवनैरवने च जीवने यदि वाञ्छा हृदि काचिदस्ति ते । स्वरसाञ्छिरसाऽस्य शासनं वह भूपा अपरे यथाऽखिलाः
 अमरैर्भ्रमरैरिवास्य यत् परिसेव्यं पदपद्मयुग्मकम् । पृथिवीतललेशदेशप । प्रणमंस्त्वं किमु तत्र लज्जसे ? ॥९९॥
 ८ इति दूतवचो निशम्य स प्रबलो बाहुबलिर्निजौ भुजौ । अवलोक्य जगाद तत्क्षणे स्फुरति प्रेरयतीव दक्षिणे ॥३००॥
 मम संगममीहते स यत् रुचिरं तत् खलु पूज्य एव मे । यदनीनयदात्मनो भुजास्तदहो ! प्रौढवया स्थिरस्मृतिः
 यदमीषु शमीभवत्सु भो ! अतिवान्ता अपि राज्यसंपदः । अयमाहरदुत्सुकश्चवत् प्रकटस्नेह इवाऽस्ति ते पतिः
 लघुभिर्जित इत्यस्यचो भुवि मा भूदिति ते प्रपान्विताः । विदधुश्चरणं रणं न तज्जितकासी स यभूव निल्लपः ॥३॥
 १२ अपवर्त्ति च मां महाजनोऽनुजराज्यग्रहणोद्यतं न तम् । पुनरत्र यचोहर । त्वया पतिभक्तिः प्रकटीकृता भृशम्
 बाहुबलिना ऋपभ एव पूज्यः, नान्यः—
 चरिवस्य इहादितीर्थकृद् भुवनेऽन्यो मम नैव दूत ! भोः ॥ गुरुबन्धुतयानमस्कृतिं भरतस्याऽस्मिं करोमि नाऽन्यथा
 लघुबन्धुविवासनाहसान हि योग्योऽपि समीहते नतिम् । इति पापविशुद्धयेऽस्तु मे भुज वच्छेद-कशाऽस्त्रभृद् गुरुः
 १ मभामन्दिर ! । २ 'तु-अयि' इति पदच्छेदः । ३ अवनैः अवनै रक्षणे । ४ अमीषु अष्टानवतिभ्रातृषु । ५ संयमं विदधुः ।
 ६ 'अहम्' इत्यर्थः ।

चरिवस्य
 सर्गः-२

निजयन्धुपु नैव सौहृदं मयि पुष्पाति मदग्रजोऽबुवम् । निजदिग्बिजयजं यशो-धनं सुखिनो दित्सति मेऽन्यथा कथम्
अरिभूरुहवह्निरेष ते पतिरस्ति प्रतिभाति भासुरः । मम चापघनाघने शरैरतिवर्षत्यथ भावि किं हृदा ! ? ॥८॥
त्रिजगज्जनकोऽपि हृद् मुदा जनकोऽयं जनको युगादिकृत् ।

अनुजोऽस्मि च यस्य विक्रमी न स सेव्योऽस्तु कथं सुरा-ऽसुरैः ? ॥९॥

तरलीकृतलोचनो मया खुरंलीभिर्विजितः पितुः पुरः । तदसौ मयि मा विलज्जतामिति मत्वा कृपयाऽस्मि नागतः
स्वकरेण सखे ! सखेरितः प्रपतत्कन्दुकवन् मया धृतः । पदुचादुभृता गिराऽद्य तद् भृशमन्तस्य नु तस्य विस्मृतम् ?
अयि दूत ! तवेश्वरो ध्रुवं निजचक्रेण करोत्यहंकृतिम् । किमधःकृतचक्रयुग्मका ननु कुर्वन्तु रथाः कथं न ताम् ॥
तदरे ! व्रज दूत ! वेगतो मदभूतग्रहिलं निजं पतिम् । ग्रहिणु स्वकमण्डलाग्रतः शमिनं तं विदधामि मान्त्रिकः
इति भाविरणश्रुतेरिवाऽऽहतनृत्यं किल बाहुभूपतिः । करबालमलालयत् करे स तु दूतः सभयः सदोऽत्यजत्
सुभदान् प्रकटाघुघाभिह प्रविलोक्यात्मरथं श्रितो भयात् । समतत्त्वरदुच्चैरिणं सतताशङ्कि मनो नृणां भवेत् ॥
दूतः प्रत्यागमत्, भरतं व्यजिज्ञपच—

यहलीधिपयाद् विनिर्गतः स्थिरचित्तो निजनाथनीयुतः । भयतस्त्रसतो विलोकयन् स उपेतो भरतं व्यजिज्ञपत् ॥
यदि मेरुरहर्षतेः करैर्यदि च व्योम समीरणैः । यदि पाणिनिपेवणाद् पविर्हृदिति प्रस्फुटति क्षितीश्वर ! ॥१०॥
बाहुवलिरजेयः—

१ चापमेवे । २ खुरली तीरक्षेपणाभ्यासः । ३ 'सखा' 'इरितः' इति पदद्वयम् । ४ भृशमन्तो भृशाभिमानो । ५ यदि त्व ईश्वरः—
भरतः चक्रेण अहंकृतिं करोति, तदा चक्रद्वयसमेता रथाः कथं न अहंकृतिं घनघनं कुर्युः । ६ द्वितीयावदुवचनमेतत् ।
७ समीरणैः पवनेरैः—पवनानाम् ईरणैः ।

रीक- न तथापि विभो ! विभोक्षयः प्रवरैर्मानव-देव-दानवैः । अनुजस्तु महाभुजस्तव सबली बाहुबली विजीयते ॥ (यु०)
५९ ॥ तव देव ! पराक्रमो यदा विहितोऽस्य श्रवणातिथिर्मया । स विलोक्य तदा निजौ भुजौ स्मयते श्मश्रुनिवेशिताङ्गुलिः
प्रबलरिपुबलेभ्योऽशीतविद्याधरीधैः शरणावितरणेनाऽऽजन्म संतुष्टचित्तैः ।

४. कृतनवनगरीभिः शोभिता यत् पुरी सा चतुरतरसखीभिः सेविता स्वीश्वरीव ॥२०॥

स विक्रमयुतोऽद्भुतोपकृतिदत्तचित्तस्तथा सुरीभिरिह गीयतेऽप्यमृतपानशीथिल्यतः ।

यथा श्रुतिपथं श्रितो न मम कोऽपि वीरोत्तमः सुराः सुरनरेष्वहो ! भरतभूमिवज्रायुधः ॥२१॥

शरणयुगमसौ समेत्य बन्धुममं वरिवस्यति चेति चिन्तनम् ।

८ मा मनसि नृपपते ! वृथा कृथा त्वं गगनसुमैरिव पूजनं जिनेन्दोः ॥२२॥

इत्थं दूतं वदन्तं प्रति सचिवधवः सोऽद्भुताटोपकोपः प्रोचे वानं महोचभृकुटिकुटलितः प्रोत्कटास्यः प्रहस्य ।

द्वार्त्रिशद्भूपसाहस्रकवलफलितेऽग्रे सुपेगे रणस्थे । रे ! रे ! कोऽयं स्वगेहप्रथितपृथुवलो बालिशो बाहुभूषः २३

बाहुबलिना युद्धसज्जता—

१२ प्रयाणं भो ! भूषा इति भरतनाथार्धवचन-प्रसादं संप्राप्योद्दसिततनुभिः सैन्धवपतिभिः ।

हतां वृक्कां हृक्कामिव रिपुनृपत्रासविधये भटौघः श्रुत्वाऽभूत् समरमदकर्पूरकलशः ॥२४॥

द्वितीयः सर्गः—

१ भाषायाप्त-मूले वा दर्शने । २ सु+ईश्वरी-स्वीश्वरी ।

श्रीरत्नप्रभमूरिसूरकरतो दोषानुपहं त्यजन् यो जाड्यस्थितिरप्यभूत् प्रतिदिनं प्रासाद्भुतप्राप्तिभः ।

तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशत्रुंजयदीपकस्य चरिते सर्गो द्वितीयोऽभवत् ॥३२५॥

इति श्रीरत्नप्रभमूरिशिष्य-कमलप्रभमूरिविरचिते श्रीपुण्डरीकचरिते भरतदिग्विजय-

बाहुवलिमूपोत्साहनो नाम द्वितीयः सर्गः ।

॥ तृतीयः सर्गः ॥

अचलद् भरतः

स श्रीमानथ भरतो रतोऽतिसौख्यैः प्रारूढो गुरुगजरत्नमादरेण ।

सर्वोर्वी कटकभरैर्नैर्जरनुर्वी कुर्वाणोऽचलदखिलैर्घृतो नरेन्द्रैः ॥१॥

त्वत्सैन्याद् व्रजति रसातलं रसाऽसौ तद् भूमृत्प्रथम ! शनैः कुरु प्रयाणम् ।

प्रोक्षादादिव गिरयोऽभ्यधुस्तमेवं मातङ्गः-ऽश्व-करभ-पक्षिपु नदत्सु ॥२॥

चन्द्रोऽयं ध्रुवमिति भावतो हसन्तीमाश्लिष्य प्रसृतकरः कुसुद्वतीं ताम् ।

आत्मानं दलभरधूलिधूसरोऽपि सूर्योऽसाविह बहु मानयांचभूष ॥३॥

सा सेना बहलीदेशं प्राप—

सा सेना प्रसृतरजस्तमःसमूहेऽप्युत्तङ्गस्तनगुरुहस्तिराजयाना ।

राजन्ती गुणप्रणिभिः सुनायका द्राक् प्राप्याऽस्थादथ बहलीसुदेशकण्ठम् ॥४॥

१ पुस्तके न सप्तम् । २ लघ्वीम् । ३ हसमानाम् । ४ स्त्रीपक्षे-रात्रौ । ५ स्तनो हि मेघधनिरपि ।

- रीक- प्रारूढो बाहुराजः—
 ६१ ॥ तं चक्राधिपतिमथो निशम्य हर्षादायातं स्फुटजगद्विण्डिमप्रघोषैः ।
 सैन्यानि त्वरयति स्म सभस्मे योऽन्तः प्रारूढः करिवरमत्र बाहुराजः ॥६॥
 ४ धूलीभिः सुपिहितभास्करेऽतिगर्जन्निस्वानस्वननिभृताम्बरान्तराले ।
 प्रत्युद्यत्पटुभट्टहेतिविश्रुतीह विस्तीर्णं धृतघनदम्बरेऽस्य सैन्ये ॥७॥
 रोमाञ्चः कुर उरसस्वरत्नभूषु वीरेषु प्रतिदृशे प्ररूढः । भीतानां तृणनिचयो मुखेष्वरीणां तन्नारीनयनयुगेषु चाम्बुपूरः
 चक्राधीश्वरशिबिरस्य नाऽतिदूरे स्वं चक्रं रिपुनृपचक्रवालचक्रः । (युग्मम्)
 ८ स्वादेशादथ लघुरार्षभिः सतपः शुद्धायां भुवि विनिवेशयांचकार ॥८॥
 प्रातः स्याद्विह जगदादिवीरयोस्तु संग्रामो व्यसमैरसः कुतूहलाढ्यः ।
 व्याहर्तुं वरुणमिवाऽगमत् प्रतीच्यां मित्रोऽसौ द्रुतमथ विश्वकर्मसाक्षी ॥९॥
 संध्यायामरुणविभौ रूपेव दीप्तावालोक्ष्य द्रुतमुदितकरैः स्वकीयैः ।
 १२ सैन्यौघान् रणभरतोऽरुणत् स राजा सौम्यानां नहि पुरतो भवेद् विरोधः ॥१०॥
 तां श्यामां शशिवदनां विलोलतारां लिप्ताङ्गीमिव परिलभ्य चन्द्रभाभिः ।
 वीरेन्द्रा उभयदलेषु चक्रुरुत्कीडानि स्फुटविषमायुधार्चनानि ॥११॥

१ सधूलि । २ हेतिः शस्त्रम् । ३ सेनावासः शिविरम् । ४ बाहुवलः । ५ विषमरसः । ६ सूर्यः । ७ सैन्यसमूहान् ।
 ८ परिलभ्य ।

१ दोषां यमजनको भृशारुणास्यः संत्रास्य स्वपतियुतां लघुर्द्धु-युक्तम् ।

सैन्येयाः स निजकरैरचालरतां (?) वेगेनानणुरणतौर्यगर्जितानि ॥१२॥

इन्द्रायाऽभ्युदितचमूस्मृहमल्लद्वन्द्वस्यापरगिरि-पूर्वशैलसंस्थौ ।

चन्द्रा-ऽकौ प्रसृतमहामयूखदण्डानुदण्डान् विदधतुरत्नरालभागे ॥१३॥

अश्वोऽश्वं प्रति सुभटो भटं च नागो नागेन्द्रं भुवि रथिनं रथीह खे तु ।

उन्नादप्रतिनिनदं रजो रजश्चाभ्यायासीद् दलधुगलस्य भावनैक्यात् ॥१४॥

नाराचस्फलनभवस्फुलिङ्गभाराभाराढ्ये समररजोमहान्धकारे ।

आः ! केपामहरदसौ न जीवितद्रव्याणि प्रबलतरोऽथ कालचौरः ? ॥१५॥

प्रथमजिनेश्वरपूजा—

कृत्वा तौ प्रथमजिनेश्वरस्य पूजां युद्धाय स्थिरमनसौ तदाऽऽर्चयन्तौ ।

सन्नाह्योत्कटकटकान्यकारयेतां कः सूरः स्वसुतहिताय नोद्यतेत ? ॥१६॥

युद्धवर्णना—

आकाशे करतल्लीलधैव वीरैरुत्क्षिप्ताः पृथुकुथैसंयुताः करीन्द्राः ।

भूयांसो भुवि सहसाऽसिताः पतन्त उत्पन्ना बलनिचयभ्रमं वितेनुः ॥१७॥

१ यमजनकः सूर्यः । २ उहनि नक्षत्राणि । ३ न प्रतीयते स्पष्टम् । ४ नाराचः लोहपयो वाणः । ५ भारस्य आभाः

तया रात्र्ये । ६ पुस्तके न स्पष्टम् । ७ कुयः-भाषायाम्-दायी उपर नाखवानी शूल ।

- रीक- प्रेषांश्च निजशिरसा हयो रपोचाग्रांऽहिभ्यां रदनयुगाऽऽक्रमाद् गजस्य ।
स्कन्धेऽस्य स्वपतिमरोपयद् हतारिः किं न स्यादतिगुरुता सुशिक्षितेभ्यः ॥१८॥
- ६३ ॥ कौक्षेयक्षतबहुकुम्भिकुम्भमुक्ताकीर्णायां रुधिरिमकुङ्कुमारुणायाम् ।
तत्रोद्यौ भटधट्टनाट्यसंकटायां किं कुर्यान्न यमनृपः पुरप्रवेशम् ॥१९॥
- ४ दयायुक्तो बाहुभूषः—
सस्फोटं कुन्तै-हय-हस्ति-योधदेहप्रस्फोटं स्फुटमवलोक्य बाहुभूषः ।
आश्लिष्टो हृदि दयया रयात् स वीरो धीर्यादयो दृढमिति चिन्तयावभूव ॥२०॥
- ८ संमर्दं करदिभटादिकीटकोटीसंमर्दोत्कटकलुपं प्रजायमानम् ।
धर्मज्ञो बलसहितोऽप्युपेक्षमाणः किं लज्जे निजकुलतो दयावतो न ? ॥२१॥
- १२ बातूलो रणदहनेऽस्त्रदीपिते य इङ्गलानिव सुभटान् प्रदह्यमानान् ।
सोच्छ्वासो निकटगतोऽप्युपेक्षतेऽसौ निर्जीवो ध्रुवमिह चर्मभस्त्रिकेव ॥२२॥
- इत्येवं मनसि विचार्य वीरराजः स प्रैषीत् तदनु निजाग्रजाय दूतम् ।
तद्वाक्याद् भरतनृपोऽत्रपो रणाय प्राचालीत् स्वयमथ बन्धनायुयुत्सुः ॥२३॥
- आयातं भरतमहीमहेन्द्रमेनं दृष्ट्वाऽसौ समरकृते गृहीतदक्षः ।
राजन्यैः स कनककण्टकैः परीतः प्रारूढः कलभमिलापतिश्चैवाल ॥२४॥

१ कौक्षेयः-असिः । २ घटं भाषायाम् 'घट' इति ख्यातम् । ३ पुस्तके कुत-तच्च अस्पष्टम् ।

प्रकान्तं स्वयमथ युद्धमार्पभिभ्यां वीराभ्याममरवरा निरीक्ष्य सर्वे ।

विश्वस्य प्रलयभयात् प्रकम्पमाना आजग्मुर्नभसि समुल्लसद्दिमानाः ॥२५॥

इयोरार्पभ्योः इन्द्रेण सह संवादः—

४ गीर्वाणैर्विजयगिरं पुरो गिरद्भिः संयुक्तं सुरपतिरस्य दृष्टिसंज्ञम् ।

संप्राप्याऽगददुचितं चित्तं च युक्त्या सदाक्यं भरतवृषाऽऽन्तरप्रशान्त्यै ॥२६॥

भोक्षकितिविलमिलातलं विजित्य संग्रामं निजभुजखजंभञ्जनाय ।

आरिप्सुः सह लघुबन्धुना त्वं किं लज्जां परिरभसे स्वयं न वेहे ॥२७॥

८ स्मितयोवे भरतमहीमहेन्द्र इन्द्र ! त्वं स्वर्गाधिप ! न हि वेत्सि कार्यनस्त्वम् ।

स्वध्रात्रा कलहमहो ! कदापि कोऽपि किं कण्ठकलितकरो नरः करोति ॥२८॥

चक्रं तु प्रविशति नैव शस्त्रगेहेऽशान्तत्वे मन इव दुर्मदेऽजितेऽस्मिन् ।

आत्मत्वं सुविमलकेवलौजसाऽऽदृश्यं विश्वान्तर्मम च पिधीयमानमस्ति ॥२९॥

१२ तवक्रं हृदिति निवेद्य शस्त्रधाप्तिं मवृभाता मयि नमतादर्थकवारम् ।

वेगेनाऽपहरतु सर्वकार्यचक्रं भूषीठे भवतु विभुस्ततः स एव ॥३०॥

श्रुत्वेदं भरतवचः सुनीतिपूतः स्वर्नाशो लघुसृपभाङ्गजं समेत्य ।

नाभेयाङ्गज ! जय वीरवारवर्य ! व्याहृत्येत्यवदद् हृदो सुदर्यम् ॥३१॥

१ आरम्भं कर्तुमिच्छुः ।

श्रीक- भूमीन्द्र ! प्रणयपर ! त्वमग्रजं स्वं हर्षेण द्रुतमिह किं न सत्करोषि ।

॥ ६५ ॥

अथ श्रीभरतविभुः प्रयाणमेकं त्वद्भ्राता स्वयमयमिच्छतीह पूज्यः ।

४ प्रीत्याऽस्मिन् विनयपवित्रितां सुकीर्तिं स्वामित्वं सकलभुवश्च संगृहाण ॥ ३३ ॥

देवेन्द्र गरिमगभीरभीरसेनानेताऽसौ समयमयहास्यगर्भमूचे ।

वृद्धत्वाद् यदि मम सत्कृतिं नर्ति वा गृहीयादयमथ तत् करोमि वेगात् ॥ ३४ ॥

इंशोऽहं भुवनजयी बल्ललाहुरित्युचैर्निनमंयिपुर्बलादसौ माम् ।

८ एनं न त्रिदिवपते ! ततो नमामि गवांश्च नरि विनयो नयोदितो न ॥ ३५ ॥

अस्यायाऽप्यथ न विनष्टमस्ति किञ्चित् तणातु स्वपुरमसौ निवृत्त्य वेगात् ।

त्वद्वाक्यादहमपि संगरप्रतिज्ञां मुक्त्येमां त्रिदिवपते ! ध्रुवं निवर्ते ॥ ३६ ॥

एषोऽन्यान् मदरहितान् विधाय भूपान् उन्मत्तो मदगंजवद् गजान् समग्रान् ।

१२ निर्निद्रीकृतमथ मामनेकपारिं यद् योद्धुं त्वभिलपतीह तद् मुमूर्षुः ॥ ३७ ॥

त्रैलोक्योत्तममभिनम्य तातमीशं सत्यत्वात् समदमिदं मदुत्तमाङ्गम् ।

नैवाऽन्यं नमति परत्र चेहलोके को हित्वा मुकुटमहो ! घटं विभर्ति ? ॥ ३८ ॥

विस्मित्याऽवददथ वासवो महीशं वैपम्यं विपुलमते ! मतेर्ममाऽत्र ।

१ बल्ललं-बलिष्ठम् । २ नमयितुमिच्छुः । ३ अनेकपारिं सिंहम् । ४ तातम्-ऋगभदेवम् । ५ समदं-मदसहितम् ।

परिचयः

सर्गः-

॥ ६५ ॥

न्यायस्थो भरतनृपोऽस्ति चक्रवर्त्यः त्वं मानिन् ! विनयपरोऽस्य शिक्षणीयः ॥३९॥

॥ हा-वाग्भ्यां भुज-युग-मुष्टि-दण्ड-युद्धैर्योद्धव्यं न तु निशितायुधैर्युवाभ्याम् ।

अत्रार्थं ननु शपथो युगादिभर्तुरित्येतौ सुरपतिरुचिवान् नमःस्थः ॥४०॥

४ एताभ्यामिति वचने प्रतिश्रुतेऽन्यान् वीरांश्च प्रथमजिनाज्ञया निषिध्य ।

अङ्गाङ्गिप्रधनकृते तयोः सुरेन्द्रश्चक्रेऽस्यां भुवि सलिलप्रसूनवर्षम् ॥४१॥

अक्षियुद्धम्—

वीरेन्द्रौ मददृढमानसौ समानौ तावन्धी इव सुभृतौऽवनिमित्तोर्मौ ।

आयातौ रणविधये रणोर्वरायां द्वौ सूर्यौ नभसि महःप्रमित्संयेव ॥४२॥

८ तावुर्बभूवुःकुटियुगौ स्थिराग्रतारौ गौराङ्गौ दृढमहिमोचवीरलक्ष्म्योः ।

प्रासादाविव नवतोरणौ विनीलपाञ्चालीयुगलयुतौ कृतौ सुवर्णैः ॥४३॥

देवानामवनिभुजां च लोचनौर्धैर्यगुग्मं युगपदपि श्रितं तयोस्तत् ।

१२ नैवालपं किमपि विवेद भारसेदं दुष्पापात् सदृशसंगमादिवाऽत्र ॥४४॥

मान्येपोऽप्रतिदर्शनोऽस्मदग्रे तत् तस्मिन्नपि समशीर्षिका धरासु (?) ।

इत्यन्तर्भरतदृशौ विचिन्त्य बाष्पं संवेगादिव गिरतः स्म संनिमिथ्या ॥४५॥

निर्विघ्नं ननु बहलीश्वरेण राज्ञा प्रत्यक्षं त्रिभुवनवासिनां जितं भोः ! ।

१ निशितम्-तीक्ष्णम् । २ प्रधनम्-युद्धम् । ३ सुभृतौ अनिमित्तोर्मौ-इति पदच्छेदः । ४ प्रमातुमिच्छा प्रमित्ता ।

इत्युच्चैरमरगिरः स्मितोज्ज्वलाभाः संरंभाग्रभसि भृशं विलेखुराशु ॥४६॥

परिमल-
सर्गः-३

स्वरयुद्धम्—

शक्रेशो नयनजितोऽपि बाहुभूषं गर्वोच्चस्वररणहेतवे जवेन ।

आह्वयतेऽनुमतेनोन्मृगेन्द्रनादं बाधिर्यप्रदमथ नाकि-नाग-नृणाम् ॥४७॥

स्वस्त्रेषु त्रिभुवनेषु बाहुवीरः सिंहस्य ध्वनितमप्रथत् प्रतापी ।

एतेनाऽभवदर्चला चलाऽचलाग्राण्यापेतुः किल कुकुभामिभा मुमूर्छुः ॥४८॥

मुष्टियुद्धम्—

शक्रेशो वचनरणेन निर्जितोऽपि धैर्याग्रः किल बहलीश्वरं स्वयं सः ।

आहास्त द्रुतमथ पुष्टमुष्टियुद्धे मुञ्चेयुः किमवर्चनै रणं भुजालाः ॥४९॥

आस्फाटय स्फुटमवनीभुजौ भुजौ स्वाबुत्पाट्योत्कटतरपुष्टिमेकहस्तम् ।

शोणाक्षौ पदपरिकम्पभूमिपीठौ दिग्नागाधिव रूपितौ दधावतुस्तौ ॥५०॥

पत्पाणिः सकलदलेन नाम्यते न तस्योच्चैर्भरतपतेस्तु मुष्टिस्रष्टेः ।

श्रीबाहुविगतमनाः शिरो धुनानः संरेजे मुदित इव प्रहारतोऽस्मात् ॥५१॥

तां मूर्छां द्रुतमवमत्य बाहुराजशक्रेशं पदुरर्चसौ स्वमुष्टिनैपः ।

१ विलासं चक्रुः । २ अचला पृथ्वी । ३ अचलाग्राणि गिरिशिखराणि । ४ अवचनैः-निन्दितवचनैः । ५ बाहुबलाः ।

६ आस्फाटय । ७ रक्तनेत्रौ । ८ ग्रीवाया ऊर्ध्वभागे-भापायां 'डोक उपर' ।

हन्ति स्म स्वभद्रविलोचनाश्रुनीरैः सार्धं सोऽपतदहृहा ! बलस्य गर्वः ॥५२॥

श्रीखण्डद्रवनिर्घोरखण्डभक्तिव्यक्तिस्तं प्रगुणयति स्म बाहुवीरः ।

मात्सर्येऽप्यमलतरः कुलस्य भावः स्यादग्नाविव रत्नैकम्बलस्य ॥५३॥

दण्डगुच्छम्—

आक्षेपादतिखररोपरुक्षवीक्षौ दोर्दण्डस्थितदृढदण्डतः प्रचण्डौ ।

दावेतौ भुवनभयंकरी मिथोऽपि गर्जन्तावथ समधावतां जवेन ॥५४॥

तत्र श्रीभरतनृपोऽथ बाहुभूषं त्वाजानु प्रकटविभोऽपि वज्रमूर्तिम् ।

शीर्षस्योपरि घनघातपातनेन वेगेनाऽभिधरणि मज्जयांचकार ॥५५॥

एकाङ्कादिव स इलातलात् सहेलं कृपूवांऽङ्गी त्वरितमखण्डचण्डदण्डात् ।

चक्रीशं शिरसि निहत्य कण्ठदघ्नं भूपीठे हठकठिनो न्यमज्जयत् तम् ॥५६॥

दैवं हाऽस्त्विति सुभद्रा अपि ब्रुवन्तः शस्त्राणि स्वभुजमदैः समं विमुच्य ।

कुडालान् जगृहुरथेशरत्नलोभात् मान्यः स्यात् क्वचिदपि कार्यतो हि हीनः ॥५७॥

आकृष्टं (ष्टः) शिशिरजलैर्विलीनमूर्च्छश्चक्रीशः कथमहमेव वाऽत्र भूमौ ।

इत्यन्तर्भरतपतिः सं संशयानश्चक्रेण श्रित उरुभानुना कराब्जे ॥५८॥

बाहुबलिघाताय चक्रक्षेपः—

१ रत्नकम्बलं हि तापसन्निधाने शीतलम्, शीतसन्निधाने च उष्णं जायते इति श्रुतिः । २ पादौ । ३ विशालकिरणेन ।

चरित्रम्.

सर्गः-३

॥ ६८ ॥

चक्रेशो निजमनुजं जिघांसुराशुक्रोद्योऽयं स्फुटमिव पिण्डितं स्वहस्तात् ।

ज्वालालीजटलमिदं मुमोच चक्रं कल्पान्ताऽम्बुधर इवाऽशनिं प्रगर्जनं ॥६९॥

तच्चक्रं पथि शर-शक्ति-कुन्त-खड्गै राजन्यैरपि परितः ग्रहण्यमानम् ।

संप्राप्तं लघु लघुकार्यभेः समीपे किं मूर्तो भरतनृपप्रताप एवः ॥७०॥

चक्रं विफलम्—

पद्मखण्डावनिविजयी ममाऽपि नेता होताभ्यां जित इति दृष्टिदोषहत्यै ।

चक्रं तत् खलु बहलीश्वरस्य बाहोरात्मानं भ्रमणपदे चकार हर्षात् ॥७१॥

बाहुबलिना ऊर्ध्वीकृतो मुष्टिः—

चक्रेऽस्मिन् गतवति चक्रवर्तिपाणौ रोपेणाऽरुणनयनो दृढाग्रमुष्टिम् ।

दोर्दण्डं त्वरितमुदस्य बाहुयोद्धाऽधाविष्टाऽग्रजमपि बान्धवं जिघांसन् ॥७२॥

हा ! चक्री हत इति वादिभिः सुरेन्द्रैर्यो रुद्धो न खलु तमेव बाहुवीरम् ।

तज्जन्मा ललिततरो विवेक एको रुद्ध्वाऽस्थादिति बली सुतोऽपि (?) ॥७३॥

बाहुबलेर्विवेकोद्भूतः-वैराग्यं च—

लोभे-ज्यादिभिरवजित्य यो विचेतीचक्रे तद्गतपरमात्मधैर्य इत्यम् ।

१. अनुजं लघुबन्धुम् । २. अशनिं विद्युत् । ३. शीघ्रम् । ४. नेत्राभ्याम्-नेत्रयुद्धे चक्रस्वामी भरतो नेत्राभ्यां जित-
इति । ५. अपूर्णं प्रतीयते, नातो विशदीकर्तुं शक्यते ।

॥ ७० ॥ एनं तं किमहह हन्मि मुष्टिनाऽहं हन्तव्या न विगतचेतना धीरैः ॥६४॥
स्वगोत्रे किल न हि बुद्ध्यते विनाशो मर्यादामिति न मुमोच चक्रमेतत् ।

४ एतस्मादपि भृशहिंसितो नृशंसः स्वं पन्थुं भरतमहं रुपा जिघांसन् ॥६५॥
मद्वधाता किमु विरुणद्धि मां कदापि लोभाद्यैर्यदि न विचेतनीकृतः स्यात् ।

एतांश्च ध्रुवमपराधिनोऽन्तरारीन् जेष्यामि स्वयमिह जैनदीक्षयाऽहम् ॥६६॥

बाहुपलिना केशलोचः कृतः—

इत्पन्तविमलतरः सुधीः सुधीरो निश्चिद्योद्धृतमुष्टिनाऽमुनीव बाहुः ।

मौलिस्थान् द्रुतमुदमूलयत् समूलान् मूलानि स्वभवतरोरिवैप केशान् ॥६७॥

लघुकान् कथं नमामि ?—

एषोऽहं न हि विनतोऽग्रजस्य बन्धोज्ञानाढ्यानपि लघुकान् कथं नमामि ? ।

१२ तत्तुल्यो यदि च भवामि केवलद्वयं तत् तातान्तिकमुपयामि नान्यथाऽहम् ॥६८॥
कृत्वेति स्वमनसि निश्चलां प्रतिज्ञां योगीन्द्रो विमलदनङ्गसंगरङ्ग X X ।

समधित सत्समाधिमाधि-व्याधिद्रुत्वननकुठारकं कठोरम् ॥६९॥
धावित्वा प्रतिभरतं प्रकोपमल्लं हन्ति सा स्वं-परगतं च एक एव ।

योऽक्षीणं व्यधित कुलाय कीर्तिदानं सोऽख्यात् त्रिभुवनवीरवीरमुष्टिः ॥७०॥

स्तुत्वेत्थं मुखरमुखः प्रमोदसंगी संगीतं शुचि विरज्य तत् पुरस्तात् ।

सौधर्म समगमद् देवराजः संयुक्तः सकलसुरैः प्रहृष्टचित्तैः ॥७१॥
। इति श्रीबाहुबलिमहिमोदयः ।

४ भरतस्य विमर्शः—

परिहृताखिलशस्त्रसमुच्चयं स्वमनुजं विगलक्षिपयेन्द्रियम् ।

भरत एष विलोक्य पुरः स्थितः प्रविममर्शं सुचिस्मितदुःखितः ॥७२॥

विरहकृतसकलैरपि बान्धवैर्धिगिदमस्तु सुचक्रिपदं मम ।

ननु मधूक्तरोः फलजन्म किं सरसपत्रविनाशि न निन्यते ? ॥७३॥

बलिभुजैकदशाऽपि निजं बलिं परिजनेन विभज्य विभुजता ।

विहगकेन नु नेत्रशंतायितं तदहमस्य समोऽस्मि न संप्रति ॥७४॥

मम विभुः स युगादिविभुर्भवेदिति वदन्तममुं प्रजिगीपता ।

न गणितो जनकोऽपि मया ततो दुरिततोऽस्तबलो विजितो ध्रुवम् ॥७५॥

विजितवान् भुवनं कृतकेवलोत्सव ! भवान् सुकृतादहमग्रतः ।

कपभभक्तममुं परिसेदयन्-असुकृतिश्च श्रितवांश्च पराभवम् ॥७६॥

१ स्वकीयम्-लघुबन्धुम् । २ बलिभुक् काकः । ३ शतं नेत्राणां यस्य असौ नेत्रशतः-तद्द्व आचरितम्-एकदशाऽपि
काकेन सपरिजनं भोजनं कुर्वता नेत्रशतायितम् । ४ प्रजेतुम्-इच्छता । ५ नास्ति सुकृतिर्पस्य ।

स सुचिरं शुचिरन्तरिलापतिः समनुचिन्त्य घनाश्रुविमिश्रितः ।

सपदि बाहुबलिं प्रणिपत्य तं विनयवान् गदति स्म सगद्गदम् ॥७७॥

॥ ७२ ॥

भरतप्रार्थना—

४ शपथलोपिनि पापिनि तापिनि त्वमकरो रणे ऊर्ध्वकरो दयाम् ।

अयि मयि प्रविधाय तथाऽद्य तां नरपतित्वमलंकुरु निर्मम ! ॥७८॥

परिहृतस्य समग्रसहोदरैः सुकृतगात्रमिदं मम सांप्रतम् ।

अपयशोरिपुभिः परिवेष्टितं त्वदितरेण न बान्धव ! रक्ष्यते ॥७९॥

८ ऋषभनन्दन ! वीरशिरोमणे ! कुचरितानि विपद्या नु चक्रिताम् ।

अय कृपाश्रय ! दास्यमहं श्रये तव बलेन हि बाहुबले ! जितः ॥८०॥

त्वमथ चैकवचोऽमृतविन्दुना जुदै तनोः तनुतापममुं मम ।

इति विलापपरं तमिलापतिं निजगदुः सचिवाः शुचिर्वाचिनः ॥८१॥

१२ सचिवानां वाणी— त्वदनुजो मनुजोत्तम ! निस्तमैः पदमदः सुयतिव्रतमाश्रितः ।

भवपरिश्रमदं प्रसरन्मदं श्रयति चक्रिपदं न शिवेच्छया ॥८२॥

भरतवास्तव ! संपिहिताश्रवस्तव सहोदर एष महामुनिः ।

१ अन्तःशुचिः । २ सप्तमीएकवचनम्, पुस्तके तु 'रणस' इति दुर्गम् । ३ दूरीकुरु । ४ शुचि वक्ति इति शुचिर्वाचिनः ।

५ ममोद्दीनं पदम् ।

स्वहृदभिग्रहयन्त्रितविग्रहो न हि महाऽऽग्रहितोऽपि षट्स्थो ! ॥८३॥

इति निशम्य सं भारतभूपतिव्रतविभोरतमाह निजानुजम् ।

शिशिरयाऽथ रयाश्रिजया दशा मुनिवर ! स्पृश मां प्रहस्यस्वहा ॥८४॥

बाहुबलेः प्रसादः—

नवविभेव विवेकविषयतो नयनकान्तिरनेन निवेशिता । भरतभूमिधरस्य मनोगुहामकृत दुःखतमोरदितां क्षयात्
विगतसर्वधनोऽल्पधनादिव गलितविण् इवाऽल्पपदस्मृतेः । अनुजलोचनगोचरमाग्रतः प्रमुमुदे भरतो पतिबान्धव !

भरतकृता बाहुबलिस्तुतिः—

अथ मुनीश्वरमेनमनेन सं भरत पप मुदां भरतस्ततः ।

विनयवान् नतवान् नुतयानयं स्वमतितः प्रवितत्य च बाहुमयम् ॥८५॥

बाहुबले राज्ये अन्यराजस्थापना-भरतप्रत्यावर्तनं च—

इह च सोमयशाः प्रसरणशाः प्रबुरशौर्यमहा महतो यशात् (१) ।

भरतभूपतिना पहलीपतिः स विहितोऽवहितोऽवनिपालने ॥८६॥

१२ बलभरदधतीं पृथुर्वैपथ्यं लुण्ठकरग्रहवाननुरागिणीम् । उपबुभुक्षुरिलां भरतोऽविशत् स्वनगरं मणिचित्रगृहान्तरम्
यद्वनिविश्य न या (१) बुधमन्दिरं स किल बाहुबलिः परिलेदतः ।

भिगिह चक्रनरित्रमिदं ममेत्यजनि चक्रमहो ! प्रशमाश्रितम् ॥९०॥

१ व्रतस्य विभाषां रतम् । २ अपापम् । ३ भरतः-समूहः । ४ स्तुतवान् । ५ अकारान्तोऽपि 'अव' शब्दो भवेत्
वचिन् । ६ वैपथ्यः-कम्पः ।

- १॥ अभिवलेऽपि हि बाहुवली व्रतं अतिवति प्रतिबुद्धमिव स्वयम् ।
प्रविशति सा तथा स्वगृहे यथा निरसरन्नहिचक्रमथैकदा ॥९१॥
- ४॥ अप स पोटशायक्षसहस्रकैर्द्विगुणसंख्यनृपैश्च निपेवितः । शुभिगुणाभिरितो द्विगुणाभिरप्पनुदिनं प्रमदाभिरमोद्यत
४ चतुरशीतिमिताद्भुतधारणा-ऽम्ब-रथलक्षदलैर्मण्डकोटिभिः ।
नवतिपदप्रमिताभिरथो पुरैर्द्वियुतसप्ततिसंख्यसहस्रकैः ॥९३॥
- ८॥ सहितमद्भुतचक्रिपदं अितो नवनिधान-चतुर्दशरत्नभृत् । स्वसमयं समयन्तंमयं तदा रसमयं न विवेद रसापतिः
इतश्च-बाहुवलितपः— हिम-समीरण-रेणु-महातपा-ऽम्बुद-लता-ऽहि-खगाश्रयदुःखदैः ।
८ स ऋतुभिः सुमना न मनाक् कदाप्यचलि बाहुवलिर्वलिनो व्रतात् ॥९५॥
- किमु वशी स्ववशीकृतवाननून् पडपि पड्मिपुजैत्रमहाव्रतः ।
सखिभिरेभिरथारिचयं निजं मुनिरजारयदाशु +१+ तत् ॥९६॥
- १२॥ बाहुवलेः तपसा श्रीऋषभस्य ममता— जितपडंशकभारतवर्षजित् ऋतुयुतं च स वर्षमिदं मुनिः ।
निरशनो जितवान् कथमन्यथा निजपितुर्लभतां ममतां मताम् ॥९७॥
- इह युगादिजिनोऽस्य सहोदरीयुगलवाक्श्रवणाद् मदनाशनम् ।

१ इतः । २ संगच्छमानम् । ३ पु० खण्डितम् । ४ जितपडंशकभारतवर्षो हि भरतः, तं जयति इति-जितपडंशक-
भारतवर्षजित्-बाहुवलिः-तेन भरतस्य पराजयात् । ५ अशनरहितः-उपवासी । ६ श्रीऋषभदेवस्य-अपस्तने श्लोकद्वये सा
ममता परिस्फुटा । ७ मदस्य नाशनम् ।

विदितवान् समयं च सुकेवलावरणकर्मविनाशकरं तदा ॥९८॥

श्रीयुगादिनिदेशेन बाहुबलिभगिनीद्वयेन 'अवतर आशु गजात्' इत्येवं बाहुरूपदिष्टः—

अथ युगादिजिनेशनिदेशतः स्वस्ययुगं समुपेत्य तदन्तिके ।

अवतराऽऽशु गजादपि बान्धवेत्यवददुच्चगिरा, युगपत् तदा ॥९९॥

प्रमुदितश्रवणस्तदुदीरितश्रवणतः श्रमणः स गतश्रमः ।

हृदि विचारयति स्म सविस्मयः किमु मम स्वस्यवाक्यमिदं मृदु ॥१००॥

न बन्दतोऽनृतमादिजिनेशितुर्दुहितरौ हितरोपितमानसे ।

न हि मतंगजमस्मि च संश्रितस्तदनयोर्गदितं किमु वेद्मि नो ? ॥१०१॥

बाहुबलिविचारणा, तद्-माना-ऽपगमश्च—

अहह ! तत्त्वयुतं च वचोऽनयोर्हमवैमि बहिर्मुखधीयुतम् ।

यदिह मानमतंगजतोऽग्नौ मां द्रुतमिमं अवतारयतो हि ते ॥१०२॥

शिवपथस्य हि यः स्वकनामजोक्षरयुगेन करोति निषेधनम् ।

तमविमान्य नु मा-नरिपुं कुधीरहमगां स्वपितुर्नतये न ह्री ॥१०३॥

भरतयुद्धमपास्य लघूनपि व्रतगुरुन् शमिनः स्फुटकेवलान् ।

स्वमनसैव विकल्प्य विरोधयन्-अहमनल्पमदादन्तव्रतः ॥१०४॥

१ 'बन्दतः' तृतीयपुरुषद्विवचनम् । २ हिते रोपितं मानसं याभ्यां ते- । ३ वचसो विशेषणमेतत् । ४ प्रथमाद्विवचनम् ।

५ 'मा-न' शब्दे 'मा'कार-'न'कारौ द्वौ अपि निषेधवाचकौ । ६ असत्यव्रतः ।

रीक- संपरिवारयुगादिजिनान्तैः सकलधात्रि-निज-भयमयं तत् ।

इति विनीतमतिः स-यतिर्जवाद्दचलदुच्चपदः किल यावता ॥१०६॥

॥ ७६ ॥

तावत्-बाहुवलेः केवलम्—

४ प्रशमसौम्यतमः स रजस्तमश्चयमयं परिहाय मनो मुनिः । भृशमलोकैस्तुलोकविलोकनप्रदमवाप महः किल केवलम्
सुराणां स्तुतिः— उदनर्दनं दिवि दुन्दुभयोऽभितः समभवन् कुसुमोत्करवृष्टयः ।

उपयोग्युर्नवकेवलिनं मुनिं सुमनसः प्रमदात् प्रणिनंसवः ॥१०७॥

विमलवीरसुशान्तरसौ स्तुतिं प्रकटयद्भिरयो दिविर्पद्मगणैः ।

परिवृत्तो विवृत्तोत्सवसंमदैर्मुनिरयात् स रयात् प्रभुसंनिधौ ॥१०८॥

८ सुखं युकृतमङ्गलगीतिको जिनपतिं च परीय विभावसुम् ।

मुनिवरः सं उवाह सकेवलश्रियमिह स्फुटमौक्तिक(सत्) प्रभाम् ॥१०९॥

यदि न केवलिनोऽप्यभवन् समास्तदिह केवलिनोऽस्य भवन्त्वमी ।

१२ १ रजसाम्, तमसां च चयमयं मनः । २ लोक-लोकविलोकनकुशलम्-इति । ३ प्रणन्तुम्-इच्छवः-नम्राः सुमनसः-देवाः, संजनाश्च । ४ दिविर्पदा-देवाः । ५ लोके हि विभावसुम्-अग्निम् परिक्रम्य विवाहो वर-वध्वोः प्रसिद्धः-एवम् अत्रापि बाहु-वल्लिः, विभावसुम्-केवलज्ञानरूपविभायुतं श्रोत्रयमं परीय-प्रदक्षिणीकृत्य-केवलेन सदितं श्रियम्-मुक्तिरमणीयं उवाह । ६ श्री-रूपमेष-विभा-शब्दः केवलज्ञानप्रभावाचकः, वसु-शब्दश्च धनवाचकः । ६ पूर्वं तावत् अस्य बाहुवलेः समाः-समानाः केऽपि वलिनो न अभवन् । परन्तु इह अस्मिन् काले (बाहुवलिकेवलितासमये) अस्य बाहुवलेः समानाः अमी केवलिनो भवन्तु-इति इदमयम् । अत्र व-वयोरैवयं नेयम् ।

हरीक-

७७ ॥

इति वदत्सु सुरा-ऽसुर-किंनरेष्वधिजगाम स केवलपर्वदि ॥११०॥
सकलतापहरं प्रशमात्मकं समयतो बहृतः सरसं मुनिः ।

४

अनुदिनं फवलोचयमेकशः स सततं बुभुजे त्वथ केवलम् ॥१११॥
[प्रथमतीर्थपतेः स्फटिकाचले गमनम्—] सकलकेवलिलोकविदूरितामलमनोऽणुगणैरिव निर्मिते ।
प्रथमतीर्थपतिः समवासरत् यतिततिप्रयुतः स्फटिकाचले ॥११२॥

८

[प्रथमतीर्थपतिदेशना—] विविधशालसुशालितमद्भुतं सद्गुपदेशसदो गुंसदो व्यधुः ।
चतुरचारुचतुर्मुखरूपभागिह दिदेश स धर्ममधर्मभित् ॥११३॥

[तदा च-भरतदानम्—]

दशशतद्विकसार्धभिदं तदा कनककोटिचयं भरतो मुदा । प्रभुसमागमनं वदतां नृणामिह वितीर्य गिरं तमवाप सः
अथ यथाविधिनैप परीय तं प्रथमतीर्थपतिं भरतेश्वरः ।

१२

समभिनम्य विधाय च संस्तुतिं सह सहस्रदृशा समुपाविशत् ॥११५॥
[भरतौ जगाद—] भरतचक्रपतिर्गुरु-देशनामिह निशम्य गतच्छलवत्सलः ।

निजसहोदरभोगविभुक्तये सपदि सोऽपि जगाद जगत्पतिम् ॥११६॥

प्रभुरभापत चक्रपते ! भव-प्रभवभङ्गुरभोगभरे रतम् ।

१ केवलिनं हि मनागि निरूपयोगीनि-अत एव तानि तैर्विदूरितानि, तेषां केवलिविदूरितमनसाम्-अणूनां विमलत्वेन 'तेषु'भिरपि निर्मिते अत एव विमले स्फटिकाचले । २ गुप्तदो देवाः । ३ 'अपेक्षी' भिनति-इति । ४ गिरं-पाणीम् । 'तम्' इति "लिङ्गगतन्त्रम्" इत्यनेन 'गिर' शब्दस्य पुल्लिङ्गत्वेन, अन्यथा 'ताम्' इति भवेत् । अथवा 'ताम्' - 'कोटिप्रयस्य विशेषणम्, गिरः-अन्तम्-'भिरन्तम्' इति समस्तं वा पाठ्यम् । ५ इन्द्रो हि सहस्रदृक्ष-इति पौराणिकाः ।

निजमनोऽपि विहाय सुसाधवो ह्यभिलषन्त्यपरं न तु भोजनात् ॥११७॥

[भरतो भोजनमानयत्—] इति निशम्य दृढप्रतिभो जनप्रभुरिहादसुतभोजनमानयत् ।

अथ जगाद विभो ! मम बान्धवान् यतिवरान् विस्मृताऽशनहेतवे ॥११८॥

जिनवरो न्यगदन्नवभोजनं सुयतिनामिह कल्पत एव न ।

नृपतिपिण्डे-निमित्तकृता-ऽऽहृतैस्त्रिभिरतिप्रकटैर्गुरुदूषणैः ॥११९॥

इति विभोर्वचनादतिदैन्यभाक् सुपितवद् भरतोऽजनि चक्रपि ।

स्वविभुता स्वजनानुपयोगिनी सुमनसां सुखयेन्न मनांस्यहो ! ॥१२०॥

[सुरपतिरवदत्—] सुरपतिर्दृढधार्मिकबान्धवेऽसुखनिराकृतयेऽस्य तदाऽवदत् ।

सुयतिनां हि भवेयुरवग्रहा इह कियन्त इति प्रवद प्रभो ! ॥१२१॥

[अवग्रहाः पञ्च—] प्रभुरवोचत भारतभूतले प्रथमकल्पपतेरथ चक्रिणः ।

नरपतेर्गृहिणः स्वगुरोरिति भवति पञ्चविधोऽयमवग्रहः ॥१२२॥

[सुरपति-जनपतिभ्याम्-अवग्रहदानम्—] इति तदा गदिते प्रभुणा दिवःप्रभुरवगू जगदीश्वर ! नित्यशः ।

विचरणाय मया यतिनां ददे भुवमवग्रह एष सुभारते ॥१२३॥

भरतभूपतिरप्यतिहर्षतः प्रथमतीर्थपतिं प्रणिपत्य सः । वसतये यतिनां प्रददौ तदा भरतभूमितले स्वमवग्रहम्

१ नृपतिपिण्डो-राजाग्रम् । निमित्तकृतम्-साधून् उद्दिश्य हिंसादिकरणतो यद् भोजनादि कृतं तत् । आहृतम्-साधूनां भक्षणाय तेषां संमुखम्-यद् आनीतं तन्-एतत्त्रयविशेषविशष्टं भोजनं हिंसादिबनेकदोषजनकत्वेन न ग्रमणानां कल्पते-इति । २ लुण्ठितवत् । ३ दिवःप्रभुः-इन्द्रः । ४ अवग्रह-शब्दः अनुज्ञा-पर्यायप्रायः ।

हरीक- कमहमय सुरेश्वर ! भोजये ? भरतभूपतिनेत्युदिते तदा ।

७९ ॥ [जिनविहारः-भरतनगरीगमनं च-] इति निगद्य विभुं प्रणिपत्य च त्रिदिवमापदसौ त्रिदिवप्रभुः ।

४ व्यहरदन्यत एष जिनेश्वरः स भरतस्तु निजां नगरीमगात् ॥१२६॥
[भरतः सुचिन्तितवान्-] अथ पुरं समुपेत्य सुचक्रभृत्-हृदि सुचिन्तितवान् सुकृतोत्सुकः ।

८ सुमुनयो न नयन्ति ममान्नमप्यथ गुणैर्भुवि को भयिकोऽधिकः ॥१२७॥
अविरताद् मदमी प्रवरा जिनानुगाहदो विरताऽविरता नराः ।

८ अहममीषु सुवत्सलतां दधत् भुवि भवामि कृतार्थधनोऽधुना ॥१२८॥
[भरतेन साधर्मिकेभ्यः उक्तम्-मम गृहे भोजनं विधीयताम्-]

स भरतः सुकृतैकरतः कृती प्रमदतस्त्विति संसदि संस्थितः ।
अविचलान् सुकृती भविनो जनान् समनुह्य स भूधस इत्यवक् ॥१२९॥

१२ ननु कृपिप्रमुखा निजजीविका अपि विहाय गृहे मम भोजनम् ।
इह भवद्गिरहो ! प्रविधीयतां सततधर्मरतैरथ भूयताम् ॥१३०॥

[साधर्मिका वदन्ति-] अनुदिनोदयमेत्य ममाग्रतः प्रपठनीयमिदम्-‘विजितो भवान् ।
वहुतरं च भयं परिवर्धते-तदिह मा हन मा हन भूपते !’ ॥१३१॥

१ मम भरतस्य अप्रमत्तः । २ मत्-मत्तः-मदपेक्षया इति-‘मत्’-पथमीएकवचनम् । ३ महाहिंसादिभ्यो विरताः, अल्पहिंसादिभ्यो न विरतास्ते । ४ प्रभूताम् ।
५ एतद्-अनुकरणम्-अत एव न साध्यतात्ताद् विरहम् ।

स्वयमिति स्वयिषोषविधितस्या स भरतो भविकाननुशिष्टवान् ।

शिरसि चाऽक्षतवर्धनपूर्वकं तिलकतोऽनुवचश्च वदन्त्यमी ॥१३२॥

[भरतभावनम्—] इह समुद्रससौख्यसमुद्रजाद्भुतमदभ्रमिविभ्रमितान्तरः ।

तदुदितं वचनं च निशम्य तत् प्रतिदिनं हृदि चिन्तितवानिति ॥१३३॥

अहह ! केन जितो ? विदितं ध्रुवं दृढतरैः प्रतिघ्नप्रमुखैरहम् ।

इह च तद्गुणमेव विवर्धते तदथ जीवदया क्रियतां मया ॥१३४॥

इति स तद्वचनैः प्रकटीकृताद्भुतविवेकहुताशनहेतिभिः ।

निर्जरजो ज्वलयंस्तु कुसंगतं सुयश एव सुवर्णमथाऽतनोत् ॥१३५॥

सुकृतिनोऽस्य मुखेन्दुविलोकनात् शिशिरता शुचिता च भवत्यहो ! ।

इति विचार्य जना अतिदूरतोऽशनमिषाद् वनिनोऽत्र समाययुः ॥१३६॥

[साधर्मिकपरीक्षणम्—] अथ विवेक्य-ऽविवेकिविवेचने निपुणधीभिरथो सचिवैरयम् ।

निगदितो भरताधिपतिः स्वयं प्रकृतवानिह तेषु परीक्षणम् ॥१३७॥

अणु-गुणा-ऽद्भुत-शिक्षणसद्गुणव्रतविदः शुचयः स्वर्सदा त्रिधा ।

इति दशद्विकपुण्ड्रयुताः कृताः त्रिरथ तेन च काकिणिरेखिताः ॥१३८॥

[भरतेन विहिता वेदचतुष्टयी—] स भविनां स्वयमात्मसधर्मिणां प्रपठनाय च वेदचतुष्टयम् ।

१ विधानम् इच्छया । २ मुद्रागदितः समुद्रः, सौख्यगदितः ससौख्यः, समुद्रजा जन्मी, तस्या अद्भुतमदभ्रम्या विभ्रमितम् आन्तरं यस्य सः ।

३ प्रविष्टाः श्रोत्रादिक्रियायाः । ४ हेतयः-शब्दाणि । ५ निर्जरजो मलः । ६ भोजनव्याजात् । ७ वनवासिनः । ८ स्वयमया ।

(अन्नसन्नाहना विभाषणम्—)

सुकृतनिर्मलसूक्तसमन्वितं रचितवानथं भारतभूपतिः ॥३९॥

तदनु सत्रं गृह्णाणि बृहत्तराण्यपतिसितानि तु पञ्च शतानि सः ।

स्थपतिरत्नकरेण च पूर्वदिग्भुवि पुरात् नृपतिर्निरमोमपत् ॥४०॥

४ रसवतीः सरसाः स रसाधिपोऽनुभुतरसात् तरसा स्थिरसारवान् ।

प्रमुदितोऽनुदिनं समभोजयद् विमलसत्रगृहेषु परीक्षितान् ॥४१॥

स्वपुरपश्चिमभूमितलेऽमलैर्मरकतैर्मणिभिः स महीमणिः ।

सपदि पञ्चशतीं सितवासनो व्यरचयत्-शुनिसत्रगृहाण्यसौ ॥४२॥

८ इह सुपेणनृपः सुकृदुभयिना विहितमन्नचयं सैरसं नवम् ।

विविधशाकविषाकविशोभितं तदितरांश्च जनान् समभोजयत् ॥४३॥

(पाठकशालिका व्यरचयत्—) नगरदक्षिणतो हृदि दक्षिणो मणिविनीलितपाठकशालिकाः ।

व्यरचयद् विगुला बहुशोऽभितः स सुकृतैर्विततैर्वह्नुशोभितः ॥४४॥

१२ भरतभूमिभुजा धिरूपोप्य सा हृदि धृता मुदितैव सरस्वती ।

विमलवेदचतुष्टयपुस्तकैरभृत ताः किल पाठकशालिकाः ॥४५॥

(रचयति सुपौषधशालिकाः—) निजपुरोऽन्तरतस्तु महत्तराः कनकपिङ्गमणीभिरयं नृपः ।

सुरसहस्रयुजः स्थपतेः करात् रचयति स्म सुपौषधशालिकाः ॥४६॥

१ सत्रगृहम्-अन्नगृहम्-“उभे” इति सामित्यमाध्यायां प्रायेद्यम् । २ म्याधिपः भूमिपतिः । ३ सितं पवित्रं पातनां पृथिव्यं च । ४ सरसम्-रसेन गङ्गायाः, सुन्दरं च । ५ दक्षिणो दक्षः । ६ अभितः समीपः ।

॥ ८२ ॥

अथ चतुर्ष्वपि ते श्रुतपर्यसु प्रचुरपुण्यपवित्रतरा नराः । विदधतेऽमलपौषधशालिकान्तरमुपेत्य सुपौषधमद्भुतम्

(विवाहविध्यादि—) अथ विवाहविधिप्रमुखं नृपोऽखिलजनव्यवहारममुं तदा ।

भविष्यु तेषु निरोपयति स्म सोऽतुलविवेकितया मुदितो भृशम् ॥४८॥

४ सुकृतलोभरतो भरतोऽनिशं विविधदानमिति प्रददन् मुदा ।

सकलशारदचन्द्रवदुज्ज्वलं निजयशः प्रततान विशारदः ॥४९॥

(अष्टमतीर्थपतौ शिवं गते जिनधर्मविहीनता—)

किल गतेऽष्टमतीर्थपतौ शिवं समभवद्-जिनधर्मविहीनता ।

अथ तदन्वयिनोऽसुकृते रता अजनि वेदचतुष्कमतोऽन्यथा ॥५०॥

(श्रीकृष्णः स्फटिकपर्वते, भरतप्रणतिश्च—) ऋषभदेवजिनः समवासरत् स्फटिकपर्वतशृङ्ग इति श्रुते ।

भरतचक्रपतिः समुपेत्य स प्रणतवान् बहुभक्तिभरानतः ॥५१॥

सुकुलितात्मकरः स्थितलोचनः प्रभुमुखाम्बुजतो मसृणोऽश्रुणोत् ।

सकलकृष्ण-बल-प्रतिकृष्णयुग्-जिनप-चक्रिण्युगं चरितान्यसौ ॥५२॥

इति विचित्रचरित्रसमुच्चयं भरत एव निशम्य पवित्रहृत् ।

विपुलकौतुकसंकुलमानसो जिनपतिं प्रणिपत्य पुनर्जगौ ॥५३॥

(भरतप्रश्नः—) इह हि संसदि कोऽपि नरोत्तमः किमु जिनाधिप ! योऽस्ति स पुण्यमान् ।

जिनप-चक्रप-कृष्ण-बलादिपूतमनरेषु भविष्यति तेषु यः ॥५४॥

१ सुकृतलोभे रतः । २ इदानीं यद् वेदचतुष्कं वर्तते तद् एवम् अन्यथामृतम्-इति सांप्रदायिकाः । ३ स्निग्धः । ४ 'पुण्यवान्' इति शिष्टतरम् ।

(श्रीकृष्णप्रतिवचः, मरीचिपरिचयश्च—) भरतभूमिपतिः प्रभुणा तदा निजगदे जगदेकदयालुना ।

शृणु मरीचिरयं तव यः सुतो मम पुरोऽस्ति गृहीतमुनिव्रतः ॥५५॥

बहुभवस्थितिकर्मवशादसौ न परिपालयितुं व्रतमीशिता ।

अथ विभर्ति सहाऽऽतपवारणं स्फुटमिवाऽऽवरणं परमात्मनः ॥५६॥

मम मनः सकपायमतस्तनूमपि वृणोति कपायितचाससा ।

इह च दण्डित एव भृशं त्रिधा त्रिविधदण्डधरोऽस्मि बहिस्ततः ॥५७॥

न निजकीर्तिसुगन्धियुतोऽस्मि तत् स हरिचन्दनमण्डलमण्डितः ।

इति च वेपथरो भ्रमति क्षितौ भवति नैव गृही कुललज्जया ॥५८॥

श्रित इतीह नवीनमिव व्रतं भविजनैर्गदितोऽतिकुलूहलात् ।

वद जवात्रिजधर्ममथाह सः प्रभुमुखाभिहितोऽस्ति नहीतरः ॥५९॥

अहमशक्त इह व्रतपालने मशकवद् दुरितैरवलो हृदि ।

इति विबोध्य ममान्तिकमानयत्ययमनेकनरान् विमलान्तरः ॥६०॥

(चक्रधरः, प्रथमकृष्णः, अन्तिमजिनश्च मरीचिः—)

त्वमिव चक्रधरः प्रियमित्र इत्यथ विदेहजमूर्कपुरीपतिः ।

प्रथमकृष्ण इतो भरतायनौ स भविताऽन्तिमतीर्थकरो ध्रुवम् ॥६१॥

(भरतः सहर्षं वक्ति, नमति च—) तनय एष जिनो भविता ममेत्युदितसंमदमेदुरमानसः ।

मुनिमरीचिमुल्य परीयं च स्थित उवाच पुरो भरतेश्वरः ॥६२॥

व्रतमिदं गततीव्रतमत्र नो न च शरीरमिदं तव किंतु भोः ।।

किल भवान् भविता यदपश्चिमो जिनपतिस्तदहं प्रणमाम्यथ ॥६३॥

(मरीचिमदः—) इति निगद्य नमस्कृतवत्यथो प्रभुसमीपगते भरतेश्वरे ।

मुनिमरीचिरसौ चिरसौ हृदा त्रिजपितुर्नमनान्मदवानमूत् ॥६४॥

अहमहो ! प्रियमित्र इति ध्रुवं सुभगभोगयुतः किल चक्रभृत् ।

अहमहो ! प्रथमः पुरुषोत्तमः प्रभविताऽहमहोऽत्र जिनेश्वरः ॥६५॥

विहितविश्वविवेकविलोचनो मम पितामह आद्यजिनेश्वरः ।

भरतचक्रपतिश्च पिता ततो महदलं सकलं विमलं कुलम् ॥६६॥

इति मरीचिमुनिर्विदुरोऽन्तराप्रमदतुन्दिलहृत् प्रननर्त सः ।

अवलधर्म-शरीरजुषामहो ! रसवती सहते न हि चक्रगोः ॥६७॥

(भरताभिग्रहग्रहणम्—) प्रतिदिनं विदयामि जिनार्चनं ध्रुवमभिग्रहमेनमथाग्रहात् ।

जिनपतेः पुरतो भरतोऽग्रहीद् विमलवासनया कलितस्तदा ॥६८॥

(श्रीजिनविम्ब-स्थापना—) प्रथमतीर्थपतिं प्रणिपत्य सोऽवतरति स्म ततः स्फटिकाचलात्

सुरपतिर्भरताय च हर्षितो मणिमयं जिनविम्बमिहार्पयत् ॥६९॥

क- अथ पुरं समुपेत्य स चक्रभृत्-निजगृहस्थं पुरो मणिधामनि ।

। ८५ ॥

अनुपमेयममेयमहाविभुं जिनविभुं तमतिष्ठपेदुचधीः ॥७०॥

(जाह्नवीसमागमनम्—) अवधितो भरतं किल जाह्नवी जिनवरार्चनसंगतमानसम् ।

४

समवगत्य भृशं मुदिता हृदि सुखशयानमभुं समुपागमत् ॥७१॥

(भरत-जाह्नवी-प्रियालापः—) सरभसं भरतो भृशनीरजःकृतमनाः स्मितलोचननीरजः ।

परिचितां च पुरा खपुरीस्थितां त्रिपथगाममरीमवदन्मुदा ॥७२॥

८

बहुतरादपि । ते दयिते । कथं समयतो भवदागमनं वद ।

किमु सहास्यमिहोत्स्यसरोरुहं त्वमृतवपिं विभपिं दृशोर्मम ॥७३॥

इति निशम्य वचः प्रियतः प्रियं स्मितरुचा सह सा सहसाऽवदत् ।

अर्दयतो विषयोदयतो मया सुमग ! तत्र तदाऽसि निषेवितः ॥७४॥

१२

नयनसोम ! ततो मनसो मम त्वमसि विस्मृत एव कदापि न ।

अथ भवन्तमवेत्य जिनार्चनाच्छिवपथे प्रभवन्तमिहाऽऽगता ॥७५॥

अजननैय पुनर्जननायक ! सुजिननायकमर्चय भावतः । अहमहर्निशमेव निषेवणं तव करोमि यथा विषयैर्विना

(गङ्गाकारितं भरतस्नानादि—) इति स चक्रपतिः शुचिजाह्नवी-वचनतोऽनर्लसो नलं-सोमरुक् ।

१ रयापयाचक्राणः । २ रजोरहितम् नीरजः । ३ नीरज-कृतमन्त्रम् । ४ बहुतराद्-अपि-इति विशेषः । ५ इह-आस्यसरोरुहम्-इति पदभङ्गः । ६ दया-रहिताद्-इति गम्यते । ७ जननरहितपदं प्राप्स्ये । ८ आलस्यहीनः । ९ नलनरपतिवत् सोमरुचिः ।

उपसि देहविशोधनतो जवादधिजगाम सुमञ्जनशालिकाम् ॥७७॥

६ ॥ रक्तदिक्रीठनिषिष्टममुं स्फुटप्रभजलैः प्रविमर्शं सुगन्धिभिः ।

गगनगा खयमेव सुरापगा लपयति स्म गतस्मयमानसा ॥७८॥

७ ॥ जलकणप्रचयोऽलकलालितो शुक्लैः रुक्मैःस्य शिरःस्थितः ।

विमलकामतरोरिव शीर्षगः सुकृतबीजगणोऽस्य विधायकः ॥७९॥

विमलगाद्भजलं बलपाकृति स्वशिरसि प्रदधत् पृथुनि स्फुटम् ।

निजगदेऽविजैनैरयमीश्वरः प्रियतमां प्रविभर्ति नु जाह्नवीम् ॥८०॥

८ ॥ गवलगाद्भजलप्रतिमप्रभं प्रविदलत्कदलीदलकोमलम् । वसनयुग्ममदौक्यदद्भुतं नृपपतेः परिधानकृतेऽथ सा ॥

(प्रहासादितीर्थेश्वराः समीयुः—)

श्रीमत्प्रहास-वरदाम-सुमागधाख्य-तीर्थाधिपाः स्वपरिवारयुताः समग्राः ।

चक्रेश्वरं च जिनपूजनवद्धबुद्धिं मत्वा समीयुरमलान् प्रविधाय वेपान् ॥८१॥

१२ ॥ (श्रीजिनप्रतिमालपनादि—) जन्माभिपेकविधिमानपरासु सर्वदेवाङ्गनासु विलसन्मधुरस्वरासु ॥

गीर्वाणवाक्यसुभगं शुभगन्धवारिपूरैर्जिनलपनमेव चकार चक्री ॥८३॥

आनन्दतस्तदनु नन्दनचन्दनेन कृत्वा विलेपनमसौ विगतावलेपः ।

१ प्रायः । २ पुनरेव प्रायः सर्वत्र एव 'स्फुटिक' स्थाने 'स्फुटिक' पाठः । ३ अलकैर्लालितः जलकणसमूहः । ४ महत्ये शोभायै । ५ परोक्षकारूपम्—

'रक्त' भागे । ६ विस्तीर्णं शिरसि । ७ स्वजनैः-दृश्यैः । ८ प्रमाणादितीर्थनामानि जैनसंप्रदायप्रसिद्धानि । ९ अवलेपो गर्वः ।

अष्टप्रकारमपि पूजनमष्टकर्मच्छेदाय तत्र विचकार स निर्विकारः ॥८४॥

आरात्रिकं दशविधत्रिकभाववेत्ता निर्माय स ध्रुवममायमनी नृनाथः ।

सन्माङ्गलिक्यविधये चरमाङ्गलिक्यदीपं प्रदीपसुकृतः कृतवान् कृतीशः ॥८५॥

(श्रीवीतरागस्तवनम्—) अथो चतुर्विंशतितीर्थराज-नामाक्षराद्यं भरताधिराजः ।

श्रीवीतरागस्तवनं प्रधानं चक्रे विधायाऽऽत्म-मनोनिधानम् ॥८६॥

तथाहिः —

(श्रीरूपभ-महावीरो—)

श्रीकेवलज्ञानविभैक.....धाम !

ऋते भवन्तं हृदयं दुरीर्हा ।

पद्मशुजातादतिदुःखरा.....वी

भक्त्याऽऽगतोऽस्मीत्यथ रक्ष वीर ! ॥ ८७ ॥

१ मायारहितमनोयुतः । २ भवन्तं विना दुरीहा दुष्टा ईहा आगत्य हृदयं चित्तम् समलीकरोति-अपवित्रीकरोति-इति भावार्थः । ३ अतथाहम्-
वदरिपुसमूहात्-क्रोधादिकपायवर्गात् अस्तः सन् अतिदुःखरावी अतिदुःखरोदनशीलः भक्त्या आगतः, अतो हे भगवन् ! वीर ! अथ रक्ष-इति तत्त्वम् ।

श्रीअजित-पार्श्वनाथौ—

श्रीवीतरागाद्भुतमोह-ता.....पा

असंशयं जग्मुरकर्म पार्श्व ! ।

जिन ! त्वदास्यांशुसुधानिपाना

तथा तव स्नात्रजलेन ना....थ ! ॥ ८८ ॥

श्रीसंभव-नेमिनाथौ—

श्रीमज्जिन ! त्वां हृदि दुःखदूने

संस्थाप्य यद्देव ! सुखीभवामि ।

भक्तिर्ममेयं न तु काऽपि नाना—

वर्णा कृपां ते जयतीह नाथ ! ॥ ८९ ॥

१ धीवीतराग ! पार्श्व ! अद्भुतमोह-तापाः त्वदास्यांशुसुधानिपानाः सन्तः-असंशयं अकर्म-निष्क्रियतां जग्मुः प्रापुः, तथा तव स्नात्रजलेन-अन्यत् सर्वं हृदये । २ अत्र पूर्वार्थं प्रतीतम् । उत्तमार्थं तु-मम काऽपि भक्तिः, हे नाथ ! तव-ते-कृपां जयति-या न नाना-वर्णा-किन्तु एकरूपा-अखण्डा-इति यावत् ।

(श्रीभभिनन्दन-नमिजिनो—)

अरुपिणी नष्टगुणा शिवश्रीर-

भिन्ना कदाप्यस्तरसा रसेन (१)

नन्दत्प्रभाया भवतोचकामि-

दमाभितास्ता जिन ! के न नेमुः ? ॥ ९० ॥

(श्रीसुमति-मुनिसुवतौ—)

न को मनोभूस्त्रिजगन्त्यम्-नि

सुखाद्-वचन्-त्वरितं-मनस्सु ।

मत्वेति हस्त्या मन अथ तीव्रं (१)

तिरोभवस्त्वं शुचिधर्मघातः ! ॥ ९१ ॥

१ हे जिन ! हे रसेन । (रसानाम-इनः स्वामी-रसेनः, तदामन्त्रणे), याः शिवश्रीः, नष्टगुणा (रजस्-रस्तादिगुणरहितत्वेन, वा क्षायोपशमिकगुणहीनत्वेन, वा आत्मविशेषगुणाभावापुत्रत्वेन) अत एव भिन्ना, अस्तरसा, अरुपिणी च-एतादृशी अपि सा भवता (भवदाभिता राती) नन्दत्प्रभाया जाता-अत एव हे जिन ! तां शिवभियम्-उचकामिदमाभिताः के न नेमुः-सर्व-एव उचकामिनः उक्त्यानागिलापिनः, दमाभिता दमयुताः अमणाः नेमुः इत्यर्थः । अथवा 'रसेन' इति गुतीया-एकवचनम् । अथवा हे भिन्न ! लोकोत्तरेण-सर्वतः पृथग्भूत । अकदापि-निरन्तरम्-अस्तरसा-रसाहीना-इत्यादि पूर्ववत् । २ को मनोभूः कामदेवः-अमूनि चित्रगन्ति अपि मनस्सु न वचन्-अपि ह-सर्व-एव-स्वरितं-मनस्सु-अत एव हे, जिन ! हे शुचिधर्मघात ! त्वं मन एव हत्वा तिरोऽभवः-अतस्त्वयि न कदापि मनोभूतामर्ष्यं प्रभवितुं प्रभु-इति । अथवा हे शुचिधर्मघातः ! त्वं तीव्रम्-एव मनो हत्वा इत्यादि प्राग्वत् । 'तीव्रम्' इति पक्षे अस्य चित्रकाव्यत्वेन "नानुस्वार-विसर्गौ च चित्रभङ्गाय सम्मती" इति श्रीवाग्मदालापरपचनलेन नात्र अनुस्वारः सप्तपि चित्रभाहं करोति ।

(श्रीपद्ममभ-मल्लिजिनौ—)

पश्याऽऽहिता दुर्निगडे प्रमादेऽ-

द्विको वयं दुःखकवन्नमेव ।

प्रभो!ऽसिंसौख्यामृतमात्तधाम !

भवे त्वदन्ता किमिदं न भलिः ॥ ९२ ॥

(श्रीसुपार्श्व-अरनाथौ—)

श्रीवीतरागेन्द्र ! शिवश्रिया अं-

सुखा-ऽऽसुखाद्यल्पविकल्पभा-र !

पार्श्वे न तस्याऽक्षरणोऽहिना ना (?)

श्ववृन्दमातिष्ठति नैव नाथ ! ॥ ९३ ॥

१ हे प्रभो ! हे आत्तधाम ! (प्राप्तज्योतीरूप ।-धाम-शब्दः ज्योतिः-पर्यायः-अकारान्तश्च) वयं भवे संसारे, प्रमादरूपे दुर्निगडे आहिताः सन्तः दुःख-
कवन्नमेव अद्यकः-अद्यः (अद्य एव अद्यकः-स्वार्थिकः-कः) तत् त्वं पश्य । अस्य एतादृशस्य दुःखस्य प्रतीकाररूपं किमिदं सौख्यामृतमेव त्वदन्ता भलिः-
शब्दं न ? अर्थात् स्वत्समीपस्थितं सौख्यामृतमेव तस्य कष्टस्य छेदनाय भलिः पर्याप्ता । २ हे श्रीवीतरागेन्द्र ! हे नाथ ! हे असुख-आसुखाद्यल्पाविकल्पभार !
त्व शिवश्रिया विराजसे (असुखं दुःखम्, आसुखं संसारसुखम्) तस्य वीतरागस्य पार्श्वे अहिना सर्पेण सह अक्ष-रणो न-छाक्ष-ध्वनिर्न (अन्ये देवा ह्यक्षेण
जापं जपन्ति, गणपार्थ) एवमेव तस्य पार्श्वे श्ववृन्दमपि न आतिष्ठति (अन्येषां केषांचित् पूज्यतमानां निकटे श्ववृन्दमपि दृश्यते) [अत्र 'श्ववृन्दम्' इत्यस्य उपरि

(श्रीचन्द्रप्रभ-कुन्धुनाथी—)

चन्द्रो यथा नन्दति सर्वरी कुं
 द्रेत् तु चन्द्राश्मनयोऽमृतं शु।
 प्रभो! तथा शान्तरसान्विता जना,
 भवन्ति ते वाग्भिरनूनवित्पथ! ॥ ९४ ॥

(श्रीसुविधि-शान्तिनाथी—)

श्रीरज्जुपञ्चां नृततिं ददाशां
 सुषोह एष भ्रमयन्नरातिरु।
 विभो! तवाग्रे तु नयेत् फदा-ना-ऽऽ
 धि-व्याधि वह्निप्रशमेऽसि पाथः ॥ ९५ ॥

१ पुरतः तु 'चन्द्रो यथा नन्द ह सर्वरी' इति पाठः । यथा सर्वरी-सर्वरी-सर्वरी चन्द्रः, कुं पृथिवीं नन्दति, एवमेव चन्द्राश्मनयो यथा शु इव
 अमृतं द्रेत् तथा हे प्रभो !, हे अनूनवित् ।-सर्वरीत्, हे एष । मार्गः । ते, तव वाग्भिः-देशनाभिः, जनाः शान्त-सान्विता भवन्ति । २ एष अरातिः
 द्रुमोः श्रीरज्जुपञ्चां सप्तभिः सप्तद्वयम्, अत एव ददाशां नृततिं भ्रमयन् कदापि हे विभो ! तव अग्रे न नयेत्-त्वं तु आधि-व्याधि-वह्निप्रशमे जलरूपः-असि
 (पाथः-त्रयम्) ।

(श्रीशीतल-धर्मनाथौ—)

श्रीमन्नहं मोहतमोभिरन्धः
शीलाप्यहीनं कृतवान् कुकर्म ।
तस्य क्षयोऽभूत् तव दर्शने ना-ऽ-
लसं मनो मेऽस्तु तवाङ्गितेऽथ ॥ ९३ ॥

(श्रीश्रेयांस-श्रीअनन्तौ—)

श्रीमन् ! यथाऽऽद्यो लघुरष्टजुः श्री-
श्रेष्ठः प्रवृद्धये वचनश्रिया अ ।
यांस्त्वं वृत्तितेऽणुरपीह नूनं
सर्वोस्तेवाऽसि तथाऽद्य नेतः ! ॥ ९७ ॥

१ हे श्रीमन् । अहं मोहतमोभिः अन्यः सन् शीलाप्यहीनं कुकर्म कृतवान् । तस्य कुकर्मणः तव दर्शने सति क्षयोऽभूत्, अपि तव आङ्गिते मम मनः अलग्नं न भवतु-इति । २ हे श्रीमन् । यथा आद्यो लघुः-अकारः वचनश्रियाः प्रवृद्धये श्रीश्रेष्ठः अष्टजुः ('अष्टजुः' इति न गम्यते) [अथवा अष्टौ गुणान् कृण्वति-इति भवेत्] तथा त्वम् अद्य-हे नेताः । वृत्तिते यान्-गच्छन्, अणुः अपि इह नूनं सर्वोस्तेव सर्वोस्तेव असि इति ।

(श्रीवासुपूज्य-श्रीविमलौ-)

९३ ॥

वाग्मीश ! ते सर्वसमा वचःश्री
सुधास्रवा सद्भिरिति व्यभावि ।
पूर्णात् सुमात् त्वम्बुधितो निकाम !
ज्यायोरसोल्लोलततिः समूल ! ॥ ९८ ॥

इत्थं श्रीजिनराजमव्ययसुखा-ऽऽयु-र्वीर्य-तेजोयुतं स्वस्थैः श्रीऋषभादिनाममणिभिः श्रेणिद्वयैस्थैः क्रमात् ।
नित्यं भूषितमात्मचेतसि मुदा संस्थाप्य यो ध्यायति सिद्धिश्च श्रीकमलप्रभः स भवति स्फूर्जद्यशःसौरभः ॥
—स्तवनम् ।

इति विधाय जिनार्चनमन्वहं भरतभूमिर्भरतोऽन्वितः ।

भविजनान् बह्वशो भुवि भोजयन् सुकृतवान् कृतवानथ भोजनम् ॥ २०० ॥

सुरसरिद्-वरदाम-सुमागधाद्यधिपदेवकृतं स्तपनं तदा ।

१२

हृदि निधाय नृपा बहवो भुवि विदधिरे जिनपूजनमन्वहम् ॥ १ ॥ उक्तं च—

१ पूर्वाभिः प्रतीतम् । उत्तरार्धे तु-यथा पूर्णात् सुमात् चन्द्रात् ('तु' समुच्चयार्थे) अत एव पूर्णात् अम्बुधितः ज्यायोरसोल्लोलततिः जायते-इत्यादि-
अन्यत् तु स्पष्टमेव । अत्रापि पुरुषके तु 'ज्यायोरसोल्लोलततिः' इति विनिर्णयः पाठः । २ पूर्वनिर्दिष्टेषु श्लोकेषु श्रेणीद्वये श्रीजिनराजनामानि प्रतीतान्येव-तानि च
जन्माभिः विशेषतस्तदीकरणाय महद्भिरसुभिः मुद्रितानि । ३ अयं च प्रबन्धकतुराणि नामनिर्देशः 'कमलप्रभ' इति । ४ भूमिसुगः भूदेवः-ब्राह्मण इति यावत् ।

शस्तसमस्तसरित्-समुद्र-तीर्थोदकानि घोषणया । स्मरयन् प्रागभिपेकं छेकः शेषं विधिं कुर्यात् ॥२॥

(भरतानुसरणम्-अन्यैः कृतम्—) भरतचक्रधराचरितं च तद् भविकभोजन-दानमपि क्षितौ ।

सुकृतिभिर्विदधे निजशक्तितो नृपतिभिर्वहुभिर्वहुभावतः ॥३॥

(ऋषभसेनप्रश्नः स्फटिकाचले—)

ऋषभसेनगणः प्रथमोऽन्यदा ऋषभदेवविभुं प्रणिपत्य च । सविनयं स्फटिकाचलमूर्धनि सममपृच्छत केवलसंभवे

इह हि यादृघलिप्रमुखाः प्रभो ! यतिवरा अपि केवलिनोऽभवन् ।

प्रथमतः त्रिततीव्रतरव्रतः कथमहं न लभे परमं महः ? ॥५॥

पद्मभवोपवितं दृढकेवलावरणनाम-कुर्म मम प्रभो ! ।

व्रजति केन तपोविधिनाऽधुना रुचिरतीर्थभुवि क्व नु वा क्षयम् ॥६॥

(युगादिजिनो जगाद—) अथ जगाद युगादिजिनाधिपो विमलशैल इतोऽपरदिग्भुवि ।

ध्रुवमनन्तमुनीश्वरमुक्तिदो विमलताकलितोऽस्ति पुराऽपि यः ॥७॥

विमलशैलवरस्य शिरस्यहो ! गणपते ! तव तस्य समीयुषः ।

विमलता शिवसौख्यफलावलिप्रसवकल्पलताऽस्ति च भाविनी ॥८॥

पथि भविप्रतिबोधविधायिनो विमलशैलविभावविभासनम् ।

तव च तत्र भवेद् बहुभावनोदय इति त्रितयं दुरितापहम् ॥९॥

यतः— त्रितयमेव तद् दर्शयति—

॥समलम्बि जीवलोप तेण अहं घोसिउ एअमाधाओ।
इहं पि जो दुहत्तं सत्तं बोहेइ जिणवयणे ॥१०॥
४ समत्तदायगाणं दुप्पडीयारं भवेसु बहुएसु।
सव्यगुणमीलियाहि पि उवयारसहस्सकोडीहिं ॥११॥

—एकम् ।

८ तित्थपराण गुरुणां साधूणां धंभयारीणां ।
तित्थाणां खु प्पहावो पयासिओ परमसुहहेउं ॥१२॥
तित्थपराण प्पहावं तित्थाणं चेव जो प्पयासेइ ।
एविज्जण पायकम्मं सिद्धिसुहं सो लहइ जीवो १३
१२ तित्थाणं च जिणाणं मग्गेइ पूयं संपइ न प्पहावं ।
मो अत्थिक्कविहणो दुल्लहयोही नरो होही ॥१४॥

—द्वितीयम् ।

जिणनाहा गणनाहा जंथ य सिज्झन्ति कम्मपरिसुक्का।
भविगाण पूयणिज्जं सिद्धिखित्तं हूतं वत्तं ॥१५॥
सिद्धिखित्तगंगाणं भविगाणं भावणां भवे तिकखा ।

सकले जीवलोके तेन अहं घोषयितुमेतद् आख्यातः ।
एकमपि यो दुःखार्तं सत्त्वं बोधयति जिनवचने ॥१०॥
सम्यक्त्वदायकानां दुष्प्रतीकारं भवेपु बहुकेपु ।
सर्वगुणमीलिताभिरपि उपचा(का)र सहस्रकोटिभिः॥

—एकम् ।

तीर्थकराणां गुरुणां साधूनां ब्रह्मचारिणाम् ।
तीर्थानां खलु प्रभावः प्रकाशितः परमसुखहेतुम् १२
तीर्थकराणां प्रभावं तीर्थानामेव यः प्रकाशयति ।
क्षपयित्वा पापकर्म सिद्धिसुखं स लभते जीवः १३
तीर्थानां च जिनानां मन्यते पूजां संप्रति न प्रभावम् ।
स आस्तिक्यविहीनः दुर्लभबोधिर्नरो भविष्यति १४

—द्वितीयम् ।

जिननाथा गणनाथाः यत्र च सिध्यन्ति कर्मपरिसुक्ताः
भग्नानां पूजनीयं सिद्धिक्षेत्रं खलु तद् वृत्तम् ॥१५॥
सिद्धिक्षेत्रगतानां भग्नानां भावना भवेत् तीक्ष्णा ।

तिष्ठन्नाय भावनाय शवं कर्म गलति सयलं ॥१६॥
—तृतीयम् ।

तीक्ष्णया भावनया पापं कर्म गलति सकलम् ॥१६॥
—तृतीयम् ।

(सिद्धप्राभृते शशुंजय-वर्णिकाः गाथाः—)

तथा च सिद्धप्राभृते—

पद्मारण्य असीदं उमहे पद्मास जोयणा दिद्धा ।
वीरे जोयण धारस छद्द इण सत्त रयणीओ ॥१७॥
पुव्वमणंतं कालं ओसप्पिणि-सप्पिणीसु तित्थगरा ।
सित्तुंजगिरिवरम्मि अ समोसरिउं सिधं पत्ता १८
(श्रीपद्मनाभप्रमुखा जिनाः—)

प्रथमारके अशीतिः ऋपभे पञ्चाशद् योजनानि दृष्टानि ।
वीरे योजनानि द्वादश पण्डे इते सप्त रत्नयः ॥१७॥
पूर्वमनन्तं कालं अवसर्पिणी-उत्सर्पिणीषु तीर्थकराः ।
शशुंजयगिरिवरे च समवसृत्य शिवं प्राप्ताः ॥१८॥

सिरिपउमनाहप्पमुहा तित्थयरा भाविणो असंखिज्जा ।
सिरिसित्तुंजगिरिम्मि उ विहिता निव्वुडिस्सन्ति ॥१९॥
(प्रयोविंशतिजिनाः—अन्ये राजानश्च—)

श्रीपद्मनाभप्रमुखाः तीर्थकरा भाविनोऽसंख्येयाः ।
श्रीशशुंजयगिरौ तु विहृत्य निर्वृतयिष्यन्ति ॥१९॥

तेवीसं तित्थयरा समोसदा नेमिवज्जिया जेण ।
तं विमलगिरीतिथं सुकयत्था केऽपि पिच्छन्ति २०
पद्मास कोडिलक्खा अयराइं जाव अजियजिणो ।
आइजसप्पमुहा रायाणो निव्वुइं पत्ता ॥२१॥

प्रयोविंशतिस्तीर्थकरा समवसृता नेमियजिता येन ।
तद् विमलगिरितीर्थं सुकृतायाः केऽपि प्रेक्षन्ते ॥२०॥
पञ्चाशत् कोटिलक्षाणि अताराणि यावत् अजितजिनः
आदित्ययशःप्रमुखा राजानो निर्वृतिं प्राप्ताः ॥२१॥

१ पण्डे अर्के इते प्राप्ते-आगतौ सति । २ गलयो हस्ताः । ३ अतराणि-सागरोपमानि-इति जैनानां सांप्रदायिकः कालमानसूचकः सकेतविशेषः ।

(चातुर्मासे श्रीअजित-शान्तिजिनी—)

सिरिअजिय-संतिनाहा चाउम्मासम्मि संठिया जत्थ
निम्मलनयवाणीए पडिबोहिस्संति भवियजणं ॥२२॥

(नारद प्रमुखाः—)

नारयरिसी अ समणा भदयभावा उ जत्थ महरिसिणो । नारदकपिश्च श्रमणा भद्रकभावास्तु यत्र महर्षयः ।
एगाणउडलफखा सिवं लहिस्संति तित्थम्मि ॥२३॥ एकनवतिलक्षाणि शिवं लप्स्यन्ते तीर्थे ॥२३॥

(पाण्डवाः—)

[पाणाम् ।

साहूण वीस कोडी पंडवसरिसाण धीरपुरिसाण । साधूनां विंशतिः कोटिः पाण्डवसदृशानां धीरपुरु-
सिद्धिं सिद्धिगिरिम्मि उ भगीरहे इत्थ सिज्झंति २४ सिद्धिं सिद्धिगिरौ तु भगीरथे अत्र सिध्यन्ति २४
कोडाकोडीसायर-मज्जे इचेवमाइया मुणिणो । कोडाकोडीसागर-मध्ये इत्येवमादिका मुनयः ।

सिद्धिसुहं संपत्ता तिलपम्मि इत्थ सेलम्मि ॥२५॥ सिद्धिसुखं संप्राप्ताः तिलके अत्र शैले ॥२५॥

प्रतिदिनं भविनः प्रतिबोधयन् विदधदद्भुतभावविभासनम् ।

विमलयन् स्वमनो विमनोभवं ब्रज मिहंविमलं विमलाचलम् ॥२६॥

इति निदेशमवाप्य जिनेशितुः सुयतिपञ्चशतीसहितस्तदा ।

अर्चततार ततः स्फटिकाचलाद् विमलशैलमभि प्रयियौसया ॥२७॥

॥ ९८ ॥

विमलभूमिधरं प्रति हर्षतः प्रचलिते प्रथमे गणनायके। हरिणवेपसुरं सह वासवः प्रहितवांस्तदुपासनहेतवे ॥ २२८ ॥
वातव्याधूतनूलध्वजभुजनिवहैरानन्दतेजो हृष्ट-स्वर्गस्त्रीवर्गगीतैरिव विहितमहामाङ्गलिक्योचरावा ।
नव्या दिव्या विमानावलिरिह विमलाद्रिं प्रति प्रस्थितस्य रेजे श्रीपुण्डरीकप्रथमगणधरस्यानुगा हर्षितेव ॥ २२९ ॥
४ जय स्वामिन् ! स्वामिन्निति हरिणवेपप्रभृतिभिः सुरैः स्तोत्रव्यग्रैरनुगतपदोऽयं गणधरः ।
नन्वाल श्रीशङ्खजयगिरिवरं प्रत्यथ मुदा, चतुर्ज्ञानी सर्वांगमवचनकर्पूरकलशः ॥ २३० ॥
श्रीरत्नप्रभसरिसुरकरतो दोषानुपङ्गं त्यजन् यो जाड्यस्थितिरप्यभूत् प्रतिदिनं प्राप्याद्भुतप्राप्तिभिः ।
तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशङ्खजयदीपकस्य चरिते सर्गः तृतीयोऽभवत् ॥ २३१ ॥
इति श्रीबाहुवलिकेवलज्ञान-भरतसाधर्मिकवात्सल्य-पुण्डरीकयात्राप्रचलनो नाम तृतीयः सर्गः ।

(विहरन्-श्रीपुण्डरीकः-)

चतुर्थः सर्गः ।

श्रीपुण्डरीकः संमितोऽप्रतिमप्रतिभप्रभुः । बहूनादीक्षयद् भव्यान् विबोध्य विहरन् भुवि ॥ १ ॥

(पोतनं पुनः-)

धनुःपञ्चशतीदेहस्ततः साधुशतैर्वृतः । प्राप पापैरिपुः पुण्योद्द्योतनं पोतनं पुरम् ॥ २ ॥

तस्योद्याने शुकेर्दसैर्मङ्गलालापिभिर्वृते । मुनिप्रभावात् सर्वतुरमणीयतस्त्वये ॥ ३ ॥

१२

वातनिर्धूतपुष्पौघकृतचन्द्रोदयभ्रमे । यतिस्थितिकृते चक्रुस्ते देवा रत्नशालिकम् ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

१ हरिणवेपो नाम 'हरिणेगमेपी'नत्या देवः प्रतीयते, स च जैनसंप्रदाये प्रसिद्धः । २ आत्तं वृत्तं यथा सा-ईदृशी विमानावलिः । ३ रावो-ध्वनिः ।
४ पूर्वगतशोकव्याख्यावद् अस्यापि व्याख्या आल्लेया । ५ पञ्चभिः समितिभिः समितः । ६ अप्रतिमा-अनुपमेया । ७ पापशत्रुः । ८ सर्व-ऋतु-रमणीयः
तस्मान्म उच्यते यत्र । ९ चन्द्रोदयः-मायायाम् चन्द्रलो-इति ख्यातः ।

(देवता आगता—)

मुनेस्तत्र निविष्टस्य काचिदभ्येत्य देवता । नत्वांऽद्वियुगलं यावत् तस्थौ सुस्थमनाः पुरः ॥ ५ ॥

(श्रीरत्नचूडो राजा—)

तावत् कृतारिदेन्येन सैन्येन परितो वृतः । अद्भरक्षैर्महादक्षैः सुभटैरुभटैस्तथा ॥ ६ ॥

मन्त्रिणा मतिचन्द्रेण राजहंसेन सल्लुना । युक्तः श्रीरत्नचूडाख्योऽभ्येत्य राजाऽनमद् मुनिम् ॥ ७ ॥

(राचिबप्रसन्नः—)

स ततः सचिवः प्रोचे भगवन् ! अस्य भूपतेः । देवः कोऽपि पुरा वैराद् जिह्वास्तम्भं चकार किम् ? ॥ ८ ॥

कस्माद् वा भक्षणादेष जोषंदोषं पुषोप किम् । यौवराज्येष्वदद् वाक्यं नो राज्यप्रापणात् कथम् ? ॥ ९ ॥

(ऊचे मुनिः—)

मुनिरुचे पुराऽनेन कर्मबन्धकरं वचः । उक्त्वा ज्ञातमिदं पश्चात् क्षामितं विनयात् पुनः ॥ १० ॥

ततः पूर्वभवं स्मृत्वा विभ्यत् वाक्-कर्मबन्धतः । नासौ वदति तद् नाऽन्यद् नृपमौनेऽस्ति कारणम् ॥ ११ ॥

(जगाद् पुनर्मन्त्री—)

स जगाद् पुनर्मन्त्री कोऽस्य पूर्वभवः प्रभो ! । किं वा तद्वचनं चेति ? कथ्यतां संसदि द्रुतम् ॥ १२ ॥

(स्वामिदेशना-रत्नचूडनृपपूर्वभवश्च—)

तेनेति पृष्टे तेनेऽथ स्वाभिना देशनाऽमुना । संमोहगेहसंदेह-व्यपोहार्यं सुमन्त्रिणः ॥ १३ ॥

(पिंदेहे क्षेत्रे रत्नपुरम्—)

क्षेत्रे महाविदेहाख्ये विजयो मङ्गलावती । तत्र रत्नपुरं नाम नगरं पुण्यनागरम् ॥ १४ ॥

(वैरसिंहो राजा—)

१ कृतम् अतिपु देन्य येन । २ मूकतावोपम् । ३ वाचा जन्यः कर्म-बन्धः—ततः । ४ सभायाम् । ५ 'तन्' धातोः परोक्षकालरूपम्-विस्तारं कृतवान्-इत्यर्थः । ६ व्यपोहो-दूरीकरणम् । ७ पुण्याः नामरा नगरवासिनो वच तत् ।

वैरसिंहोऽत्र राजाऽपि नैव यः कुबलप्रियः । जगन्मित्रोऽपि सूर्योऽपि नैव यः विश्वतापनः ॥ १५ ॥

(लीलावती राज्ञी—)

॥ ०० ॥ शीललीलावती तस्य नाम्ना लीलावती प्रिया । अक्षीणसत्यपीयूषा यस्या आस्थामृतद्युतिः ॥ १६ ॥

(पुत्रो मेघनादः—)

पूर्वपुण्यैस्तयोर्दत्तः पुत्रः सुत्रामचिक्रमः । मेघनाद इति ख्यात्या ख्यातो ध्यातो जगज्जनैः ॥ १७ ॥

४ वाल्यं क्रमेण तत्याज मौग्ध्यं सर्वत एव यः । यौवनं यः क्रमात् प्राप कलाः कीर्तिं च सर्वतः ॥ १८ ॥

(मेघनाददानव्यसनम्—)

साक्षिणं शुद्धपुण्यं यः कृत्वा दत्त्वा निजं करम् । मैत्र्यं दानाख्यमित्रेण स्थिरं जग्राह साग्रहः ॥ १९ ॥

दत्त्वाऽर्थिभ्यः सुवर्णं यः सुवर्णं वादमग्रहीत् । विधाप्य पुण्यप्राप्तादानं प्रसादं पुण्यतोऽनयत् ॥ २० ॥

स दानं च सदानन्दकरं धीमान् सदा ददौ । यथा यथा तथाऽभ्येयुः कलापात्राण्यनन्तशः ॥ २१ ॥

८ महादानं ददानोऽयं वर्धमानमथो दिने । अष्टादश स्वर्णकोटीर्नृकोटीरैः प्रदत्तवान् ॥ २२ ॥

(दानव्यसनभीतो राजा जगौ—)

दानव्यसनतो भीतो राजा रहसि तं जगौ । वत्स ! स्वच्छतया भोगः कार्यो नौदार्यमद्विषुतम् ॥ २३ ॥

(मेघनादप्रणामः—)

निशम्येति महादानी महामानी महानिशि । निस्ससार सदाचारसारः सारभूतो भृशम् ॥ २४ ॥

(प्रीत्यः—)

१ राजा चन्द्रो हि कुबलं कुबलयम्—चन्द्रविकासि पद्मम्—तस्य प्रियः । अयं वैरसिंहो राजा—नृपः सत्रपि नैव कुबलानां निन्दितबलानां प्रियः—तेषां नाशकत्वात् । पुनश्च अयं वैरसिंहो वृषः जगन्मित्रः, सूर्योऽपि सन् नैव विश्वतापनः, जगन्मित्रः—सूर्यः—भालुर्हि विश्वतापनः प्रतीतः इति विरोध—परिहारी । २ अक्षीणं सत्यं पीयूषम्—अमृतं यस्यां सा । ३ यः शुद्धपुण्यं साक्षि विधाय, निजं इदं दत्त्वा दाननाम्ना मित्रेण स्थिरं मित्रत्वं संपादितवान्—दानधुर आसीद्—इति वत्सम् । ४ दानमना वर्णा यस्मिन्—यशोवादम्—इत्यर्थः । ५ पुण्यमहालयान् । ६ कलापात्राणि—कलानिपुणाः । ७ कोटीतो—मुकुटः । ८ कथयामास ।

भीष्मे श्रीष्मेऽन्यदा गच्छन् वकुलस्य तरोस्तले । परिश्रान्तः सुविश्रान्तः शान्तस्वेदस्तु वायुना ॥ २२ ॥
(तदन्तिकं हरिणी—)

तत्राऽकस्माद् भयत्रस्ता सजला लोललोचना । हरिणी गर्भस्त्रिणाङ्गी वेगादागात् तदन्तिकम् ॥ २३ ॥

मनुष्यवाचं जल्पन्ती रक्षुरक्षेति सोत्सुकाम् । स्वहस्तेन ततस्तेनाऽऽस्पृष्टा हृष्टा स्थिताऽथ सा ॥ २७ ॥

मा भैर्मा भैरिति स्पष्टं कृपापुष्टं वदन् वचः । स्वात्सङ्गे रङ्गतो नीत्वा स ददावर्भयं तदा ॥ २८ ॥

(आजगाम सिंहः—)
तदैव दैवयोगेन प्रसृताऽऽस्यः क्रुधा क्षुधा । आजंगाम हरिः काममप्रेक्ष्यः कातराङ्गिनाम् ॥ २९ ॥

(सिंह-मेघनादयोः संलपः—)
मृगीं वीक्ष्य मेहानादो मेघनादाङ्गसंगताम् । स्थित्वा सुखं च संमील्याऽऽश्वस्य स्नागङ्गदद् गिरम् ॥ ३० ॥

त्रिलङ्घन्याऽथ दैवेन दत्तैषा यद् गता मृगी । क्वलः किल वक्त्रस्य इव त्रस्तस्ततो मम ॥ ३१ ॥

जन्मसप्रव्रजचारिण्या ह हा क्रूरतया तया । भवन्तं पुण्यवन्तं तु दृष्ट्वा मुक्तः करोमि किम् ॥ ३२ ॥

अहं क्रूरोऽपि शूरोऽपि पशुरज्ञानवानपि । भूकल्पभूरुहं नत्वा हन्तुं कुर्वे मनोऽपि नो ॥ ३३ ॥

सदाकार ! सदाचार ! सदोपकृतिकारक ! ॥ कुमाराऽप्य मे भक्ष्यं धर्मं सख्यं तवाऽस्ति चेत् ॥ ३४ ॥

साकारमन्मथो वाचमथोवाच नृपाङ्गभूः । अहो ! सिंह ! महोयुक्तं ! शृणु संवृणु मानसम् ॥ ३५ ॥

(क्षत्रियस्यार्थः—)
क्षत्रियाः सर्वतेजांसि समुच्छिद्य भुवस्तले । परप्राणपरित्राणकृते सृष्टिकृता कृताः ॥ ३६ ॥

१ ददी अग्रयम् । २ कतरामनुष्यैः अप्रेक्ष्यः । ३ महानादोऽत्र सिंहः । ४ स्नाग-क्षयित्वा । ५ प्रयाणां लङ्घनानां समाहारः-उपवासप्रवी इत्यर्थः ।
६ जन्मसप्रव्रजचारिण्या । ७ पृथिव्यां कर्तृपद्वस्वरूपम् । ८ सुखीत्यम् । ९ मूर्तिमान् अनाहः । १० तेजस्विन् । ११ रुद्धं कुर्वे । १२ सर्वतेजांसि संगृह्य ।

ततस्ते प्राज्यसाम्राज्य! देहगेहतनूद्भवान् । दानेनाऽपि सदा दशुर्नत्वहो ! शरणागतम् ॥ ३७ ॥
प्रसन्नेनाय देवेन पुण्यदेहस्य पोषदम् । भीतघ्राणं महाभोज्यं दत्तं तत् किमहं त्यजे ॥ ३८ ॥

(निहाय मृगास्थाने स्वदेहदायम्—)

४ मम भक्ष्यान्तरायेण सर्वमेतत् प्रलेप्यते । इति चेद् वदसि तद्देहं ममाऽऽस्वादय सत्वरम् ॥ ३९ ॥
इत्युक्त्वा पतितेऽग्रेऽस्मिन् सिंहोऽवोचन्नरोत्तम ! । मानुषं जन्म दुष्प्रापं मोक्षदं किं परित्यज ॥ ४० ॥
मृगकान्ताकृते प्राणान् यच्छतस्तुच्छधीजुषः । भोक्ष्यान्यहं न मांसं ते गच्छ स्वच्छ ! विचारय ॥ ४१ ॥
स ऊने जगृहे मोक्षो मया श्रेयःश्रियाऽनया । मृग्या जीवस्थापनिको मोक्षं कुर्यान्नपापदम् ॥ ४२ ॥
८ प्रसादं कुरु पारीन्द्र ! शरीरं मे कृतार्थय । वदन्निति पुनर्यावत् पपाताऽग्रेऽतिसाहसी ॥ ४३ ॥

(मृगी-सिंहो अन्तर्हिती—)

तावदग्रे मृगीं सिंहं नोऽपश्यद् विस्मितस्ततः । पित्तेन दूनचित्तेन ददशे किमिदं मया ? ॥ ४४ ॥
इति विस्मित्य विस्मित्य स्वेन चित्तेन तच्चिरम् । वकुलादचलद् मेघ-नादो नाऽदो धिया त्यजन् ॥ ४५ ॥
१२ पुण्येऽरण्येऽन्यदाऽनेन गच्छता स्वच्छतान्विता । फल-द्रुमालिकलिता नदी काचिददृश्यत ॥ ४६ ॥
हेलया संचरंस्तत्र पुलिने विपुलेऽमले । मेघनादः फलान्यादं पपौ नीरं च निर्मलम् ॥ ४७ ॥

(मेघनादो दर्शं प्राप्तादम्—)

पुरस्तदा स्फुरन्नारत्नराशिप्रभाभरैः । पवित्रिताम्बरतलं प्रासादं प्रददर्श सः ॥ ४८ ॥

१ पुत्रान् । २ प्रलयं यास्यति “लीहून् श्रेयणे” यातुः । ३ आत्मनेपदमनित्यम् । अत एव भोक्ष्यामि-भोजनं करिष्यामि । ४ जीवरक्षा । ५ अपापदम् ।
६ सिंहः । ७ पित्तेन शरीरस्थेन तपाम्ना घातुना-पित्तेन हि त्रयो जायते इति प्रसिद्धः । ८ न अदः एतत् पूर्वोक्तं वैविध्यम् । ९ पुलिनः तटः ।
१० आदं भक्षयामास ।

(प्रासादस्या देवी—)

कुतूहलरसावेशस्फीतप्रीतविलोचनः । तद्वहारे सुप्रभाधारे गत्वा मध्यं व्यलोकयत् ॥ ४९ ॥

एकया सुप्रतीहार्या छत्रधारिकयैकया । द्वाभ्यां चामरशृङ्गभ्यां च नारीभ्यां सेविता मुदा ॥ ५० ॥

४ आनन्दामृतकुल्येव कल्पवल्लीव जङ्गमा । सीमा सुदर्शनीयानां रेखा रूपभृतां भुवि ॥ ५१ ॥

अतीवदिव्यदेहाभिः देवीभिः परितो वृता । रत्नसिंहासनासीना दुःखदीनानना भृशम् ॥ ५२ ॥

सर्वदेवीश्वरी काचिद् विदुषा स्मितचक्षुषा । नृसारेण कुमारेण ददृशे हर्षदा दृशोः ॥ ५३ ॥ —कलापकम् ।

(देव्या विवादः—)

८ दृष्ट्वा दुःखमुखीदयाममुखीमेनां सुमानसः । कामेकां सुमुखीमस्या दुःखहेतुं स पृष्टवान् ॥ ५४ ॥

मञ्जुवाचमथोवाच सा तदा कर्णसातदाम् । शृणु वृत्तं निजं चित्तं स्थिरीकृत्य सुकृत्यचित् ॥ ५५ ॥

स्वामिन्याः कुलवृत्तान्तं स्वामिनी ज्ञापयिष्यति । दुःखहेतुं मया कथ्यमानमाकर्णयाऽवभुतम् ॥ ५६ ॥

(विवादकारणम्—)

१२ अत्र यक्षयने हर्षात् क्रीडन्त्या पुष्पकन्दुकः । सखीं प्रति स्वहस्तेन स्वामिन्या प्रेरितो यदा ॥ ५७ ॥

तदाऽङ्गुलीयोऽप्यङ्गुल्याश्चिन्तामणिविभूषितः । पार्श्वे दिव्याग्निसंपूर्णकुण्डे स सहसाऽविशत् ॥ ५८ ॥

तस्य दिव्यस्य कुण्डस्य बह्विज्वाला कुलोच्चयैः । न शाम्यति विना सत्त्वं सात्त्विकानां महात्मनाम् ॥ ५९ ॥

मनःपुराद् विनिर्वास्य हर्षराजं म(हा)या हठात् । विषादो(त्थ)ल्लुनिर्पादोऽस्याः तदा प्रभृति तस्थिवान् ॥ ६० ॥

१ समस्तमेतत् । २ सुदर्शनीयानां सीमा-नातः परा सुदर्शनीया । ३ नातः परा रूपवती । ४ आसीना-स्थिता । ५ कर्णमुखादाम् । ६ कन्दुको हि भाषायाम् 'ददो' इति । ७ अङ्गुलीपरिधेयः-चिन्तामणिः < () एतच्चिह्नगतः पाठः कल्पितः शोधकेन ।

(तद्विनाशनाशाय मेघनादयोदयम् —)

इति मौनचलस्त्रिण्यां कामिण्यां स व्यथिन्तयत् । निशम्याऽपि महादुःखं चेन्न हस्मि ततः पशुः ॥ ६१ ॥

विश्वेऽस्मिन् दीनताभीतो न दुःखं कथयेज्जनः । कथयेचेत् तदा दुःखनाशमाशास्य चेतसा ॥ ६२ ॥

अस्मात् कायव्ययादेव स्थिरां पुण्यतनूं लभे । अथवा मन्दभाग्यत्वं पुरा प्रदुरभूद् मम ॥ ६३ ॥

न मां यदति जिह्वाऽस्या यावद् दुःखापनीतये । तावत् करोमि-मे वाञ्छा पुण्यैर्भूयात् फलेग्रहिः ॥ ६४ ॥

सतां मान्यः स तां देवीमवदत् तदनु स्फुटम् । वह्निकुण्डस्थितं शीघ्रमङ्गुलीयं प्रदर्शय ॥ ६५ ॥

साऽऽक्रम्य भूमिकां स्तोकां तर्जण्या तद्वचोऽकरोत् । मुमुदेऽथ स तं दृष्ट्वा मुनिवद् वह्नितोपनम् ॥ ६६ ॥

परदुःखविनाशाय कार्यं कुर्यात् पुनर्विधिः । इत्युदित्वा ददौ क्षम्पां भिष्कम्पाङ्ग-मनस्थितिः ॥ ६७ ॥

(वीरजलीभावः —)

तस्मिन् सत्त्वसुधाकुण्डे संगते कुण्डमण्डनम् । वह्निः स जलतां भेजे कीर्तिवीजलतां तदा ॥ ६८ ॥

(मेघनादस्य साफल्यम् —)

जयनादेन देवीनां स्फीतेन यशसा समम् । मूर्तीं मुदमिवैतस्यो मुद्रां नीत्वा स निर्ययौ ॥ ६९ ॥

(देवप्रगमता —)

सत्त्वेन तुष्टाऽतुष्टाऽहं यत्स ! स्वच्छ ! वरं वृणु । देव्या एव वदन्त्यास्तं पुरो मुक्त्वा ननाम सः ॥ ७० ॥

तस्याः प्रसन्नचित्ताया आलोक्याऽऽलोकनिर्मलम् । मुखचन्द्रमदुःखाभ्रमथाऽयादीत् कृताञ्जलिः ॥ ७१ ॥

यद्दरं दर्शनं स्वीयं दत्तं सोऽभूद् महावरः । पूर्ववृत्ते तु संदेहमन्देहं मतिरस्ति मे ॥ ७२ ॥

१ आशां वृत्ता । २ फलवान् । ३ आतापनासेवनं यथा मुनिः करोति । ४ मेघनादे । ५ एतस्याः पूर्वाताया देव्याः । ६ दुःख-अग्रदीनम् । ७ इह संदेहमन्दा ।

(देवीपूर्ववृत्तम्—)

देव्यूचे मदचःपूरं कर्णपूरं कुरु स्थिरम् । कुमार ! सद्गुणाधार ! मन्मनःप्रदप्रद ! ॥ ७३ ॥
सर्वराज्याधिदेवीं मां विद्धि सिद्धिप्रदां सदा । एताश्चतस्रः सैनस्य चतुरङ्गस्य देवताः ॥ ७४ ॥

(मेघनादसत्त्वपरीक्षार्थमेव एतत् देवीकृतम्—)

ममात्मस्थानमासीन—देवीजिह्वाभिरागता । त्वद्दानसंभवा कीर्तिः कर्णाकर्षं चंकर्यं सा ॥ ७५ ॥
सदैव्या—ऽदैव्यरूपाभ्यां मृगनारी—मृगेन्द्रयोः । अयि क्षत्रं च सत्त्वं च वीक्षितं च परीक्षितम् ॥ ७६ ॥
तव मार्गविषण्णस्य निषण्णस्य तरोस्तले । देहाद् दार्ढ्यमहं प्रापं सुदुःप्रापं तदा यतः ॥ ७७ ॥
जना ज्ञातमहत्त्वाय प्रायः स्वमुपकुर्वते । त्वं तु मामप्यविज्ञायो—पचक्रे तद् भृशार्थते ॥ ७८ ॥

(मेघनादं सार्वभौमं करोमि—)

योग्याः स्वल्पस्य राज्यस्य सेवका बहवोऽपि मे । अत्यद्भुतगुणं त्वां तु सार्वभौमं करोम्यहम् ॥ ७९ ॥
इत्यूर्चाना प्रसन्नास्या पृष्ठेऽस्य करपङ्कजम् । निवेद्योत्थापयांचक्रे राज्यदेवी कुमारकम् ॥ ८० ॥
माणिक्यमणिरत्नाढ्यशिरःकोटीरमध्यतः । मन्दारपुष्पं हस्तेन नीत्वा तस्मै ददौ सुरी ॥ ८१ ॥
राजसूनो ! प्रसूतेनाऽनेनाऽवश्यं वशंवदाः । भविष्यन्ति नृपाः सर्वे तमित्यूचेऽथ देवता ॥ ८२ ॥

(मेघनादप्रकाशः—)

राज्यदेवी तिरोभूता सा प्रभूताऽमरीवृता । सोऽप्यचालीदिलींऽऽलोककुतूहलरसाकुलः ॥ ८३ ॥

१ कृष्टवान् । २ मृगी सदैव्या, सिंहः—अदैव्यः । ३ तव देहाद् अहं एतादृशं दार्ढ्यं प्रापम्—अर्थात् तव देहे अहम् एतादृशं दार्ढ्यं निरीक्षितवती—यद् अन्यत्र सुदुर्लभम् । ४ प्रभूतीभवति । ५ सर्वभूमीश्वरम्—सर्वमुद्ध्यम् । ६ उक्तवती । ७ अस्य मेघनादस्य पृष्ठे । ८ मन्दारः—कल्पतरुः । ९ प्रसूते पुण्यम् । १० इला—भूमिः ।

(१. दानान्य नमः —)

६॥

नृमूर्तनं भ्रातृन्-अन्यदा दानिनां नृणाम् । कुञ्जराणां च शालायां विशालायां ययौ पुरि ॥ ८४

महेलाभिर्महेलाभिः पुरुषैः धनपुरुषैः । कन्याभिर्गुणधन्याभिः पण्डितैश्चातिमण्डितैः ॥ ८५ ॥

४

मशृद्गारं मुदा गारं जनेः सुकृतसज्जनैः अश्वैरनिश्वैर्महसा वारणैररिवारणैः ॥ ८६ ॥—युग्मम् ।

मकौतुकां पुरीं प्रेक्ष्य किञ्चित् पप्रच्छ पौरुषम् । उत्सवैरुत्सवो लोको भद्रेह किमु दृश्यते ? ॥ ८७ ॥

(१. देवो गजयोगः —)

मोऽवदत् कौर्यवानस्मि तथाऽपि शृणु कारणम् । यशोगङ्गागिरीन्द्रोऽस्ति राजेन्द्रो राजशेखरः ॥ ८८ ॥

८

(रत्नरत्नी राणी, नन्पुत्री त्रैलोक्यसुन्दरी च —)

तस्य हेमवतीभार्या-कुक्षिभृताऽद्भुता सुता । त्रैलोक्यसुन्दरी नाम कामधाम महोज्ज्वलम् ॥ ८९ ॥

कलालीकोकिलोद्यानं गुणहंसालिमानसम् । युर्वन्मयूरजीमूतं लज्जामृतहिमर्थुति ॥ ९० ॥

राजधाम मुक्तामस्य सदाचारस्य वासभूः । प्रापाऽतीव निष्पाया यौवनं रूपपावनम् ॥ ९१ ॥

१२

(पद्मोत्तरी गणिनी-तृणो महालक्ष्मीमन्त्रः —)

मातृव्यन्वा यशोमत्या गणिन्यां हर्षतोऽर्पितम् । सा सस्मार महालक्ष्मीमन्त्रं स्थिरमना भृशम् ॥ ९२ ॥

प्रत्यक्षीभूय सा लक्ष्मी-देवी प्राह कुमारिकाम् । मम हंसेन निर्दिष्टं वृणीष्व मण्डपे नरम् ॥ ९३ ॥

इत्युक्त्वाऽथ कुमारौ सा महालक्ष्मीस्तिरोदधे । इतश्चेमां सुतां राजा यौवनस्यां व्यलोकयत् ॥ ९४ ॥

१ दानिनाम्-दानागिकानाम्, मदवतां च । २ निःस्वो निर्धनः-अनिःस्वो धनाढ्यः-अनिःश्वाः भूषणादिसहिता अश्वाः । अत्र स-शयोरिवयम् । ३ वारणो गेयः । ४ पुरं एव पौरुषम्-पुरुषम्-इत्यर्थः । ५ कार्यव्यग्रः । ६ कामगृहम् । ७ समस्तम् । ८ मानसं मानससरोवरम् । ९ 'युवमयूर' इति भवेत् । १० हिमवन्निधनः । ११ गजपति । १२ भार्यायां 'माशी'-मातृभगिनी-तया । १३ गणिनी-साध्वीगणस्वामिनी ।

(त्रैलोक्यसुन्दरीपितृदिना, स्वयंपरार्थं च भूषाङ्गनम् -)

निन्ताकूपमथो भूपचित्तं तद्रूपदर्शनात् । पपात स तदाकृष्टिहेतोर्भूपानजहवत् ॥ ९५ ॥

पुरीपूर्वदिशो भागे स्वयंवरणमण्डपे । समेप्यन्त्यथ सर्वेऽपि निमन्त्रितमहीभृतः ॥ ९६ ॥

कुमारी सुमतीहारी मुखाद् ज्ञात्वा नवं वरम् । समेममालया पुष्पमालया केलधिष्यति ॥ ९७ ॥

नयग्रहं भरतनोयत्सकणे करकङ्कणे । इमे नीत्वाऽसि घाम्यऽस्था भूपार्यै सिद्धिरस्तु ते ॥ ९८ ॥

इत्युदित्योत्सुके पाते तस्मिन् सोऽथ व्यचिन्तयत् । संमुखे कङ्कणे श्रेष्ठं शकुनं समभूद् मम ॥ ९९ ॥

(मेघनादः स्वयंवरणमण्डपं जगाल -)

माङ्गल्ये वचनं चैतत् भूपार्यै सिद्धिरस्त्विति । ततो यामीति निश्चित्य चञ्चाल किल तदिशि ॥ १०० ॥

(स्वयंपरामाश्रयः -)

विस्फुरत्स्वर्णकलसं रणत्किङ्किणितोरणम् । मुक्तावचूलमालाभिर्मालितं शालितं ध्वजैः ॥ १ ॥

कर्पूरपूरकस्तूरीमण्डलीमण्डितक्षितिम् । मौक्तिकस्वस्तिकाकीर्णं चिस्तीर्णं तीर्णखण्डवम् ॥ २ ॥

रमणीरमणीयं तमनंणीयःश्रिया श्रितम् । मुमुदे मण्डपं दृष्ट्वा मण्डितं नरमण्डनः ॥ ३ ॥ (विशेषकम्)

(स्वयंपरामाश्रयः -)

येषां घनेषु सैन्येषु स्फूर्जद्दुर्जायितं रवेः । ज्वालाभिः खञ्जमालानामुषादिशुच्छतायितम् ॥ ४ ॥

येषां सङ्कीर्णैः कोटीरैः स्फुरत्स्रग्शतायितम् । निर्मलैश्चातपत्रैश्च व्योम्नि सोमशतायितम् ॥ ५ ॥

यान् सुवर्णसवर्णाङ्गान् रत्नालंकृत्यलंकृतान् । राजन्यान् रोहणीलीनान् चलान् स्वर्णाचलानिध ॥ ६ ॥

१ निताकृष्टिः-निन्ताकूपपतिवितास्य आर्षणम् । २ सूर्याया नय ग्रहाः । ३ अनणीयो महत् । ४ विशुद्धतमिव आचरितम् । ५ कोटीरा मुकुटाः । ६ चन्द्रशतवद् आचरितम् । ७ रोहणाख्ये पर्वते आलीनान् ।

१०८॥

कुञ्जरेन्द्रसमारूढान् सिंहां शृङ्गातानिव । चपेतश्च सुवर्गाणि जडानि जडदानिव ॥ ७ ॥
 दिशो दिशः सशतशः-तान् समेतान् नृपोत्तमान् । दृष्ट्वा व्यचिन्तयदहो ! स्त्रीनामाऽप्यतिमोहनम् ॥ ८ ॥
 अत्युचचारुमञ्चस्या रत्नसिंहासनावलिः । तैर्नरेन्द्रैरलंचके मित्र-मन्त्रिवरावृतैः ॥ ९ ॥

(मेघनादकुमारम् काऽपि देवी अवदत्—)

४

अथो कुमारमागत्य देवी काऽप्यवदद् वचः । लक्ष्म्या दत्तममुं हंसं पुण्याश्रय ! समाश्रय ॥ १० ॥
 नृराजं राजहंसस्थं कृत्वा देवी दिवं ययौ । स दध्यौ मयि साम्राज्यदेवता ममतायुता ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा व्योम्नि मरालस्थं भूषा विस्मयमित्यधुः । सभालोकसमालोकपरः किं कोऽप्ययं सुरः ? ॥ १२ ॥

८

(कन्या त्रैलोक्यसुन्दरी—)

ततः श्रीचन्दनालेषा सुधांशुविमलांशुकौ । सरत्नकोटीकोटीरप्रमुखाभरणभारिणी ॥ १३ ॥
 नरयानसमारूढा शतसंख्यसखीवृता । बुद्धिपैारीप्रतीहारीनीतमालास्थलोचना ॥ १४ ॥
 श्रीः पुण्याद् दानतः कीर्तिः सिद्धिर्ज्ञानाद् मतिःश्रुतात् । प्रादुरासीत् तथा सौधात् कन्या त्रैलोक्यसुन्दरी ॥ १५ ॥
 शृङ्गाराम्भोधनालीव नृपचित्तसरस्ततिम् । सा तत्रोत्तरैलीचके न तु तं सत्त्वसागरम् ॥ १६ ॥
 कुमरी सन्मुखं पाणिमुधृत्य वचनोद्वरं । प्रतिहारी समारेभे सूरुपं भूषवर्णनम् ॥ १७ ॥

१२

(काञ्चनपुरीपरिवृषः अमरचन्द्रः—)

अपि कुवलयनेत्रे । काञ्चनाया नगर्थाः नृपतिरमरचन्द्रः कीर्ति-चन्द्रातपादयः ।
 अनुमितिविमलाङ्गं लोचनाभ्यां निपीय । त्वमसि रसचकोरि ! प्राप्नुहि प्रौढहर्षम् ॥ १८ ॥

१ मेघानिव । २ मगले-हंसः । ३ अंशुकं-वस्त्रम् । ४ पारी पात्रविशेषः । ५ चञ्चलीचकम् । ६ तं मेघनादम् । ७ वरवचना ।

॥१०८॥

तत्रैतेन सहोदधेरपि महागम्भीरमव्यदभुतं । प्रौढैरष्टशतैस्तथाऽष्टसहितै रम्यैश्चतुर्द्धौ(र्द्धौ)रिभिः ।
 श्रीजैनप्रतिमाऽऽलिमालितमहाप्रासादराजैर्वृतं । पीयूषोज्ज्वलनीरपूरभरितं सारं सरः कारितम् ॥ १९ ॥
 द्वात्रिंशत् शतान्मेवं द्वात्रिंशदधिकान्यसौ । जैनविम्बानि निर्माणं निर्माणः समपुजत् ॥ २० ॥

(गौडभूमीमहेन्द्रः)

[* कवित्वस्य व्याख्यां नृपविगणनां मस्तकधुतेः ।

अपि । कनकरथोऽयं गौडभूमीमहेन्द्रः स्वचितरणेयशोभिरेन धृतो महेन्द्रः ।

शुणिगणशुणविज्ञे ! तं धृणु त्वं प्रमोदात् शृणु च सुकृतगीतान्यस्य कर्णामृतानि ॥ २१ ॥

आनाल्यात् शिक्षितानां सुचिमलकरिणां चिंशतेः पृष्ठभागे यश्च श्रीखण्डपट्टैरतिदृढरचनं पीठबन्धं निधाय ।
 सौवर्ण्यं जैनहर्म्यं तदुपरि च चतुर्द्वारमयं सुनाट्यं । गर्जन्निस्वाननादैरखिलदलधृतो योऽकरोत् तीर्थयात्राम् ॥

(कान्तीनगरीशः पद्मः—)

[* प्रदेशान्यङ्गल्या अपि विचलनाद् वाक्यविरतौ ।

कान्तीनगरीयां नृप एव पद्मः साम्राज्यपद्मास्थिरचासपद्मः ।

यः कीर्तिपत्रभुवनं सरोवत् व्यापत् पुनः कण्टकसंगहीनः ॥ २३ ॥

संम्यग्दत्वरय परीक्षणात् प्रमुदितेन्द्रेण दत्ताद् वराद् विश्वाजयो विजित्पु प्रतिनृपतिवरान् यश्चतुष्पष्टिसंख्यात् ।
 यमे तेषां करस्यैः शुचिजलकलसैः स्नात्रपूर्वं महात्मा ब्रह्मण्यास्थाप्य चित्तं शशिमणिविहितश्रीजिनस्य
 प्रतिष्ठा-राजसूयाकम्पमुत्सवं प्रविधाय सः । सम्राट् संस्थापयामास स्वस्वराज्येषु भूपतीन् ॥ २५ ॥ [प्रतिष्ठाम् ॥ २४ ॥

(प्रतिष्ठानपुरनाथो हेमचूडः—)

[* मुखे हस्तादानात् ।

एनं प्रतिष्ठानपुरस्य नाथं श्रीहमचूडं प्रथितं शृण्व्याम् । शृङ्गारपूरामृतवृद्धिविश्वकल्पद्रुमालिङ्गय कोमलाङ्गि ॥ २६ ॥

* एतद्विधानि पुण्यानि त्रैलोक्यपुण्ड्र्या अस्तीकारसूचकानि । १ वितरणं दानम् । ३ पद्मिदं विचित्रम् ।

यः पूर्वं रचितस्य पत्रनिचये सौवर्ण्यवर्णालिभिः संलेख्य श्रुतपुस्तकान् सुयतिनां प्रादात् पितृश्रेयसे ।

श्रीतीर्थंशपदप्रणामकृतये देवेश्वरैरागतैः दृष्ट्वा तानतिपुण्यदृष्टदयैर्धूतं शिरो विस्मयात् ॥ २७ ॥

(अन्वे वृथाः—)

[*त्वमतिनिपुणा—इति प्रवचनात् ।

४ देनाद्भद-श्रीपर-पुष्पचूल-यज्ञायुध-स्वर्णभुजादयोऽमी । महीमहेन्द्रान् मनसा परीक्ष्य पुण्यानुमानेन लभस्व तन्वि ॥

*कुमारी न त्वेवम्—पुनरपि पुनः प्रैरयदिमाम् ।

इति प्रतीहारिकया प्रधानपृथ्वीभुजां वर्णनसिन्धुमध्ये । तथा कथंचिद् निहितं यथाऽस्या मनोऽतिमूर्धं न विवेद

कन्याकरग्रहावेश-रज्जुविश्लेषतस्तदा । नृपचित्तमहाकुम्भाः पेतुर्दुःखमहाऽवटे ॥ ३० ॥ [कार्यम् ॥ २९ ॥

८ बुद्धेपु बुद्ध्या बद्धेपु विमुक्तीपु सखीपु च । पुण्याद् वर इति स्वस्ये राजशेखरभूपतौ ॥ ३१ ॥

(हंसो मेघनादमवर्णयत्—)

स्यःसुवर्णविंसाहारात् किं सुवर्णं सुकोमलम् । हंसो वाणीमतोऽभाणीत् कुमारं पृष्ठतो वहन् ॥ ३२ ॥

चक्रेशो जयदेवनामनृपतिः पदखण्डपृथ्वीजयात् भुजानो विषयान् मुदा प्रतिदिनं लक्षदयीसंख्यया ।

१२ दत्त्वा हेम ददौ पदं स्वशयनात् भूमौ प्रियामिर्मितान् प्रासादान् स कृती चकार सुकृती दानैकवीरस्तु यः ॥

पुत्रस्तदीयो नृपवैरसिंहो जीयाचिरं निर्मलधर्मधीरः । तदङ्गजोऽयं विजयी जगत्यां श्रीमेघनादः स्फुटकीर्तिवादः ॥

विततसुकृततस्त्वयि प्रसन्ना समजनि राज्यसुरी ततस्तयाऽयम् । सकलनृपगुणैः परीक्ष्य दत्तो वृणु तदमुं मम

[पृष्ठं कुमारम् ॥ ३५ ॥

तदति परिहर मृच्छचिन्तां स्वजनविषादविनाशहेतवे त्वम् ।

भज सुखमंगलसंमदं हृदन्तः कुरु मुखचन्द्ररुचा शुभां सभां त्वम् ॥ ३६ ॥

तदनु तदनुरागपत्रपात्रात् नृपतनयाहृदयाम्बुजाद् विनिद्रात् ।

अरुणवदनहंसवाक्पद्माभिर्भ्रमर इवाऽपगतोऽभितो विषादः ॥ ३७ ॥

अयहृषिततनूरुहा नताङ्गी स्फुरदुरुपेधुवेपमानवम्ब्रा । तरलतरुकाक्षलोलनेत्रा नृपदुहिता सहिता

(नेपनादस्य मालातोषणम्-)

[छानेकभावैः ॥ ३८ ॥

परिमलमुदितालिङ्गीयमानां स्वकरसरोजयुगेन संगमप्य ।

विधिविलसितविस्मितस्य कण्ठे नृपतिसुतस्य मुदा न्यधत्त मालाम् ॥ ३९ ॥ तदा च—

हंसास्यद्वारनिर्गतासौभाग्याकृष्टया तया । समं गत्वा नृपदशः कुमारे विस्मयात् स्थिताः ॥ ४० ॥

देवीदत्तप्रसूनेऽथ भ्रामिते तदुद्देशां पुरः । नीतास्तेन विशामीशास्ते विश्वेऽपि स्ववश्यताम् ॥ ४१ ॥

(लक्ष्मीदेवी अग्रणी-)

सुप्रकाशे तदाकाशे सिंहासनसमाश्रिता । देवताभिर्युता ताभिर्लक्ष्मीर्दृष्टा ततोऽब्रवीत् ॥ ४२ ॥

हंहो ! निरहोमनसः श्रूयतां वचनं नृपाः । त्रिखण्डानामखण्डानामथो नाथो भवत्यसौ ॥ ४३ ॥

यतः शुभिर्दानरुचिः सुकृती च कलाकृती । तात्त्विकः सात्त्विकश्चैव गुणज्ञो गुणिनां गणे ॥ ४४ ॥

पुरा परीक्ष्य वीक्षार्या यद्धमस्य गुणैर्दृढैः । मन्मनोऽन्यं मनोज्ञं नो मन्यते भुवने नृपम् ॥ ४५ ॥

आज्ञा मान्या ततोऽस्यैव मान्याः कुरुत कल्पनाः । स्वामिनं स्वसमानं तन्नमतेनं गतेनैसं ॥ ४६ ॥

एवमुक्त्वाऽऽसनं मुक्त्वा श्रीरेत्याऽम्बरतः पुरः । नमस्तु तेषु भूते(पि)षु पुण्ड्रं चक्रे च चान्दनम् ॥ ४७ ॥

चतुरङ्गचमूचस्वामिनीभिर्मुदा महत् । वर्धापनं प्रवर्धिष्णु दिव्याक्षतभरैः कृतम् ॥ ४८ ॥

दिशि दुन्दुभयो नेदुः प्रसेदुः सकला दिशः । रसस्फीतं जगुर्गीतं देव्यो दिव्याङ्गकान्तयः ॥ ४९ ॥

अङ्गनागानपीयूष—धाराभिर्व्योमपल्वलम् । भृतं ततोऽनृणीभूता भूर्मेधोपैकृतेस्तदा ॥ ५० ॥

सत्प्रभावनया धर्मो न्यायो बुद्ध्या यथा तथा । स तथा सप्रभो रेजे पद्मया पद्मनाभवत् ॥ ५१ ॥

(कृतत्रैलोक्य—मुन्दरीपाणिग्रहणो मेघनादः प्राप्ताद समासदत्)

ततश्च पञ्चशब्देषु वाद्यमानेषु निर्भरम् । स्तुवत्स्तु कविवृन्देषु जयवादिषु चन्दिषु ॥ ५२ ॥

ददानः स्वर्णदानानि राजहंसासनोऽम्बरे । सकलः कलभारूढः प्रौढभूपतिशोभितः ॥ ५३ ॥

अहंपूर्विकया लोकनेत्रैः पीतप्रभामृतः । राजशेखरराजस्य प्राप्तादं स समासदत् ॥ ५४ ॥

मिष्टान्नैः प्राज्यपक्वान्नैः सारैः सरसभोजनैः । सुवर्ण—वज्राभरणैर्दुकूलैर्मृदुलैस्तथा ॥ ५५ ॥

महोत्सवे महीनाथान् राजा श्रीराजशेखरः । सचकार चमत्कारयुतचित्तोऽतिचित्रितः ॥ ५६ ॥ (यु-वि०)

(मेघनादो भूर्मे विजेतुं चचाल—)

चचाल सोऽचलां जेतुमथो राजकराजिकः । अग्रे तथा प्रतापोऽपि ग्रहरोजकराजितः ॥ ५७ ॥

निस्वानैर्धननिस्वानैरुजितैर्मर्जुसैर्जितैः । दक्षाभिर्भट्टहैकाभिः शब्दाद्वैतं तदाऽभवत् ॥ ५८ ॥

व्यवजहुर्जनाः कार्यं हृदिस्थं हस्तसंज्ञया । तदा बाधिर्यतोऽप्यापि ददते नोत्तरं दिशः ॥ ५९ ॥

इभकुम्भस्थलस्थानि सिन्दूरपटलान्यसुः । सूर्येणाऽनेन विहिता किं संध्याऽरिग्रहापहा ॥ ६० ॥

१ भाषायाम्—'वधामणु' । २ मेघः, मेघनादोऽपि । ३ ग्रहराजस्य करैः किरणैः—अजितः—ततोऽपि विशिष्ट इति । ४ मर्जुः—चाटुपादी—धारणः । ५ भट्टानां हंकाररूपाभिः ।

- यौत्माकं सुदशाचक्रं भ्रान्तमास्माकचक्रवत् । तद् यातेति रथाः शत्रून् प्रेरयन्ति स्म किं ध्वजैः ॥६१॥
- १३॥ सहेतयश्च सस्नेहा दुर्जया मरुता अपि । चेलुः शस्त्रपतंगानां सद्दीपा इव पत्तयः ॥ ६२ ॥
- ४ दान्ताः कृत्वाऽथ दुर्दान्तानीन्द्रियाणि सुसाधुवत् । ज्ञानीव क्रूरकर्माणि विनाश्य क्रूरचेतसः ॥ ६३ ॥
- ४ संस्थाप्य धर्मिणो राज्यप्रासादान् भूतले यथा । नीत्वा सार्धं च सद्बुद्धान् चण्डो दण्ड-धनानि च ॥६४॥
(मेघनादः तर्ष १ जित्वा प्रतिनिवृत्तः—)
- इति जित्वा दिशः सर्वाः सर्वोर्वीशसमन्वितः । प्रार्थितः स्वसुरेणाथ विशालां प्रति सोऽचलत् ॥६५॥
(तारोवाम—)
- ८ इतश्च पञ्चगव्यूतिक्षेपे पुरपथि स्थितम् । सरोवरं नरोत्तंसः प्रेक्ष्याऽस्थात् सपरिच्छदः ॥ ६६ ॥
- केऽपि छायासु विश्रान्ताः प्रान्तरश्रमपीडिताः । भव्या इव भवं भ्रान्त्वा धर्मस्थानेषु धर्मिणः ॥ ६७ ॥
- तृपातुराः पणुर्नीरं शास्त्रं प्रज्ञापरा इव । मनसीव महाज्ञानाः स्नानं तत्र व्यधुर्जनाः ॥ ६८ ॥
- मन्त्रिभिः कारितं तत्र मेघनादो महत्तरम् । राजराजेश्वरो हर्षात् राजावासं समाश्रयत् ॥ ६९ ॥
- १२ भूमीरुहंरिशीर्षाणि संचूर्ण्य यशसः कणाः । राशीकृता इवाऽनेन राज्ञा तस्थुर्गुरुदराः ॥ ७० ॥
(वनपालविहित-उपायनवर्णना—)
- सिंहासने निविष्टस्य सेवितस्य नरेश्वरैः । तस्य पद्मचयश्चक्रे वनपालरूपायनम् ॥ ७१ ॥
- तत्र पद्मशताकीर्णमेकं स्वर्णसरोरुहम् । स ईशः स्वशौचे निन्ये नासा-नेत्रमदमदम् ॥ ७२ ॥
- तद्ग्राणग्राणपीयूषं गन्धं जिघ्रन्नरानमून् । व्यलोकयदिलापालो लीलाललितलोचनः ॥ ७३ ॥

(इदं सरः केन कारितम् ?—)

४॥ सरः साररसाऽऽपूर्णं किमेतत् केन कारितम् ? । अप्राक्षीद् वनपालान् सोऽवनिपालावलीवृतः ॥ ७४ ॥

(सगेवरस्य प्रणेता—)

४ ऊचुस्ते देवराजोऽस्य स्वसुरस्य पुरा तव । पितामहो महोयुक्तोऽभूद् मनोरथसंज्ञकः ॥ ७५ ॥

वृत्तं भूतचतुःशत्या द्वारैरष्टभिरेव च । संन्याऽपसन्धपक्षस्थसन्नप्रासादशोभितैः ॥ ७६ ॥

धर्मकर्ममहोत्कण्ठामकुण्ठां वहता हृदि । कारितं तेन तत् ख्यातं मनोरथसरो ह्यदः ॥ ७७ ॥

सुपकारैः सुपक्वानि सन्नेष्वन्नानि भावतः । स सदाऽदाप्यद् धर्मी धर्माधिकृतमन्त्रिभिः ॥ ७८ ॥

८ पूर्णिमास्याममावास्यां चतुर्दश्या(म)ष्टमीदिने । पण्ठाख्यं च चतुर्थाख्यं तपः कृत्वाऽभ्यगादिह ॥ ७९ ॥

अष्टासु जैनगेहेषु पूजामष्टविधां स्वयम् । कृत्वाऽष्टसु च सन्नेषु दृष्टौ पान्थानभोजयत् ॥ ८० ॥

पारणस्य दिने स्वर्णदानं दानेश्वरो मुदा । यावद्देदं सुपान्थेभ्यो यावज्जीवं स्वयं ददौ ॥ ८१ ॥

कालं कृत्वा शुभध्यानादिन्द्रसामानिकः सुरः । ईशानदेवलोकेऽभूत् स राजर्षिर्महर्द्धिमान् ॥ ८२ ॥

१२ यदा नन्दीश्वरे याति ससुरस्तीर्थयात्रया । सरोधरे तदाऽत्रावि समायाति कदाचन ॥ ८३ ॥

वयं तेन सरः-सुत्र-प्रासाद-तरुपालने । नियुक्ता धर्मिणो नित्यं ततो रक्षां विदध्महे ॥ ८४ ॥

इत्युक्त्वा सरसो वृत्तं सारसान् स रसाधिपः । जगन्मान्यः स संमान्यः तुष्टा दानाद् व्यसर्जयत् ॥ ८५ ॥

ततः सोऽचिन्तयच्चित्ते चित्रः पद्मे गुणोच्चयः । सौरभ्यं सौकुमार्यं च साधुवत् सुकुलीनता ॥ ८६ ॥

अहो ! प्राणं विनिद्राणं प्राणितोऽकारि येन मे । क्वाऽपि पत्रे स पद्मस्य गन्धो मूर्तोऽपि वीक्ष्यते ॥ ८७ ॥

रीक-

१५॥

४

८

१२

तेनेति पत्रविततिर्वितेने वितना यदा । तदा मुदाऽत्र मुद्राङ्गमेकं लेखमलोकत ॥ ८८ ॥

(मुच्छं मेघनादः—) 'श्रीवैरसिंहराजेन मेघनादप्रसादतः' । इति प्रेक्षांऽक्षरश्रेणि रसनिश्रेणिमारुहत् ॥ ८९ ॥

पितृनामावलोकनं हर्षं दुःखं वियोगतः । आत्मनिन्दामविनयात् विषापः प्राप भूमिकाम् ॥ ९० ॥ तथाहि—

(मेघनादपित्रा प्रहितो लेखः—)

स्वस्तिश्रीरत्नपुर्याः सुकृतकृतमतिभूपतिवैरसिंहः । क्वाऽपि स्थाने स्वपुत्रं दिशति गुणशतालंकृतं मेघनादम् ।

यत्साऽनिच्छासुखं मां तव विरहभराद् राज्यभाराच्च स्थितं । तूर्णं भो ! भक्तिपूराभृतकलसनिभात् मोदय

उत्कण्ठातस्ततावेदस्तातादेशस्य पत्रिकम् । इति प्रवाच्याऽनिर्वाच्यसंमदं स दधौ हृदि ॥ ९१ ॥ [स्वाङ्गसंगात् ॥

ततो विचार-विज्ञेयः स्वचित्ते स व्यचिन्तयत् । अहो ! पितृगिरोऽनुच्छसद्वात्सल्यगिरो भृशम् ॥ ९२ ॥ यतः—

(मेघनादगतं पितृवात्सल्यम्—)

पितुर्मनोरोहणभूमिकाया अपूर्वमेतत् किल भेदकत्वम् । यत्र स्थिता पुत्रकुदोषधूलिर्भजेदवश्यं गुणरत्नभावम् ॥

जनकस्य तनूजा न मान्यतार्जनकस्य च । प्राप्य शिक्षावचोऽप्येकं कुप्यन्ते ते कुपुत्रकाः ॥ ९५ ॥

निजभाग्यलतोद्भूतं प्रभूतापुष्पमद्भुतम् । प्राप्य यः पूजयेत् पित्रोश्चरणौ स नरोत्तमः ॥ ९६ ॥

करकोमलितैर्भोग्यैर्भाजने येन भोजितः । तं तातं विस्मृतं मोहाद् हा ! हाऽहं स्मारितोऽक्षरैः ॥ ९७ ॥

लोभाद् धर्मं स्मराच्छीलं प्रतिपन्नमस्तत्त्वतः । स्नेहं च विस्मरेद् वृद्धैर्यः स जीवेत् पुमान् कथम् ? ॥ ९८ ॥

(पुनरपि मेघनादमुच्छं—) इति दुःखं भराद्वातः सोऽपतद् मुच्छंया भुवि । विनयस्य मनस्थस्य गुरोः शिक्षाहतेरिव ॥

१ ऐच्छिकमुद्राहीनम् । २ ततो विस्तारयुतः—आवेशो यस्य । ३ गिरन्ति इति—गिरः । ४ मान्यतया जनकस्य गुरोः । ५ ये तनूजा, जनकस्य मान्यताजनकविशेषणविशेष्य शिक्षावचः प्राप्य कुप्यन्ते ते न तनूजाः, किन्तु कुपुत्रका एव—इति ज्ञायते । ६ असत्त्वतो निर्व्यक्तत्वेन, प्रतिपन्नं शोणपातम् ।

७ वृद्धेः—यन-पान्य-राज्य-मुपादिशुद्धेः । ८ विनयरूपोऽत्र गुरुः ।

वरिष्ठम्.

सर्गः-४

॥११५॥

(तदुपचारः—)

श्रीमेघनादं राजेन्द्रं स राजा राजशेखरः । समुवाचीचरचारुविधेः स सविधस्थितः ॥ २०० ॥ ततश्च—
सिधन्ति स्म जलं केचित् मुञ्चन्ति स्माऽम्बुजानि के । समीरमीरयन्ति स्म केऽस्मिन् विस्मितदुःखिताः ॥ १ ॥
मण्डणैर्घुणैश्चान् चन्दनैरङ्गवन्दनैः । तस्याऽवशा विचशता लेपितैर्न व्यलोपि तैः ॥ २ ॥
उपचाराः कृताः सर्वे तस्मिन् परिचक्रुः । पट्टानि चाऽथ चाट्टानि हितान्यज्ञे जने यथा ॥ ३ ॥
विशारदशण्डवैस्तैर्वैद्यैर्देहेऽस्य वीक्षिते । नात्मा लक्षयते लक्ष्यं तदक्षाः प्रवदन्ति तम् ॥ ४ ॥

(मूर्छान्तरे वैद्यानामपि वैफल्यम्—)

तस्याद्धारोग्यसाध्यं ते मन्वाऽसाध्यं विचक्षणाः । क्षणाद् वैद्या ययुर्दुःखात् आरुहीना इव द्विजाः ॥ ५ ॥
(शोकक्षणः—) एवं जाते महोत्पाते ह्यापाते दुःखवैरिणः । लुलुढः केऽपि भूषीठे तत्प्रहारहता इव ॥ ६ ॥

कस्मादकस्मादस्माकं पश्यतां नय दुर्नय ! । राजेन्द्रं यमराजेति महीशा मुमुहूर्मुहुः ॥ ७ ॥
आजन्माराधिते ! बुद्धे ! सा काऽपि प्रकटा भव । जयी त्वयाऽयं जायेत सन्धिया इत्यचिन्तयन् ॥ ८ ॥
गरीयसां गुणानां क्व स्थानमेनं विना भुवि । नात्रवैरपि तत्रेत्ये दुःखान्नके चिरं चरैः ॥ ९ ॥

(त्रैलोक्यमुन्दीनोकः—) अथाऽग्रमहिषी तस्य देवी त्रैलोक्यसुन्दरी । बहुशोकमलं गाढं तुमैलं बहुशोऽशृणोत् ॥

विदुषी सा सखीमेयमवादीत् तां प्रियंवदाम् । दुःखगुरुचीरोद्द्वन्दः कः शब्दः श्रूयते सखि ! ॥ ११ ॥
अनाकर्ण्यं तत् सोचे तदीयं यलयद्वयम् । स्पृशन्ती निजहस्तेन स्फारयन्ती स्वलोचने ॥ १२ ॥
प्राप्याऽपि पाणिकमलं तव स्थानमदोऽद्भुतम् । किं कङ्क्षे गतच्छाये इव त्रैलोक्यसुन्दरि ! ॥ १३ ॥

१ तस्मैर्लेपितैः तस्य मेघनादस्य विशङ्कानां न न्यलोपि । २ द्विजानां आरुं हि प्रियम्—यतो मोदकप्राप्तिः । ३ कोलहलम् । ४ गुरुची—भाषायाम्—' गद्यो '

चारुव्यूहः

सर्गः—४

॥११६॥

॥११७॥

४

८

१२

सोचे भङ्गत्वा नवैः स्वर्णैरित्यर्पेत्ते विषादिनी । दध्यौ भाग्यऽशुभं किञ्चित् नववाक्याद् विलस्यते ॥१४॥
 हा! हित्वाऽस्मान् कथं स्वामिन्! यासि लोकान्तरं स्वयम् । इत्युच्चै रुदितं श्रुत्वा दध्यौ त्रैलोक्यसुन्दरी ॥१५॥
 स्वामिचामरधारिण्यौ विमला-कमलाभिधौ । कथं चक्रन्दतुः सेति सशुत्तस्थौ समुत्सुका ॥ १६ ॥
 संभ्रान्ता सा ततो यान्ती श्रुतितात् सारहारतः । चिक्षेप मौक्तिकश्रेणीं पुण्यबीजमिव क्षितौ ॥ १७ ॥
 'प्रियंवदादयः सख्यश्चेत्तुरलक्त-काङ्क्षण(न)म् (?) । कुर्वन्त्य इवाऽसौख्यस्याऽगच्छतोऽनुपदं मुदे ॥१८॥
 (त्रैलोक्यसुन्दरी-मूर्छा-विलापी)
 ततः प्रक्षयाऽतिदुष्प्रेक्ष्यामवस्थां भर्तुरात्मजः । वियोगोष्णतुंसंतसा पद्मिनी साऽपतद् भुवि ॥ १९ ॥
 सखीशीतापचारैः स्नागू मूर्छाऽगच्छत् तदङ्गतः । ज्वलद्वियोगज्वलनज्वलज्वालभयादिव ॥ २० ॥
 यद्वियोगव्यथामन्था ममन्थाऽस्या मनोऽम्बुधिम् । दुःखक्षाराम्बुयुग्वाणीमणीश्रेणी तदुच्ययौ ॥ २१ ॥
 आश्वस्य स्वामिनः स्वस्योन्नमय्यास्यमथाऽब्रवीत् । ब्रूहि नाथ ! यतो नाऽथ करिष्ये विप्रियं प्रिय ! ॥२२॥
 वाक्यं देहि दृशं देहि स्मितं वा देहि बल्लभ ! । एकेनाऽप्येषु दत्तेन जीवाम्येषाऽन्यथा कथम् ? ॥२३॥
 श्यामास्यताऽक्षिसंकोचो मानाद् मौनं चिरं कृतम् । स्नेहं हन्ति त्वयेत्युक्तं मयि स्मरं श्रुतास्मर ! ॥२४॥
 शत्रूणामपि नम्राणां त्वं प्रसादपरः सदा । मयि नाऽसि कथं मानादपमानमनुस्मरन् ॥ २५ ॥
 यावदेवमपि प्रोक्ते न रेजे च ततस्तया । व्यचिन्ति स्वगतं धर्मवाक्यादेष वदिष्यति ॥ २६ ॥
 प्रोचे प्राणेश ! मध्याह्नस्वपनं न वरं बहु । उत्तिष्ठाऽमी निविष्टा हि चिदांसो वचनेच्छवः ॥ २७ ॥
 त्वद्दानयशसाऽऽनीता द्वारे सन्त्यर्थिनोऽर्थिनः । दानप्रिय ! प्रियं दानं तेभ्यो देहि मुदे हि मे ॥ २८ ॥

मायंतनी जिने पूजा भूजाने ! कियतां त्वया । त्वं पूजापुण्यतः कालं त्रिकालमपि वक्षसे ॥ २९ ॥

तदयोऽनाप्य साऽमृष्टं मृष्टयन्ती सभासदः । सखीभिः शिक्षिताऽरोदीद् रोदयन्तीव रोदसी ॥ ३० ॥

(त्रेलोक्यान्दीव परलोकप्रयाणाय प्रोत्तस्यौ—)

परांसुं तं परिज्ञाय प्राणनाथं महासती । परलोकप्रयाणाय प्रोत्तस्यौ सुस्थिरा तदा ॥ ३१ ॥

(तद्वद्विषयं अन्येनाम उपरोधः—)

सतां सहाय्यसंबोधम्-उपरोधं महीभृताम् । नाऽमंस्त शस्तशस्त्रार्थानुक्त्वा विनयवाक्यतः ॥ ३२ ॥

विश्वादिःस्यामिकाच्छ्रुत्याद् विभ्यती वाऽमुना समम् । निजालीपु नृपालीपु साऽचालीद् दुःखितास्वय ॥ ३३ ॥

(प्रियंवदा प्रोवे-) तदा प्रियंवदा प्रोवे पृथिवपत्नीयुतः पतिः । याति ते किं ततोऽस्वस्था ज्ञातं वाऽसि रजोमयी ॥

लोकाः कुलपलं भूपाः द्वदलं मुनयस्तदा । सुस्नेहयलमित्याहुर्दक्षं सर्वं तु साहसे ॥ ३५ ॥

(प्रोवे-) प्रजापाश्च प्रजापाश्च प्रजाः सर्वाश्च विस्मिताः । भवामोहेन सत्त्वेन तस्या रूपेण च क्रमात् ॥

(विवा-) रचितायां चितायां सा दध्यौ-श्रीचन्दनादयः । स्पर्शस्नेहात् समं तस्थुर्भूजुजाऽत्र हविर्मुजि ॥

(त्रेलोक्यान्दीव परलोकप्रयाणाय प्रोत्तस्यौ—)

दुःखिनीं जननीं सोवे किं दुःखायस्व मानसे । विवाह इव मन्येऽग्निमयाऽम्ब । पतिपार्श्वगा ॥ ३८ ॥

(जीवन्ती दम्पती—)

इत्युक्त्वा त्यक्तहृत्कम्पा यावज्जम्पामदादसौ । जीवन्ती दम्पती तावद् दृष्टौ सिंहासने जनैः ॥ ३९ ॥

पप धन्यः पितुर्भक्तो धन्यैपातिपतिव्रता । स्तुवन्तो ददृशुर्धैवं सुरं लोकाः पुरस्सरम् ॥ ४० ॥

जनास्यानि तदा रेजुरभुभिश्च स्मितांशुभिः । चन्द्राश्ममण्डलानीव पूर्णिमा स्यान्निशाख्ये ॥ ४१ ॥

राजा दध्यौ स लेखः क्व किं देवीह ममासने । जातप्रोषितशोकः किं दृश्यते हर्षितो जनः ॥ ४२ ॥

ततो व्यचिन्तयद्देवी क्वेदमीदृक् कुतूहलम् । क्व सा विलोपवैभागादहो ! चिन्तनीयते भवः ॥ ४३ ॥

(कश्चिद् देवः—) तं देवं नरदेवोऽथ सस्मितं विस्मितस्तदा । दिव्यं सिंहासनं त्यक्त्वा नत्वाऽष्टच्छत् कुतूहलम् ॥

देवो वाचमुवाच द्राम् चरिषं शृणु भूपते ! । ईशानस्वर्गिणं विद्धि मां मनोरथभूमिपम् ॥ ४५ ॥

(मेघमादजनक-देवयोः संगमः, रात.पथ-)

आगच्छन् स्वर्गतोऽद्राक्षमहं रत्नपुरेश्वरम् । गवाक्षे दुःखिनं लेखलेखिनं भूविलेखिनम् ॥ ४६ ॥

परोष्कृतिलोभेन दुःखक्षोभेण तस्य च । प्रेरितः पार्श्वमेत्याऽहमष्टच्छमसुखं नृपम् ॥ ४७ ॥

वैरसिंहनृपः प्रोचे प्रमृज्य निजलोचने । गीर्वाण ! शृणु मे वाणीमन्तर्वाणिगंगाप्रणीः ॥ ४८ ॥

सुतो गुणयुतो देव ! भूविभूषणमद्भुतः । ययौ देशान्तरे क्वाऽपि मया प्रापि पुनः स न ॥ ४९ ॥

अथ द्वादश वर्षाणि पश्यतः स्वस्त्यशैः (?) सुतम् । जग्मुर्वातास्तु नाऽऽजग्मुस्तस्य प्रीतिप्रदा मम ॥ यतः—

मृशायतेऽन्यहं धर्मः स्वजनश्च सुखायते । वंशः शस्तायते येन को वाञ्छति न तं सुतम् ॥ ५१ ॥

देवीदत्तप्रसादोऽयं खण्डत्रितयनायकः । यः श्रूयते स मे पुत्रो नामसाम्येन भूतले ॥ ५२ ॥

व्यामोहमेघसंपूर्णं प्राक्कृद् यौवनं ययौ । शरद्द्वे वार्धके हंसप्रकाशं संस्मराम्यहम् ॥ ५३ ॥

सुरप्रवर ! चेल्लेखममुमाप्य ममैति सः । तस्य न्यस्य महीमंसे मुनीन् सेवे स्वमुक्तये ॥ ५४ ॥

१. मुवं विलिखति-इति । २. अन्तर्वाणिः-पण्डितः । ३. न अवगतम् । ४. द्वेपतुल्यं पुत्रम् । ५. तस्य अंशे स्तब्धे महीं भूमिप-राज्यं न्यस्य मुनीन् सेवे-संयमं समाश्रये ।

प्रोच्येति स शुचिर्वाचं तस्यौ प्रोचे मया ततः । लेखं स्थापय मत्पाणौ हर्षं स्वं मानसं नृप ! ॥ ५५ ॥
 त्वत्पुत्रं मेलयिष्यामि खेलयिष्यामि ते मनः । तत्रेत्युक्त्वा गृहीत्वाऽहमागच्छं स्वसरोवरे ॥ ५६ ॥

(देवदत्ता मेघनद-परीक्षा-)

सैन्यायासांस्तव प्रेक्ष्य चित्तेऽचिन्ति मया ततः । परीक्षेऽहं पितुर्भक्तिमस्मिन् विश्वेश्वरे स्थिराम् ॥ ५७ ॥
 एष लेखस्ततोऽक्षेपि छद्मना पद्मनालके । ततो मूर्छां मया प्रेक्ष्य विस्मृतं विनयात् तव ॥ ५८ ॥
 मम पौत्रस्य पुत्रीति ज्ञात्वा त्वन्मूर्छया ततः । पतिव्रताव्रतस्थैर्यमस्याः सत्या मयेक्षितम् ॥ ५९ ॥ यतः—
 दानवान् धनवान् श्रेयान् विद्यावान् बलवान् पुमान् । पितृ-मातृ-गुरुष्वेपु विनयेनैव राजते ॥ ६० ॥
 चातुर्यमार्जवं रूपं कलासु किल कौशलम् । पतिव्रताव्रतेनैव कुलवध्वाः सुशोभते ॥ ६१ ॥ अतः—

(विस्तृतः-) तुष्टस्त्वपि पितुर्भक्त्या हृष्टोऽस्या भर्तुर्भक्तितः । आचष्ट तद् वरं राजन् ! पुत्रि ! त्वमपि सत्वरम् ॥
 अमरो विररामैवमुक्त्वा तावूचतुस्ततः । नास्ति वाञ्छा तवाऽऽलोकादावयोस्तुष्टभावयोः ॥ ६३ ॥

(देवदत्ता विद्या-प्रतिमा च-)

श्रीमेघनादराजस्याऽभिच्छतोऽप्यमरोत्तमः । आकाशयानविद्यायाः कर्णे मन्त्रमदात् तदा ॥ ६४ ॥
 विद्येयं विद्यमाना न प्रकाश्या कस्यचित् पुरः । सुरः शिक्षां प्रदायेति प्रोचे त्रैलोक्यसुन्दरीम् ॥ ६५ ॥
 देवाधिदेवप्रतिमा गुणैरप्रतिमा त्वया । इयं सति ! सुते ! पूज्या भक्त्या चित्तस्य नित्यशः ॥ ६६ ॥
 वत्से ! चित्तेऽथ किञ्चित् तेऽसाध्यं साध्यं भवेत् तदा । स्मर्तव्य एव देवोऽहं समेष्यामि क्षणादिह ॥ ६७ ॥
 (देवो गतः-) अहो ! महाप्रसादोऽयं तयेत्युक्ते कृतेऽञ्जलौ । दिवं विद्योतयन् देवो महंसा सहसाऽगमत् ॥ ६८ ॥

मूर्तिं देवाधिदेवस्य तदा स्वर्णसमुद्रगके । संस्थाप्याऽऽरोहयत् पद्मजं भूपो निजं मुदा ॥ ६९ ॥

(तातदर्शनाय अवलम्ब्य मेघनादः—)

द्विविधात्मवर्तनैप द्विधा भूमिधरो धरोन् । चालयन्नचलापालोऽचलत्रिश्चलमानसः ॥ ७० ॥

तातदर्शनपीयूषभोज्यं द्वादशवार्षिकम् । बुभुक्षुभ्यां स्वचक्षुभ्यां दृष्टं तेन रजः पुरः ॥ ७१ ॥

प्रेक्ष्यान्तरिक्षे तद्बूलीमण्डलं मण्डलाधिपान् । निजान् प्रैवीत् परिज्ञानहेतवे वेगतो नृपः ॥ ७२ ॥

गत्वा ज्ञात्वा समागत्य तं प्रगत्य ग्रहणेताः । याचमानास्तुष्टिदानं तेऽथ भूपं द्यजिज्ञपन् ॥ ७३ ॥

(मेघनादविता वैरसिंहो मेघनादं समभ्येति—)

श्रीवैरसिंहभूपस्य स सुरस्त्वत्पितुः पुरः । स्वरूपं सकलं स्वामिन् ! हर्षतोऽकथयत् पुरा ॥ ७४ ॥

ततस्त्वामिलनोत्कण्ठामकुण्ठां मनसा वहन् । देव ! तातस्तवाऽभ्येति देवतेतः कृतागमः ॥ ७५ ॥

इति वाक्यसुधप्रीतौ कर्णौ तस्याऽवगम्य च । संरम्भाल्लोचने प्रौढे तृसयेऽथ प्रसन्नतुः ॥ ७६ ॥

(मेघनादो तातं ददर्श, प्रणनाम च—)

मेघनादोऽथ सानन्दः प्रकुल्लाक्षो विलोके । यावत् तावत् पुरस्तात् तं हर्षात् तातं ददर्श सः ॥ ७७ ॥

तदा सर्वं सहायं स विहाय सहसा ह्यम् । प्रलुठन् प्रणनामैव पदशङ्केरुहे पितुः ॥ ७८ ॥

अकस्मात् पुत्रसंस्पर्शात् पित्रा प्रीतेन मुक्तयोः । हर्षाऽश्रुकणयोः पृष्ठे हृष्टः (?) पर्यतयोस्तयोः ॥ ७९ ॥

(प्रीतः पिता—) पिताऽपि तः पितः स्वःङ्गे स्वःङ्गजं संगमय्य सः । प्र.प प्रीतिं परां काञ्चित् वेत्ति यां तन्मनो मनाक् ॥

(मेघनादनगरप्रवेशः—) स्वाङ्गजं गजमारोप्य जनको जनकोटिभिः । परीतः स्वपुरीमध्ये शुभे प्राचीविशद् दिने ॥ ८० ॥

सहाऽस्माभिः कृता क्रीडाऽनेन व्रीडाऽपि ना कृता । तत्र क्षत्रियपुत्राः के वा चर्चकास्तदऽवदन् ॥ ८१ ॥

१ समुद्रगको मञ्जुपाविशेषः—भाषायां ' डावडो ' इति । २ विद्यावलेन,—सीन्यवलेन च । ३ धगन् महीधरान् नृपान् अपवा अकारसंज्ञेये अपगन् अन्यान् सर्वान् । ४ देवसहायतेः । ५ संदिग्धमेतत् । ६ वाचालाः ।

लक्ष्मीवल्लोकलानीव स्वर्णपिण्डानदादसौ । मेघनादः स एवेति जंगदुर्मागधागिरम् ॥ ८३ ॥

उत्सहेऽस्माकमेतेन दातेन कीडितं चिरम् । वृद्धा धात्र्य इति प्रोच्य स्वचित्तेऽन्वभवन् मुदम् ॥ ८४ ॥

मद्गयानि यद्वृन्ददाद् आशीर्वादान् गुम्बजत् । उपायनान्यभीष्टेभ्यो गृह्णन् प्रीतिवचो जनात् ॥ ८५ ॥

ईक्षणे प्रेक्षणेऽप्यर्थिजने जायन्नुदोचयम् । ग्रामग्रामं कवीन्द्रेभ्योऽगच्छद् यच्छन् पुरान्तरम् ॥ ८६ ॥ (युग्मम्)

(मेघनादपितृवृत्तिः-) सौभाग्यवैरसिंहोऽथ स्वासने संनिवेशयन् । जगदे मेघनादेन नरदा कृत्वाऽञ्जलिपुरः ॥ ८७ ॥

तात ! सर्वाणि सौख्यानि विना स्वत्पादसेवनम् । न रोचन्ते यथा प्रौढमोदका हीनशर्कराः ॥ ८८ ॥

यनः-पितस्तवऽप्येत्यमाधिपत्यं यदाऽऽप्नुवम् । हेतुसर्वं तत्र पुण्यस्य गन्धे मूलं यथा तरोः ॥ ८९ ॥

एवं विनयतः पाद-पीठेऽथ निविशन् पितुः । स चमत्कार्याचके सद्भक्तीनपि भूपतीन् ॥ ९० ॥

(प्रमदः पिता-) अथ द्वादशवर्षेभ्यः स्वसुतस्य समागमात् । प्रीतः स्वजनवर्गेभ्यो राजा भोज्यमदाद् मुदा ॥ ९१ ॥

(मेघनादे राज्यभारं, वैरसिंहमतमहणं च-)

ततोऽवादीत् सुतं पुत्र ! नय राज्यं नयस्थिरः । भोगेषु गतनिर्वन्धोऽनिर्वन्धो यास्य(स्य)तः शिवम् ॥ ९२ ॥

अनिच्छतोऽपि पुत्रस्य दत्त्वा राज्यं नरोत्तमः । चक्रेश्वरगुरोः पार्श्वे साग्रहः सोऽग्रहीद् व्रतम् ॥ ९३ ॥

वैरसिंहं विनेशं हि कथं स्यामिति दुःखिनीम् । गोत्रवृद्धां भुवं भूपः सहसा स शशास तत् ॥ ९४ ॥

(मेघनादप्रवृत्तिः) प्रातर्मध्यंदिने सायं पूजयित्वा जिनेश्वरम् । अदात् सदा स दानेशः स्वर्णकोटिचक्रं मुदा ॥ ९५ ॥

(मेघनादो नन्दिश्वरद्वीपं गच्छति-)

देव्या त्रैलोक्यसुन्दर्या युतः शय्यागतोऽन्यदा । जागरूकोऽम्बरे रात्रौ किञ्चित् तेजो ददर्श सः ॥ ९६ ॥

१ भुवर्णोचयम् । २ ग्रामसमूहम् । ३ शर्करा-माषायां-साकर इति । ४ हे पितः । अहं तव अपत्यं यद् आपिपत्यं प्राप्नुवम्-इति । ५ अत्र निविशमानः इति युक्तम्-निपूर्वस्य विशः-आत्मनेपदित्वात् ।

- ५- तदालोकचिलोकाय प्रोत्थितोऽपि स्थलोकयत् । प्रणानानि विमानानि घृन्दारकेभृतानि च ॥ ९७ ॥
 १२३॥ स देवविशयाऽचालीदम्बरे संघृताम्बरः । मिलित्वा सह तैरेकमप्रक्षीत् क्व प्रयास्यथ ? ॥ ९८ ॥
 ४ पाणीमयाणीद् गीर्वाणः शृणु नन्दीश्वरे वरे । सुराः शाश्वततीर्थेश-प्रणामाय प्रयान्त्यहो ॥ ९९ ॥
 ४ कुतुकिन् ! कीतुकाद्येत्थं समायासि मया सह । सुप्रतिष्ठस्ततरितिष्ठ विमाने मन्मनोमुदे ॥ १०० ॥
 देवसन्माननादेयमासीनः स तदासने । ययौ नन्दीश्वरद्वीपसमीपप्रमरैः समम् ॥ १ ॥

(मन्दीश्वरगो जिनदेवप्रयासः-)

- ८ सुप्रसन्नमसंगीतं कुर्यतीत्यमरीष्यथ । खे विमुच्य विमानानि देवाः प्रासादप्रासदन ॥ २ ॥
 (देवहता जिनपूजा-) तीर्थार्थमःकलसः स्नानं दिव्यपुष्पैश्च पूजनम् । धनुःपञ्चशतोन्मानमूर्त्तीनां विदधुः सुराः ॥ ३ ॥
 ४ अथो इन्द्राश्चतुष्टयस्तुष्टियुक्ता विवेक्तः । जिनस्याऽऽरात्रिकं कर्तुमस्मै राज्ञे तदा दधुः ॥ ४ ॥
 (हेमशेखरः देवकी-) जिनमूर्त्तिर्नमस्कृत्य पुरस्कृत्य नृपं सुराः । हेमशेखरनामानं नेमुः केवलिनं जिनम् ॥ ५ ॥
 १ श्रोतुं चित्तप्रविष्टेषु निविष्टेषु च तेष्वथ । दिदेश देशनां साधुः कृतधर्मनिवेशनाम् ॥ ६ ॥ तथाहि—
 १२ (केवलिकृता पापनिवृत्ता-) सकलसुमंनसां या पावनी भावनीरैः प्रभवति सुकृताद्रेः सद्विवेकाञ्जयुक्ता ।
 भवमपि तमतीत्य प्रक्रमेत् स्वर्नदीय सुकृतिभिरिति साऽब्राह्मण्यानां तीर्थयात्रा ॥ ७ ॥
 भवयुग्मिः पूर्णिमा-चन्नीमहापर्व सुपर्वभिः । विहाय विययासंगं कर्तव्यं सकलं सदा ॥ ८ ॥
 एवं सुधर्मवचनैः प्रस्तावौचित्यसंयुतैः । देवान् प्रमुदितान् श्रुत्वा मौनमाप महामुनिः ॥ ९ ॥
 (देवान् देवप्रसादः-)

२४॥

सौधमेन्द्रो वचोऽवोचत् भगवन् ! भरतनामनि । मम क्षेत्रे महातीर्थं किञ्चिद् भावि कदापि किम् ? ॥ १० ॥
 (केतुप्रविचयः—) आविरासीद् मुनेरास्मात् सोत्सुकेव सरस्वती । मा कार्पीर्मानसं स्वीयं दुःखावासं हि वासवः ॥

यतः— (शत्रुंजयगिरिः, सदर्शना च)

४

पञ्चाशत् योजनी मूले तुङ्गत्वे चाष्टयोजनी । यस्याऽस्ति शिखरावासो दशयोजनसंमितः ॥ ११ ॥

शत्रुंजयगिरिः' सोऽयं प्रसिद्धः सिद्धिदायकः । सिद्धान्तेऽनन्ततीर्थं शैव्याख्यातः श्रूयते पुरा ॥ १२ ॥

यद् ब्रह्मचर्येण तपोयुतेन धनेन कालेन किलाऽन्यनीर्थं । एकोपवासेन तदत्र जीवः शत्रुंजये सिद्धगिरौ लभन्ते ॥

राजानश्चक्रिणश्चाथ मुनिराजा अनन्तशः । सिद्धाः सिद्धिं गमिष्यन्ति पुरा पञ्च दपि ध्रुवम् ॥ १५ ॥

८

श्रीमशुगादितीर्थं शतीर्थं सिद्धगिरेर्भृशम् । आविर्भावी प्रभावोऽस्य सुखितो भव वासव ! ॥ १३ ॥

(गुगः, नेपनादथ ययुः—)

इति श्रुत्वा मुनिं नत्वा कृत्वा चित्तं निजं स्थिरम् । सौधमेन्द्रस्तथऽन्येऽपि स्वस्वस्वर्गं सुरा ययुः ॥ १७ ॥

(केवली ययौ) देवयुक्तोऽथ राजाऽयमगमत् स्वपुराथ च । विद्याधरमुनिश्चैव केवली सेऽन्यतो ययौ ॥ १८ ॥

१२

स्थाने तस्मिन् नृपं मुक्त्वा स्वर्गं सोऽगात् सुरोत्तमः । सन्तो यतो ददस्नेहात् कार्यदीपप्रवृद्धिदाः ॥ १९ ॥

नृपः प्राणप्रियाः प्रोचे दयिते ! किं नु रोदिवि ? । समीक्ष्य स्वामिनं सेत्थमुद्गिरति स्म मुद्गिरम् ॥ २० ॥

(त्रैलोक्यमुन्दर्षा ' क्व गत भवता ' इति पृष्टम्—)

विहाय म.मिह स्वामिन् ! रजनावंजनावनौ । केन किं संगतं क्वाऽपि गतं युष्माभिरुत्सुकैः ॥ २१ ॥

(तदनुतापम्, गमनापलापम्—)

१२५॥

४

गमने गमनं देव-शिक्षातः स्वेगयत्रिजम् । सस्नेहोऽपि स दक्षोऽपि स्वकर्मप्रेरितोऽवदत् ॥ २२ ॥
लोकेऽस्मिन् लोलचित्तानां लोलक्षीणां पुरो नराः । गुह्यवार्तास्तु नैवाऽऽती अपि प्रकटयन्ति ते ॥ २३ ॥
लीलया निर्विचाराऽसावित्युक्त्वा कठिनं वचः । सभामभासयद् गत्वा राजा राजासनश्रितः ॥ २४ ॥

(अता एष स्नेहभरेण प्रेक्षणयमुन्मर्षा वीर्यम्—)

प्रियाऽऽत्पादप्यदः श्रुत्वा सा दृष्ट्वा भुवि नाऽङ्गिनाम् । स्नेहो देहोऽथ नाऽहोऽपि^१-कल्पनातो ध्रुवो ध्रुवम् ॥ २५ ॥
भासिनीत्युन्मनीभूय जातभूयस्तराऽरतिः । विश्वं विनश्वरं विश्वमवश्यं सा व्यभावयत् ॥ २६ ॥

(वेषाणियम्—) पितुः पितामहं देवं तं मनोरथसंज्ञकम् । सस्मार हतशं-सारं संसारं हातुमुत्सुका ॥ २७ ॥

८

सुरः प्रादुरभूत् भूतप्रभूतप्रमदस्ततः । उवाच वत्से ! किं घत्से कार्यं कर्तुं सुचेतसा ॥ २८ ॥
तं निजं पूर्वजं प्रेक्ष्य सा जगाद सगद्गदम् । समीपे सुगुरोर्मां त्वं गृहाण सुर ! सत्त्वरम् ॥ २९ ॥
कर्मणो हि प्रधानत्वम्-इति विद्वेषवर्जिता । अनित्यः सर्वसंसारः स्नेहहीनाऽहमस्मि तत् ॥ ३० ॥
समप्रवृत्तजनस्नेह-बन्धनिर्मुक्तमानसाम् । कृत्वा प्रसादं मां तात ! गृहाण गुरुसंनिधौ ॥ ३१ ॥
भयं भावं विभाव्याऽस्याः ज्ञानादथ सुरोत्तमः । प्रीतः पुत्रीचरित्रेण सोऽवदद् वदतां वरः ॥ ३२ ॥

(मेपनादपिता केवली, तत्तमीपे गता प्रेक्षणयमुन्मर्षी—)

वत्से ! श्रीवैरसिंहस्य राजर्षेः सुतपत्पतः । अद्यैव केवलज्ञानम्-अपुनर्भूत्वभूरभूत् ॥ ३३ ॥

(याधनपती केवली—)

१२

१ अपाठम् । २ दुरिता अपि । ३ कल्पनातो ध्रुवः स्नेहः, देहोऽपि अहरपि दिवसमपि न ध्रुवो ध्रुवम् । पुस्तके तु ४. नेहोऽपि स्वल्पानघो इति पाठः । ४ जाता भूयस्तरा आतिर्यस्याः सा । ५ विश्वं समग्रम् । ६ श सुताम्, सारस्तु प्रतीतः-तो हतो यस्मिन्-तं हतशं-सारम्-संसारम् ।

कमलासनमासीनः सोऽस्ति काञ्चनपर्वते । प्रपान्तः सन्ति देवेन्द्राः सुते ! तस्य मेहेऽद्भुते ॥ ३४ ॥

यद्यस्ति परलोकेच्छा मुक्तेच्छायाः सुतेऽथ ते । गेहान्निसर तत् पाप-पयोधिं प्रतर त्वैर ॥ ३५ ॥

(तत्र गता त्रैलोक्यगुन्दरी—)

इत्युक्त्वा च ततो नीत्वा देवीं त्रैलोक्यसुन्दरीम् । ययौ काञ्चनशैलेऽथ तया सह ननाम तम् ॥ ३६ ॥

(वैशिष्ट्येनानि-देशना—)

त्रिविष्टेषु सुरेष्वग्रे वैरसिंहो महामुनिः । सद्गुःखां स्वस्तुषां वीक्ष्य सर्वैराग्यं वचोऽब्रवीत् ॥ ३७ ॥

(त्रैलोक्यगुन्दर्या प्रतयाचना-तस्या दीक्षा च—)

निशम्य शमसंपूर्णं शमिनोऽस्य मुनेर्वचः । चतुर्गतिभवोच्छिद्यै यथाचे चतुरा व्रतम् ॥ ३८ ॥

मा कार्पीर्भवनिर्वन्धमेवमुक्त्वा मुनीश्वरः । दीक्षां ददौ स दक्षायाः समक्षं सर्वसंसदः ॥ ३९ ॥

प्रवृत्त्यां प्राप्य संतुष्टा मनःसंवेगवेगतः । सा समादाय संन्यासं वारिताऽपि सुपर्वभिः ॥ ४० ॥

(प्रियां विना दुःखितो मेघनादः—)

राजा श्रीमेघनादोऽथ प्रियामेप्रक्ष्य दुःखितः । केनाऽप्यऽपहृतामिति राज्यदेवीमतोऽस्मरत् ॥ ४१ ॥

(राज्यदेवीमानिष्यम्—)

उपवासत्रयप्रान्ते साऽऽचिर्भूताऽब्रुव चचः । निस्नेहवचसा ते सा साते सानुशयाऽभवत् ॥ ४२ ॥

सतः स्मृतेन देवेन नीता सद्गुरुसंनिधौ । दीक्षां नीत्वाऽथ संन्यासं सा जग्राह महाग्रहा ॥ ४३ ॥

(मेघनादो ययौ काञ्चनपर्वते—)

निशम्येति नृपो राज्ये निवेश्य निजगोत्रिणम् । सह राज्यसुरीं नीत्वा ययौ काञ्चनपर्वते ॥ ४४ ॥

१ महः-उत्तमः । २ मुक्ता इच्छा यया-तस्याः । ३ त्वयां कुह । ४ देवैः । ५ सां ते तव, साते मुने सानुशया सपथ्यासाया ।

रीक-

(मेघनादप्रश्नः—) वैरसिंहमुनिं नत्वा सुरसंसदि सोऽवदत् । पतिभक्तिपरित्यागात् कथं पुण्यं प्रशस्यते ? ॥

२७॥

यतो युष्मद्वधुः सर्वम्-अवधूय गृहकमम् । स्वयं संन्यासविन्यासं चक्रे वक्रोतरान्तेरा ॥ ४३ ॥

मुनिराह महाराज ! भर्तृभक्तिर्भवे वरा । प्रधानं मुक्तिमार्गस्य साधने तु व्रतं महत् ॥ ४७ ॥ यतः—

४

(भर्ता न मुक्तिदः—)

भर्ता सेंऽप्यमिति स्नेहः स तु मोहमयो भृशम् । महामोहान्न मुक्तिः स्याद्-अतो भर्ता न मुक्तिदः ॥ ४८ ॥

(भार्या न मोक्षदा—)

भार्या ममेति च स्नेहः स तु मोहमयः सदा । महामोहान्न मुक्तिः स्याद्-अतो भार्या न मोक्षदा ॥ ४९ ॥

नारी नरस्य मोहेन नरो नारीविमोहतः । यदि व्रते न वर्तेत तदाऽनन्तो भवेद् भवः ॥ ५० ॥

भार्या भवे भवेऽपि स्युः पतयश्च पुनः पुनः । एवं बद्धो भवेत् किं तत् मुक्तिजन्तुव्रजो व्रजेत् ॥ ५१ ॥

(केयलिदर्शितं मेघनादस्य अल्पम् आयुः—)

तथा त्रैलोक्यसुन्दर्यास्तवाऽपि नृप ! संप्रति । विद्यतेऽनित्यताग्रस्तमायुः सप्त दिनावधिः ॥ ५२ ॥

त्यज तस्मान् महामोहं भज स्थैर्यं भुवो विभो ! । स्मर स्मरस्य पापित्वं भव मा भवदुःखमोक्ष ॥ ५३ ॥

(मेघनादो पाणीमशानीत्—)

श्रुत्वेति घृणितो राजा शमसाध्यसमाकुलः । वाणीमवाणीत् संयोज्य पाणी प्राणेश्वरीं प्रति ॥ ५४ ॥

मया देवनिषिद्धेन प्रिये ! न कथिता तव । नन्दीश्वरस्य यात्रा यत् न्यूनं तद् मान्यतां मम ॥ ५५ ॥

साऽऽह नाऽहमिति क्रोधाद् दान्तमादां तपो नृप ! । मोहव्यपोहतः किन्तु विश्वं वीक्ष्य विनश्वरम् ॥ ५६ ॥

१. १ शरणा इति । २ भुवः विभो ।—नृप । ३ यत्तिजनाह । ४ भवदुःखभाग मा भव ।

वरिष्

सर्गः-४

॥१२७॥

२८॥ शान्तं शान्तं महाराज ! स्वान्तं शान्तं यतो मम । यतस्व त्वं ततः स्वार्थं संकल्पं द्रुतमल्पेय ॥६७॥

(मेघनादस्येन्द्राणां-) ततो नृपोऽपि विज्ञाय निजायुर्वायुचञ्चलम् । मनो निजं नियम्याऽसौ संन्यासे संन्यवेशयत् ॥

(निहन्ते-) केवली धैरसिंहोऽथ तपोः संन्यस्तचित्तयोः । पुरः पुरा श्रुतां सिद्धगिरेः कीर्तिमकीर्तयत् ॥

५ त्वं ततः श्रवणतः शुद्धस्यानस्थयोस्तपोः । देही देहान्तरं गन्तुम्-ईहांचक्रे नैवं पुनः ॥६८॥

(केवलीश्वरमुन्दरी गौधर्मस्वर्ग-)

जीवः त्रैलोक्यसुन्दर्याः स्वर्गं सौधर्मनामनि । सौधर्मन्द्रस्य भार्याऽभूद् नाम्ना सेयं मनोरमा ॥६९॥

(मेघनादो रत्नपूरो वृषः-)

८ श्रीमेघनादजीवस्तु जातस्त्वल्पभवस्थितिः । चन्द्रचूडस्य पुत्रोऽयं रत्नचूडनृपोऽभवत् ॥ ६२ ॥

(देवी भगवता-) पितर्युपगते प्राप्ते राज्ये रात्रौ च सोऽन्यदा । देवीं ददर्श शय्यास्थो विस्मितस्तां ततोऽवदत् ॥

का त्वं सुन्दरि ! कस्याऽसि कामिनी किमिहाऽऽगता । इदं निवेद्यतां सर्वं मदीयमनसो मुदे ॥६४॥

हसित्वा सहसा साऽऽह राजन् ! जानासि किं न माम् ? । तव पूर्वभवस्याऽस्मि भार्या त्रैलोक्यसुन्दरी ॥६५॥

(पूर्वभववेशी रत्नपूरो विततः-)

१२ इति श्रुत्वा निजं पूर्व-भवं स्मृत्वा नृपोत्तमः । मुञ्चन्नश्रूणि सोऽवोचत् संसारोद्विग्नमानसः ॥६६॥

पूर्वाम्नातेन नाम्ना तं जार्तिं स्मृत्वा पुरातनीम् । राज्यं रजस्समं मन्ये विषयद् विषयानपि ॥६७॥

मया त्वयि पुरा प्रोक्तं स्नेहहीनं हि यद् वचः । तद् मे स्मरति हृद्वाहि येनाऽदाहि मनस्तव ॥६८॥

तदा त्वां गुरुपादान्ते नाऽहं दान्तेन चेतसा । क्षामये यदि तद् मे स्यादनन्तं भ्रमणं भवे ॥६९॥

भवे भवेऽपि भविनो मनो-वाक्-कायसंभवा । व्यापारोऽपारता नित्यं भवेत् पापं ततो हृदा ॥७०॥

(भवं विहातुकामो रत्नचूडः—)

भवं विहातुकामोऽस्मि तत् त्वं कथय सत्त्वरम् । गुरोर्गुणगुरोः कस्य पार्श्वं गृहाम्यहं व्रतम् ॥ ७१ ॥

(देवीर्दक्षितो गुरुः पुण्डरीकः—)

अवादीत् साऽऽदिदेवस्य पुण्डरीको गणेश्वरः । शत्रुंजयगिरौ गच्छन् समेप्यत्यत्र निश्चितम् ॥७२॥

समागत्य तदैव त्वां ज्ञापयिष्यामि भूमिप । तं गणाधीश्वरं नत्वा स्वार्थं कुर्याद् यथोचितम् ॥७३॥

(गता देवी—) एवमुक्त्वा तिरोभूता सा देवी स्नेहवत्सला । राजा श्रीरत्नचूडोऽपि स्वमित्रेऽथ व्यचिन्तयत् ॥

मिथ्याबुद्धतदानेन उक्तपूर्वं कुवाक्यतः । अहं तु सांप्रतं हन्त पापी स्यां निश्चितं वदन् ॥७४॥

(मीनयान् रत्नचूडः—)

एवं कुवाक्यतः पाप-तापतोऽद्भुतभीतिभाक् । मन्त्रिन् ! श्रीरत्नचूडोऽयं तदा प्रभृति मौनवान् ॥७५॥

अस्मान्नाऽऽगतान् ज्ञात्वा सेयं देवी मनोरमा । श्रीरत्नचूडराजानं प्रमोदादानयत् पुरः ॥७६॥

मतिचन्द्रमहामात्य-दृष्टमुक्त्वा गणेश्वरः । मौनावलम्बिनं भूपं प्रत्यालोक्य ततोऽब्रवीत् ॥७७॥

श्रीरत्नचूडराजेन्द्र ! मा भैषीर्दचनं वद । संत्यां धर्म्यां यतो वाचं वदन्ति यतयोऽपि हि ॥७८॥

(इति रत्नचूडपूर्वभावः—)

इत्थं पूर्वभवं राज्ञो मन्त्रिणोऽग्रे मुनीश्वरः । गदित्वा स्वाऽऽस्यकोशान्तर्वाक्यरत्नान्यगोपयत् ॥७९॥

(रत्नचूडकृता पुण्डरीकस्तुतिः—)

रत्नचूडस्ततः प्राश्रव्रोमाश्च निचयाश्रितः । पुण्डरीकगणाधीशं नत्वा स्तोतुं प्रचक्रमे ॥८०॥

एण्यादिदेवकुलपल्लवपुण्डरीक ! श्रीपुण्डरीकगणनाथ ! बहुधुधातमम् ।

त्यक्तान्यकद्वचनधान्यरसां रसज्ञां स्वां भोजये ननु तव स्तवनामृतान्नैः ॥ ८२ ॥

स्वामिन् ! भवोदधिमधुं जिनधर्मयानप्राप्तेस्तरन्तमपि तत्र स कामचौरः ।

नारीचिलोचनतरीयुगलाधिनाथस्तीक्ष्णैः कटाक्षविशिलैर्निरपातयद् माम् ॥ ८३ ॥

यद् राग-रोपरजसा कलुषं किलाऽऽसीत् ज्ञानोदकं मम तवोदयतस्तदैव ।

पीतागमामृतसमुद्र ! मुनीन्द्र ! पूतं भूतं चिवेककमलालयहंसशोभि ॥ ८४ ॥

पूर्वानुभूतमखिलं नरकस्य दुःखं ममन्यते मम मनोऽतिमनोहरं तत् ।

स्यां तद् विनाऽतिविमलः किमहं ततः स्यात् किं दर्शनं तवं शिवद्रुमशुद्धबीजम् ॥ ८५ ॥

त्वं विश्ववन्द्य ! यदि सर्वसमोऽस्ति तत् किमहं हंसि हंसि मम मोदयसे मनः किम् ।

मोक्षं समीपयसि दूरयसीह जातिं तुभ्यं नमोऽनयगताय ततो यतीश ! ॥ ८६ ॥

ध्यानाद् मनो नयनयुग्ममिदं विलोकात् कर्णौ यचाश्रवणतश्च शिरः प्रणामात् ।

स्वामिन् ! कृतार्थमधुनाऽजनि सर्वमेतत् जन्माऽस्ति मेऽद्य सफलं तव सेवया तु ॥ ८७ ॥

(गलन्दकृतो गज्यत्यागः—) यतिस्तुतिमिति प्रोच्य ययौ पोतनपत्तने । राज्यं निजं ददौ राजा राजहंसाय सूनवे ॥

(श्रीपुण्डरीकगुरुसमीपे स्तवपूजे गतः सपरिवारः—)

ततश्च—स्नातदेहैस्तुट्न्मोहैस्त्यक्तगेहैर्विरागिभिः । गजारूढैः वयःप्रौढैः प्रवृद्धैर्वहुवुद्धिभिः ॥ ८९ ॥

श्वेतवस्त्रैर्धृतच्छत्रैः संगीताकृष्टदृष्टिभिः । मण्डलेशसहस्रैस्तु पञ्चभिः सहितस्तदा ॥ ९० ॥

१ कमलरूप । २ रसज्ञा विद्वान् । ३ मन्यतेर्वन्दते रूपम् । ४-पुण्डरीकं पापानि ।

रत्नचूलोऽचलद् दानं ददन्नचलचेतसा । अतुच्छैरुत्सवैर्विश्वत्रयमुत्सुकयन्नसौ ॥ ९१ ॥

देवदृष्यैरितो देवा विदधुर्देवमण्डपम् । पञ्चयोजनविस्तारं गव्यूतित्रितयोच्छ्रितम् ॥ ९२ ॥

श्रीमद्-युगादिदेवस्य तत्र मूर्तिचतुष्टयम् । जगच्चित्रकरं चक्रुश्चारुचामीकरप्रभम् ॥ ९३ ॥

(सिंहागने श्रीपुण्डरीक -) दिव्यमूर्तिभृतः स्थालमक्षयं विदधुः सुराः । श्रीपुण्डरीकः पूर्वस्यामासीनः सिंहविष्टरे ॥

आतपत्रं गजं खड्गं मुक्त्वा मुकुटमप्यसौ । तैर्युतो रत्नचूडोऽथ प्रविश्य प्राणमज्जिनम् ॥ ९५ ॥

(एतन्पुण्डरीका दीक्षा -) ततः श्रीपुण्डरीकोऽस्य मूर्ध्नि मन्त्रं समुचरन् । हस्तं न्यवेशयज्जन-व्रतन्यासं च तत्तनौ ॥

नाभेयमूर्तिं परितस्ततो भ्रामति भूपतौ । दिव्यचूर्णभरोऽक्षेपि सुरा-ऽसुर-नरेश्वरैः ॥ ९७ ॥

तत्र मङ्गलगीतानि गायन्तीषु सुरीष्यसौ । प्रदक्षिणात्रयं दत्त्वा मुनिं नत्वा निविष्टवान् ॥ ९८ ॥

(श्रीपुण्डरीकदेशना -)

ततः पञ्चसहस्राणां शिष्याणां गोचरे मुनिः । निजां प्रचारयामास गावं पीयूषवर्षिणीम् ॥ ९९ ॥ तथाहि—

जैनव्रतं येन गृहीतमेतत् तेनेह पापं निगृहीतमेव । यः पालयेन्निर्मलमानसस्तत् तं लालयेन् मुक्तिरियं निजा-

विशेषतोऽपि धन्यास्ते ये मोहं राज्यसंभवम् । सुदुस्त्यजं परित्यज्य प्रपन्ना मुक्तिवीथिकाम् ॥ [श्लो॥४००॥

श्रीतैजानपयोधिसंभवयचोरत्नोद्ययै राजितां स्फूर्जद्बोधगुणोत्कर्षेण सहितां तत्त्वोपदेशसृजम् ।

सभ्येभ्यः परमात्मभूषणकृते दत्त्वोज्ज्वलां चाऽक्षयं साधुजोषेमसौ पुषोप विगलद्दोषस्तपस्तीव्ररुक् ॥ २॥

(देवानामावाप्तिः -) ततोऽन्ये भूमीशा गणधरवरं गच्छसहितं प्रणम्योर्वीषीठे प्रलुठितशिरोहीरनिकराः ।

निजस्थानं जरमुर्विगतगृहमोहं व्रतयुतं स्तुवन्तो राजानं शुचिसुकृतकपूरकलसम् ॥ ३ ॥

(८ सर्गः पूर्णः--) श्रीरत्नप्रभसूरिस्वरकरतो दोषानुपहं त्यजन् यो जाड्यस्थितिरप्यभूत् प्रतिदिनं प्रासादसु-
तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशार्ङ्गजयदीपकस्य चरिते सर्गश्चतुर्थोऽजनि ॥४॥ [तत्रातिभः]
इति श्रीरत्नप्रभसूरिशिष्य-आचार्यश्रीकमलप्रभ-विरचिते श्रीपुण्डरीकचरिते महाकाव्ये
श्रीरत्नचूडपूर्वभव-वर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ।

पञ्चमः सर्गः

(श्रीपुण्डरीकः प्रतस्थे—) श्रीपुण्डरीकोऽथ गणाधिनाथो भुवं दिवं तैर्मुनिभिः सुरैश्च ।

पवित्रयन् विश्वविबोधहेतुं स्वैर्भानुभिर्भानुरिव प्रतस्थे ॥१॥

(चम्पापुरीं प्राप—) अथो यथोक्तक्रमतो धरित्रीं क्रामन् मुनीशः स मनःस्थितिज्ञः ।

स्वशोभया दत्तदिवंप्रकम्पां चम्पापुरीं प्राप विपापैर्वृत्तिः ॥२॥

(चम्पकदुः जगाद—) तस्याः समीपोपवनेऽस्ति शस्तः प्रौढः प्ररूढः किल चम्पकंदुः ।

स शाखया संनतयाऽवगम्य जगाद तं दिव्यगिरा गणेशम् ॥३॥

(लक्ष्मीधरो राजा तदागमनं च—) कृत्वा प्रसादं भगवन् ! इहाऽथ गृहाण वासं निगृहार्ण खेदम् ।

लक्ष्मीधराख्यं नृपतिं वयस्यं मम प्रशस्यं कुरु बोधदानात् ॥४॥

१ चिरणे, रोभाभिश्च । २ मनसां स्थितिं जानाति इति—मनोविद । ३ यथा चम्पया दिवस्य स्वर्गस्य—अपि, प्रकम्पो दत्तः । ४ निष्पापः । ५ दुः-
इक्षः । ६ मार्गजन्यखेदं दूरीकुर्वन् इति ।

वृक्षाद् वचश्चिग्रकरं निशम्य ज्ञानोपयोगादवगम्य किञ्चित् ।

तस्यौ सुरैर्निर्मितरम्परत्न-सिंहासने तत्र मुनिः स यावत् ॥५॥

तावच्च कर्पूरपरागपूरप्रभापुरःक्षीरमृताऽभ्रशोभा ।

देहाद् हरन्ती तपनेस्य तापं ज्योत्स्ना शनैश्च प्रससार तत्र ॥६॥

दिनेऽपि चन्द्रांतप यप किं स्यात्-इत्युत्थिता ये मुनयः सुराश्च ।

आगच्छतः श्रीधरभूमिपस्य कृत्रस्वरूपं ददृशुः शशाङ्कम् ॥७॥

अहो महोष्णांशुमहोऽप्यनेन स्थिरौजसां चन्द्रमसा निरस्तम् ।

इत्थं सुरेषु प्रवदत्सु राजा सैन्यैर्युतोऽभ्येत्य यतिं ननाम ॥८॥

(मृगयेतो देवः, तपस्तप-) प्रणम्य संस्तुत्य गिरं प्रतस्थे भूपोऽथ देवो मृगवेप एषः ।

खं पञ्चपक्रोशमित तदिन्दुप्रकाशितं प्रेक्ष्य विभुं वभापे ॥९॥

प्रभो ! नृपस्याऽस्य घनप्रभोऽयं करोति किं श्वेतकरोऽतिसेवाम् ।

चक्रं यथा पूर्वभवोद्भवेन पुण्यप्रभावेण तु चक्रैनेतुः ॥१०॥

उग्रं समग्रं विहितं तपः किं दानं प्रधानं किमु वा प्रदत्तम् ? ।

पुरा भवेज्जेन सदा कृतैर्नः पराभवेनेति विभो ! वदाऽऽशु ॥११॥

स्थष्टाऽस्य पादौ वचनं तु पृष्ट्वा गुरोः पुरोऽभूत् स सुरोऽथ मौनी ।

लक्ष्मीधरः पूर्वभवं स्वकीयं शुश्रूषुरस्थाद् विहितार्वधानः ॥१२॥

१. सूर्यस्य । २. चन्द्रप्रकाशः । ३. महोष्णांशुः-सूर्यः, तस्य महः तेजः । ४. पु० तु 'पुरेषु' इति पाठः । ५. पञ्चभिः, पद्भिः वा क्रोशैर्मितम् । ६. चन्द्रः । ७. चक्रपतितः । ८. एनः पापम् । ९. श्रोतुमिच्छुः । १०. तावधानः ।

(उवाच श्रीपुण्डरीकः—) उवाच वाचंयम एष वाचं दन्तांशुभिश्चन्द्ररुचिं प्रपुष्णन् ।

प्रोद्यत्प्रभार्या अवंणे संभार्या पतत्रिवर्गेष्वपि मौनवत्सु ॥१३॥

(आचाम्लचन्द्रतपः—) हंहो ! महोपस्य यदस्य ज्ञातं शशाङ्गरत्नं किल नित्यसेवि ।

आचाम्लचन्द्राख्यतपस्तरोस्तत् फलं स्फुटं चाऽत्र पुराकृतस्य ॥१४॥

यतोऽत्र जीवाः कृतपूर्वकर्मदत्तं सुखं वाऽप्यऽसुखं लभन्ते ।

ततस्तपोऽनेन कृतं यथैतत् शृण्वन्तु पूर्वोऽस्य भवश्च भव्याः ॥१५॥ तथाहि—

(लक्ष्मीधरतुल्यपूर्वभयः, लक्ष्मीपुरं नगरम्—) द्वीपेऽत्र जम्बूपपदे विदेह-क्षेत्रे पवित्रैः सुकृतान्मुपुष्टैः ।

प्रासादपद्मैः सहितं सरोर्ध्वलक्ष्मीपुरं नाम पुरं पुराऽऽसीत् ॥१६॥

(राजा सुरेन्द्रदत्तः—) सदाऽपि यो निर्मलधर्मकर्मकर्ताऽपहर्ता भुवनस्य भीतिम् ।

सुरेन्द्रदत्तोऽर्थिजने सुरदुर्बभूव भूवल्लभ एष तत्र ॥१७॥

सौर्षाग्निरस्मिन्निहितो विधात्रा दाहं समृद्धस्तु यनारिवंशाः ।

यशोऽस्य शश्वच्च चचार विश्वं तेषां मनो दिग्विजये तु खिन्नम् ॥१८॥

(राज्ञी चन्द्रलेखा—) भूमीपतेरस्य महाध्यसौख्यरत्नोबयानामिह सारकोशः ।

चातुर्य-सौन्दर्यविलासवासो भार्या सदाऽऽर्याऽजनि चन्द्रलेखा ॥१९॥

सदा सदाचारसरिद्वरायां मनो मनोभूसहितं यदीयम् ।

१ पक्षिपक्षिपु । २ तनागमिष । ३ अत्रैव चित्रम्-सौर्षाग्निर्नृपे, दाहस्तु अरिपक्षे यदास्तु चनाह, अरिवंशानां मनः खिन्नम् । वस्तुतस्तु यत्र अग्निः-
तत्रैव दाहः उच्यते, एवं यो गतिकर्ता स एव सिद्धो भवति-अत्र तु नैवम् ।

सस्नी तपोश्चञ्चलता ततोऽगात् हत्येव दूरं विमलात्मिकाया ॥२०॥

न्यायेन युक्तो मृदुलैः कंराग्रैः स्वैः पालयंस्तत्र निजां प्रजां ताम् ।

मेने सुतत्वेन सुतेन हीनो महीनंमुख्योऽयमहीनैर्धैर्यः ॥२१॥

(अन्तरतोऽवतीर्णो नरः—) शस्त्रेश-शोस्त्रेश-धनेश-धीशैः सद्भिः शुभायां पुरतः सभायाम् ।

दिव्यार्म्यं सोऽम्बरतोऽवतीर्णो नृपो नरं कान्तिधरं ददर्श ॥२२॥

(आह राजा—) संभ्रान्तनेत्रस्तमवेक्ष्य राजा हास्यसितास्यैः सहसा स आह ।

आगम्यतामत्र सुमित्र ! शीघ्रमालिङ्गनं देहि च पद्मभूपः ॥२३॥

(पद्मभूपः—) आलिङ्ग्य पार्श्वं स निवेद्य पद्मं प्रोचे बहुभ्यः किमहो ! दिनेभ्यः ।

त्वमागतः किं च मदीयमिदं धूमध्वजो भोः ! कुशली वदेति ॥२४॥

(जगाद पद्मः—धूमध्वजो नृपः, ताठता नकेभरीसेवा, प्रगमा देवी—)

जगाद पद्मः शृणु सावधान ! वैताड्यशीले शिवमन्दिरेशः । धूमध्वजः संसंदिनीमुपोष्य चक्रेश्वरीमेष नृपः

भूत्याऽथ देवी प्रकटा तदा सा धूमध्वजं भूमिपतिं यभापे ।

[सिपेवे ॥२५॥

तिष्ठामि तुष्टा तव सत्त्वतस्तद् वरं वृणु त्वं ननु धर्मवीर ! ॥२६॥

श्रीधूमकेतुः स उवाच चेत् त्वं देवि ! प्रसन्नाऽसि मयि प्रकामम् ।

१ राजप्राशभागीः । २ महीनाः महीस्थामिनः । ३ अहीनं धैर्यं यस्य अपवा अहीनपद-तर्पताजवत्-धैर्यं यस्य । ४ शस्त्रेशः युद्धविद्याविचक्षणः । ५ पञ्चिताः । ६ धेहिनः । ७ धीप्रधानाः तार्किकाः । ८ दिव्यवस्त्रधरम् । ९ गणनतः । १० हास्येन स्मितम् आस्यं यस्य । ११ सप्त दिनानि पापद् उपवासान् कृत्वा ।

सुरेन्द्रदत्तस्य ततो नृपस्य मदीयमित्रस्य सुतं प्रयच्छ ॥२७॥

(सुरेन्द्रदत्तार्थं वार्यामा—)

॥१३६॥ चक्रेश्वरी साऽऽह सुरी नरेकां राजन् ! हरिद्वेणुतुरंगिकायाः ।
सोऽयं किंसोरो भविता तवाऽद्य तमर्पयेस्त्वं तु निजस्य सख्युः ॥२८॥

(देवीवार्त्ताः पुत्रोपायः—) सुरेन्द्रदत्तस्य हयं तमेवाऽऽरूढस्य भावी तनयाऽभ्युपायः ।
घन्यः पुनस्त्वं तु नृप ! स्वमित्रे प्रीतिं सदा स्फीतमतिं विभर्षि ॥२९॥

(आशीर्वाचनमुक्त्वा देवी तिरोबभूव—) यन्मित्रदुःखेन तु दुःखितोऽसि ददासि तत् ते वरमद्य तुष्टा ।
वेताह्यशैलेऽत्र तवोत्तरस्यां विद्याधरेशत्वमखण्डमस्तु ॥३०॥

८ देवीत्युदित्वाऽथ तिरोबभूव भूवल्लभोऽप्याप फलं वरस्य ।
सायं दिने तत्र हयं तु जातं वर्षत्रयं पालितवान्नरैः स्वैः ॥३१॥

(पवनंजयो हयः—) तेन त्वयि प्रीतिभृता नृपेण विमानमारोप्य हयः स एव ।
प्रस्थापितोऽयं पवनंजयाख्यो विद्याभृतां पञ्चशतैर्मया च ॥३२॥

१२ अतो बहुभ्यो नृप ! वासरेभ्यो ममाऽऽगमोऽभूदिति सर्वमुक्त्वा ।
जगाद पद्मः करमुन्नमस्य भो ! भोः ! कुरुष्वं तुरगं नृपाग्रे ॥३३॥

विद्याधरास्तेऽथ विधाय नम्रं विमानमेकं पवनंजयाख्यम् ।
उत्तारयामासुरमुं तुरगं सुरेन्द्रदत्तस्य नृपस्य दृष्टौ ॥३४॥

सुरेन्द्रदत्तः सहितः प्रधानैः स्फुरत्प्रभं प्रेक्ष्य पुरस्तुरंगम् ।

दृष्टः संतुष्टाय सुहोमतेन पश्येत् तं पागिसरोरुहे ॥३२॥

स्कन्धोद्धतं मध्यमितं सरोपं संकीर्णकर्णं लघुवक्रवक्त्रम्

चलत्पदं लोमसुतेजसाऽऽश्रं स्थूलं च पश्चात् तुरगं ददर्श ॥३६॥

तदा मुदा मन्त्रिमुखानि वीक्ष्य दृष्टो बभाषेऽथ सुरेन्द्रदत्तः ।

स्नेहः सतां मेरुरिवाऽक्षयोऽयं घनेऽपि काले विमलोऽचलश्च ॥३७॥

तथा च—सदाऽपि सौजन्यसुधाभृतेषु महीयसां निर्मलमानसेषु

न क्रोधवद्भिर्भवतीति युक्तो यत्प्रीतिरेखाऽविचलेति चित्रम् ॥३८॥

एवं स्तुवन्तं नृपतिं सुरेन्द्र-दत्तं प्रणम्याऽथ जगाद पद्मः ।

राजा ततोऽश्वं पवनंजयाख्यं तं पालयामास सुभक्षलक्षैः ॥३९॥

१ स्पर्शं चकार । २ स्कन्धेन उद्धतं समुन्नतम् । ३ लघुकर्णम् । ४ रोमतेजस्सहितम्—तथा च अश्वलक्षणम्—

“ दीर्घप्रीतिःऽक्षिकृद्विहृद्वयपृथुस्ताम्रताल्वोष्ठजिह्वः सूक्ष्मत्वक्शेखरः सुशक्तगतिमुखो ह्रस्वकर्णोऽपुच्छः ।

जहागानूदृष्टः समसितदशनध्वाहसंस्थानरूपो वाजी सर्वाङ्गशुद्धो भवति नरपतेः शत्रुनाशाय नित्यम् ” ॥१॥—वराहमिहिरो निजायां बृहत्संहितायाम्—अध्याय ६५।

अर्थात्—प्रियया, अक्षिकृटेन दीर्घः; कटिभारेण, हृदयेन च पृथुः; अंष्ट्रेण; तालुना, जिह्वया च रक्तः; शरीरचर्म, मूर्धजाः, पुच्छवालः—एते यस्य सूक्ष्माः; शनैः, गत्या, मुखेन च सुप्रमितः; कर्णौ, उत्तरोष्ठः, पुच्छमूत्रं च—एतानि यस्य ह्रस्वानि; जह्वया, जालुना, उदणा च दृष्टः; दन्तैः समः, श्वेतथ; संस्थानेन, रूपेण च चादः; एवंविधो वाजी—अश्वः सर्वाङ्गशुद्धो ज्ञेयः ।

५ लोके हि विना तापं मानससरासि न कदाऽपि रेखा भवति, अत्र तु क्रोधवद्भिर् विनैव अचला प्रीतिरेखा अविचला—इति चित्रम् । ६ सुभोग्यलक्षैः

(गुणवत्तम इति निवेदि—) अन्येषु कूर्वीपतिरपि सर्वसैन्यैरबालीत् तुरगाभिरुद्धः ।

बाह्यालिकेलीषु कुतूहलेन कुर्वन्निलागोलमलं विलोलम् ॥४०॥

ततश्च—शरासनं कोऽपि शरासनेन प्राप्तैः प्रयासं नृपतेः पुरः कः ।

गदाभृतः केऽप्यगो-दारणं च स्वं दर्शयामासुरितश्च वीराः ॥४१॥

राजा निजं चान्नरं तुरंगं गतीश्चतस्रश्चतुरो विधाय ।

स तं ततं कारयितुं तु वेगं ददासनोऽभूद् दृढैर्यधुर्यः ॥४२॥

(गजानं दृष्ट्वा उद्यमान पवनजवः गार्धशतयेज्जनम्—) विशामधीशेन कशाहतोऽथ विहाय भूमिं स विहायसेव ।

क्षणं खगान् व्याकुलयन् पुरोगान् हयो रयोच्चक्रममुच्चाल ॥४३॥

अरे ! हरे ! भूमिचिमुं गृहीत्वा मा याहि धूलीति पदेऽग्रहीत् तम् ।

विन्पस्पतामन्यतुरंगमाणां शिरस्तु सोऽगान्दृशं विलङ्घय ॥४४॥

यथा यथा तं नृपतिश्चक्रे तथा तथा स प्रचक्रे भूपम् ।

तद् योजनानां शतमेकसेवं सार्धं पयोः गर्ध्ववेन सार्धम् ॥४५॥

(गजा गोपरे प्राप—) करेऽथ दूनो नृपतिर्मुमोच बलूगां तुरंगश्च दिवं तदैव ।

तूर्णं ततः प्राप पयःप्रपूर्णं सरोवरं चित्तहरं हरीन्द्रः ॥४६॥

१ भूगोलम्—सकम् कूर्वी । २ प्राणः—अश्वविशेषः—कुन्ताश्वम् । ३ अगाः—पर्वताः, तेषां दारणम् । ४ रयेण—वेगेन, उच्चो क्रमो पादो यथा स्यात् तदा । ५ वेगपूर्वगमनात् जाने मूर्त्ताप्रचारे कबिरेतद् उल्लेखितं । ६ बाधुना ।

पीत्वा समीरं लघुरोमरन्ध्रैः प्रीतः स तस्यौ तरुमूलमेत्य ।

राजाऽवतीर्षाऽथ ह्यं स्वयं तं पानीयपानाय ततो निनाय ॥४७॥

संस्नाप्य सस्नौ च पपी निपाय तुरंगराजं स नराधिराजः ।

प्रीतः प्रमोदात् प्रशशंस विश्वमूलं जलं निर्मलतानुकूलम् ॥४८॥

(शृंगो ललना वदति—) तीरस्थितो नीरचिलोकनाय प्रसारयामास नृपोऽथ नेत्रे ।

स निस्सरन्तीं सरसोऽपि रक्तां कयाऽपि युक्तां ललनां ददर्श ॥४९॥

संकेतयन्तीव रणाय कामं विभ्रासयन्तीव कुलस्य लज्जाम् ।

संतर्जयन्तीव तुलस्य सत्त्वं सा वामनेत्रा विकटैः कटाक्षैः ॥५०॥

पीनस्तनाभ्यामतिमोदकैर्भ्यां प्रलोभयन्तीव युवन्मनांसि ।

तस्योपकायं कतिचित् पदानि गत्वा समालिङ्ग्य तहं पुरोऽस्थात् ॥ ५१ ॥ (युग्मम्)

निरीहचित्तं नृपतिं समेतं पालीयनालीपु ह्यं च बद्ध्वा ।

स्थितं समीरः शिशिरो मुदेव सहागतः स्नेहत आलिलिङ्ग ॥५२॥

(तथा ललनायाः प्रदत्तो दूतीमुनेन सन्देशः—) तत्रैत्य दूती नृपतिं प्रणत्य प्रोवाच संयोज्य करौ पुरंस्था ।

प्रसादमाधाय मयि क्षितीश ! वाक्यं समाकर्णय सावधानः ॥५३॥

१ मणुभी रोमरन्ध्रैः, समीरो-बाधु पीयते । २ मयादिम् । ३ पतुलाकृत्वा, पुष्ट्या च मोदकम् अतिश्रान्ताभ्याम्-भयना अतिहर्षप्रदाभ्याम् ।

४ ' युवमनांसि ' भवेत् । ५ कायसमीपम् । ६ अमीत्येता ।

कामेन कामं स्वशरैर्निपिक्तैः संप्रापितां विह्वलतां लतान्तः ।

सदौषधीसंनिभदेह्यष्टिस्पर्शात् विशल्यां कुरु मे सखीं त्वम् ॥५४॥

(लतनायाः कामपातनप्रसङ्गः—) तस्यां वदन्त्यामिति तत्र सख्यां मदालसाक्षी लुलदङ्गयष्टिः ।

राज्ञः समीपं समुपेत्य हाव-भावर्युता स्वामवदत् सखीं सा ॥५५॥

प्रतीच्यामम्भोधौ प्रसृमरकरश्रेणिकलितं रवेर्विम्बं रक्तोत्पलमिव पुरः प्रेक्ष्य सहस्र ।

तमस्तोमोऽप्युच्चैः सखि ! स विदलत्कश्मलैरुविश्रच्चाल प्रोल्लोलालिकुलवदलं चन्द्रवदने ! ॥५६॥

प्रशान्तनेत्रो नरनायकोऽयं तां नायिकां कोमलबागुवाच ।

(राज्ञः एकपत्नीविरहवृत्ता, लतनायै उपदेशश्च—) अयि प्रसन्ना भव चारुरूप-प्रज्ञापितप्रौढकुले ! मृगाक्षि ! ॥५७॥

भद्रं ! सुखं वैपयिकं क्षणं स्यादनन्तपापं त्वत्तिदुःखदायि ।

धीरीकुरु त्वं तु मनो निजं तत् वीरीभवाऽस्मिन् स्मरयोधयुद्धे ॥५८॥

यतः—रूपं सशीलं नययुग्मं नृपत्वं धनं सदानं वचनं तु सत्यम् ।

परोपकारे बहुबुद्धिमत्त्वं तत् पायसं शर्करयेव सारम् ॥५९॥

अन्यच्च—विश्वत्रये सन्ति परस्त्रियो यास्ता मे स्वसारो नियमोऽस्ति सारः ।

विधाय चित्तं विमलं स्वकीयं यथाऽऽगतं सुन्दरि ! तत् प्रयाहि ॥६०॥

१ लताकुञ्जमध्ये । २ शल्यग्रहिताम् । ३ मदेन अलमे नेत्रे यस्याः सा । ४ प्रमरणशीलाः । ५ कर्मलम्—मलिनम् । ६ भ्रमरकुलवत्—श्यामत्वेन ।

७ वीरा गुण भव । ८ नीतियुक्तम् ।

(रात्र उपरि तरयाः कावराया आक्रमणम्—)

अस्मिन् क्षितीशे वदतीति सख्या सत्योचतेस्यानि तनुः प्रमुक्ता ।

आलिङ्गयन्ती तरसा रसाख्या राज्ञाऽपहृस्तेन ततो निरस्ता ॥३१॥

तरसो ततश्चन्द्रमुखी विषादमपीकृतश्याममुखी नितान्तम् ।

सा सन्मुखीभूय सखी तु तस्याः साटोपकोपात् प्रकटं जगाद ॥३२॥

जडेन राजन् ! भवताऽनुरेक्ता विमाननात् कोपयुता क्षता या ।

साऽपत्यभावेन तव प्रियाया भवं समग्रं समलंकरोतु ॥३३॥

(सज्जन-पुत्री भरतगो जग्मतुः—) अदृश्यतां जग्मतुरेवमुक्त्वा स्वान्ते वहन्त्यौ बहुरोपपोषम् ।

तं शाकुनं ग्रन्थिमसौ तु बद्ध्वा विचारयामास वचस्तदीयम् ॥३४॥

उक्ता कुत्रा दुष्टतरात् कुवाक्यात् ह्यो यदर्थः स सुतप्रसूतेः ।

आभ्यां कृताद् मे महतोऽपि विघ्नात् संभाव्यते मङ्गलमेव पश्चात् ॥३५॥

(भाग्यं गतिः—) एते तु देव्यौ कुपिते मयि स्तः करिष्यतस्तैश्चिह्नं कदाऽपि

रात्रिस्तथाऽपि प्रसरत्पिशाची तच्छोधयाम्पात्म-मनः सुवाक्यैः ॥३६॥

आलोचनायाऽऽत्मकुकर्मणोऽसावुत्तार्य मौलेर्मणिमेकमेव ।

मन्त्रं स्मरन् मण्डितवान् पुरस्तं विचिन्तयन् सद्गुरुमेव मूर्तम् ॥३७॥

१ तरस सत्यपरायणस्य अर्थ-उपरि, तरया कामिन्या निजं शरीरं प्रमुक्ताम् । २ अनुरक्ता या श्री विमाननात् कोपयुता क्षता च जाता ।

३ तरसि एतः । ४ शुद्धं करोमि । ५ नमस्कारमन्त्रम् ।

(शेषं कृतं प्रतिकर्मणम्—) नृपस्तदेयापधिकीं भणित्वा कामन् प्रतीपं मनसैव पापात् ।

४२॥

संक्षेपतो वन्दनकं विधाय चित्तोद्भवं भावमुवाच वाचा ॥६८॥ तथाहि—

४

निरीहचित्तस्य ममैव देहं विलोक्य ताभ्यां विधृतः स्वचित्ते ।

कामो निकामं च कुकृत्यहेतुर्मिथ्याऽस्तु तद्दुष्कृतमेव मेऽद्य ॥६९॥

प्रयच्छतो योधमनिच्छतोऽपि संगं ममाऽङ्गेऽथ तयाऽप्यनङ्गात् ।

कृतोऽभिपद्गः शुचिशीलभङ्ग-कर्ता त्विदं दुष्कृतमस्तु मिथ्या ॥७०॥

८

यत् तामधिक्षिप्य करेण सख्याश्चित्तेऽतिकोपो विहितो मया सः ।

येनाऽन्तवाक्यं मयि वादिता सा मिथ्याऽस्तु तत् केवलानां समक्षम् ॥७१॥

(सुतः समागतः—) मां चेत् सदाचारपवित्रगात्रं पात्रं प्रशान्ते रहिते समेत्य ।

इत्यर्धवाक्ये विनिवारयन्तं पुरस्सरं सोऽथ सुरं वदर्श ॥७२॥

१२

जगाद देवो नृप ! यत् त्वदीये चित्तेऽस्ति तत् ते रिपवो लभन्ताम् ।

राज्यं कुरु त्वं सुचिरं शुचित्वं चन्द्रस्यै मुष्णन् विमलैश्वरिभ्यः ॥७३॥

(सुरं प्रति राज्ञः प्रश्नः—) मया त्वयि द्रोहमतिः कृताऽऽसीत् तत् क्षम्यतामक्षतपुण्यभूमे ! ।

मूयोऽवदत् कोऽसि कथं सकोपो मयि प्रसन्नोऽसि कथं पुनस्त्वम् ॥७४॥

(भूतानन्दो भवनाभिनाथः—) स्मितस्मितास्यो द्रुतमुज्ज्वलं गृध्राकिरं सोऽथ गिरं सुरेन्द्रः ।

जानीहि भूमीतलनाथ ! भूतानन्दाऽभिधं मां भवनाधिनाथम् ॥७५॥

प्राणप्रिया मे सुरसुन्दरीति सरोवरे कौतुकतः समेता ।

कामाकुला संगमपीहमाना तवाऽपमानात् सविधं ममाऽगात् ॥७६॥

तथा त्वयि क्रोधयुतः कृतोऽहं विनाशवृद्ध्याऽसमुपागतोऽत्र ।

वाक्यानि ते चित्तविशोधकानि श्रुत्वा प्रशान्तः प्रकटश्च जातः ॥७७॥

अहो नारीनेत्रयोः पापित्वम्—

आभ्यां कृतस्नेह इह प्रवृद्धः कलङ्कितोऽन्ते भवितेति दत्ते ।

धाता मयीं नेत्रयुगे तु नार्याः संकेतयन् दक्षजनान् समग्रान् ॥७८॥

भनं तन्मैश्वर्ययुतं सुरुपं सयौवनं ते किल वर्ततेऽपि ।

एतानि पापाय नयन्नतोऽहं जाने गुणार्थैव सतां हि संगः ॥७९॥

(द्वारहता राजप्रसंगा—) धन्या त्रिलोक्यां तव वंशभूर्भद्रं त्वयेदं नृपते ! ततस्त्वम् ।

सुरा-ऽसुराश्चर्यकृतान्यनारी-सहोदरत्वेन महाव्रतेन ॥८०॥

समग्रसौख्यप्रदभर्मभूमेर्भूमीश ! तेऽग्राऽप्रियमीशते के ? ।

१ सपत्न्य आदि इहमाना । २ अथ श्लोके, नारीनेत्रयोः पापित्वमेव दर्शयति—आभ्यां नारीनेत्रयोः कृतः स्नेहः—प्रवृद्धः सन् अन्ते इह कलङ्कितो भविता—
इति हेतुना विधाता समग्रान् दक्षजनान् समूहयन् नार्याः नेत्रयुगे मयीं श्यामतां दत्ते । श्लोकेऽपि कलङ्कितो जनः श्यामतामेव प्राप्नोति ।
३ के तव भद्रिणं वरुं समर्पाः ? ।

दातुं सुतेच्छाद्भुम एव योऽस्ति फलेग्रहिस्त्वीदृशपुण्यतोऽस्ति ॥८१॥

देवः स एवं वचनं सहर्षं संभाष्य तथ्यं मनसश्च पथ्यम् ।

भूत्वा समीपेऽथ नृपस्य कर्णे प्रच्छन्नवाक्यं च जगाद किञ्चित् ॥८२॥

(देवे अभयं दापितं गतं —) विस्मारणीयं वचनं नहीदं त्वयेत्युदित्वा स जगाम देवः

महाग्रहाद् भूपतिना प्रणम्य प्रयायितः सन्नभयं तु देव्याः ॥८३॥

गतेऽथ देवे नरदेव नय पूर्वा दिशं रक्ततराम्बरान्ताम् ।

मार्तण्डकोटीरगुतां सहर्षं नारीमिव प्रेक्ष्य मुदा जगाद ॥८४॥

(सूर्योदयः —) महामार्गकठान्त्याऽत्यरुणवदनो विष्टरंभिमे स्थितः प्राचीशैले पृथुगगनपाद्रे विनिहितम्

कैरैस्ताराभोज्यं त्वरितमशनीकृत्य पपिवान् प्रो पात्र्यः पूवा शशधरसुधाघोलममलम् ॥८५॥

(नृपसेवकाः समागताः —) तुङ्गास्तुरंगा दृढवेगरङ्गाः मनोरथाऽतीतपथा रथाश्च ।

दृष्ट्वाऽथ दृष्ट्वा निजसेवकाः क्षाम् विलोकयन्तः परितो नृणेण ॥८६॥

१२ चर्मधरास्ते नृपतिं विलोक्य दृष्ट्वा निविष्टाश्चरणौ प्रणम्य ।

राजा तुरंगाहरणं तु रङ्गाद् जगाद तेषां पुरतो न चाऽन्यत् ॥८७॥

(अधवेणः —) मल्लैः कृतं मर्दनमस्य देहे सेदापनोदाय मुदा तदाऽथ ।

संवाहयामास्तुरगं च बाहं हस्तेन ते वाहसमूहवैद्याः ॥८८॥

१ आसनसमाने प्राचीशैले । २ किरणैः । सति सूर्योदये - ताराकणान् अभावः, चन्द्रश्च च हीनकान्तिना भवति-अत एव कविना एवमुद्गोषः ।

३ शैलिः । ४ अथम् ।

(चचात् सुरेन्द्रसो गृह-) महीमहेन्द्रः स सुरेन्द्रदत्तश्चतुश्चतुस्रसंवलितश्चाल ।

अनेकरूपैः शुचिसाम-दानादिभिर्युतो न्याय इवैष मूर्तः ॥ ८९ ॥

पुरं प्रविश्य प्रकृतिस्थितिज्ञः शशास नित्यं करणानि सोऽथ ।

विवेक-विज्ञानविकाशहेतुरात्मेव लोकस्य ततः प्रियोऽभूत् ॥ ९० ॥

(चन्द्रलेखा बभार गर्भम्-) सदा भुवं भुक्तवताऽपि देहरतेः कृते तेन रंते कृतेऽथ ।

सा चन्द्रलेखाऽमलशीललेखा बभार गर्भं बहुसौख्यगर्भम् ॥ ९१ ॥

भूवल्लभस्याऽथ सुवल्लभायाः कपोलपालीष्वथ निर्मलत्वम् ।

रराज गर्भे वसतो नरेन्दोर्विश्वप्रकाशोदयिनः प्रमेव ॥ ९२ ॥

राजाऽन्यदाऽनेन मनोरमाङ्गी प्राणप्रिया सा दृष्टे कृशाङ्गी ।

तनूतनुत्वं वचनैः प्रसन्नैः हृष्टा ह्रिया नाख्यदसौ प्रियाय ॥ ९३ ॥

विविन्त्य किञ्चिन्नजचेतसैव समुत्थितः प्रौढमुदाऽन्यदाऽयम् ।

दिने चतुर्थे जगदे च तेनाऽप्यसंभवदोहदुर्वलाङ्गी ॥ ९४ ॥

(गङ्गादेहदः-) स्वच्छा निजेच्छा सुकृतैरुच्छा संपूर्यतामेवमसौ निगद्य ।

प्रेपीत् समारोप्य सुखासने तां सखीसमेतां जिनमन्दिरेषु ॥ ९५ ॥

प्रासादयोताऽखिलजैनमूर्ति-शीर्षेषु हेम्नो मुकुटान् नवीनान् ।

सा ज्येष्ठदधौ मम दोहदोऽयं ज्ञातो मनःस्थोऽपि कथं प्रियेण ? ॥ ९६ ॥

(होददशब्द—) जिनेन्द्रविम्बेषु विधाय पूजां स्वर्णो-ऽन्नदानानि मुदा प्रदाय ।

स्वं दोहदं सर्वमिति प्रपूय समेत्य पमच्छ नृपं नतास्या ॥ ९७ ॥

ज्ञातः कथं मानसदोहदोऽयं निगद्यतीति चित्रमिदं ममाऽयम् ।

राजाऽप्यहंकारविषेण मुक्तं मुक्तं प्रशान्त्या वचनं बभाषे ॥ ९८ ॥

पुण्येन केनाऽपि हि पूर्वजानां सुरः स तुष्टः सरसस्तटेऽयम् ।

जिनेन्द्रकोटीरकरं कर्णं त्वदोहदस्तेन पुरा ममोचे ॥ ९९ ॥

सा यौरिव चञ्चलशशाङ्कविन्धा सद्बुद्धिबद्धः शूद्रपरोपकारा ।

संगुप्तपद्मा सरसीव राज-राजप्रिया गर्भयुता रराज ॥ १०० ॥

(राज्ञी असूत सुतम्—) प्राचीव सूर्य द्वितीयेव चन्द्रं चिन्तामणिं रोहणभूरिविषा ।

तेजोव्युत्तं लोचनसेवनाऽऽर्भं संपूरिताशंसमसूत सनुम् ॥ १०१ ॥

(दानादिविधानम्—) तदा सदाऽऽनन्दकरं स दानं ददावदारिद्र्यकरं जनेभ्यः ।

मुमोच गुप्तिं बहुदीनतृप्तिं चकार भूपस्त्वनकारवाक्यः ॥ १०२ ॥

(सूतानां अमरखराः—) अस्मिन् सुते गर्भगतेऽस्य मातुर्वाञ्छा बभूवाऽमरखराणाम् ।

ततः कुमारोऽमरखरोऽयं पित्रा पवित्रार्ख्ये इति व्यधापि ॥ १०३ ॥

(अष्टादशल्लिप्यधिकलाः—) भवाङ्कमेदाद् द्विगुणो लिपीस्तद् द्वैगुण्यतोऽप्यायुधयुद्धभावात् ।

१ 'जिनेन्द्रकोटीरकरं त्वदोहदः' इत्यन्वेयम् । २ 'यवापि-कोर्यं' नकारं न वक्ति । ३ 'अमरमुकुटानां दोहदः' पूर्वोक्तः । ४ 'पवित्रार्ख्यं' मयेयः,

पवित्रकीर्तिर्वा । ५ 'अष्टादश लिपयः, तावत्' इत्याह ।

४७॥

“ १. हंसलिपि २ भूतलिपि ३ रंक्षी तथा ४ राक्षसी च बोद्धव्या, ५ उड्डी ६ यवनी ७ तुरुष्की ८ कीरी ९ प्राविडी च १० सिन्धविका ।
 ११ मालविनी १२ नटी १३ नागरी १४ लाटलिपिः १५ पारसी च बोद्धव्या, तथा १६ अनिमित्तिका लिपि १७ धाणक्या १८ मौलदेवी च ॥—
 (प्राकृतमेतत् प्रथमं मन्त्रे पृ० ११-१२ टी०) समवाय-अङ्ग— प्रज्ञापनाप्रभृतिप्रन्यान्तरेषु अन्यप्रकारेणाऽपि लिपेरष्टादशभेदा भाविताः, ते च
 तत्तत्प्रन्येभ्य एव अवसेषाः, ललितविस्तरादिबोद्धव्येषु ॥ लिपिर्भेदानां चतुर्णाष्टिः संख्याता । आयुधविषयान्—पट्टविंशद् युद्धभावात् ।
 कलाश्च द्वाप्तसंज्ञिता धेयाः—” १ लेख्यम्, २ गणितम्, ३ रूपम्, ४ नाट्यम्, ५ गीतम्, ६ वादितम्, ७ स्वगतम्, ८ पुष्करगतम्,
 ९ समकालम्, १० शूलम्, ११ जलवाद्यम्, १२ वीरकाव्यम्, १३ अष्टापदम्, १४ दक्षमुक्तिकम्, १५ अक्षविधिः, १६ पानविधिः, १७ वस्त्रविधिः,
 १८ शयनविधिः, १९ आर्या(उन्दः), २० ग्रहेलिका, २१ मागधिका, २२ गायत्र्या, २३ श्लोकः, २४ गन्धयुक्तिः, २५ मधुसिक्कम्,
 २६ आभरणविधिः, २७ पङ्कजीप्रतिकर्म २८ सीतलक्षणम्, २९ पुरुषलक्षणम्, ३० हयलक्षणम्, ३१ गजलक्षणम्, ३२ गोलक्षरम्, ३३ कुक्कुट-
 लक्षणम्, ३४ मिन्त्रकलक्षणम्, ३५ चक्रलक्षणम्, ३६ उग्रलक्षणम्, ३७ दण्डलक्षणम्, ३८ असिलक्षणम्, ३९ मणिलक्षणम्, ४० काकणीलक्षणम्, ४१ च-
 र्मलक्षणम्, ४२ चन्द्रलक्षणम्, ४३ सूर्यचरितम्, ४४ राहुचरितम्, ४५ ग्रहचरितम्, ४६ सीमाग्यकर्म, ४७ दीर्घाग्यकर्म, ४८ विद्यागतम्, ४९ मन्त्रगतम्,
 ५० रहस्यगतम्, ५१ समास (५) म्, ५२ धारम्, ५३ प्रतिधारम्, ५४ व्यूहम्, ५५ प्रतिव्यूहम्, ५६ स्कन्धाधारमानम्, ५७ नगरमानम्, ५८ व-
 स्तुमानम्, ५९ स्कन्धाधारनिवेशः, ६० वस्तुनिवेशः, ६१ नगरनिवेशः, ६२ इषु-अस्त्रम्, ६३ धारुषपाद (३) म्, ६४ अधशिक्षा, ६५ हास्तिशिक्षा,
 ६६ भुजर्वद, ६७ शिख्यपाकः, ६८ शुषर्ण-मणि-धातुपाकः ६९ नाहुयुद्धम्, दण्ड-मुष्टि-अस्थि-युद्धम्, युद्धम्, नियुद्धम्, युद्धातिपुद्धम्, ६९ सूत्रलेदम्, नालिका-
 इत-धर्म-धर्मलेदम्, ७० पत्रच्छेदम्, कटकच्छेदम्, ७१ राजीवम् निर्जीवम्, ७२ शकुनस्तम् ”—(एतच्च समवाय-अङ्गसूत्रमूलादा (सामिति-पृष्ठ ८१)
 अनुवाचितम्, आसामर्षजिह्मसुना-समवाय-अङ्ग-अनुपपिप्रसङ्गि-राजप्रत्नीयादिटीकाः एव संविलोकनीयाः ।

(वसन्तसेनो मित्रम्—) इत्थं शिशुत्वे सकलाः कलास्ता अधीयुषो भूमिभुजः सुतस्य ।

श्रीकान्तमन्त्रिप्रवराङ्गजेन वसन्तसेनेन-वभूव सख्यम् ॥ १०२ ॥

(दोहनम्—) तथाऽस्य वैहे प्रससार सार-शास्त्राम्बुयुग्ं यौवनसिन्धुरुचैः ।

मौल्यं-यथा तत् तृणवद् जगाम बाल्यं ममज्जाऽमलबालुकेव ॥ १०३ ॥

(वसन्तसेना—) वसन्तसेनेन युतोऽथः सख्या सख्याद् वसन्ते स वनाऽवनीषु ।

पुष्पोच्चयं भूपसुतश्चिकीर्षुर्जगाम कामाधिकधामधामी ॥ १०७ ॥

(वृक्षाः सरोवराः—) ततोऽवनीजानिसुतो वनीजानितो विलोक्येति समृद्धशोभान् ।

आस्थं वयस्यस्य स जातहास्यं सलीलमूचे सहसोन्नमय्य ॥ १०८ ॥

त्वं मेघैर्मित्रीकुल मित्र ! मित्र-प्रदानं विशेषान् मधुनाऽधुनाऽत्र ।

तरुन् गुरुन् पल्लवपुष्पलक्ष्म्या मनो जनानां हरतो रयेण ॥ १०९ ॥ तथा चैतत् प्रतिपन्नम् ।

नाऽभोभोज्यभरं ददाति दमयेद्-अंश्यानशत्रुं दवं नो तिष्ठेद् मितकालतोऽथ दिवसं पार्श्वं वसन्तः कदा ।

द्वयं हेतुमकुर्वन्ति द्रुमततिश्चास्मिन् समेते सदा सोल्लासा किल सा तदत्र जयति प्रीतिर्निराशाश्रया ॥ ११० ॥

छायायासासशान्त्यै कुसुमपरिमलः कायसौरभ्यकर्ता

[अन्यच्च—

निष्णातान्येव तृष्णा-क्षुद्रुपशमविधावस्य नानाफलानि ।

घन्यो वन्योऽपि भूमीरुहनिवद् इहाऽनेकलोकोपकारी ।

१ यत्र सित्युः प्रसरति तत्र तृणानि, बालुकाश्च न स्वातुं शक्नुवन्ति-अत्राऽपि यौवनसिन्धौ प्रसरति तृणरूपं मौल्यम्, बालुकारूपं च बाल्यं दूरापगतमेव । २ कामाधिकतेजोयुतः । ३ वनीजान्-वन्यां जातान्-वृक्षान् । ४ पश्य । ५ वसन्तेन । ६ न श्यानो घनः । ७ तथा ।

'विद्वानप्येष नैवाऽहितनिहितमना यो मनागप्यघात् स्यात् (?) ॥१११॥

त्वं पश्य कर्पूरतरौ वयस्य ! कोदण्डदण्डं पुरतः प्रचण्डम् ।

चलंचरस्तन्निजहस्तवाब्जं संपूरयाम्येनमहं विमृश ॥११२॥

(दंडारो धनुः—) एवं गदित्वा मुदितोऽथ गत्वा नत्वा धनुः सोऽन्तनुवीर्ययुक्तः ।

प्रमृज्य हस्तेन तु कान्तकान्तिं चकार दिव्यायुधमेतदूर्ध्वम् ॥११३॥

वामस्य हस्तस्य समर्प्य मध्यं सुदक्षिणत्वादपरस्य कोटिम् ।

दत्त्वा वरेऽस्मिन् धनुषि प्रणेत्रे गुणं समारोपयदेष विज्ञः ॥११४॥ [ततश्च—

नेतुः पर्वतकन्दरा द्रुतपदं नेशुश्च सिंहा अपि, पेतुः कुम्भिघटा नदीषु च तटाद् यान्त्यो जवेनोत्कटाः ।

चक्रुः शब्दममूर्मिषश्च मिलितस्त्रीयत् तथाऽष्टौ दिशः—दृष्ट्वा दधनुषो, सुखायितमतस्तैर्विश्वकर्णैरपि ॥११५॥

स ज्यां समुत्तार्य ततः प्रसृज्य सहेलमालोक्य वसन्तसेनम् ।

जगाद वयस्य शरासनस्य योग्याः शराः स्युस्तदहो ! सुयोगः ॥११६॥

(कुमारो हितो, भूय—) यावत् तदुक्तस्य सुमन्त्रिपुत्रः प्रत्युत्तरं किञ्चिदपि प्रदत्ते ।

तावत् कुमारोऽमरशेखरोऽथ स चापहस्तोऽपि तिरोबभूव ॥११७॥

(सन्नेपणाय मित्रप्रयागः—) निमेषमात्रात् क्व ययौ कुमारो विचारयन् मन्त्रिसुतोऽतिवेगात् ।

शब्दायमानः प्रतिवृक्षमेव बभ्राम कुत्राऽपि न तं ददर्श ॥११८॥

१ पु० अणुदम् । २ 'चल' तदातो निज'—इत्यपि पठितुं शक्यते । ३ 'कान्तकान्ति' उचितम् । ४ धनुषो मध्यम् । ५ अत्यंतं पलिते धनुषि ।
६ नादं धनुः । ७ शब्दं कुर्वाणः—आकारयन् ।

मित्राबलोकेन विनाऽस्य दुःखदोषाकुलं लोचनपद्मयुग्मम् ।

संकोचमानं च तथाऽङ्गपट्टिस्तत्रालवद् नम्रतरा लुलोलः ॥११९॥

एवंप्रशंसामुदिता हवते द्रुतं द्रुमाश्चारुचिरोपचर्याम् ।

चक्रुः प्रसूनैः शिशिरैः समीरैर्भूमीशपुत्रस्य वयस्यदेहे ॥१२०॥

विना सखायं किल तस्य कायं मूर्छां पिशाचीव वने ग्रसन्ती ।

समीरहृक्काभिरनुप्रसूनवाणावलीभिस्तरुभिर्निरासे^१ ॥१२१॥

(मित्रहृतः प्रविलापः—) संग्राप्य संज्ञां सचिवस्य पुत्रोऽनाऽऽलोक्य मित्रं बहुदुःखतापात् ।

स्फूर्जद्बहुस्नेहभवा हि धीरां इवोज्ज्वार प्रविलापवाचः ॥१२२॥

संक्षकसंमोदकरस्य दृष्टेः दोषापहस्य प्रतिभाप्रकाशात् ।

सूरस्य मित्रस्य वियोगतस्ते विलोकितुं विश्वमहं क्षमो न ॥१२३॥ [यतः—

न भास्करो भास्करतां प्रयाति चन्द्रत्वमप्यश्नति नैव चन्द्रः ।

दुःखाऽर्वनं नैव वनं करोति वियोगधातुर्विपरीतदृष्टेः ॥१२४॥

(मित्रवियोगतः तपसोऽभिलाषः) तस्माद् जगद् दुःखमयं समग्रं हा ! मित्रहीनं स्वरितं विहाय ।

चरामि किञ्चित् तप एव गत्वाऽतपोधर्मान्ते स्वतन्मोऽभिदाहम् ॥१२५॥

१ मित्रदर्शनेन । २ कमलनालवत् । ३ निरस्ता । ४ धीराः प्रविलापवाचः । ५ सूरपक्षे सच्चक्रश्चक्रवाकः, दोषा रात्री । मित्रपक्षे सच्चक्रं सज्जनसंघः, दोषाः दुर्गुणाः । ६ दुःखाद् रक्षणम् । ७ वियोगरूपस्य विधातुः । ८ तपस्विनो निवृत्ते । ९ निजतमोदाहृक् (तमः-पापम्)

(शरण्ये वतिः—) एवं विचार्य स्वमनो निवार्य मोहाद् महादुःखभराच्च भोगात् ।

गच्छन्नरण्येऽथ यतिं विलोक्य नत्वाऽऽर्चयन्निर्मलजैनदीक्षाम् ॥१२६॥

(यतेः उपदेशः—) दीक्षोन्मुखं वीक्ष्य सुदुःखितं तं द्राग् मौनमुद्रां स मुनिर्विमुच्य ।

ज्ञानांशुयुक्तोऽमलवाक्यरत्नोच्चयं स्वयं तस्य ददौ विहस्य ॥१२७॥

हंहो ! विशुद्धात्मक ! पूर्वकर्म प्रवर्तते भोगकृते गरीयः ।

मुक्तेऽथ तस्मिन् व्रतभावमुक्तेर्जीवो भवेऽस्मिन् भवितैव भव्यः ॥१२८॥

(वपस्वयंगमो भाषी—) किं प्रष्टुकामः स्ववयस्यसंगं त्वं विवासे तत् शृणु मन्त्रिपुत्र । ।

दिने तृतीये कुशलस्वरूपं वेत्तासि तस्येति विलम्बतां तत् ॥१२९॥ किन्तु,

(यतिनिश्चये द्वादशमहास्तीकारः—) सम्यक्त्वशीलाभ्युदितं प्रभाङ्गं तीव्रव्रतं द्वादशमूर्तिमुचैः ।

श्रीजैनधर्मं भवदुःखसृष्टिकल्पान्तदं भानुनिभं गृहाण ॥१३०॥

(महामन्त्रः—) तस्या महामन्त्रममुं महाधिग्याधिप्रणाशाय परात्मनोश्च ।

पीजाक्षरैश्चारुभिरष्टैपष्टिमितैर्युतं नित्यमतः स्मर त्वम् ॥१३१॥

(व्रतान्वसेनरथ अरण्ये प्रयातः—) वसन्तसेनस्य तदोपकर्णं भूत्वा मुनिस्तं निभृतं जगाद ।

अथो गुरोरङ्घ्रिरजः स्वमौलौ न्यस्याऽचलश्चिच्छलचित्तवृत्तिः ॥१३२॥

(कथिर कीर्तितः— १ पुरुषः मूर्ध्निष्ठः—) ततः फलैर्वृत्तिकरो विहारपरो व्रजक्षेप पुरोऽद्रिशङ्के ।

१. प्रार्थयत् । २. योग्यः । ३. जैनसंप्रदाये आयकाणां द्वादश मतानि, काव्यसंतारे शूर्या अपि द्वादश—अत एव तयोर्द्वयोरपि अत्र श्लोके साम्याम् ।
अत्र मतस्य मनुसकत्वेन 'द्वादशमूर्ति' स्यात् । ४. स्व-परयोः । ५. जैनसंप्रदायप्रतिष्ठो नमस्कारमन्त्रः—अष्टपष्टि-अक्षरमित एव । ६. संभार्यः ।

सुप्तं शिलायां बहुलोहकीलैः संकीलितं सत्पुरुषं ददर्श ॥१३३॥

तं मूर्ध्नि वीक्ष्य कृपाभृतोऽयं गिरेर्झरात् साष्टशतं चलनाम् ।

तेनैव मन्त्रेण ततोऽभिमन्त्र्य चिक्षेप साक्षेपमनास्तदङ्गे ॥१३४॥

(मन्त्रप्रभासात् तस्य पुरस्स मूर्च्छांशकः—) तन्मन्त्रपूतोदकसेकतोऽथ तूष्णीं च भूयुः किल लोहकीलाः ।

नरोऽपि चैतन्यधरः क्षणेन प्रोत्तस्थिवानुन्मिषिताक्षिपद्मः ॥१३५॥

(वायावताय प्रार्थनम्—) कृतं विशल्यं करणं मनस्तु प्रयाच्य किञ्चित् कुरु मे महात्मन् ! ।

वसन्तसेनं विहितोपकारं वीक्ष्याऽवदत् सोऽथ कृतज्ञधुर्यः ॥१३६॥

(वदन्—) ऊचे वसन्तो नहि देव ! याचे परं वद त्वं कथमेक एव ।

संपीडितः केन च कान्तकान्तिकायेन संसूचितभूपभावः ? ॥१३७॥

(वेगात्ने जयन्ती—) असौ वभाषे बहुधीरवीर ! हीराख्यवैताढ्यगिरौ समस्ति ।

वरीयसी निर्मलरत्नहर्म्यैर्गरीयसी भो ! नगरी जयन्ती ॥१३८॥

(रिपुमणे वृषः, रत्नमाला राज्ञी—) तस्या नरेन्द्रो रिपुमल्लनामा कामाधिको जेतृ तयाऽऽभया च ।

सदा मनोनर्तनरङ्गशाला भार्या तदीयाऽजनि रत्नमाला ॥१३९॥

(तन्पुत्रः— चन्द्रावतंसोऽहम्— नदीलावती मम भगिनी—) अनेकसंग्रामजयोजितौजाश्चन्द्रावतंसोऽस्मि सुतस्तयोस्तु ।

प्रादुर्भवन्निर्मलशीललीला लीलावती तद्दुहिता स्वसा मे ॥१४०॥
सुवर्णकावण्यगुणौघरत्ननिधिं शरीरं किल वीक्ष्य तस्याः ।

प्राकारवद् यौवनमेव कृत्वा वेधाः स्मरं यामिकं वद् मुमोच ॥१४१॥
(विशालद्वीतिं ज्योतिर्वित्-) भूपः सुतां रूपयुतां विलोक्य ज्योतिर्विदं तत्र विशलकीर्तिम् ।

पप्रच्छ स स्वच्छमना वरोऽस्याः कः स्यादतोऽसाववदद् विचार्य ॥१४२॥
(कनकान्तरीपे द्वीपे पद्मावती-) राजन् । समुद्रे कनकान्तरीपे पद्मावती तिष्ठति तत्र देवी ।

तद्गोह मध्येऽस्ति धनुः प्रचण्डमदृश्यरूपं धरणेन्द्रमुक्तम् ॥१४३॥
(दिव्यं धनुः-) तत्रोपवासत्रय-भूमिशय्या-ब्रह्मव्रतस्थस्य नरस्य दृश्यम् ।

भवेद् विगृह्याऽथ धनुस्तु दिव्यं तन्मण्डनीयं वरमण्डपेऽत्र ॥१४४॥
(पुत्रीवरयोग्यता-) कोदण्डदण्डं किल यो व्युदस्य कोदौ गुणं स्थापयिता बलेन ।

धन्यः स कन्यां तव भूमिभर्तर्लीलावतीं स्वीयकरे ग्रहीता ॥१४५॥
(मणिमूलो वीरः-) ज्योतिर्विदो वाक्यमिदं निशम्य दिदेश राजा मणिचूलवीरम् ।

स तत्र गत्वा विधिवद् धनुस्तद् नीत्वा चचालाथ विमानरुढः ॥१४६॥
(लक्ष्मीपुत्र-) आयान्तौ दिव्यधनुस्तदेव लक्ष्मीपुरस्योपवनान्तराले ।

कर्पूरवृक्षस्य तले विमुच्य वाप्यां स्वयं स्नानकृते जगाम ॥१४७॥

(आपसी करो पृष्टा—) स्मार्त्रं वितन्वन् धनुषो गुणोत्थं दृक्कारमाकर्ण्य जवाकुलोऽसौ ।

तत्रागतश्चापधरं नरं तं विलोक्य धृत्वा स्वपुरीं निनाय ॥१४८॥

॥१५४॥

तं राजपुत्रं स्वगृहे विमुच्य चापं गृहीत्वा मणिचूलवीरः ।

गत्वा सभायां रिपुमल्लवीरं नत्वा सहर्षः समुपाविवेश ॥१४९॥

(राजाधिन्या, अभिरासव—) राजा धनुः प्रौढधनुःप्रभादयं वीक्ष्याऽबद्ध् कोऽपि बली न तादृक् ॥

कोटौ समारोप्य गुणं हि योऽस्य करोति मे कोटिगुणं प्रमोदम् ॥१५०॥

उक्तवेति मौनस्थममुं सचिन्तं दृष्ट्वा वभाषे मणिचूलवीरः ।

भूत्वोपकर्णं नृपतिस्तदैव दृष्टो नेरन्द्रान् सहसाऽऽजुहाव ॥१५१॥

(विवाहयोग्या सामग्री—) उपस्करं तत्र विवाहयोग्यं भूभीपतौ कारयति प्रकामम् ।

रात्रौ स्वसौधाग्रगचन्द्रशालां संभ्रित्य चन्द्रेऽभ्युदितेऽस्मि सुप्तः ॥१५२॥

(रात्रुनदहनम्—) केनाऽपि विद्याधरपौशनेन विहायसैव व्रजंताऽस्मि दृष्टः ।

हृत्वाऽग्रवैरादिहं शैलशृङ्गे संकीलितो विस्मृतसर्वविद्यः ॥१५३॥

ततोऽतिपीडाभरतो न वैरी सन्धिं मयाऽलक्ष्यतं ययपीह ।

संजीवितोऽहं त्वयका तथाऽपि ज्ञात्वा करिष्यामि रिपुं प्रशान्तम् ॥१५४॥

सृष्टाविहीनस्य च जीवदातुस्तयोपकारादनृणो न हि स्याम् ।

कृत्वा कृपां धन्य ! तथाऽपि किञ्चित् याचस्व मां पुण्यनिधिं कुरुष्व ॥१५५॥ [यतः—

स कल्पवृक्षः स तु कामधेनुश्चिन्तामणिः सैष सुधा स एव ।

योऽनेकदुःखाकुलजन्तुजातोपकारकारी दृढधर्मधारी ॥१५६॥

(परात्मसेनो जगाद—) वसन्तसेनो हृदयप्रमोदसुधागिरं साधुगिरं जगाद ।

नरेशसूनो ! बहुदुःखदीनोऽप्यहं त्वयैवोपकृतोऽग्रतोऽपि ॥१५७॥

यथा नरः कोमलकल्पवृक्षच्छायासु तृप्तश्च गतश्रमः स्यात् ।

अहं तथा तद्वचनैः सुशीतैर्मन्मित्रवातांसहितैः प्रहृष्टः ॥१५८॥

प्राणाधिकं यद् भवता वयस्यं प्रकाश्य दत्तं मम जीवितव्यम् ।

महोपकारो विहितः स एव परात्मवद् दर्शयता तमेवम् ॥१५९॥

(श्रीभो विमानम्—) इत्यासमीनेऽथ वसन्तसेने व्योमाङ्गणे निर्मलकान्तकान्ति ।

प्रादुर्बभूवाद्भुतमेकमुर्ध्वविमानमाश्चर्यकरं पुरस्तात् ॥१६०॥

नरो विनिर्गल्य विमानमध्यात्—चन्द्रावतंसं प्रणनाम भक्त्या ।

क्षेमोऽस्ति भो ! भो ! मणिचूलवीर ! तदा सुदा तं सहसा स आह ॥१६१॥

चन्द्रावतंसो मणिचूलवृष्टो वृत्तं समाख्याय निजं समग्रम् ।

वसन्तसेनं कृतजीवदानं निर्विशय स स्वेन समं निनाय ॥१६२॥

वसन्तसेनं स्वकरे गृहीत्वा विमानमारुहदादितोऽथ ।

स्वयं समारुह्य ततश्चाल कुमारराजो मणिचूलयुक्तः ॥१६३॥

(मण्डूक्यवीरो बभाषे—) विहायसां गच्छति सद्विमाने वीरो बभाषे रिपुमल्लपुत्रम् ।

स्वयंवरायातनृपाध्यहेतोर्न्यलोकयत् त्वां स यदा पिता ते ॥१६४॥

॥१५६॥

त्वदङ्गरक्षैः शयनीयमग्रेभूयेक्षितं तत् त्वयका नु हीनम् ।

४

हृतो हृतो राजसुतो हि केने-त्यांरावमुच्चैर्विदधुस्ततस्ते ॥१६५॥

त्वद्विप्रयोगाच्च विराहंकृत्याद् व्यग्रं नृपं वीक्ष्य मया बभाषे ।

स्वामिन् ! अहं ते तनयं निरीक्ष्याऽऽनेष्यामि तत् त्वं भव सुप्रसन्नः ॥१६६॥

(धूमध्वजो नृपः सपरिवारः—) एवं निगद्य प्रचचाल सद्यस्ततोऽहमद्राक्षमितः प्रयान्तम् ।

८

धूमध्वजं पद्म-महेन्द्र-सूर-भीमैर्युतं स्वामिनमुत्तरस्थाः ॥१६७॥

एनं प्रणम्याऽथ मयेति पृष्टं किं कुत्र दृष्टो रिपुमल्लपुत्रः ? ।

पद्मोऽवदत् तत्सदृशोऽस्ति शूलिशूलस्य शृङ्गे मृतवद् वराकः ॥१६८॥

हतः कुमारः कथमेभिरेवं विचारयन् वेगभरादिहाऽऽगाम् ।

१२

वसन्तसेनेन तु सेवितं त्वां-दृष्ट्वाऽस्मि दृष्टः परिपूर्णभावः ॥१६९॥

(धूमध्वजो वीरः—) चन्द्रावतंसोऽवददुत्सुकोऽहं ज्ञातं हि धूमध्वजभूषणम् ।

पूर्वं रिपुस्तन्मम देहपीडा कृतेदमुत्तं हि विरोधबीजम् ॥१७०॥

एवं तदालापपरायणस्य चन्द्रावतंसस्य विलोचनाग्रे ।

पुरी-परीता-फल-पुष्प-वृक्षैर्वभूव भूवल्लभनन्दनस्य ॥१७१॥

(स्वीया नगरी—) समीपमेतां नगरीं समेतां विज्ञाय साश्चर्यमना व्रतंसः ।

उत्थाय विस्तार्य विलोचने स्वे जगाद सौत्सुक्यवचांसि हर्षात् ॥१७२॥ [तथाहि—

रिरिदेवगृहध्वजमाला भान्ति विनिर्मलकान्तिविशालाः ।

धर्मदृष्टस्य भद्रैरिव सारा धृता अभ्यासिभिरसिधारा ॥१७३॥ [अतः—

प्रासादाः स्फुरदुरुकान्तिहेमकुम्भैः शोभन्ते मरुजरैर्मन्दप्रदैश्च ।

पापारिप्रहतमुदा प्रहस्तला लं किं योधाः सुकृतमहीभुजो हसन्तः ॥१७४॥

अहो ! अग्रतो दृश्यते राजधामं मरुदमार्गगच्छत्सुवर्णौघधाम ।

हिमाद्रिं प्रति स्पर्धया पिङ्गगाङ्ग-प्रवाहस्य कीर्त्यैव मेरुर्हृदाङ्गः ॥१७५॥

गजगर्जिततर्जितसिन्धुपतिं भद्रशस्त्रततिस्खलदर्कगतिम् ।

ननु राजगृहाजिरमत्र वरं प्रविभाति जगज्जनचित्रकरम् ॥१७६॥

(राजपर्यट—) वसन्तसेने वदतीत्यमेतद् विमानमागादुपरार्जपर्यटम् ।

शीघ्रं समुत्तीर्य ततस्त्रयोऽपि नेमुर्दृपं विस्मयसस्मितात्पयम् ॥१७७॥

(वृषचिन्ता—) कुमारवृत्ते मणिवूलवीर-प्रज्ञापितेऽसौ रिपुमहाराजः ।

व्यचिन्तयच्छत्रुविनाशविद्या-पूजाकृतेऽग्नेन सुतो गृहीतः ॥१७८॥

मत्तोऽधिकोऽयं भुजवीर्यमत्तो रिपुर्विजेयः कथमेव एव ।

चिन्ताऽथवा काऽत्र सदैव दैवमेव प्रमाणं हि भवे भवेऽस्मिन् ॥१७९॥

१ चन्द्रावतंसः । २ रिरिः-धातुविशेषः । ३ अलमर्थे 'लम्' इति ज्ञायते । ४ अत्र श्लोके राजधाम-मेरुपर्यटयोः साम्यम् । ५ सूर्यगतिम् ।

६ राजपर्यटसमीपम् । ७ विशेषणम्, क्रियाविशेषणं वा । ८ मम सकाशात् ।

(स्वयंरगतवृत्तानां सङ्कोचः—) ततोऽपवार्यं स्वसभाजनेभ्यो वसन्तसेनस्य सभाजनानां ।

स प्रैरयद् भ्रूध्रमसंभ्रमेण महीमहेन्द्रो मणिचूलवीरम् ॥१८०॥

नरेशनिर्देशमथो विचिन्त्य तदा मुदा पाणितले विलम्ब्य ।

वसन्तसेनं मणिचूलवीरो गृहेऽर्घ्यदानाय निनाय शीघ्रम् ॥१८१॥

(वसन्तसेनमित्रप्राप्तिः—) ततः कुमारोऽमरदोख(प)रोऽपि प्राणप्रियं लोचनगोचरस्थम् ।

हसन्तमालोक्य वसन्तसेनं मुदोत्थितोऽयं सहसाऽऽलिलिङ्ग ॥१८२॥ [तदा च—

कुमारचित्तेन वसन्तचित्ते वसन्तचित्तेन कुमारचित्ते ।

स्वयं त्वभुक्तं चिरसंचितं स्नाक् संदौकितं शैत्यमपूर्वभोज्यम् ॥ १८३॥

(मित्रयोः संभाषणम्—) मित्रेण पृष्ठोऽथ वसन्तसेनो वृत्तं निर्जं ह्याचिरहात् समग्रम् ।

मन्त्रासि-राजाङ्गजजीवदानप्रभृत्यवादीत् प्रमदप्रदायि ॥१८४॥

ततो वसन्तेन युतं कुमारमसिस्नपद् मङ्गल-गानपूर्वम् ।

कोटीर-हारा-ऽङ्गद-हीरमुद्रादिभिः स वीरस्तमलंचकार ॥१८५॥

(प्रतापारो गुह्यः—) ततः प्रतीहारवरो नृसिंहः पद्मश्वमानीय जगाद वीरम् ।

विधाय माङ्गल्यविधीन् समग्रानारोप्यतामत्र कुमारराजः ॥१८६॥

(विस्मितं चेतः—) वसन्तसेनादिभिरन्वितोऽयं तुरंगमारुह्य तदा चचाल ।

क्वाऽहं क्व वैताल्यनागः क्व चेदं विचिन्तयन् विस्मितचेतसैवम् ॥१८७॥ [इतश्च—

(स्वयंवरमन्त्रः—) चन्द्रोदये शीततरं दिनेऽपि मुक्ताङ्कितं मोहकरं भवेऽपि

चित्रप्रदं चातिविचित्ररूपं नेत्रातिर्धि मण्डपमेव चक्रे ॥१८७॥

(विद्याधरेन्द्रः—) यावत् कुमारः स तु मण्डपान्तर्बभूव्वीक्षां ललितोत्पलाक्षः ।

दृष्टान् निविष्टान् कनकासनेषु विद्याधरेन्द्रान् मुदितो ददर्श ॥१८८॥

(वसन्तसेनमित्रम्) पुरः परिक्रम्य स वेत्रिवोचा निर्दिष्टपूर्वं गुरुविष्टैरेऽथ ।

स्पष्टप्रभो राजसुतो निविष्टः स्वकीयमित्रेण सशोभपृष्ठः ॥१९०॥

शङ्कारपीयूषपयोमुखोऽस्य प्रभाम्भसा श्रीरिपुमत्सहर्षः ।

कल्पद्रुवद् वृद्धिमगात् तथाऽन्यराज्ञां प्रतापोऽग्निरिवोपशान्तः ॥१९१॥

(संगीतम्—) इतो मृदङ्गध्वनिमन्त्रसान्द्रमुन्निद्रनीरन्ध्रपुरन्धिगीतम् ।

आकर्ण्य कर्णप्रमदप्रदं द्रागुत्कर्णितैर्भूपतिभिर्बभूवे ॥१९२॥ [तावच—

(धनुः—) महोऽधिकं तत्र महोत्सवेन महाधनुः प्रौढचिमानरूढम् ।

आनीय चोत्तार्य ततो भटाग्र्यैस्तद् मण्डितं मण्डपमध्यभागे ॥१९३॥

(राजपुरी लीलावती—) ततो द्वितीयाद् महतो विमानात् सौख्यात् सखीभिर्विहिताऽवलम्बा ।

लीलालुललीलपयोजनेन लीलावती राजसुतोत्तार ॥१९४॥

१ दिनेऽपि चन्द्रोदयः, मुक्ताङ्कितोऽपि भवे मोहकत्वम्—एतदेव मण्डपस्य चित्रप्रदत्वम् । चन्द्रोदयः—चन्द्रस्य उदयः, भाषायाम्—चन्द्रवा पा, मुक्ताः—सौक्तिकानि, मुक्तात्मानो वा । २ वीक्षान्भूष—कवेः स्वातन्त्र्यमेतत् । ३ प्रतीक्षारथाचा । ४ महाद्ये आसने । ५ घोभासहितं पृष्ठं यस्य सः । ६ अम्भो हि द्रुमे वृक्षमुपनयति, आग्निं उपशमयति—अथाऽपि प्रभाम्भसा एवमेव अनुकृतम् ।

ति निमग्नमोतिरत्नैः स्मलंत्कृतिं हार-मणीगणैश्च ।

हमत्कृति नूपुरसिञ्चितैः स्रग् वितन्वती चापसमीपमाप ॥१९५॥

॥ तद् दिव्यचापं बहुमक्तियुक्ता संपूज्य पुष्पैर्हरिचन्दनैश्च ।

संवध्य साऽवाप्य मुदं च तस्थौ नीरङ्गिकान्छन्नमुखी सखीयुक् ॥१९६॥

(श्रीहरी चन्दमण्यनं प्रोवाच—) अस्यां सभायां प्रसरत्प्रभायां प्रौढप्रतीहारिकैकयाऽथ ।

विस्तार्य हस्तं चतुरं प्रशस्तं प्रोचे वचः प्रोचमनुचताम् ॥ १९७ ॥

तथाहि— हंहो ! भूमीमहेन्द्रा अतनुनिजतनुज्योतिषा निर्जितेन्द्रा

हंहो ! भीराश्च वीराः समधिगतरणाम्भोधितीरा भवत्सु ।

तः कोऽपि क्षत्रियोऽस्ति त्वमुजयलकलाखर्वगर्वस्थचित्तः

चापं प्रारोप्य कन्यां परिणयतु जैर्नि स्वां स धन्यां करोतु ॥१९८॥

(एतस्मिन् वृत्तान्तम् अग्रामण्यम्—) श्रुत्वैवमुत्तस्युरनेकवीराः स्वश्मश्रुमोहापितशस्तहस्ताः ।

एकेऽवलोक्येऽपि न तस्य घृष्टास्तत्स्पर्शतः के भुवि संनिष्टाः ॥१९९॥

(उच्यते तन्पत्रः, विद्वत्—) अयोत्तरश्रेणिपद्मकेतु-पुत्रोऽथ रत्नध्वजसंज्ञकोऽस्ति

सुरेण पद्मं युतस्तु वीर—मानी स मानी बलवानुदस्थात् ॥ २०० ॥

ततो धनुः सोऽतनुवीर्ययुक्तो यावत् समुत्पाटयति प्रसह्य ।

तावद् विचेताः शूर्यसन्धिवन्धः पपात घाताहतवत् पृथिव्याम् ॥ २०१ ॥

१ भाग्यायु-मन्त्रार-बलकाट । २ मा० सलकार-राणकार । ३ हमकार । ४ जन्य, जननी वा । ५ एके केवल वृत्तः तस्य धनुः अवलोक्ये
रुद्धे अने न वृत्तः अग्राम्यः । ६ सिद्धिर्न भवत् ।

क- (रत्नध्वजमौलिपातः—) तदैव दैवस्य विपाकतोऽस्य मौलेरिलायां विलुलन् स मौलिः ।
 १॥ लीलावतीपादतलान्तमेत्य तस्थौ मणीभिः प्रहसन्निर्वाचैः ॥२०२॥
 ४ कन्यां सखी प्रीतिमती वभाषे लीलावतिः त्वत्पदयोर्निपत्य ।
 ८ कृत्वा प्रसादं धृणु मेऽधिषं त्वं वदन्निवेदं मुकुटः पुरोऽस्ति ॥२०३॥
 १० चातुर्यशालाऽथ विचार्य बाला पदेन चिक्षेप किरीटमेनम् ।
 १२ तदैव काक्षेण निरीक्ष्य पद्मश्चक्रे मनः स्वं दृढकोपसेध ॥२०४॥
 १४ रत्नध्वजं तं रिपुमल्लराजो दयामयश्चन्दनसेचनायैः ।
 १६ विधाप्य चैतन्ययुतं सुवाक्यैः संमान्य चाऽस्थापयदासने तम् ॥२०५॥
 १८ (अमरक्षेत्रसाकत्यम्—) कुमारराजोऽमरक्षेत्रोऽयमक्रौर्यवृत्तिर्ददशौर्यवृत्तिः ।
 २० उत्थाय नीत्वा च धनुस्तदाऽनीनमत् तदानीमचलायलाङ्गः ॥२०६॥
 २२ (बालया पुष्पमालाऽऽरोपणम्—) गुणाधिरोपं गुरुदंष्ट्रं च कृत्वा स्थितस्याऽस्य मुकुटकम्बौ ।
 २४ बाला विशालामिह पुष्पमालामारोपयत् कामगजेन्द्रशाला ॥२०८॥
 २६ (कुमारी पपात—) यावत् कुमारी वरणस्य मालामारोप्य दूरेऽजनि तावदेव ।
 २८ पपात चैतन्यविहीनदेहा कल्लोललोलाम्बुजवल्लरीव ॥२०९॥
 ३० आकस्मिकीं ग्लानिमवेक्ष्य राजा राजाङ्गजायाः प्रलुठद्भुजायाः ।

१ मस्तकात् । २ इला भूमिः । ३ वक्रदृष्ट्यां । ४ दृढकोपपृष्ठं स्वं मनः-चक्रे । ५ नवं चक्रं । ६ अचलायत बलम् अत्र यस्य । ७ गुणोऽत्र धन-
 रजः । ८ मुकुटपूजायाम् ।

अचीकरन् म्लानमना नितान्तं शीतोपचारान् प्रचुरान् जवेन ॥२१०॥

(सभाजनो भाविहीनः) मुग्धैर्विदग्धैर्विहितैरुपायैर्न नाशमर्तिः समियति यावत् ।

तदा भृशं म्लानिमवाप भूषः सभाजनोऽभूच्च स भाविहीनः ॥२११॥

(वसन्तसेनद्वितीयो मन्त्रप्रभावः—) हतो वसन्तो मुनिदत्तमन्त्रं त्रिः सप्तकृत्वो मनसा विचिन्त्य ।

आनीनयज्ञीरभरं तदङ्गाभिषेककृत्यै करसंज्ञयैव ॥२१२॥

पानीयमानीय तदीयहस्ते यावन्नरो निक्षिपतीह कोऽपि ।

सौगन्ध्यसाराऽद्भुतकान्तिभारा तदाऽम्बुधारा गगनात् पपात ॥२१३॥

(उत्पिता कुमारी—) सा नीरधाराऽम्बरतो वसन्त-हस्ते ततो भूपसुता शरीरे ।

संगं करोति स्म तदैव मूर्च्छां प्रक्षालितेव प्रययौ जवेन ॥२१४॥

वसन्तसेनश्च सभाजनश्च दिव्योदकस्पर्शत एव कन्याम् ।

मूर्च्छामपाकृत्य ससौष्ठवाङ्गीं वीक्ष्येत्यऽचिन्नीयत चित्तमध्ये ॥२१५॥

अहेतुवैकल्यमिदं किमस्याः कः स स्मरन् मन्त्रमसौ वसन्तः ? ।

करेऽम्बरस्थोऽस्य ददौ जलं को नैवं जनैर्निश्चलताऽऽपि^१ काऽपि ॥२१६॥

तदा पुनर्मङ्गलशब्दवृन्दं निमिष्य किञ्चिद् विगुणत्वमाप ।

पवित्रचारित्ररतस्य साधोरिवाऽपवादादनु शुद्धभावः ॥२१७॥

(वरदा—) अथ प्रमोदाद् रिपुमल्लराजस्ताम्बूल-वस्त्रा-ऽऽमरणैः प्रधानैः ।

१ अर्तिः नाशं न समियति । २ निष्प्रयः । ३ प्रापि ।

स्वयंवराऽऽयातमहीमहेन्द्रान् सत्कर्ममारम्भयदुच्चचित्तः ॥२१८॥

(धूमध्वजस्तस्य द्वेपः—) धूमध्वजस्याऽथ सुतोऽदुसुतौजाः पराभवोदभूतविषादनुन्नः ।

देहाऽपटुत्वं व्यपदिश्य वेगाज्जगाम सकोधविरोधधाम ॥२१९॥

बुद्धिं विपर्यास्य निजेश्वरस्य पुनः पुनर्विग्रहमूलहेतू ।

तौ द्वेष-रागाविव पद्म-सूरौ प्रचेलतुस्तेन समं ससैन्यौ ॥२२०॥

अथोत्तरश्रेणिपतिः स धूमध्वजोऽङ्गजं वीक्ष्य निजं सचिन्तम् ।

पप्रच्छ पद्मं नृपमेव वत्सः किं स्वस्थचित्तो न तथाविधोऽय ॥२२१॥

श्रीपद्मराजस्य मुखेन सर्वं पुत्रापमानं स निशम्य सम्यक् ।

उवाच धीमान् सुत ! मा स्म कार्षीं विषादोऽदनोग्रं हि विषादमन्तः ॥२२२॥

यतः— यथा ते कोटीरप्रकटमणिकोटीरिततमाः परिक्षिप्तः पादेन तु नृपकुमार्या मदवशात् ।

तथाऽहं खण्डाग्रश्रुदितरिपुमूर्धोर्धंगलित-स्फुटदन्तश्रेणिं रणमुवि निधास्येऽश्वचरणैः ॥२२३॥

इत्थं निस्त्रिंशवाचा सभयमिव भवैतकम्पनिस्त्रिंशदण्डं नीत्वा विद्याधरेन्द्रोऽतुलबलकलितो विद्ययोन्मेपमात्रा ।

त्रिंशत्प्रोद्गमचक्रैर्युततनुरतनुक्रोधतः पट्टिसंख्यै-रुदण्डैर्वाहुदण्डैरदिशदरिपरित्रासनाय प्रयाणम् ॥२२४॥

(पुष्पावधूलः सखिः—) पुष्पावधूलः सचिवस्तदैवाऽवदद् ददन्तीतिमतीं मर्ति च ।

संमील्य भूपान् प्रथमं स्वसैन्ये दूतस्ततः प्रेष्यत एव राजन् ! ॥२२५॥

(मित्रपुष्पावधूलम्—) तथा महाराज ! निजं वयस्यं लक्ष्मीपुरेशं हि सुरेन्द्रदत्तम् ।

१ अकारान्तोऽपि कर्मशब्दो ज्ञायते । २ विषमक्षणादपि उग्रम् । ३ मयद्—सवृत्प्रत्ययान्तं भू-पातोः ।

भूषं त्वमाकारय यत् स्वमित्र-वर्गं सुपृच्छ्य क्रियते हि कार्यम् ॥२२६॥
वाक्यं प्रभो ! ते प्रहितेऽथ दूते दुर्नीतियुक्तं यदि वक्ति वैरी ।

स्वामिन् ! तदाऽमुं त्वभिप्रेषयेस्त्वं तदूर्ध्वकिंपाकफलं हि तस्य ॥२२७॥

(दूत विसर्ज—) नीतिप्रणीतं सचिवस्य वाक्यं श्रुत्वाऽऽजुहावाऽथ सुरेन्द्रदत्तम् ।

कन्या प्रयाच्येति निरुष्टवाचं दूतं प्रवाचं विससर्ज तस्मिन् ॥२२८॥

गत्वा स दूतो रिपुमह्यभूषं नियन्धतो बन्धुजनोपकृत्यै ।

निदेशयन्तं च निजांस्तनूजान् सिंहासनस्थं निजगाद गाढम् ॥२२९॥

तथाहि— (दूतवाणी—) विद्याध्यवैताध्यनरेन्द्रनाथः श्रीधूमकेतू रिपुधूमकेतुः ।

वितन्य सौजन्यभरं स्वचित्ते त्वां वक्ति मद्रक्तयचोभिरेवम् ॥२३०॥

रत्नध्वजाय प्रथमाङ्गजाय निजाय वज्रायैतसदभुजाय ।

हर्षात् कुमारीं स तु याचते ते स्वांजन्यतः प्रीतिरूपैतु वृद्धिम् ॥२३१॥

धनुःप्रतिज्ञा ननु का वृथेयं भङ्गन्ति लोका हि बनेऽपि वंशान् ।

एतत्सुताय स्वसुतां प्रदाय सहायमेनं तु गृहाण धीमान् ॥२३२॥

तयैच्छसि त्वं यदि राज्यमार्य ! विचार्य तत् कार्यमिदं कुरुष्व ।

यतो महर्दिभः सह कोपरोपः सोपप्लवं जीवितमातनोति ॥२३३॥

१ सेनाम् अभिमुखं नय—आक्रमणं कुरु । २ पञ्चाङ्ग—तस्य युद्धस्य किंपाकफलं इति । ३ वाचां दम् । ४ वंशवर्त इत्येव आयतो च मुञ्जो यस्य । ५ स्वजनभावतः । ६ भाषायाम्—वाचसा ।

दूत गादत्वा विरतेऽथ राजा कालुष्ययुक्तोऽप्यवदत् प्रयत्नम् ।

ताराधिराजोऽपि मुलक्ष्यलक्ष्मा चन्द्रातपं मुञ्चति निर्मलं हि ॥२३४॥
(राजः प्रतिवचः—) हे दूत ! वाक्यं शृणु यत् स धूम-ध्वजः पुरा मैत्र्यवशात् सुतां मे ।

प्रयाचते तद् घटते सतां हि याश्चाऽपि नो बन्धुषु लाघवाय ॥२३५॥
किन्तु, दिव्यप्रभं चानवलोक्यमन्यैश्चापं समारोप्य मुदं ददौ यः ।

वृत्तो वरोऽयं सुतयेति कीर्तिं श्रुत्वाऽपि मामर्थयतीत्ययुक्तम् ॥२३६॥
एवं स भूपः कपटस्य कूपः समीहते यत् तदसौ करोतु ।

अहं स्थितोऽस्मि प्रतिकर्तुमेनं रोगं हृदं वैद्य इव प्रविद्यः ॥२३७॥
इत्थं मृदुस्पष्टगिराऽतियुष्टौ धैर्याद् विस्मृष्टः स ययौ च शिष्टः ।

ज्ञात्वा रिपुं तं रिपुमल्लराज आजूहवत् स्वमणिचूलवीरम् ॥२३८॥
(वेनाघनाहः, अभिप्रयाणं च—) तत्राऽऽगतं प्राञ्जलिमग्नसंस्थं जगाद् राजा मणिचूलवीरम् ।

अक्षौहिणीसप्तकसंख्यसैन्ययुक्तोऽरिमार्गार्थमभिप्रयाहि ॥२३९॥
दिने दिने त्वं कुशल ! स्वरूपं प्रस्थापयेथा इति राजवाक्यात् ।

प्रमाणमादेश इति प्रणत्य जगाम सैन्यैः सहितैः स तत्र ॥२४०॥
(निवाहमहः—) प्रमोदपीयूषपयोधिमग्ने जने समग्रेऽप्यथ रम्यलग्ने ।

व्यवाहयद् भाग्यवरैरहीनः स तां कुमारैण समं महीनैः ॥२४१॥

उद्धतुकल्लोलकलेषु तत्र चतुर्षु जातेषु च मङ्गलेषु ।

प्रयान्यः किञ्चित् समं पुत्रिकायाः करं विमुञ्चेति नृपस्तमूचे ॥२४२॥

(पुत्रस्तमूचे यत्नयः—) अचे विहस्याऽमरशेखरोऽपि धनुःसमं दिव्यशरप्रपूर्णम् ।

तूणं प्रतूणं वसुधाधिनाथ ! यच्छ प्रयच्छ त्वमतो मतं मे ॥२४३॥

राजाऽवदद् देव ! युणैस्त्वदीयैस्तनूभुवं स्वाङ्गसुखं ददामि ।

पुङ्गवास्तु भाग्येन धनुर्मयाऽऽप्तं तूणं त्वसाध्यं कथमर्पयामि ? ॥२४४॥

(चिन्तामणिः—) तस्मादिहाऽऽस्माककुलेऽस्ति, पूज्यश्चिन्तामणिश्चिन्तितवस्तुदाता ।

एनं गृहाणेति निशम्य हर्षाग्नीत्वा मुमोचाऽथ करं प्रियायाः ॥२४५॥

(प्रतिष्ठा—) इत्थं विवाहस्य महोत्सवेषु कृतेषु राजाऽथ कुमारराजः ।

संस्थाप्य चापं कनकासनेऽसौ संपूज्य संयोज्य करौ जगाद ॥२४६॥

त्वां चाप ! यथापमहं सुभाग्यान्न तत् कथं त्वत्सदृशं निषङ्गम् ।

पूर्णे यदिपोऽत्र मनोरथः स्याद् यास्यामि भोक्ष्यामि तदाऽन्यथा न ॥२४७॥

(नमस्कारो मन्त्रः—) इति प्रतिज्ञाय गिरं स्थिरं तं वीक्ष्य स्थितं भूपसुतं वसन्तः ।

अरं स्मरन् पञ्चनमस्कृतिं सोऽप्यस्थाद् महास्थामनिकामधाम ॥२४८॥

इत्थं स्थितौ तौ नृपतिश्च मत्वा परिच्छदेनाऽल्पतरेण गत्वाः ।

प्रमोदतो विस्मयतोऽप्युपासामास त्रिरात्रं स विवेकपात्रम् ॥२४९॥

(विवाहकाले विवाहणीतप्यनिर्दिष्टं प्राप्य ।)

(पद्याः—) दिने चतुर्थेऽभ्युदिते दिनेश—निर्घुमदीपप्रतिदीप्तदेहः ।

कृष्णीभिरोजस्विमणीगणाभिस्तुषोतयन् सप्तभिरम्बरान्तः ॥२४९॥

(चरं वृष्ट—) महोज्ज्वलाभ्यां चलकुण्डलाभ्यां मेहं जयन् निर्मलपुष्पदन्तम् ।

वरं वृष्टुः त्वं नृपनन्दनेति वदन् पुरोऽभूद वरुणोऽरुणेन्द्रः ॥२५०॥
देवेश्वरं सोऽमरशेखरोऽथ निरीक्ष्य नत्वाऽऽहः सह स्मितेन ।

ज्ञानेन जानन् अपि पद्मगेन्द्र ! मां पृच्छसि त्वं हृदयस्य तत्त्वम् ॥२५१॥

(दत्तो निपातः—) क्षणं स्थिरीभूय भुजंगमेन्द्रः प्रदर्शयामास निपङ्कयुग्मम् ।

एकस्तयोः कृष्णतरैः शरैस्तु पूर्णौ द्वितीयश्च सुवर्णवर्णैः ॥२५२॥
तं श्यामवर्णं किल वामहस्ते द्वितीयमेतस्य करे द्वितीये ।

समर्प्य हर्षाद् उपकर्णमेत्य प्रभायमाह स्म मुदे तदीयम् ॥२५३॥

(रिपुमलो देवं पापघ्न—) वतंसयित्वा स्वकरो सुरेन्द्र पप्रच्छ नत्वा रिपुमह्यराजः ।

मूच्छां किमेपा मम पुत्रिकायाः केनाभ्यु दत्तं च वसन्तहस्ते ? ॥२५४॥
कृत्वा प्रसादं सुरराज ! सर्वं संदेहमुच्छिन्धि मदीयमेतम् ।

सूर्योदये यस्य विलोचनान्ध्र्यं नो याति तद् यातु कथं हि तस्य ॥२५५॥

(सुरः प्रतिपत्तिः—) स स्पष्टमाचष्ट सुरोऽथ तुष्टः राजन् ! समाकर्ण्य दत्तकर्णः ।

आनायितं चापमिदं यदाऽत्र तदागतः कौतुकतस्ततोऽहम् ॥२५६॥

॥२५६॥ दिनेशः सूर्यः ॥२५७॥ पुष्पदन्तो दिग्गजविशेषः ॥२५८॥

अथेक्षमाथे मयि मण्डपं ते भालां यदा भूपतिपुत्रकण्ठे ।

चिक्षेप साक्षेपकटाक्षवीक्ष्या मन्दाक्षदक्षाक्षियुगा कुमारी ॥२५७॥

॥१६८॥

तदा च— स्वस्वामिकोटीरपदप्रहारात् साटोपकोपात् स. तु. पद्ममूषः ।

प्रायुङ्क्त कन्यामरणाय विद्यां भूता विचिन्ता नु तथाऽभिभूता ॥२५८॥

यतः— क्रोधः प्रबोधतरणेरुराहुकल्पः कल्पद्रुमप्रतिमधर्मविनाशवह्निः ।

स्नेहामृतयुतितनुक्षयपक्ष एष वर्ज्यः सतां हि महिमांस्वरुहे हिमानी ॥२५९॥

तथाच— सर्वाचारविचारज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ।

सर्वधर्मानुरक्तोऽपि कोपात् पापं करोत्यहो ! ॥२६०॥

वसन्तसेनस्य तु हस्तपद्मे तुष्टेन मन्त्रस्मरणाद् मयैव ।

न्यधायि नीरं हि सुताङ्गपुष्टिविधायि बन्धुप्रमदप्रदायि ॥२६१॥

भाग्यात् कुमारस्य वसन्तसेनस्यैकाग्रमन्त्रस्मरणाच्च तुष्टः ।

पुराऽन्यपुण्यादमुतोऽथ मन्त्रात् सुखं भवेदत्र भवेऽन्यथा न ॥२६२॥

(परमेष्ठिमन्त्रप्रभावमहिमा—) कल्याणसंततिवर्नीनवनीरवाहं सौभाग्यवल्लिवनपल्लवपुष्पकालम् ।

आकानमाश्रयकृते जलधेः सुतायाः भक्त्या मुक्तिं स्मरत भोः ! परमेष्ठिमन्त्रम् ॥२६३॥

(इतो गतः—) एवं बचस्तस्य नरेश्वराद्याः श्रुत्वा मनोहृत्यः पपुः प्रमोदम् ।

१ उदराहुः—महाराहुः । २ कल्पद्रुमसमानधर्मविनाशने अग्निः । ३ अमृतयुतिवन्त्रः । ४ कल्पवृक्षः । ५ कल्पवृक्षे हिमं रूपः क्रोधः ।

५ वनी आरण्यम् । ६ जलधेः सुतायाः स्मृत्याः आकानस्तत्परम् । ७ आकण्टम् ।

यावत् प्रणैमुचिनपात् ततोऽमुं तावत् तिरोऽभूदुरगाधिराजः ॥ २६४ ॥

(एको नरः—) एको नरोऽथो मणिचूलवीरसैन्यात् समभ्येत्य तदैव तत्र ।

कृत्वा प्रणामं नृपपादमूले कृताञ्जलिः प्राञ्जलिवाणुवाच ॥ २६५ ॥

धूमध्वजोऽसौ शिवमन्दिरेणः संमील्य भूपान् भविताऽस्त्यऽमित्रः ।

एतत्स्वरूपं कथितं प्रवीर ! प्रस्थापितैर्गणैर्नरैर्नरेन्द्रैः ॥ २६६ ॥

(पुत्राय तदा—) तस्येति वाक्यात् स्मृतिमान् नृपेशः कोटीरथेन स भृकुटी ललाटे ।

हृत्कोधधूमध्वजधूमवल्ली इवोर्वरीन्द्रो द्रुतवाचमूचे ॥ २६७ ॥

पर्याण्यन्तां महाश्वा निजजवभरतः क्रान्तविश्वा क्षणेन

सज्यन्तां सद्गजैन्द्रा मिलदलिपटलैर्दीनतैः सैन्यमानाः ।

योधाः । सैन्यतां भो ! रणसलिलनिधेर्मन्यने मन्थशैलाः

भूपाः । संभूयन्तः च प्रवलैरिपुकुलप्रत्यनीकैरनीकैः ॥ २६८ ॥

उदित्वैवं राजा स तु निजसंमार्गाच्च तरसा रयादुत्थायाऽथ द्विरदनवरं लक्षणधरम् ।

प्रसह्य प्रारुह्य प्रतिनृपगणासह्यमहिमा-ऽहिमांशुः पूर्वस्या नगमिव पुरा प्रोद्गत इतः ॥ २६९ ॥

(अमरशेखरकुमारोऽपि समित्री युद्धे वचात्—) ततः कुमारोऽमरशेखरोऽपि मित्रेण चापेन च चारुमूर्तिः ॥

चन्द्रावतंसः स्वसहोदराणां शतश्रेण्याऽनुगतोऽभ्युपेतः ॥ २७० ॥

(अक्षोहिणीनयकम्—) एवं तदा तस्थुषि तत्र राज्ञि भूपाः समीपं समुपेयुरन्ये ।

॥१७०॥

४

अक्षौहिणीभिर्नवभिर्मितं तद् बभूव सैन्यं रिपुदैव्यदायि ॥२७१॥

भेरीभाङ्गारभारैः सुरपतिसदने गायतस्तुम्बरोस्तु स्थानं यच्छन् हयानां स्थपुटखुरपुटस्फोटनैस्तालदानम् ।
कुर्वन् पातालमूले भुजगपतिपुरो नाटके जायमाने सोऽचालीद् दिग्गजेन्द्रानपि हि बधिरयन् प्रौढदङ्कादिनादैः ॥

(रथावर्तो गिरिः—) ततो रथावर्तगिरौ ससैन्यं स्थितं नृपस्तं मणिचूलवीरम् ।

जगाद् शीघ्रं चल भो ! यथाऽथ च्छिनयि तं छद्मपरं स्वशत्रुम् ॥२७३॥

(राजपूगाङ्गो मन्त्री—) मन्त्री ततो राजशृगाङ्गनामा राजानमानस्य तदा जगाद् ।

स्वामिन् ! समाकर्णय नीतियुक्तां विज्ञप्तिमेकां सचिवैकचित्तः ॥२७४॥

(नीतिशास्त्रम्—) रागस्थितौ तीव्रतरं व्रतं यन्मार्गभ्रमे यद् बहुनीरपानम् ।

यत्कोपतः प्रोद्धतशत्रुयुद्धं तन्नायतावायतसौख्यहेतुः ॥२७५॥ तथाच—

रात्रौ स्वनेत्रे विनिमील्य यानं सिद्धान्तमप्रेक्ष्य तपोविधानम् ।

शत्रोरनालोक्य बलप्रपाणं नैतत् प्रभो ! चारुविचारचारि ॥२७६॥ अन्यच्च—

(अभ्रगेहम्—) यथाऽभ्रगेहोपगतः प्रदीपो वातोपघातैर्न विनाशमेति ।

तेजस्वितेजोऽपि तथा प्रशान्तेर्मध्यस्थितं कोऽपि विहन्ति नैव ॥२७७॥

प्रौढप्रवीरक्षयहेतुयुद्धं नीतौ निधिद्धं नृप ! सर्वथैव ।

तच्चेत् समानादिभिरेति सेवां रम्यं तदा नेत्यमतो रणं स्यात् ॥२७८॥

१ तुम्बरः—देवगायको गन्धर्वः । २ आयतौ भविष्यति । ३ गमनम् । ४ अभ्रगेहम्—अभ्रेण रचितं दीपरक्षागेहम्—भाषायाम्—'अचरखतुं फानस' ।

५ सामादिभावेः ।

(दूतस्य शिक्षा—) श्रुत्वेत्यमात्यस्य वचः स्वसैन्यं संस्थाप्य दूतस्य ददौ स शिक्षाम् ।

भोः । प्रोद्धतैरेव वचोभिरेनं युद्धोद्यतं त्वं कुरु न प्रशान्तैः ॥२७९॥

(दूतवाणी—) ततः स दूतो ज्वतोऽभ्युपेत्य धूमध्वजं वाचमुवाच वाग्मी ।

हितं सुनीत्या सहितं मितं मे वचः शृणु त्वं नृप ! सावधानः ॥२८०॥

यद् भूपविद्याचलये त्वयाऽस्य सुतो हृतो यच्च विवाहमग्रे ।

पद्मः कुमार्या विचकार विघ्नं तेन प्रकोपाकुलितोऽरिमल्लः ॥२८१॥

सर्वाभिसारेण रसाधिपस्त्वां सरंजं सारभृतः प्रधानैः ।

क्रुद्धोऽपि रुद्धोऽस्ति तव प्रबोध-हेतोस्ततोऽस्मि प्रहितो हिताय ॥२८२॥

(राजा बभावे—) विचार्य तत् त्वं निजसौख्यतत्त्वं संधानमाधाय समाधिर्नैधि ।

श्रुत्वेति दूतस्य वचः स राजा भुजं निजं प्रेक्ष्य बलाद् बभावे ॥२८३॥

(कनकस्य जिह्वा—)

कण्डूलदोर्मूलभुजानुकूलं वाक्यं प्रवक्तुः कनकस्य जिह्वा ।

एतस्य दूतस्य तु मन्त्रिराजः ! प्रदीयतां मत्प्रमदेन दानम् ॥२८४॥

(दूतसंमुखं पश्य—) पल्लाच्च विद्याचलये यथाऽस्य सुतो गृहीतोऽय तथाऽरिशीपैः ।

स्वशीर्षदेवीपुरेतस्तु नालि-केरीफलस्फोटनिकां करिष्ये ॥२८५॥

१ अरं शीघ्रं सरन् । २ समाधिना समाहितोऽभव । ३ प्रवक्तुर्दूतस्य । ४ विद्यामण्डले । ५ देवीपुरतो हि नालिकेरस्फोटो विभ्रुतः, अत्रापि स्वशीर्षदेवी पुरतःशत्रुशीर्षनालिकेरस्फोटः । ६ नालिकेरम् ।

संभानसंभो न हि मेऽस्ति चित्ते चित् तेऽस्ति तन्मेऽद्वियुगं नम त्वम् ।

रे दूत ! गत्वा कथयेति तस्य पुरः पुरं प्रेतवतेरियासोः ॥२८६॥

(इति विजयं—) प्रसहा दूतं स नृपोऽप्रसहा-शौरो विस्मज्य स्वमहीमहेन्द्रैः ।

युक्तोऽचलचारुचमूसमूह-श्चमूरवक्रैरतरं स शूरः ॥२८७॥

तवं मुपं कांचिदपि व्यतीत्य धूमध्वजेन क्षितिपेन सर्वा ।

सेना रसेनाऽगलितेन तेन चक्रैऽथ चक्रेण समानरूपा ॥२८८॥ तथाहि—

(नेना वक्राकारा विधाय नवाल धूमकेतुः—) अष्टाभिरक्षौहिणिकाभिरष्टावरानरित्रासकृते चकार ।

मुखेषु तेषां परितस्तथाऽष्टौ स्पष्टौजसौ भूमिपतीन् मुमोच ॥२८९॥

अक्षौहिणीद्वादश नेमिरूपा धूमध्वजस्तत् परितो न्यधत् ।

अक्षौहिणीभिः स्वयमष्टभिश्च युक्तस्ततो नाभिमभिस्थितोऽसौ ॥२९०॥

समप्रसैन्यस्य पुरः प्रयागे न्यवीविशत् पद्मनृपं महेन्द्रम् ।

रत्नध्वजं स्वाङ्गजपञ्चशत्या वामेऽमुचद् दक्षिणतोऽथ शूरम् ॥२९१॥

सहोदरं स्वं शिविरस्य पाण्णी भूपोऽमुचद् मेघरथाऽभिधानम् ।

इत्थं समग्रं स विधाय सैन्यं चचाल शत्रूनभि धूमकेतुः ॥२९२॥

१ संपिष्टरूपप्रतिज्ञा । २ 'चेत्' अर्थे 'चिद्' । ३ प्रेतपतिपुरं-यमपुरम् । ४ अश्वध्वजैः । ५ चमूरवेण क्रूरतरम् (रवः शत्रुः) । ६ शत्रुतो-
प्रायः भर्गेन इव जानेन-भाषायाम्-आगच्छितो-अर्गलः । ७ चक्रेण समानरूपा-चक्राकारा । ८ अष्टौ वरान्-सैन्यस्य चक्रव्यूहवने अराणामाकारेण
मेघवोजना जायते । ९ पार्थिवः-भाषायाम्-पानी (पगनी)

इतश्च—

(सेना गुरुकातो विषय अभिययो रिपुमहाराजः—)

दूतस्य वाक्येन किलाऽष्टविंश-अक्षौहिणीभिः सहितं रिपुं स्वम् ।

धूमध्वजं तं रिपुमहाराजोऽभ्यायान्तमाकर्ण्य बभूव सज्जः ॥२९३॥

४

स्थानेऽथ ध्वजोर्मणिचूलवीरं स्वकं सुतं कालमुखाभिधं च ।

अक्षौहिणीपञ्चकयुक्तमेव मुमोच संकोचकृते रिपूणाम् ॥२९४॥

चन्द्रावतंसं किल दक्षिणाङ्गे द्वितीयपक्षेऽमरशेखरं च ।

अक्षौहिणीनां सहितं चतुष्केणैकैकशोऽस्थापयदेष राजा ॥२९५॥

८

सर्वमितिः पञ्चसहस्रहस्तिस्थितैर्भटैर्विंशतिभूमिपैश्च ।

युक्तः स्वयं पक्षयुगान्तराले तस्थौ सुसज्जो विधृतातपत्रः ॥२९६॥

अक्षौहिणीभिस्तिष्ठभिः समेतं वज्रायुधार्यं मणिचूलपुत्रम् ।

जिनार्चनातुष्टसुरेन्द्रदत्त-शक्त्यायुषं सोऽथ मुमोच पुच्छे ॥२९७॥

१२

विरुंधिनीमेष रिपुप्रमाथी विषाय सर्वा गुरुदृश्यं मृत्या ।

चचाल मन्दं रिपुवंशकन्दं प्रोन्मूलनेच्छुर्द्विपवैन्दुपः सः ॥२९८॥

अनीकयोर्गोजनपञ्चकेन तयोस्ततः संस्थितयोर्नृपौ तौ ।

संशोधयामासतुरुत्सुकौ तत् क्षेत्रं रणायोत्कटधैर्यधुर्यौ ॥३००॥

(सुभटानां सत्कारः—) दिनत्रयं सैन्ययुगेऽपि सर्व-योधा-ऽऽयुधानां पुरतः प्रमोदात् ।

महोत्सवं भोजनिकां विषाय सचकतुस्तौ सुभटान्नरेन्द्रौ ॥३००॥

ते क्षत्रियाः श्रीजिनमर्चयित्वा यथाचिरे प्राञ्जलयः प्रणम्य ।

॥१७४॥

अत्र व्रतं क्षत्रमखण्डमस्तु परत्र भक्तिस्त्वयि धीतरांग ॥३०१॥

(भाषा-भाष्यो-जननीभिः कृतमाङ्गलिकया भटाः—) भार्याभिरके भगिनीभिरके वृद्धाभिरके जननीभिरके ।

वीराः प्रचेलुः कृतमाङ्गलिकया हर्षप्रकपोदति दुष्प्रधर्पात् ॥३०२॥

(पुद्गलमात्मः—) पठ्या तिथौ मङ्गलवासरेऽथ रणार्थवाद्येषु धनं रणत्सु ।

शुद्धत्सु लोहेष्वपि कण्टकेषु नत्वा नृपं तेऽभिरिपु प्रचेलुः ॥३०३॥

रथी रथेशं हर्यिनं हयेशः पत्तिः पदार्तिः समैजं गजस्थः ।

घन्वी घनुष्मन्तमथो जगाम स्पर्धाप्रवृद्धे प्रयत्नेऽत्र युद्धे ॥३०४॥

इत्थं रणेऽस्मिन् रिपुमल्लयोधैः क्रोषोद्धतैर्वैरिगणोऽगणोऽपि ।

व्यावर्तितः शैवलिनीजलौघो वृद्धोपि वार्धेरिव वुस्तरङ्गैः ॥३०५॥

सैन्यं सदन्यं स निजं निरीक्ष्य महेन्द्रराजोऽभिरिपुनिर्घाय ।

मत्वा तमप्युत्थितमत्र कालवक्त्रस्तमागाद् रिपुमल्लपुत्रः ॥३०६॥

शरैः शरान् दक्षतया क्षिपन्तो खड्गेन खड्गं परिखण्डयन्तौ ।

परस्परं युद्धमरं चिरं तौ प्रचक्रतुर्विश्वमनो हरन्तौ ॥३०७॥

(इतो महेन्द्रराजः—) स मल्लवत्फुल्लभुजोऽतिवैर्याद् महेन्द्रराजं च रणे गृहीत्वा ।

कूर्ममाण्डवन्निष्ठुरभूमिपीठे प्रास्फोटयत्कालमुखोऽतिकालः ॥३०८॥

महेन्द्रराजं निहतं निशम्य स पद्मभूपोऽथ मुमोच बाणम् ।

काण्ठेन विद्धः किल तेन कालोऽकाण्ठेऽपि जाताः सकलोऽपि नीलः ॥३०९॥

(काः गतः कालमुपः—) विप्रेण विद्धं तमवेक्ष्य कालमुखं गतं कालमुखं जवेन ।

क्रुद्धो दधावे मणिचूलवीरः शस्त्रैस्तथाऽस्त्रैः सहितोऽहितं तम् ॥३१०॥

स पद्मभूपोऽथ मुमोच बाणं तमोभृतं विश्वमतो यभूव ।

शरं स वीरस्तु विमुच्य भानु-शतैररेः सैन्यमतापय ॥३११॥

(पद्मराजो हतः—) मुक्त्वा शरं पद्मभूपो हिमेन प्रकम्पयामास तन् रिपूणाम् ।

वीरस्तदेवाऽग्निशरेण भस्मीचकार पद्मं सविकारचित्तम् ॥३१२॥

निहत्य पद्मं मणिचूलवीरश्चाल पावद विकरालमूर्तिः ।

रत्नध्वजेनाऽऽशु शरेण तावत् त्रिषाद्गजेन्द्रैः सहितो हतोऽयम् ॥३१३॥

(हतो मणिचूलवीरः—) चन्द्रावतंसो मणिचूलवीरं हतं विलोक्याऽनवलोक्यरूपः ।

रत्नध्वजं तत्र महाभुजं तं योधः स्फुरत्क्रोधयुतो क्रोध ॥३१४॥

चन्द्रावतंसोऽथ शरद्वयेन चिच्छेद कर्णौ युगपत् तदीयौ ।

उवाच रत्नध्वजमेव गच्छ जीव स्वकीत्यं हि मयाऽसि मुक्तः ॥३१५॥

सटोपक्रोपः स्फुटसेटकेन खड्गेन युक्तः स हयं विमुच्य ।

पावद दधावेऽथ तदाऽसिमस्य चन्द्रावतंसः शकलीचकार ॥३१६॥

१ अयमवेऽपि । २ नीलः-रक्तारहितः-शुतः । ३ कालमुखं-मरणम् । ४ अहितः-शत्रुः । ५ किरणशतैः । एतत् शरं तापकम् । ६ एतत् अक्षं हिमकम् । ७ एतत् शरं-बाहकम्-भूयन्ते हि महाभारते अन्यस्यादीनि-बाणाणि । ८ कुरुक्षेत्रेन न शत्रुं शक्यं कर्तुं यस्य । ९ खण्डं-विकारः ।

रत्नध्वजोऽसौ तरवारिहीन-हस्तोऽप्युपान्तैः समुपेत्य तत्र ।

चन्द्रावतंसं गगनेऽतिदूरं चिक्षेप साक्षेपभुजो जवेन ॥३१७॥

रत्नध्वजभ्रातृभिरुन्निपक्तैः क्षणं पृथक्कृतैः स तु लेखितः खे ।

आविष्टचित्तो मणिचूलपुत्रोऽघाविष्ट तं शत्रुमथो निहन्तुम् ॥३१८॥

(निहतो रत्नध्वजः—) रत्नध्वजं तं च निहत्य शक्या सोऽघातयत् तत्सहजान् स्ववीरैः ।

रणं जगाहे रिपुमल्लपुत्रैर्वज्रायुधस्तैः सुभदैर्युतोऽयम् ॥३१९॥

ततः सुतं स्वाङ्गजपञ्चशत्या युतं हतं धूमन्तपो निशम्य ।

सुरेन्द्रदत्तादिनरेन्द्रयुक्तश्चाल कालप्रतिमो रिपूणाम् ॥३२०॥ ततश्च—

चलत् चलत् सर्वे सत्वरं भो नरेन्द्राः ! छलत् छलत् मा मा भो भटाः ! शुद्धवंशाः ।।

हत हतमरिष्टन्दं सर्वमेवाऽधुनेति प्रवदति चलितेऽस्मिन् बुधुभे शशुपक्षः ॥३२१॥

गजै रथास्तैस्तुरगा अमीभिः पदातयो व्याकुलिता निपेतुः ।

अतश्च धूमध्वजपार्श्ववर्ति-वीरैः शरान्धं तमसं वितेने ॥३२२॥

प्रभञ्जमानं रिपुभिः स्वसैन्यं सर्वं विलोक्याऽमरशेखरोऽसौ ।

उत्तालफालप्रवणाश्वसंस्थश्चाल सुस्लाघ्यभटान् समग्रान् ॥३२३॥

अनेकवीरैः सहितं तमेक-चित्तं विलोक्याऽमरशेखरं ते ।

तस्युर्न युध्वे रिपवो मनस्ये श्रीबीतरागे हि यथा तमांसि ॥३२४॥

पुष्परीक-

॥१७७॥

४

धूमध्वजोऽधामरशेखरं तं गजस्थितो वीक्ष्य तुरंगमस्थम् ।

स्वयं स शिश्राय हयं यतोऽत्र क्षत्रव्रतासौ च लन्ति धीराः ॥३२५॥

भटेषु तत्राऽमरशेखरस्य पुरोऽप्यऽतिष्ठत्सु स धूमकेतुः ।

ससंगरः संगरहेतवेऽगात्र स्थातुमिष्टे हि तदा बलिष्ठः ॥३२६॥

अस्त्राणि शस्त्राणि समांगतानि स्वहेलया ताववहेलयन्तौ ।

न प्रापतुः पारमरं सतृष्णावभव्य-भव्याविष संभवस्यै ॥३२७॥

(समञ्ज भूभ्याम् अमरशेखरः—) उद्विग्नचित्तोऽथ स धूमकेतुर्मुक्त्वा हयं तं गदया जघान ।

तुरंगयुक्तोऽमरशेखरस्तद् समञ्जं भूभ्यामिह जानुमानः ॥३२८॥

ततोऽनुभूय क्षणमेष मूर्ध्नी पादौ समाकृष्य पुनः सञ्चितः ।

तदा गदामात्मकरं गृहीत्वाऽवचूर्णयामास शिरांसि शत्रोः ॥३२९॥

यावन्ति खण्डानि कुमारराजभकार शत्रोः शिरसां रवेण ।

तावन्ति वर्षन्ति शरावलीभिर्जातानि रूपाणि तु धूमकेतोः ॥३३०॥

तदा कुमारोऽपि वसन्तसेनस्तूणं गृहीत्वा धरणेन्द्रदत्तम् ।

शत्रोः शरीराणि शरैर्विनीलैर्विव्याध स व्याधवदेणवृन्दम् ॥३३१॥

अतान्तरे दूरगतः सुरेन्द्र-दत्तस्त्वजानंस्तनयं स्वकीयम् ।

१ संगरसहितः । २ पुद्गलदेव । ३ संसारस्य । ४ हरिणवृन्दम् ।

गूमध्वजे प्रीतियुतोऽष्टपष्टि-चाणैर्जघानाऽमरशेखरं तम् ॥३३२॥

(॥ ११ ॥ इति —) भविनिताऽऽयातशरमहारं मुमुक्षुं तत्रामरशेखरोऽथ ।

कुमारमुक्तैर्धरणेन्द्रचाणैर्गूमध्वजश्चैकतनुर्ममार ॥३३३॥

संयुज्जितं वीर्यं निजं वयसं यमनासेनः परमेष्ठिमन्त्रम् ।

स्मृत्याऽष्टपष्टिप्रसृतिप्रमाण-नीरेण तत्राऽभिविप्रेच शीघ्रम् ॥३३४॥

(॥ १२ ॥ इति —) तेनाऽभिविप्रेणेण कुमारदेहात्-शल्यानि निश्चक्रमुक्कमेण ।

ततः प्रसन्नोऽमरशेखरोऽयं क्षेत्रं निरीक्ष्येति दयार्द्रमूचे ॥३३५॥

हाहागिरकं तारतरोमरावं हुंहं हृगा हुंहृकितकण्ठकण्ठाः ।

हाहाहहा वीरवरा परं (ही) ही नाथहीना विलपन्ति वध्वः ॥३३६॥

हं हं रणोऽयं सकलोऽपि निष्पो थिग थिग यतो जीवगणो हतोऽथ ।

अहो महाद्वेषविशेष गण नरस्तु गच्छेन्नरकं हि येन ॥३३७॥ यतः—

जं न लहह ममत्तं लक्ष्णं वि (०)

यत्र लभते सम्पत्त्यं लब्ध्वाऽपि

नवि तं कुणह प्रयितो ।

नाऽपि तत् करोति अमित्रः ।

मुहुं वि मुविराहित समत्यो वि (०)

मुण्डु अपि सुविरावधितुम् (?) समर्थोऽपि

तो बहुगुणनाम्नां (०) " ॥

ततो बहुगुणनाम्नाम् ॥

वसन्तसेनोऽथ जगाद देव ! बाक्यैः सशोकैर्जनमानसानि ।

भिनत्सि, किञ्चित् तव काऽपि शक्तिः समस्ति तज्जीवय सर्वमेतत् ॥३३८॥
साक्षेपमुक्त्वाऽन्यतुरंगमं स्वं पीतेन बाणेन घनं जघान ।

नीत्वा निपङ्क्तं सह पीतवाणं सज्जीवमेतं नृपसूं करोह ॥३३९॥
(धूमध्वज-पद्मवर्जं सर्वेऽपि घृता जीविताः—) सुवर्णवर्णैरमृताद्यबाणैः प्रविध्य हस्तयै-श्व-पदातिसैन्यम् ।

तज्जीवयामास दयार्द्रचित्तः क्षेत्रेऽथ धूमध्वज-पद्मवर्जम् ॥३४०॥
धूमध्वजाङ्गे सितबाणविन्दे न पीतबाणा विदधुः प्रवेशम् ।

स पद्मदेहस्य तु भस्मपुञ्जः कणं कणेनैव गतोऽग्रतोऽपि ॥३४१॥
(क्षेपमृतजीविताश्च धरणेन्द्रासधजा कृता अमरशेखरेण—) आश्रययुक्ते स्तुवति प्रकामं नरेन्द्रवर्गेऽमरशेखरोऽथ ।

आराधयामास धरे(रणे)न्द्रदेवं कृत्वोपवासत्रयमेकचित्तः ॥३४२॥
(आगतो धरणेन्द्रः—) अथाऽम्बरे तं धरणेन्द्रदेवं विलोक्य भूमीशसुतो वभाषे ।

कृत्वा प्रसादं सुरराज ! धूमध्वजं तथोज्जीवय पद्मनूपम् ॥३४३॥
जगाद देवो ननु विस्मृतं किं मया तदाऽवादि तवाऽग्रतोऽपि ।

यद् भस्मरूपं मम बाणविन्दं विमुच्य जीविष्यति सर्व एव ॥३४४॥
पवासादिकसत्त्वतोऽहं तथाऽपि हृष्टोऽस्मि कुमार ! गाढम् ।

धर्मोऽप्रकम्पोऽङ्गिषु सानुकम्पो यः स्यात् स धन्यो हि नरो धरायाम् ॥३४५॥
 (धूमध्वज-पयोः उत्तरकृत्यम्—) एवं गदित्वा धरणेन्द्रदेवे स्वस्थानयातेऽमरशेखरोऽयम् ।

ततस्तयोरुत्तरकृत्यकृत्यं प्रकारयामास विधेर्निवासः ॥३४६॥
 (गुरोरेरतस्य त्रिपुरेण वधाणम्—) स्फुरत्प्रभावं सविवेकभावं निशम्य धूमध्वजशशुमेनेम् ।

आश्चर्यतोऽभ्येत्य सुरेन्द्रदत्तो यावच्च तावत् स्वसुतं ददर्श ॥३४७॥

सुरेन्द्रदत्तोऽपि सुतं समीक्ष्य विषादतः साश्रु जगाद पाणिम् ।

पूर्वं त्वया यः परिलालितोऽसौ सुतो हतो हन्त हताश ! हस्त ! ॥३४८॥

(सुरेन्द्रतस्य मूर्ध्नि—) यावत् कुमारो जनकं निरीक्ष्य सोत्कण्ठमुत्तिष्ठति तत्प्रणत्यै ।

सुरेन्द्रदत्तो नृपतिः स तावत् लुलोठ भूपीठमकुण्ठमूर्ध्नि ॥३४९॥

कथं कथं मूर्णन्ति मे पिताऽयमित्युचवाचं नृपजं निरीक्ष्य ।

दृष्टः सुरेन्द्रं रिपुमल्लभूपोऽप्यचीकरत् सज्जमथोपचारैः ॥३५०॥

शीतोपचारात् सुतदेहसंगाग्निजापराधस्मरणात् सुरेन्द्रम् ।

यथाक्रमं स्वल्पगतोग्रमूर्ध्नि दृष्ट्वा जनोऽस्थात् सकलः सङ्मुखः ॥३५१॥

मोहप्ररोहः कथमस्य राज्ञो निवार्यतां चेति (चैत ?) मथो निगद्य ।

चिन्ताञ्जिताब्धेतसि यावदस्थुस्तावन्नृपाः खे ददशुमुनीन्द्रम् ॥३५२॥

(श्रीकीर्तिचन्द्रः साधुः—) ऊर्ध्वं नरेन्द्रेषु विलोकयत्सु रत्नध्वजोऽत्युत्सुकवाचमूने ।

॥१८१॥

अहो मदीयोऽत्र पितृव्य एष श्रीकीर्तिचन्द्रः समुपैति भाग्यात् ॥३५३॥

संयोज्य हस्तौ बहुहर्षतोऽथ सर्वेषु भूषेषु समुत्थितेषु ।

४

यतिश्चतुर्ज्ञानधरो धरायामवातरत् तत्र तपःपवित्रः ॥३५४॥

क्षणात् कृते विस्तृतमण्डपेऽथ सिंहासनेऽसौ निपसाद साधुः ।

अथो यथोक्तेन गुरुक्रमेण नेमुर्नरेन्द्रा मुनिराजमेनम् ॥३५५॥

इतः कुमारो जनकं स्वकीयं सुरेन्द्रदत्तं वृषमाह हर्षात् ।

८

तात । त्वमुत्थाय जवेन साधु-पादाम्बुजे किं न नमस्करोषि ॥३५६॥

इदं वचस्तस्य सुधासंधर्मं श्रुत्वा संधर्मः स सुरेन्द्रदत्तः ।

९

हित्वा रयाद् दुःखविषं मुनीन्द्रं नत्वा नरेशः समुपाविवेश ॥३५७॥

एवं समग्रेऽपि नरेन्द्रवर्गे साम्यमैविष्टे पुरतो निविष्टे ।

१२

मृत्योत्थिताः किं वयमत्र यूयं वेत्थं प्रवीरेषु मिथो वदत्सु ॥३५८॥

(कीर्तिचन्द्रदत्ता देशना—) वैराग्यधीतेषु सभा-जनस्य साधुस्तदा मानस-भाजनेषु ।

परात्मनः पुष्टिकृतेऽथ ताप-शान्त्यै न्यधान्छीतलगोरसें सः ॥३५९॥ तथाहि—

आयुः सदा वायुचलं नराणां वातोद्धताम्भोजवदङ्गमङ्ग । ।

१ सुपासद्वयम् । २ धर्मसहितः । ३ समतां प्रप्तौ । ४ वाणीरतोऽपि गोरसः ।

पद्मस्थिताम्भःकणवत्त्वनित्या रामोभिपङ्गाश्चरमाः प्रसङ्गाः ॥३६०॥

चरित्रम्.

सर्गः-५

१८२॥ ४
दुष्प्राप्यमानुष्यतंरीमवाप्य रजोभरैर्मृद्वजनस्तु दक्षः ।

सद्धर्मरत्नैर्भरतीह येभ्यो भङ्गेऽपि तस्यो लभते महद्भिः ॥३६१॥

ऊर्ध्वं गते पुंसि रजःसमूहो यथाम्बुपूरात् प्रलयं प्रयाति ।

अनेहसा सा (सं) ह्रियते तथाशु स्थितेऽपि जीवे कणशः शरीरम् ॥३६२॥

विश्वं विशार्य त्वनिर्वापनाशं भोः ! पापकार्यं न ततोऽत्र कार्यम् ।

कृत्यं पुनर्निर्मलपुण्यकृत्यं यशो यतः स्याच्च वशोऽपि मोक्षः ॥३६३॥

८
पिण् पिण् भवं यत्र हि मान-लोभ-व्यामोहतो निर्मलबुद्धिलुप्तः ।

सुतेन तातो जनकेन पुत्रः प्रहृष्यतेऽन्योऽन्यविवेकनाशात् ॥३६४॥ अन्यच्च—

अधर्मराट् क्रोध-मदाश्वयुक्ते स्थितो जवाद् मोहरथेऽत्र यस्य ।

विदोत् पुरं तर्जसां भरेण सोऽन्धो हि पश्येन्न गुरुन्न देवान् ॥३६५॥

१२
तस्माद् महापापमयं विहाय संसारवासं ननु भव्यजीवाः ! ।

श्रीजैनधर्मे सततं यतध्वं यतः स्फुरत्केवलमङ्गलं स्यात् ॥३६६॥

एवं मुनिर्ज्ञानधनः पवित्र-वाक्यामृतैर्भग्यमनःसरांसि ।

भूत्वा स यावद् विरराम तावद्देऽथ तैस्तल्लहरीव वाणी ॥३६७॥

१ रामा-धी । २ तटी-जाः । ३ कनमृतायातनर्वा भङ्गेऽपि महार्द्धलभ्यते । ४ अवश्यं नाशो यस्य तत् । ५ शरीरे जगरे वा । ६ मोहरथरजसाम् ।

॥१८२॥

श्रीक-

॥१८३॥

४

८

१२

साधोऽहंसाऽधोगतिसंगतं यद् विधातुकामा वयमथ सद्यः ।

बोधप्रदीपेन निर्वाततास्तद् विद्मो महद्भूयो हि भवेद् महत्त्वम् ॥३६८॥

युद्धे प्रभो ! जीवनिकायकाय—व्यपायतो दुष्कृतपङ्कमग्नान् ।

समुद्धर त्वं चरणप्रहीणान् परोपकाराय सतां हि शक्तिः ॥३६९॥

सभावमुक्त्वेति सभाजनेऽस्मिन् मौनं श्रिते साधुरसौ वभाषे ।

याचध्वमेवात्मसमाधिना भोः श्रीजैनधर्मं विविधिप्रकारम् ॥३७०॥

(गुरोर्ब्रह्मो दीक्षितः—) सुश्रवणाऽश्रूणि सुरेन्द्रदत्तो जगाद नत्वा मुनिपादपद्मे ।

दीक्षाप्रदानेन सुतप्रहारपदं विशुद्धं कुरु मां यतीन्द्र ! ॥३७१॥

असारसंसारमवोग्रपाप-विपाकवैरूप्यमिति प्रणिन्य ।

श्रीजैनदीक्षां विनयावनम्रो जग्राह कुप्राहंविमुक्तचित्तः ॥३७२॥

(धूमध्वजप्रियः प्रयजिताः—) इतश्च—धूमध्वजराजदारा वैराग्यतः पञ्चशतीमितास्ते ।

वैधव्यवैधुर्यभरप्रणुना विमुच्य मेहं जगृह्ण्व्रतानि ॥३७३॥

वसन्तसेनेन युतः कुमारः सिपेयिपुंः स्वस्य पितुः पदाब्जे ।

व्रतं ययाचे व्रतिनं प्रणम्य पुत्रा न कष्टं गणयन्ति भक्तेः ॥३७४॥

(अमरशेखरः प्रेरितः कीर्तिचन्द्रेण आचाम्लनन्दाचरणे तपसि, दत्त च तद्विधियुतं पुस्तकम्—)

साधुर्वभाषेऽमरशेखरं तं त्वद्भोगकर्मास्थिति भो ! गरीयः ।

यदा भवेऽस्मिन् भवेर्विरक्तः आचाम्लचन्द्रं तु तदाऽऽचरेस्त्वम् ॥३७५॥

‘आदिश्यतां तस्य विधिस्ततो मे’ प्रोक्तेऽमुना साधुरवगं विचार्य ।

आचाम्लचन्द्राचरणेन युक्तामेनां गृहाणाय सुपुस्तिकां तत् ॥३७६॥

तां पुस्तिकां सोऽमरशेखरस्य समर्प्य पाणौ मुनिकीर्तिचन्द्रः ।

जगाद् भोस्तावदिमां मदीयां शिक्षां समाकर्णय सावधानः ॥३७७॥ तथाहि—

(कीर्तिचन्द्रस्य शिक्षा—) भक्तिं जिनेन्द्रे सुरदां दधीथाः सदा दयां जन्तुषु संदधीथाः ।

दीनेषु दानं दमवान् ददीथाः सद्गुणो महद्गुणो मतिमाददीथाः ॥३७८॥

किं पटुना— ? यथा प्रसीदन्ति सुराः समग्राः यथा विपीदन्ति न बन्धुवर्गाः ।

यथा न सीदन्ति गुरुपदेशा यथा निपीदन्ति तनौ गुणौघाः ॥३७९॥

यथा च न ग्लायति कीर्तिवह्नी वृद्धो यथा ग्लायति नैव धर्मः ।

राज्यं प्रकुर्वन्नपि खर्वगर्वस्तथाऽऽयतेथाः सततं कुमार ! ॥३८०॥

ततश्च— (रिपुमहाराजद्विन् भावकान् कृत्वा जंगम कीर्तिचन्द्रः—) मुनौ समौने रिपुमहाराजश्चन्द्रावतंसो मणिचूलवीरः ।

रत्नध्वजः कालमुखस्तथाऽन्ये यथाचिरे वीरवराः सुधर्मम् ॥३८१॥

(नगरे जयन्ती—) गार्हस्थ्यधर्मं स निघाय तेषु साधुर्जंगमाथ ततोऽन्यदेशे ।

विद्याधरेन्द्रास्तु मिथः स्ववैरं विदुष्व जगन्मृगरीं जयन्तीम् ॥३८२॥

विद्याधराणां समरोहतानां स्यात् प्राणविश्राणेतोऽधिपोऽयम् ।

इत्थं मिथः प्रोच्य कृपाः समग्र-विद्याधरेणो विदधुः कुमारम् ॥३८३॥

(विद्याधरपतितोऽभिषिक्तः—अमरकोशतो लक्ष्मीपुरं प्रयाति—) विद्याधरेन्द्रां रिपुमल्लमुख्या रत्नध्वजायास्तु सुभक्तचित्ताः ।

चकुर्नमोऽस्मै हि परोपकारः समृद्धिदद्यान्न परत्र लोके ॥३८४॥

वैताल्यशैले सकले तदैव श्रेणिद्वयस्याऽपि पुरेषु वेगात् ।

आज्ञाऽथ राज्ञोऽमरशेखरस्य प्रघोषयामासुरिति क्षितीशाः ॥३८५॥

स राजराजोऽमरशेखरोऽथ विदेश तान् श्रीरिपुमल्लमुख्यान् ।

रत्नध्वजं श्रीनृपधूमकेतोः पट्टेऽभिषिञ्चन्तु नरेश्वरा भोः । ॥३८६॥

प्रमाणमादेश इतीरयित्वा रत्नध्वजस्याऽथ महोत्सवान्ते ।

राज्याभिषेकं विदधुर्हि सन्तः कुर्वन्ति राज्ञो विनैते हितानि ॥३८७॥

स्मितोज्ज्वलां सोऽमरशेखरोऽथ स्नेहप्लुतां वाचमुवाच वाग्मी ।

लक्ष्मीपुरं प्रत्यधुना प्रयाणं ममानुमन्यध्वमतो नरेन्द्राः । ॥३८८॥

ततश्च—प्रयाणइकास्वथ वादितास्तु मातृल्पतौर्येषु घनं नदत्स्तु ।

विमानरूढेषु च खेपरेषु गायत्स्तु तारं वरकिन्नरेषु ॥३८९॥

चक्रेश्वरीदेवतया प्रदत्तं श्रीधूमकेतो रुचिरं विमानम् ।

पुष्पावतंसाभिधमानिनाय रत्नध्वजोऽस्य त्वधिरोहणाय ॥३९०॥

इतः प्रमोदाद् रिपुमल्लराजो रत्नावतंसाभिधमुत्पताकम् ।

चैरोत्थया दत्तमतिप्रधानं संदौकयामास त्रिजं विमानम् ॥३९१॥

प्रभायुभौ यक्षनिभौ समान—प्रभौ स्फुरन्निर्मलभक्तियुक्तौ ।

कृताग्रहौ वीक्ष्य स निर्विवादमुवाद भूपोऽमरशेखरोऽथ ॥३९२॥

आकर्ण्यतां श्रीरिपुमल्लभूप ! रत्नध्वजं मत्पितृमित्रपुत्रम् ।

संमानयिष्यामि बुधा हि मैत्र्यं स्वाजन्यतः कोऽत्रिगुणं भणन्ति ॥३९३॥ यतः—

(प्रेम जयति—) पयोधेनौ पुत्रं त्रिदिवतर-लक्ष्मी-सुरगजा—ऽमृतादीनां नो वा सह भवमिहैनं बुधजने ।

निशानाथं दूरस्थितजलभवानां हि कुसुद्वजानां यद् वक्तुं वदति तदिदं प्रेम जयति ॥३९४॥
इत्यौचितीचारतरं विचारमोक्षं वचः प्रोच्य स धूमकेतोः ।

विमानमध्यास्त समस्तविद्या—धराधिराजेषु भृशं स्तुवत्सु ॥३९५॥

युक्ता सखीनां किल सप्तशत्या वृता तथा कञ्चुकिभिः प्रधानैः ।

लीलावती स्वस्य पितुर्विमानं तदाऽऽरोह प्रियवाक्यमाप्य ॥३९६॥

इतश्च— वसन्तसेनो मणिचूलवीरो विमानमङ्गेन हृदा तु हर्षम् ।

श्रीक-

१८७॥

आकृष्टा वेगेन विहायसा तौ लक्ष्मीपुरं जग्मतुरग्रतोऽपि ॥३९७॥ ततश्च—

(विशेष लक्ष्मीपुरम् अग्रतोऽपि—) विस्मापयन्नेष पवित्रयंश्च जगन्त्युदात्तैर्विमलैश्चरित्रैः ।

सुपुष्पतां निशलयन् विमानैरयाचरेन्द्रः स रयात् पुरं स्वम् ॥३९८॥

४

ससृद्धितः प्रोन्मुखयन् विमुग्धान् दक्षत्यतः संमदयन् विदग्धान् ।

समुत्कयन् प्रीतिभराद् वयस्यानानन्दयन्नागमतः स्ववन्धून् ॥३९९॥

सोपायनैर्ब्रांभिगम्यमानः सुवन्दिषुन्दैरभिनन्द्यमानः ।

विलासिनीलास्यविलास्यमान—विलोचनो दानभरं ददानः ॥४००॥

८

प्रवीड्यमानो वरचामराभ्यां संन्युज्ज्वलमानो विधिना वधूभिः ।

संसेव्यमानः सकलैर्नरेन्द्रैर्वर्धनीयमानश्च पुरोहितैर्घैः ॥४०१॥

ग्रामान् प्रयच्छन् जिनमन्दिरेभ्यस्तदा त्यजन् राजकरान् जनेभ्यः ।

१२

लक्ष्मीयुतः स्वर्गपुरं विवेश लक्ष्मीपुरं सोऽमरशेखरेशः ॥४०२॥ (चतुर्भिः कलापकम्)

(विशेषः प्रणामः—) पूर्वोदितैस्तत्र वसन्तसेन-वागधैः प्रहृष्टां किल चन्द्रलेखाम् ।

ननाम गत्या जननीं जनेशो लीलावतीशोभितपृष्ठभागः ॥४०३॥

श्वश्रूँ स्वकीयमथ चन्द्रलेखां देवीं विवेकाद् रिपुमल्लपुत्री ।

१ ते उडायमानानि किमर्थानि सुपुष्पदृशानि भाविता इति एषा वरपत्नी । २ लक्ष्मीयुतः । ३ न्युज्ज्वलनं भाग्यानाम्—ओषधयः—दुग्धानि लेपा ।

४ भाग्यानाम्—कथायातो ।

लीलावती सा सुवर्णविभूत-मदा मुदा तत्र तदा ननाम ॥४०४॥

पुत्रस्य नम्रस्य वधूयुतस्य तुष्टान्तराऽऽशीर्वचनं प्रदाय ।

सा चन्द्रलेखा, गुरु राजगोहं ददौ तदीन्नत्यकृते स्तुषायै ॥४०५॥

संखेचरैः भूमिचरैः समर्पनं तां हि पद्मः सुकृतैकसम ।

चकार राज्यं सुचिरं सुनीतिप्रार्ज्यं नरेन्द्रोऽमरशेखरोऽथ ॥४०६॥

अथाऽन्यदा पुत्रमुत्तेन पत्युश्चरित्रमाकर्ण्य तपःपवित्रम् ।

सा चन्द्रलेखा वरपुस्तिकां तां संपूजयामास सुगन्धपुष्पैः ॥४०७॥

(विदत्तप्रभा गुरुः—) राज्ञी ततः श्रीत्रिदशप्रभाख्यान् गुरुन् प्रणन्तुं सहिता सखीभिः ।

तां पुस्तिकामात्मकरे गृहीत्वा तपोविधिं ज्ञातुमना जगाम ॥४०८॥

(गुरुभिरमरशेखरजनन्यै चन्द्रलेख्यै आचाम्लचन्द्रस्य विधिर्दर्शितः—) प्रणम्य तस्यां पुरतः स्थितायां तां पुस्तिकां ते गुरुवो गृहीत्वा ।

आचाम्लचन्द्रस्य विधिं समग्रां प्रवाचयां च कुरुवक्त्रचित्ताः ॥४०९॥ तथा हि—

“ प्रकामं कार्तिके मासि शुक्लायां प्रतिपत्तिथौ । आचाम्लं तपः कुर्यात् स्मरस्मरविवर्जितः ॥४१०॥

एवं चतुर्दशीं यावदाचाम्लानि नित्यशः । उपवासं पूर्णिमास्यां कुर्यात् पूजां त्रिधा सदा ॥४११॥

दिनेष्वेवं तपः कुर्यात् कायोत्सर्गं तु रात्रिषु । चन्द्रोदयास्तमानं हि चन्द्रसन्मुखलोचनः ॥४१२॥

कायोत्सर्गं प्रतिनिशं वर्धमाने घटीद्वये । स्मरन् पञ्चनमस्कारं जितं चन्द्रे निवेशयेत् ॥४१३॥

द्वादशस्वपि पक्षेषु शुक्लेष्वेवं तपश्चरेत् । प्रतिपत्सु तु कृष्णासु विधिवत् पारणानि च ॥४१४॥

विधिश्चाप्यम्— पारणे मुनये शुद्धमन्नं पात्रं विशुद्धिमत् । दत्त्वैकैकः यथाशक्त्या ततो मुञ्जीत भावनात् ॥

आवश्यकं च पूजां च कृष्णपक्षेषु नित्यशः । कुर्वन् सरसमश्नीयात् यथेष्टं दुष्टतोऽजितः ॥४१५॥

अथाऽऽस्योद्यापनविधिः— श्रीवीतरागमूर्तीनां शतं सप्ततिसंयुतम् । विधाय विधिना रम्यं प्रतिष्ठाप्यं शुभे दिने
पुरस्तासां तु मूर्तीनां तत्संख्यैर्मण्डकैर्भूतम् । स्थालं संदौकयेदेतत्संख्यानि तिलकानि च ॥४१६॥

उद्यापनविधिरेवमश्विनीपूर्णिमादिने । प्रतिपत्तिथौ च कृष्णे पारणं विधिना चरेत् ॥४१७॥

विधिश्चाप्यम्— आचकाः आचिकाश्चैव जिनधर्मपरायणाः । भोजनीया महाभक्त्या सप्तविंशतिसंमिताः ॥

सप्ततिशतसंख्याश्च जेनसिद्धान्तपुस्तिकाः । गुरुभ्यो हि प्रदातव्या ज्ञानस्याऽवाप्तिहेतवे ॥४१८॥

इदमाचाम्लचन्द्राख्यमित्युद्यापनभूषितम् । यः कुर्यात् स भवेद् मुक्तस्तृतीयेऽत्र भवेऽथवा ॥४१९॥

एवमाचाम्लचन्द्रस्य विधिस्तीर्थकरोदितः । उद्धृतः कीर्तिचन्द्रेण धर्मिणामुपकारकः ॥४२०॥

। इत्याचाम्लचन्द्रतपोविधिः संपूर्णः ।

ते वाचयित्वेति सुपुस्तिकां तां संमीलयामासुरथाऽऽशु राज्ञी ।

प्रोक्ते प्रभो ! मेऽद्य कुरु प्रसादमाचाम्लचन्द्रस्य समर्पणेन ॥४२१॥

(चन्द्रलेखा आगत्य तत्र तपः—) विज्ञाय हर्षं त्रिद(दि)शम्भारूपैः सूरिभ्यरैर्दिन्यसुगन्धवूर्णः ।

निक्षिपेऽस्याः शिरसि प्रहृष्टैराचाम्लचन्द्रस्य विधानहेतोः ॥४२२॥

सा चन्द्रलेखा स्वगुरुन् प्रणम्य गत्वा निजं राजगृहं प्रमोदात् ।

निवेद्य पुत्रामरशेखराग्रे क्रमात् तपस्तद्विधिवच्चकार ॥४२६॥

(अमरशेखरो जिनेन्द्रगृहाणि प्रारम्भयामास—) स्वां मातरं वीक्ष्य तपश्चरन्तीं भक्तो जनन्यां सुकृतैकवीरः ।

प्रारम्भयामास नृपो जिनेन्द्र—गृहाणि सप्तत्यधिकं शतं सः ॥४२७॥

(वैशाले प्रतिष्ठा, आश्विने च तपउद्यापनम्—) वैशाखमासे विधिना सुलग्ने ततः प्रतिष्ठाप्य जिनेन्द्रमूर्तीः ।

उद्यापनं चाश्विनपूर्णिमास्यामढौक्यत् तत्तपसि प्रपूर्णं ॥४२८॥

(कीर्तिचन्द्रगवेदना—) तदा नरेन्द्रो मणिचूलवीरं पप्रच्छ किं क्वापि स कीर्तिचन्द्रः ।

नमस्कृतोऽभूद् भवता मुनीन्द्रः प्रवृत्तिमेनां कथय द्रुतं मे ॥४२९॥

(चन्द्रप्रभायां पुरि कीर्तिचन्द्रः श्रीअभिनन्दनजिनपार्श्वे—) वीरोऽवदद् देव ! मया नतोऽभूत् श्रीकीर्तिचन्द्रः स सुरेन्द्रवत्तः

चन्द्रप्रभायां पुरि संस्थितस्य जिनस्य पार्श्वे ह्यभिनन्दनस्य ॥४३०॥

श्रुत्वेति राजा वरपुस्तकानि विलेखितानि स्वयमेव नीत्वा ।

विमानरुढः सहितो जनन्या चचाल विद्याधरनाथयुक्तः ॥४३१॥

(इत्थानि यतिभ्यः श्रुत्पुस्तकानि—) चन्द्रप्रभां सोऽथ पुरीमुपेत्य नत्वा जिनं द्राग्-अभिनन्दनेशम् ।

सुभक्तचित्तो विनयावनम्रो ददौ यातुभ्यः श्रुतपुस्तकानि ॥४३२॥

पुत्रं निजं देव-नरेन्द्रघृन्द्रैः संस्तूयमानं पुरतो निरीक्ष्य ।

सा चन्द्रलेखा जिनमेनमक्षि-युगेन पीत्वा नितरां निदध्या ॥४३३॥

तथाहि— नमस्कृतः श्रीअभिनन्दनो यद् दत्तो यतिभ्योऽत्र च पुस्तकौघः ।

उद्यापनं यद् रुचिरं प्रपूर्णं फलं तपःकल्पतरोस्तदेतत् ॥४३४॥

(चन्द्रलेखा केवलज्ञानं प्राप—) इत्यद्भुतं निर्मलधर्मभावाद् महासती अस्तसमस्तपापा ।

आलोकलोकप्रविलोकदीप-दीपप्रभं प्राप महो महोद्यम् ॥४३५॥

ततो गतां केवलिसंसदोऽन्तर्विलोक्य राजा जननीं स्वकीयाम् ।

तीर्थंकरं श्रीअभिनन्दनाख्यं पप्रच्छ माता किमिह स्थितेति ? ॥४३६॥

ततश्च— (अमरशेखरी विरक्तः—) जिनस्य वाक्यादभिनन्दनस्य तां केवलज्ञानयुतामवेत्य ।

स राजराजोऽमरशेखरोऽथ भवे विरक्तः सन्निधानुवाच ॥४३७॥

हंहो ! अमात्या ! मम राज्यमेतत् सोमस्य पुत्रस्य समर्पणीयम् ।

अन्यस्य वा न्यायवतोऽपि कस्य, नेष्यामि यस्मादथ जैनदीक्षाम् ॥४३८॥

(कीर्तिचन्द्रेण वीक्षितः—) आदेशतः श्रीअभिनन्दनस्य श्रीकीर्तिचन्द्रोऽथ गणाधिनाथः ।

वसन्तसेनेन युतं तदैव तं दीक्षयामास नराधिराजम् ॥४३९॥

राजपिरेषोऽच्युतधर्म एव विगाहा सिद्धान्तपयोधिमध्यम् ।

आचाम्लचन्द्रं व्रतरत्नमुच्चैश्चकार मोक्षश्रियं संगमेच्छुः ॥४४०॥

(वसन्तसेनोऽपि श्रमणः—) आचाम्लचन्द्रं चरतस्ततोऽस्य वसन्तसेनो विदधेऽथ सेवाम् ।

यतोऽन्तरङ्गं विनयाख्यमेव व्रतं हि सिद्धान्तविदो वदन्ति ॥४४१॥

(अमरशेखरप्यानम्—) साधुस्ततोऽसौ निशि पूर्णिमायाम् ध्यायन् शशाङ्के जिनमूर्ध्वनेत्रः ।

तस्थावतिस्वच्छमनाः स्वकायो-त्सर्गेण मायो जिज्ञात एव रात्रौ ॥४४२॥

११९२॥

इतश्च— (अनुरोधं नन्तुमाजगाम चन्द्रदेवः—) चन्द्रावतं साख्यविमानसंस्थश्चन्द्राभिधानो ग्रहमण्डलेन्द्रः ।

४

निजावधिज्ञानमथो पृथिव्यां प्रयोजयामास तदैव रात्रौ ॥४४३॥

स चन्द्रदेवोऽमरशेखराख्यं ध्यानस्थितं राजमुनिं निरीक्ष्य ।

विहाय वेगेन निजं विमान-मेनं नमस्कर्तुमिहाऽऽजगाम ॥४४४॥

जाते मभातेऽथ महामुनीन्द्रो ध्यानं स संपूर्य चचाल यावत् ।

चन्द्राख्यदेवो मुनिमेनमेनः-प्रगाशहेतोः प्रणनाम तावत् ॥४४५॥

८

नत्वा स चन्द्रो मुनिराजमूचे प्रभो ! कृतार्थोऽस्मि तवाऽथ दृष्ट्वा ।

ततः प्रसादं कुरु मे निजेन केनाऽपि धर्मेण सुवाचिकेन ॥४४६॥

जने मुनीन्द्रोऽमरशेखरोऽथ कार्येण केनाऽपि मया न दृष्टिः ।

क्षिप्ता सुरेन्द्र ! त्वयि किंतु कायो-त्सर्गे विधिर्ह्येव जिनोपदिष्टः ॥४४७॥

१२

तथापि— जिनेश्वरं श्रीअभिनन्दनाख्यं नमस्कुरु स्वं कुरु भोः ! कृतार्थम् ।

एवं गदित्वा चलिते मुनीन्द्रे स चन्द्रदेवोऽप्यचलत् सहैव ॥४४८॥

तं वीतरागं स मुनिः प्रणम्य पप्रच्छ चन्द्रेऽथ तदा निविष्टे ।

भवत्प्रसादेन विभो ! ममाद्य पभूव पूर्णं व्रतरत्नमेतत् ॥४४९॥

(अभिनन्दनं प्रति अमरशेखरस्य प्रथः—) ममायुरन्यापि कियत् समस्ति भव्योऽस्म्यऽभव्योऽप्यथ दूरभव्यः
निगद्यतामद्य मयि प्रसद्य सद्यश्च संदेहगणं विभिन्धि ॥४५०॥

(जिनस्य उत्तरम्—) जिनोऽवदत् भो ! दिवसान् दशैवा-ऽवशिष्यते ते खलु जीवितव्यम् ।
भवे द्वितीये भरतस्य मध्ये शत्रुञ्जयाद्रौ भवितैव मोक्षः ॥४५१॥

(अमरशेखरेण गृहीतमनशनम्—) इत्थं निशम्याऽमरशेखरोऽयं जिनेन्द्रपादौ प्रणयात् प्रणम्य ।
जग्राह तत्राऽनशनं मुनीशोऽनीशो भवे स्थातुमघौघघोरे ॥४५२॥

विनश्वरं विश्वमथो निरीक्ष्य विलोक्य मित्रं च तथा स्वभावम् ।
वसन्तसेनोऽपि जिनं प्रणम्य संन्यासविन्यासमसौ ययाचे ॥४५३॥

स्वामी वभापेऽथ वसन्तसेनं महामुने ! द्वादश वत्सराणि ।
व्रतं प्रपाल्य प्रथमे च कल्पे गन्तासि तद् माऽनशनं ग्रहीस्त्वम् ॥ ४५४ ॥

(श्रीअभिनन्दनजिनानुमत्या चन्द्रविगाने चन्द्रेण गृह्णाह्य अमरशेखर-वसन्तसेनी प्रमणौ तीर्षानि वन्दितुं जगत्तुः—)
प्रभुं प्रणम्याऽथ स चन्द्रदेवो व्यजिज्ञपन्नाथ ! मुनी इमौ तत् ।

प्रस्थाप्यतां शाश्वततीर्थनाथमूर्तीः प्रणन्तुं हि मया सहाऽथ ॥४५५॥
अन्द्रोऽथ लब्ध्वाऽनुमतं जिनस्य विकृत्य शीघ्रं रुचिरं विमानम् ।

वसन्तसेना-ऽमरशेखराख्यौ विगृह्य स व्योम्नि ययौ जवेन ॥४५६॥

(ज्योतिष्क-चन्द्र-लोकगणजिनविम्बवन्दनम्—) ज्योतिष्कलोके निखिलेऽपि नित्य—मूर्तनिर्मलस्कार्यं मुनीश्वरौ तौ ।

१४॥ ततो विमाने स तु शाश्वते स्वे प्रवेशयामास शशाङ्कदेवः ॥४५७॥

निजे विमानेऽथ जिनेन्द्रमूर्तिः संवन्दयामास सुरो मुनीशौ ।

४ सिंहासने स्वे विनिविश्य चैतौ नत्वा पुरस्ताद् निपत्ताद हर्षात् ॥४५८॥

पुरो निविष्टेऽथ सुरोत्तमेऽस्मिन् बाधंयमेन्द्रोऽमरशेखरोऽयम् ।

६ ददौ तदौचित्यघृतं नितान्तं धर्मोपदेशं शुभभाववृद्धयै ॥४५९॥

तथाहि— (मुनिभ्यां मत आमारः सुरराजस्य—) साहाय्यतस्ते सुरराज ! जैन-तीर्थानि नित्यानि नमस्कृतानि ।

८ ततोऽस्मदीये हृदये समाधिर्बभूव पुण्यैकनिधिर्भवांश्च ॥४६०॥

पतः— सहाय्याद् यस्य सर्वो गुरुजनक-जनन्यादिवर्गोऽतिपूज्यो ।

नत्वा तीर्थानि हर्षादुरुसुकृतमुधास्वादतृप्तान्तरात्मा ।

प्रक्षीणानन्तपापः सविधशिवसुखो जायते विष्टेऽस्मिन् ।

१२ धन्योऽसौ पुण्यभागं बहुमिह लभते सर्वसंचयस्य तस्य ॥४६१॥

तथाच— अनया यात्रया जातः-संन्यासो निर्मलो मम ।

देहकष्टं यतः शुद्ध-भावतः स्यात् फलेग्रहि ॥४६२॥

अन्यच्च— (श्रमणयोधनेन सह संतापः—) तथा कथय भो ! देव ! विमानं ते महाप्रभम् ।

उदिते च दिनाधीशे दृश्यते निष्प्रभं कथम् ? ॥४६३॥
जगाद् देवो मुनिचक्रवर्तिन् ! स्यान्निष्प्रभं मे न विमानमेतत् ।

चरित्रम्

सर्गः-८

तेजोऽस्य शीतं रवितीव्रभासा विहन्यते हि प्रशमः कुपेव ॥४६४॥

यौष्माकमूर्ध्नि स्थितमेतदस्ति छत्रं मदीयं सितशीतकान्ति।

अस्य प्रभा सूर्यरूचाऽपि नैव ग्रहण्यते साधुहृदि क्षमेव ॥४६५॥

छत्रं तदेतच्च ममाऽभियोगिदेवा भवन्मूर्ध्नि विभो ! धरन्तु।

सर्वेषु वस्तुष्वपि निस्पृहाणां युष्माकमेवा मम भक्तिरस्तु ॥४६६॥

ऊचे मुनिर्देव ! मुनीश्वराणां सितातपत्रेण भवेन्न कार्यम्।

वाण्याऽनया त्वं गुरुभक्तिभाजा पुण्याधिकोऽभूरधुना सुरेन्द्रः ॥४६७॥

चन्द्रो वभापे भगवन् ! द्वितीयभवेऽहमेतद् विमलातपत्रम्।

प्रस्थापयिष्यामि भवच्छरीर-छायाकृते कौतुकहेतवे च ॥४६८॥

(विमानेन वन्दित्वा तीर्थानि आगती मुनी-) इत्थं गदित्वाऽथ मुनी प्रणम्य विमानमारोप्य स चन्द्रदेवः।

गत्वा मुदा श्रीअभिनन्दनस्य पार्श्वं विमुच्याशु पुनर्जंगाम ॥४६९॥

(अमरशेखरजीवः अयं लक्ष्मीधरः-) ततो निजायुः परिपाल्य शेषं समाधिना मृत्युमवाप साधुः।

वभूव चम्पेशमहेन्द्रपुत्रो लक्ष्मीधरोऽयं हि स एव जीवः ॥४७०॥

महेन्द्रभूपेऽथ दिवं प्रयाते लक्ष्मीधरः प्राप यदेष राज्यम्।

पूर्वप्रपन्नं तु तदा स चन्द्रः प्रस्थापयामास तदातपत्रम् ॥४७१॥

इतश्च- (परान्तसेनो देवो जातो मुचकुन्द-नाम्ना-) पवित्रचारित्ररतः क्रमेण संपूरितायुः स वसन्तसेनः।

विषय सौधमंसुरेन्द्रलोके वभूव देवो मुचकुन्दनामा ॥४७२॥

(आगतो लक्ष्मीधरप्रबोधाय पूर्वमित्ररूपो मुचकुन्दः—) अथाऽन्यदाऽसौ मुचकुन्ददेवो ज्ञानादवेत्य स्वभवं पुरात्यम् ।

॥१९६॥

मित्रं निजं चामरशेखराख्यं बुबोध लक्ष्मीधरसंज्ञमेव ॥४७३॥

स पूर्वमैश्रीवशतोऽतिमोहं बिभ्रंश्च लक्ष्मीधरभूमिनाथे ।

समेत्य चायं नृपवासमध्ये देवो निशान्ते प्रकटो बभूव ॥४७४॥

जाते निशान्ते परमेष्ठिमन्त्रं स्मरन् जजागार नृपः स यावत् ।

तावत् पुरस्थं मुचकुन्ददेवं विलोक्य नत्वाऽऽह विकस्वरास्यः ॥४७५॥

(लक्ष्मीधर-मुचकुन्दयोर्वार्तालापः—) स्वर्गात् कुतस्त्वं ननु कोऽसि देवः कस्मादकस्मात् प्रकटो बभूव ? ।

निगद्यतामद्य मयि प्रसद्य सद्यः प्रमोदाय समग्रमेतत् ॥४७६॥

देवः स ऊचेऽस्मि वसन्तसेनस्तवाऽभवं पूर्वभवे वयस्य ।

ततो ममत्वेन पुरातनेन सौधर्मकल्पाद् जर्वतः समेतः ॥४७७॥

१२

राजाऽबदद् देव ! वसन्तसेन-नाग्नैव हर्षाकुलितोऽस्मि गाढम् ।

अहो ! अहं मोहसमूहमूढ ऊहे भवं न स्वमपीह पूर्वम् ॥४७८॥

तथाऽपि कृत्वाऽद्य मयि प्रसादं निवेद्यतां पूर्वभवप्रवृत्तम् ।

भवादृशां दर्शनमत्र लोके मोघं नहि स्यादमरोत्तमानाम् ॥४७९॥

अपो बभाषे मुचकुन्ददेवो राजन् ! यदा श्रीमुनिपुण्डरीकः ।

अष्टापदात्रैविमलाचलेन्द्रं गन्ता तदा ते नगरीमुपैता ॥४८०॥
ततश्च— श्रीपुण्डरीकं प्रणमस्यतस्ते नरेन्द्र । बोधोवरणीयमेतत् ।

क्षयं गमिष्यत्यखिलं समस्त—पापेन सार्धं हि भवोद्भवेन ॥४८१॥
ज्ञानान्तरार्यं प्रलंघ्य प्रयार्ते मुखेन तस्य स्वभवं नरेन्द्र ।।

लक्ष्मीधर । त्वं शृणुया यतौऽत्र तिष्ठन्त्यपापे सुगुरूपदैशाः ॥४८२॥
इतीरयित्वा विरतैऽथ देवं जगाद लक्ष्मीधरंभूष एषः ।

श्रीपुण्डरीकागमनं सुरेन्द्र । कृत्वा प्रसादं कथयेर्ममाग्रे ॥४८३॥
तथेति सद्यः प्रतिपद्य वाक्यं तिरौचभूवाऽथ तदा स देवः ।

लक्ष्मीधरो भावधरो नितान्तं श्रुत्वैति नित्यं यतर्ते स्म धर्मं ॥४८४॥
ततः सुतोऽयं मुचकुन्दनामा भवाद्व वयस्यं निजमुदिधीर्षुः ।

विचिन्तयामास यदि प्रयासिं स्वर्गं तदा विस्मरतीति कार्यम् ॥४८५॥
श्रीपुण्डरीकस्तु दिने धतुर्यं भूमीमिमामेव्यति साधुयुक्तः ।

स्थास्यामि तस्मान्नगरीवनान्तश्चारी तरौ चम्पकनामनीह ॥४८६॥
इत्थं स्वचित्तेन विचिन्त्य देवस्तंस्थावथो चम्पकशाखिशाखाम् ।

परोपकाराय यतो महान्तो दत्तोवधानाः सततं भवन्ति ॥४८७॥

(लक्ष्मीधर—श्रीपुण्डरीकयोः समागमः—) अथो पथोऽनेन दिने चतुर्थे वयं समेता मृगवेप ! देव ! ।

अस्मत्प्रणामं मुचकुन्ददेवश्चक्रो तदा संनतचम्पकेन ॥४८८॥

कृत्वाऽऽग्रहं गाढतरं ततोऽस्मानस्थापयद् मित्रैर्विवोघहेताः ।

स्थितेऽपि हास्मास्तु स एव देवः संप्रेयं लक्ष्मीधरमानिनाय ॥४८९॥

भो मृगवेप ! तत्त्वं शृणु— आचाम्लचन्द्राद् मुदितः स चन्द्रश्चन्द्रातपत्रं प्रददौ तदाऽऽस्थे, किं बहुना ?

पृष्टं त्वया यद् मृगवेप ! देव ! सर्वं तदस्माभिरिदं न्यवेदि ॥४९०॥

राजानं विलोक्य— भो ! भूप ! लक्ष्मीधर ! पूर्वजन्म विचिन्तय त्वं सकलं स्वकीयम् ।

इत्थं गदित्वा विरराम साधुः श्रीपुण्डरीकोऽप्यभिरामवाक्यः ॥४९१॥

(लक्ष्मीधरस्य जातिस्मरणम्—) लक्ष्मीधरः साधुवचः समग्रं विचिन्तयत्तेकमना बभूव ।

देहेऽथ मूर्च्छाकुलिते स्वजातिं मस्मार स स्मारैरसेन हीनः ॥४९२॥

इतश्च— शीघ्रं मुचकुन्ददेवो भूत्वाऽथ दृश्यः किल चम्पकद्रैः ।

शीतोपचारैः प्रचुरैर्नरेन्द्रं चकार चैतन्ययुतं तदैव ॥४९३॥

अथो मुनीन्द्रं मृगवेपदेवो नत्वा बभाषे भगवन् ! जवेन ।

तं चन्द्रमाहातुमहं व्रजामि भूमीभुजे छत्रमिदं ददौ यः ॥४९४॥

पञ्चरीक-

॥१९९॥

४

८

१२

इत्थं गदित्वा मृगवेप एष तं चन्द्रमांकारयितुं जगाम ।

साधर्मिकं धर्मरता ग्रहान्तः प्रवर्तयन्त्येव हि धर्ममार्गे ॥४९५॥

अथाऽनन्तरम्— (लक्ष्मीधरप्रबोधः—) मूर्च्छाप्रणाशात् सकलः स भूत्वा श्रीपुण्डरीकं यतिनं प्रणम्य ।

संसारवेराग्यतरङ्गितात्मा लक्ष्मीधरो भूमिपतिर्वभाषे ॥४९६॥

योन्माकवाक्यैर्हि विभो ! पवित्रैर्ज्ञानोज्ज्वलैर्मैऽद्य तमो निरस्तम् ।

भवं ततोऽद्राक्षमहं च सम्यग्—दृष्टित्वयुक्तो मुनिराज ! जातः ॥४९७॥

किं पशुना ?—श्रीजैनधर्मोचयदाकर्ण्य पीतं त्वदीयं वचनाऽमृतं यत् ।

उन्मत्तभावं परिहाय विश्वं पश्यामि विश्वं च यथास्थितं तत् ॥४९८॥

तवोपदेशामृतकुण्डमध्ये स्नात्वा मनो मे विमलं बभूव ।

भूयो रजःस्पर्शनिषेवणाय दीक्षाद्विकाङ्कीकरणात् प्रभो ! ते ॥४९९॥

एवं वचस्तस्य मुनिर्निशम्य ज्ञात्वाऽवबोधावरणस्य शान्तिम् ।

जगाद राजन् ! विनयस्थचित्तो दीक्षां नय त्वं विनय स्वपापम् ॥५००॥

शशुंजयं सिद्धगिरिं युगादि—देवस्यवाक्पादधुना ब्रजाम ।

श्रीकेवलज्ञानमहोऽपि तत्र संभावनीयं शुभभाषतस्ते ॥५०१॥

अनन्तसिद्धैः परिशुद्धमेनं गिरिं गिरा स्तोतुमलं न कोऽपि ।

तथापि सिद्धान्तवचोभिरेतत्—प्रभावमाकर्ण्य दत्तकर्णः ॥५०२॥

तपाहि— (उच्यते दशमस्कन्धम्—)

जाइस्सं सित्तुंजे चउत्थं चित्तणाईए आसिं ।

पूओवगरणकरणुअमेण पावेइ उदठफलं ॥५०३॥

फेरे वणंतो वि हू तिगरणसुद्धो अ अदठमं भत्तं ।

मग्गे जिणविपाई वंदंतो पावए दसमं ॥५०४॥

पंभव्ययं धरंतो एगासी विविहभावणमईओ ।

कमसो बुयाळसं पक्खक्खमणमेगगचित्तो य ॥५०५॥

पव्वपदंसणपूणकरणे य मासियं हरिसवसओ ।

तलजागरणे पामइ छम्मासियं चाउजामेण ॥५०६॥

जो वंदिअइ सत्तुंजं पत्तरसि-इदठमि-चउइसीसुं च ।

दुत्ति वि पक्खाण फलं सो होइ परत्तसंसारिं ॥५०७॥

दारिइ दोहगं कुमरणदासत्त-मरण-रोगाई ।

सित्तुंजरापस्स विचाण दठावणे पूयणेन हू हवन्ति ॥५०८॥

सदठाणे वि विदेसे सित्तुंजे वंदिए पसमरसमाए ।

यास्यामि शत्रुंजये चतुर्थं चिन्तनादिके आसीत् ।

पूजोपकरणकरणोद्यमेन प्राप्नोति पष्ठफलम् ॥५०३॥

पथि व्रजन् अपि खलु त्रिकरणशुद्धिश्च अष्टमं भक्तम् ।

मार्गे जिनविम्बानि वन्दमानः प्राप्नोति दशमम् ॥५०४॥

ब्रह्मव्रतं धरन् एकैशी विविधभावनामयः ।

क्रमशो द्वादशं पक्षक्षमणमेकाग्रचित्तश्च ॥५०५॥

पर्यंतदर्शनपूजनकरणे च मासिकं हर्षवशतः ।

तलजागरणे प्राप्नोति पण्मासिकंचतुर्थीमेन ॥५०६॥

यो वन्दते शत्रुंजयं पञ्चदशी अष्टमी-चतुर्दशीषु च ।

द्वयोरपि पक्षयोः फलं स भवति परीत्तसंसारि ॥५०७॥

दारिद्र्यं दौर्भाग्यं कुमरणदा-सत्त्व-मरण-रोगाः ।

शत्रुंजयराजस्य विम्बानां स्थापने पूजनेन खलु भवन्ति

सदृशाणि वि विदेशे शत्रुंजये वन्दिते प्रशमरसमये ।

१ एकमुपवासम् । २ उपवासद्वयम् । ३ उपवासत्रयम् । ४ उपवासचतुष्टयम् । ५ एकवारं भोजनकारकः । ६ उपवासपञ्चकम् । ७ शृणोमा-पुस्तके तु

‘पण्मासिके’ इति शब्दः । ८ ‘प्राप्नोति’ इति शब्दः ।

चरिप्रमं-
सर्गः-५

सो वि हृजत्ताडफलं दिदृष्टे य अदिदृष्ट ए लहइ ॥१०९॥ सोऽपि खलु यात्रादिकलं दृष्टे चादृष्टे लभते ॥१०९॥
संसारवासं परिहृत्य तस्माद् गृहाण दीक्षां कुरु मोक्षवीक्षाम् ।

निषेहि तत्त्वे हृदयं स्वकीयं भो ! दुर्गतिद्वारमथो पिषेहि ॥५१०॥

माहात्म्यमित्थं विमलाचलस्य साधुर्गदित्वा विरराम यावत् ।

तावत् स देवो मृगवेप एव चन्द्रेण तेनैव सहाऽऽजगाम ॥५११॥

(चन्द्रो देवः—) श्रीपुण्डरीकं यतिनं प्रणम्य चन्द्रो बभाषे बहुभक्तियुक्तः ।

तवांहियुग्मं प्रणतं मया यत् ततो मदीयं महदथ भाग्यम् ॥५१२॥

यतः— हृदा तदा चञ्चुरितं सुमार्गे पुण्यद्रुमैः पम्फुलितं तदाऽऽढ्यैः ।

भवेत् तदाऽऽसासेदितैव मुक्तिर्पदा मुदा नैनमितैः सुसाधुः ॥५१३॥

तथाच— अथ प्रभो ! जागरितं हि भाग्यैरथैव नृत्तं सकलैर्गुणैर्धैः ।

अथैव देहं समभूत् सवर्गं ममात्मनस्त्वीदृशपुण्यदानात् ॥५१४॥

अत्र प्रस्तावे—(लक्ष्मीधरप्रमया—) लक्ष्मीधरः सोऽथ मुनिं बभाषे प्रभो ! न्यवस्थाप्य समग्रराज्यम् ।

दीक्षां ग्रहीतुं पुनरागमिष्ये विलम्ब्यतां तावदिहैव पूज्यैः ॥५१५॥

उक्त्वेति वाक्यं नृपतिः स चम्पां गतोऽप्रकम्पान्तरवृत्तिरेव ।

व्रतोत्सवं चाऽस्य विधातुकामौ सहेर्यतुस्तौ मुचकुन्द-चन्द्रौ ॥५१६॥

१ मोक्षदर्शिनीम् । २-३-४-५ चर-फल-सद-नमधावृत्ता यदन्तानो-रुपाणि । ५ ईश्वरः ।

चरिप्रमं-
सर्गः-५

॥२०१॥

लक्ष्मीधरोऽयं नृपतिः स्वराज्ये सहस्रमल्लं सुतमभ्यपिञ्चत् ।

ततो व्रतस्नानकृतेऽधितष्ठौ स मण्डपान्तः शुचिर्हेमपट्टम् ॥५१७॥

सर्गः-५

अशीतिलक्षाः प्रमिताः प्रयुद्धाः स्थानेषु संस्थाप्य निजेषु पुत्रान् ।

वैराग्यवन्तो वरमण्डलेशाः स्नानाय पट्टेष्वथ तत्र तस्युः ॥५१८॥

क्षीराम्बुपेरम्बुभिरात्मदेव-देवीयुतौ तौ मुचकुन्द-चन्द्रौ ।

लक्ष्मीधरस्याऽलिलमण्डपेशीः सहाऽभिपेकं विधिना व्यघत्ताम् ॥५१९॥

ततः स राजा गजराजरुढः प्रौढाश्वसंस्थैरितरैस्तु सर्वैः ।

वृतो व्रताय प्रचञ्चाल दिव्यैर्वस्त्रैः सुवर्णभरणैर्मनोज्ञैः ॥५२०॥

देवौ तदा तौ मुचकुन्द-चन्द्रौ लक्ष्मीधरे प्रीतिभरं धरन्तौ ।

दिव्यानि रूपाणि चहूनि कृत्वा विचक्रतुः प्रेक्षणेकानि तत्र ॥५२१॥

इतश्च— प्रभावनार्थं सुगन्धपदेष्वक्षकार चारुं गुरुमण्डपं सः ।

मध्येऽस्य च श्रीकृष्णस्य मूर्ति-चतुष्टयं पुष्टमनाः सुवर्णैः ॥५२२॥

सिंहासनं पूर्वदिशो विभागे स्थालं प्रपूर्णं च सुगन्धचूर्णैः ।

तदा प्रचक्रे मृगशंकरः श्रीपुण्डरीको निपसाद् तत्र ॥५२३॥

अथ— लक्ष्मीधरोऽशीतिसुलक्षसंस्थैर्मण्डलेशैः सह मण्डपाग्रे ।

समेत्य हर्षादथ चन्द्रदेवं जगाद भोः । छत्रमिदं नय त्वम् ॥५२४॥

गजादथोत्तीर्य सै मण्डलेशैर्युतः प्रणम्य प्रणयेण सम्यक् ।

प्रयच्छ दीक्षां भगवन् । ममेति व्यजिज्ञपत् तं मुनिपुण्डरीकम् ॥५२५॥

ततश्च— युगादितीर्थकरनाममिश्रं गीतं भणन्तीषु चरामरीषु ।

श्रीर्जनदीक्षां विधिना नृपस्य देहे सुमन्त्रैर्निदधे मुनीन्द्रः ॥५२६॥

लक्ष्मीधरे राजमुनौ पुरस्ये हृष्टे निविष्टे च सभाजनेऽस्मिन् ।

सद्देशानां धर्मनिवेशनाय प्रोवाच वाचं यमराजराजः ॥५२७॥ तथाहि—

जातस्तोत्रमिदं हि गोत्रमखिलं धन्या जनिस्तेऽजनि बुद्धिः शुद्धिमियाय पापपटलं प्रप क्षयं तेऽखिलम् ।

संसारोऽपससार सारसुकृताऽऽसारेण संप्रेरितो हे साराधिक ! यज्जिनेन्द्रबुद्धिता दीक्षा भवन्तं श्रिता ॥५२८॥

यतः— (प्रमग्यामाहाम्यम्—)

उष्णोसं दन्वत्थयं आराहृ जाव अच्युयं कल्पं । उकृष्टं द्रव्यरतवमाराधयति यावदच्युतं कल्पम् ।

भावत्थण पामइ अंतमुहृत्तेण निव्वाणं ॥५२९॥ भावस्तवेन प्राप्नोति अन्तर्मुहूर्तेन निवर्णम् ॥५२९॥

एगदियसं पि जीवो पव्वज्जमुवागओ अनन्नमणो । एकदिवसमपि जीवः प्रवज्यामुपागतोऽनः यमनाः ।

जइ वि न पामइ मोयखं अवस्सवेमाणिओ होइ ॥५३०॥ यद्यपि न प्राप्नोति मोक्षमवश्यवैमानिको भवति ॥५३०॥

विशेषतोऽपि ते धन्याः भोगान् भूयोऽनुभूय ये । अन्तेऽपि तोषितात्मानस्त्यजन्ति क्रुद्धभोगिवत् ॥५३१॥

(किं पुनस्तयो ये बाल्येऽपि त्यजन्ति-इति भावः) उक्त्वेति वाक्यं विरते मुनीन्द्रे स चन्द्रदेवोऽन्यगदत् प्रणम्य ।

प्रभो ! भवन्मूर्ध्नि सितातपत्रं विधृत्य तार्यं पथि वारयामि ॥२३२॥

मुनिर्यमापे शृणु चन्द्रदेव ! छत्रेण कार्यं नहि किञ्चिदस्ति ।

यता यतीनां समतामतीनां छाया-ऽऽतपो नो सुख-दुःखः हेतुः ॥२३३॥

इत्थं प्रभुश्रीगुरुपुण्डरीकः श्रीचन्द्रदेवेन महार्हभक्त्या ।

छत्रंतदा मूर्धनि धार्यमाणं निषेधयामास विवेकविज्ञः ॥२३४॥

(अन्यदेवो प्रविचरन् पुण्डरीकः—)

साधुर्ज्ञानाम्बुसेकप्रसृतिमतिलतामृतिवाक्यप्रसूनैः संवास्याऽऽशेषवास्यानमर-नरचरान् प्रःफुरद्बोधगन्धैः ।

वाञ्छन्नन्यत्र देशे प्रविचरणमसौ पुण्डरीको गणेशो भूयावालो मय वामे-तरचरणमथो सिंहपीठाभ्यधत्त ॥२३५॥

गणाधीशं तत्र स्वगुरुमुखोऽधप्रदममुं विहाराय प्रोद्यन्मनसमवगम्य द्रुतमतः ।

यभूव श्रीशत्रुंजयविमलयात्रोद्यतमना विनेयानां वर्गां विनयगुणकर्पूरकलशः ॥२३६॥

(पञ्चमः सर्गः—) श्रीरत्नप्रभसूरिसूरकरतो दोषानुपहृत्य जन्मो जाड्यस्थितिरप्यमृतप्रतिदिनं प्रासादसुखपानिभः ।

तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशत्रुंजयदीपकस्य चरिते सर्गोऽभ्युत्पन्नः ॥२३७॥

॥ इति श्रीरत्नप्रभसूरिशिष्याचार्यश्रीकमलप्रभविरचिते पुण्डरीकचरिते

श्रीलक्ष्मीधरप्रतिबोधवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

(श्रीपुण्डरीको गजपुर यो—) श्रीपुण्डरीको राजपिहं पितैस्तैर्महर्षिभिः । समन्विनसुरैस्तैश्च विजहार विभुर्भुवम् ॥१॥

श्रुतक्रमेण संक्रामन् क्रमाभ्यां क्रमतो मुनिः । ययौ गजपुरं देवैः सहितः सहितोऽङ्घ्रिगुं ॥२॥

इतश्च (सोमयशा नृपः—) श्रीबाहुवलिनः पुत्रस्तत्र सोमयशा नृपः । ससैन्योऽत्र तदा राज-पाटीमाटीकृते स्म सः ॥

पञ्चलक्षमितैर्देव-विमानैः व्योमनि स्थितैः । मुनिमायान्तमज्ञासीत् पुण्डरीकं स भूपतिः ॥ ४ ॥

ततः सोमयशा भूपश्चित्ते चिन्तितवानिति । अहो ! अंहोऽखिलं क्षीणमहो ! मेऽद्य महोदयः ॥५॥

यतः— पद्मिन्यो राजहंसाश्च जीमूताः सुतपस्विनः । यं देशमनुगच्छन्ति स देशः श्रियमश्नुते ॥६॥

पुत्रं श्रीभरतेशस्य गणेशमृषभेशितुः । यान्तं सिद्धगिरिं श्रीमत्पुण्डरीकं नमामि यत् ॥७॥

(प्रतीहारः सत्यगारः—) इत्थं सोमयशा राजा हृदा ध्यात्वा मुदा तदा । सत्यसारं प्रतिहारं प्रोचे प्रोत्सुकया गिरा ॥

(पित्रयसेनो मण्डलेशः, गुणारामः आ—)

हंहो विजयसेनाख्यं मण्डलेशं ममाऽधुना । गुणारामाभिधश्वान-युक्तमाकारय द्रुतम् ॥९॥

तथाऽयं सत्यसारोऽपि नीत्वा देशं नृपस्य तम् । गत्वा विजयसेनाख्यं मण्डलेश्वरमाहूत ॥१०॥

ततो विजयसेनोऽयं स्वेन श्वानेन संयुतः । समागत्य ननामाऽऽशु श्रीसोमयशसं नृपम् ॥११॥

नृपो विजयसेनं तं प्रोचे भोः । त्वरितं चल । यथा भीपुण्डरीकाग्रे स्वरूपं कथ्यते शुनः ॥१२॥

इत्युक्त्वा स नृपः सर्व-सैन्ययुक्तोऽचलत् ततः । मार्गे यान्तं तदा श्रीमत्पुण्डरीकमथाऽनमत् ॥१३॥

तदा च— किङ्किणीकलकण्ठः सोऽकृण्ठनूपुरयुक्पदः । सारमेयो गुणारामोऽप्यमेयविनयोऽनमत् ॥१४॥

ततश्च— सुराश्च साधवः सर्वे तिर्यञ्चं विनयाश्रितम् । सारमेयं समालोक्य चमचक्रुश्चिरं हृदि ॥१५॥

अहो विनयस्य महिमा—

नीरं निर्मलशीतलं कदुतरं रयादेव निम्बादिषु दुग्धं सपंमुखादिषु स्थितमहो जायेत तीव्रं विषम् ।

दुःशिलादिषु संगतं श्रुतमपि प्राप्नोत्यकीर्तिं परां धन्योऽयं विनयं कुपात्रमपि यः संभूपयेन्नित्यशः ॥१६॥

तथा च— विणभो आवहइ सिरिं

विनय आवहति श्रियम्

लइइ विणीओ जसं च किर्तिं च ।

लभते विनीतो यशश्च कीर्तिं च ।

न कयाइ दुब्बिणीओ

न कदाचिद् दुर्विनीतः

सकजसिद्धिं समाणेइ ॥ १७ ॥

स्वकार्यसिद्धिं समापयति ॥ १७ ॥

ततः सोमयशाः साधुं नत्वोवाच कृताञ्जलिः । सगुरो ! गुरुसंदेहभिदे तिष्ठ मुदेऽत्र मे ॥१८॥

निर्वन्धोऽपि मुनिर्मक्तेर्निर्वन्धं प्रेक्ष्य भूपतेः । किञ्चिद् ज्ञानेन च ज्ञात्वा तत्र स्थातुं मनोऽकरोत् ॥१९॥

मुनेर्मनोऽथ विज्ञाय भक्तिसंभृतमानसः । चक्रे हरिणवेयोऽयं रत्नशालां सविष्टैराम् ॥२०॥

(अमापिष्ट पुण्डरीकः—) ततः श्रीपुण्डरीकोऽसौ निपसाद प्रसादवान् । ततोऽभाविष्ट राजानं श्रीसोमयशसं मुनिः ॥

भोः ! श्रीसोमयशोराजन् ! संशयो यस्तवाऽऽशये । तं निवेदय वेगेन यथाऽऽशु कथयाम्यथ ॥२२॥

पृथीक-
॥२०७॥

ततो विजयसेनं तं श्वानवृत्तविशारदम् । राजा संकेतयामास मुनिविज्ञसिकाकृते ॥२३॥
अथो विजयसेनोऽयं मुनिं नत्वाऽवदद् वचः । प्रभो ! प्रथममस्यैव स्वरूपं श्रूयतां शुनः ॥२४॥ तथाहि

(गुणारामशुनकवृत्तान्तम्-)

श्रीसोमयशसो राज्ञः सेवार्यै गच्छतः पथि । सारमेयममुं दृष्ट्वा मनो मोहमुवाह मे ॥२५॥
ततो मया ममत्वेन श्वानोऽयं जगृहे गृहे । भोजितो भोजनैः सारैर्भूषितो भूषणैस्तथा ॥२६॥
किं बह्वना ? क्षणं स्थातुं न शक्नोमि श्वानमेनं विना विभो ! । तदाप्रभृत्यतोऽनेन सार्धं तिष्ठामि यामि च ॥
अहं युगादिदेवस्य प्रासादेऽगममन्यदा । तदा स्वामिन् ! अयं श्वानोऽप्याजगाम समं मया ॥२८॥
अहं गर्भगृहे यावदादिदेवस्य पूजनम् । अकार्षं हर्षतस्तावत् श्वानोऽयं तस्थिवान् बहिः ॥२९॥
ततः पौषधशालायां गुरुन् यावन्नमाम्यहम् । तावत् प्रथममेव श्वा नमश्चक्रे तथाविधिः ॥३०॥
इन्द्रविनयतुष्टेन हर्षोत्कर्षवशाद् मया । गुणाराम इति ख्यातिः श्वानस्यास्य तदा ददे ॥३१॥
किं बह्वना !-सद्धर्मकर्ममर्माणि जानाति सकलान्यसौ । तिर्यग्योनिस्थितो ज्ञानी त्वयं मे विस्मयो हृदि ॥

१२

अतः— (गुणारामशुनकविषये प्रश्नः—)

कथं मेऽस्योपरि स्नेहो ज्ञानी श्वानोऽप्यसौ कथम् ? । कारणं कथ्यतामेतत् संदेहांभोधितारणम् ॥३३॥
ततो विजयसेनस्य पृच्छामाकर्ण्य मुनिर्मलाम् । प्रभुः श्रीपुण्डरीकोऽयं जगाद गर्दतां वरः ॥३४॥
हंहो विजयसेन ! त्वं स्वकीयाशयसंशयम् । पृष्टवानसि तद्युक्तं गुरुणां लाभ एव हि ॥३५॥

कुजातिं च सुजातिं च ज्ञाना-ऽज्ञाने सुखा-ऽसुखे । जन्तुर्लभेत भोः ! पूर्व-भवसंभवकर्मणा ॥३६॥

(विजयसेन-गुणारामयोः पूर्वभावः—)

ततोऽथ सर्वसंदेह-संमोहापोहहेतवे । आत्मीयं शौर्वनं चैव शृणु पूर्वममुं भवम् ॥३७॥

तथाहि— (काथनपुत्रम्—) जम्बूद्वीपाभिधद्वीपे विदेहक्षेत्रमध्यतः । श्रीकाञ्चनपुरं नाम विद्यते स्वैःपुरोपमम् ॥

(भीमसिंहो वृषः—) भीमः सिंह इव प्रोचदरिवारैर्गदारये । भीमसिंहाभिवस्तत्र पाति भूमिपतिः प्रजाः ॥३९॥

(पद्मा राज्ञी—) सदा स्मितेन वक्त्रेण चरित्रेणाऽचलेन च । द्विधाऽपि जितपेंद्याऽस्ति पत्नी पद्माभिधाऽस्य तु ॥

अन्यदा सा निशाक्षेपेऽपश्यत् पत्यङ्गसंगता । स्वप्नान्तःप्रसरद्भानुं भानुं भुवनभासितम् ॥४१॥

शीघ्रं स्वप्नममुं लब्ध्वा बुद्ध्वा बुद्ध्वावय स्थिरम् । संस्थाप्य पद्माराज्ञीयं राज्ञे तस्मै व्यजिज्ञपत् ॥४२॥

राजा देवीमथाऽधादीद् देवीदृक्स्वप्नतस्तव । सुतोऽद्भुतोऽजसा युक्तो भविता भूरिभाग्यभाक् ॥४३॥

इति स्वप्नफलं श्रुत्वा निजभर्तृमुखादसौ । पद्मा प्रमोदसद्माऽथ ययौ राजगृहं रयात् ॥४४॥

(अमृत पद्मा मुवन्—) कतिचिद् दिवसान् हर्षादतिवाह्य महासती । संपूर्णसमयेऽसूत तनुं साऽनूनतेजसम् ॥

(भुवनभानुः—) पूर्वस्वप्नानुसारेण तस्य पुत्रस्य भूपतिः । भुवनभानुरिति ख्यातिमाख्याति स्म सविस्मयः ॥

इतश्च— यथा सुवाचिनि स्नेहः संतोषिणि यथा सुखम् । यथा स्वाचारिणि तेजस्तत्राऽसौ ववृषे तथा ॥

(उपाध्यायो ज्ञानानन्दः—) सुतं भुवनभानुं तं भीमसिंहोऽथ भूमिपः । ज्ञानानन्दाख्यविदुषः पार्श्वे पाठकृतेऽमुचत् ॥

१ अपोहो-दूरीकरणम् । २ भुनः संबन्धि । ३ स्वः स्वर्गः । ४ वारणो-हस्ती । ५ पद्म-पद्मा । ६ भानुः-किरणः । ७ हे देवि ! । ८ भाविष्यति ।

क-

ततश्च— साहित्येषु स सौहित्यं वैचक्षण्यं च लक्षणे । गोपेऽमेयमतिं प्राप लांष्ट्येऽनालंष्ट्यतां क्रमात् ॥

इतश्च— शृङ्गाररसभृङ्गारं कलालोकोकिलं वनम् । सुतः नृपः स तं प्रेक्ष्य ज्ञानानन्दमथऽवदत् ॥१०॥

भोः कलाचार्य ! पुत्रोऽयं सकलासु कलास्वपि । त्वया विशारदश्चक्रेऽधुना युद्धे कुरु द्रुतम् ॥ ११ ॥

विनयो हि विनेयानां प्रपा स्त्रीणां शमो मुनेः । युद्धं क्षत्रियपुत्राणां विनूयणमसंवृतम् ॥१२॥

उक्त्वेति नृपतिर्ज्ञाना-नन्दाख्यं तं कलागुरुम् । वस्त्रा-ऽलंकृतिदानेन संमान्याऽथ विस्मृतवान् ॥१३॥

ज्ञानानन्दकलाचार्यो नृपोक्तं मनसा स्मरन् । छात्रं भुवनभानुं तं शास्त्रश्रममचीकुरत् ॥१४॥

शब्दवेधी सूक्ष्मवेधी शीघ्रसंयानवानसौ । दृढमहारो धैर्योऽग्रे धनुर्युद्धे क्रमादभूत् ॥१५॥

(साक्षादियुद्धानि—) खड्गयुद्ध-गदायुद्ध-मल्लयुद्धादिकान्यसौ । ज्ञात्वा भुवनभानुस्तं गुरुं नत्वा व्यजिज्ञपत् ॥

(साधारणान्याः—) भवःप्रसादादासादि सै.दियुद्धादिकक्रमः । राधावेधश्रमज्ञाने संभ्रमो मे गुरो ! महान् ॥

ज्ञानानन्दस्ततः क्षत्र-उत्पन्नश्च शतीघृतः । ययौ पुरवहिर्भूमिं युक्तो भुवनभानुना ॥१८॥

क्षत्रपुत्रान् ततः सर्वान् श्रेण्या संस्थाप्य सोऽब्रवीत् । हंहो ! राजसुताः सर्वे शृण्वन्तु वचनं मम ॥१९॥

अग्रतः— चारौ चूततरो वामपक्षशास्त्रामवस्थितः । चापपक्षी दशोर्लक्षी-क्रियतां भूपसुनवः ! ॥२०॥

तथा, पक्षिणोऽस्यैव भो ! दक्षा ! दक्षिणेतरचक्षुषि । सनाश्रित्यैकतानत्वं लक्षं वन्तीति निश्चलम् ॥२१॥

इत्याकर्ण्य वचश्चाकृ ज्ञानानन्दकलागुरोः । प्रमाणं युष्मदादेश एव ते क्षत्रिया जगुः ॥२२॥

ज्ञानानन्दः पुनः प्रोचे भो ! भोः ! क्षत्रियसुनवः ! । चूतं शास्त्रां स्वगं चापं चक्षुरस्य च पश्यत ॥२३॥

अर्पते मोक्षिरे स्वामिन् ! रुचिरेणाऽखिलं वयम् । पश्यामो व्यक्तिसंयुक्तमेतत् युष्मत्प्रभावतः ॥६४॥

अथो भुवनमानुं सोऽष्टच्छत् किं त्वं च पृच्छ(पश्य)सि । ऊचेऽयं चापचक्षुः तत् पश्याम्यन्यत्र किंचन ॥६५॥

ज्ञानानन्दः कुमारस्य पृष्ठौ दत्त्वा करं जगौ । सिद्धो भुवनमानो ! भो ! राधावेधविधिस्तव ॥६६॥

वृक्षाद्यालम्बनैरन्यैः स्खलितं नो मनो मनाक् । सेधति स्म ततो राधावेधः सन्मेधसस्तव ॥६७॥

यतः— धर्मं दया दानविधौ च धैर्यं सृष्टौ जलं लोभभरस्त्वपाये ।

शास्त्रेषु मूलं भुवि मातृका स्यादेकाग्रतैवाऽखिलकार्यसिद्धेः ॥६८॥

जानीत क्षत्रियास्तस्माद् भवेऽमुत्र परत्र वा । सर्वदा सर्वदांमेनां स्थिरामेकमनस्कताम् ॥६९॥

ज्ञानानन्दरततोऽशेषक्षत्रपुत्रयुतस्तदा । श्रीभीमसिंहभूपत्य हर्षदः पर्षदं ययौ ॥७०॥

तत्र च—सन्मान्याऽऽसनदानेन भूपः प्राह कलागुरुम् । हंहो ! प्रबुद्धबुद्धिः किं युद्धे जातः सुतो मम ? ॥७१॥

ज्ञानानन्दोऽथ सानन्दो जगाद जगतीपतिम् । राजस्रजनि दक्षस्ते तनयो विनयोचयात् ॥७२॥

किं बहुना ? सकलकलापरिकलितो लावण्यपुण्यलीलाभिः । गुणगणमणिनिधिरेष प्रसन्नवेधः सुतो जातः ॥

(ज्ञानानन्दगुरुमत्कारः—) अथोने पृथिवीनाथो ज्ञानानन्दं कलागुरुम् । दानं त्वदानन्दकरं मुदाऽनन्तं ददेऽद्य किम् ।

यतः— जन्मप्रदात्रे शरणप्रदात्रे कलाप्रदात्रेऽतिघनं वितीयं ।

नरोऽनृणीयन्नुपयाति हास्यं तुषान् प्रदादेव गृहीतरत्नः ॥७३॥

तथापि, कृतोपकाराय नराय लोकैः स्वस्यानुमानेन सदोपकार्यम् ।

संप्रीणतः किं वसुधां सुधाभिर्न मुच्यतेऽग्रे शशिनो दृशोऽन्तः ॥७६॥

ततो मम हृदानन्दकृते वद विदां वर ! । मत्पुत्रशास्त्रदात्रे किं ददे तुभ्यं मनीषितम् ॥७७॥

अथ ग्राह विहस्यैष गुरुर्हर्षात् कलागुरुः । भूमीश ! तव सन्मानमेव लब्धं मनीषितम् ॥७८॥

किन्तु, छात्रं भुवनभानुं स्वं पात्रं सद्गुणसंपदः । प्रार्थयिष्येऽधुनाभीष्टं न तु त्वां पृथिवीपते ! ॥७९॥

रसनायसुतो भक्तिरसेनाऽथ कलागुरुम् । प्रणम्य प्राञ्जलिः प्रोचे हर्षोत्फुल्लमुखाम्बुजः ॥८०॥

अप्राप्यं स्वर्ण-रत्नाद्यै-रथमर्पयतां भुवि । भवाद्दशां पुरः किं किं दानं संदौक्येज्जनः ॥८१॥

(शानानन्द-वता विद्या-)

तथापि प्रार्थयतां किञ्चिद् मम जन्म कृताध्यताम् । अथ प्रोचे कलाचार्यो राजपुत्र ! वचः शृणु ॥८२॥

नैपुण्यं पुण्यतः प्राप्यं सकलासु कलास्वपि । अतः सुकृतिना भाव्यं कृतिनाऽपि सदा त्वया ॥८३॥

यतः— चन्दनं हि घनसारपरागात् स्यात् सुगन्धकलितं लघुनाम् ।

इत्थमत्र सुकृतादभिनन्या पापतो न तु कला विमलाऽपि ॥८४॥

अन्यच्च— यः कलालिकलितः सकलोऽपि स्यात् कलङ्ककल्पः किल चित्ते ।

तस्य शीतलरुचेरपि तेजो हीयते हि शशिवद् भुवने ही ॥८५॥

यतः— धर्मिणं जनकं स्वीयं गुरुं संस्मरता च माम् । इच्छता चाऽऽत्मनः कीर्तिं धर्मं कार्यस्त्वयोद्यमः ॥

श्रीसर्वज्ञस्त्वया पूज्यः त्रिकालं च त्रिशुद्धितः । परोपकारे पुण्ये च यतितव्यमहर्निशम् ॥८७॥

त्वामेतत् प्रार्थये धीमन् ! नान्यत् किञ्चित् पुनः पुनः । इत्थमेव भवेत् कीर्तिः कलायास्तव मेऽपि हि ॥

॥२१२॥

इत्थं कलाचार्यवचः शुचि श्रुत्वा नृपाङ्गजः । नत्वा जगाद सुगुरो ! करिव्येऽहमिदं ध्रुवम् ॥८९॥
अथ— अनुकूलो दुःकूलानि भूपक्षस्मै कलाविदे । ददौ तदौचित्ययुता गुणिगौरवहेतुवित् ॥९०॥
एवं श्रीभीमसेनेन भूभुजा सत्कृतः कृती । ज्ञानानन्दः कलाचार्यो निजं धाम जगत्सः ॥९१॥

अथाऽन्यदा कृतस्नानः संवीतशुचिचीवरः । गृहदेवगृहे देव—रूपाय नृपमूर्त्ययौ ॥ ९२ ॥
(दिव्या पत्रिका—) उत्तरयन् स निर्माल्यं कुमारो निजपाणिना । जिनेन्द्रनूर्तिहस्तस्थामपश्यद् दिव्यपत्रिकाम् ।
स्वर्णवर्णावलीरम्यां पत्रिकां नृपानन्दनः । नीत्वेत्थं वाचयामास विस्मयावाममानसः ॥९४॥
तथाहि— योऽत्र दुःख-सुखपूरगतोऽपि स्वीयसत्त्वतरणीं न विमुञ्चेत् ।

गर्व-दैन्यजलधिद्वयमध्ये नो पतेत् स गतपातकमारः ॥९५॥

अन्यच्च— पूर्वकर्मवशातः सुखिनः स्पृष्टुं खिनश्च भुवने भविनोऽमी ।

धीरधीभिरिति तत्त्वमवेत्य सत्त्वमेव सततं करणीयम् ॥९६॥

इत्थं दिव्यमिदं पत्रं याचं वाचं स भूपभूः । स स्वान्तं स्नपयामास प्रमोदक्षीरनीरधौ ॥९७॥

ततः श्रीवीतरागस्य पूजां कृत्वा नृपाङ्गजः । काव्यद्वयं स्मरन्नेव चक्रे तदिननिर्गमम् ॥९८॥

विधाय सायमप्येष कुमारो जिमपूजनम् । याते यामेऽङ्गसौख्येन शय्यार्या स्वपमाप सः ॥९९॥

(भुवनभानुर्विहगां नारीमैक्षत—)

ततो यावज्जजागार कुमारः स्फारसत्त्ववान् । तावत् पुरो विरूपाङ्गीमेकां नारीमवैक्षत ॥१००॥

॥२१३॥

४

८

१२

बन्धनक्रां च वक्रास्यां रौद्राक्षीं भीषणोदरीम् । लम्बोष्ठीं लम्बदन्तां तां स विलोक्य विसिद्धिमे ॥
अथ प्रोचे कुमारं सा घोरघर्घरनिःस्वना । भो ! जातेऽपि निशाक्षोपे सखे ! जागर्षि वा कथम् ? ॥१०२॥
कुमारः प्राह निद्रा नो विशेषात् तव दर्शने । किन्तु मे कथ्यतां का त्वं मूढेऽप्यत्र किमागमः ॥१०३॥
सह सा प्राह हास्येन सहसा भूपतेः सुतम् । अलक्ष्मीं नाम देवीं मां विद्धि लक्ष्म्या हि वैरिणीम् ॥१०४॥
पुण्यं पापं च बन्धाय भवेऽस्मिन् भविनां भवेत् । अथो तद्वन्धविच्छिन्नैर्लक्ष्म्य-लक्ष्म्यौ विधिर्व्यधात् ॥१०५॥
अहं पुनरधिका । यतः—

उपार्जयन्ति यत् पापं लक्ष्मीसंगेन ये नराः । तस्य प्रक्षालनायाऽहं तान् सेवे कृपयाऽन्विता ॥१०६॥
अधुना तु— तव देहेऽवताराय समायाताऽस्मि सांप्रतम् । यदि त्वं वद तद् यामि समेष्यामि तु वार्धके ॥
तस्यां जोषमुपेयुष्यामेवं प्राह नृपाङ्गजः । इदानीमेव हे देवि ! देहे मेऽवतर स्वर ॥१०७॥
उक्त्वा यावदिदं वाक्यं कुमारो विरराम सः । छायावत् तावदस्याङ्गे दृढावेशा विवेश सा ॥१०८॥

(भुवनभ.तुर्मु.स्थः) तदा विचिन्तयामास नृपजो निजचेतसा । वेदनीयोदयादय मामलक्ष्मीः समाश्रयत् ॥११०॥
(भुवनभागोः प्रतापः—) तस्या उपभोगाय यामि देशान्तरं ततः । कुटुम्बं मदभाग्येन दुःखं मा लभतां परम् ॥१११॥
यतः— बन्धुभिः सह सुखं परिभोग्यं नैव दुःखमिति सज्जनमार्गः ।

स्यान्निशि ग्रहपतिर्ग्रहयुक्तो नाऽर्कतेजसि न रुद्रजटासु ॥११२॥

चिन्तयित्वेति जैनेन्द्रमूर्तिं नीत्वाऽऽत्मना समम् । सत्वरं सत्वरङ्गेण निस्ससार स सारवान् ॥११३॥

(गः—) गच्छग्रथ पथि प्रौढवृक्षश्रेणिविराजितम् । सरः सरसमम्भोधि-सदृशं स दृशा पयो ॥ ११४॥

ततश्च— प्रक्षाल्य चरणौ जैनमूर्तिं नीत्वा नृपाङ्गजः । पपावपापः पानीयं पूत्वा पूतेन वाससा ॥ ११५॥

(प्रदुर्बभूव गच्छन्ती—)

पीत्वा नीरं सुतृप्तोऽन्तर्गच्छन् व्याचरन्ते ततः । तावत् प्रादुर्बभूवाऽग्रे राक्षसी भीषणैक्षणः ॥ ११६॥

विजगाद कुमारं सा रौद्रराधाऽथ राक्षसी । भो ! युद्धं कुरु शीघ्रं वा मुञ्च शस्त्रं ममाग्रतः ॥ ११७॥

इति श्रुत्वा रणापैष पावदुत्तिष्ठतेः हठात् । तावत् तस्य करात् खड्गं हृत्वा खे राक्षसी ययौ ॥ ११८॥

हस्तं वीक्ष्य विशस्त्रं त्वं विहस्तोऽन्तर्गच्छन्तयत् । अहो ! अलक्ष्म्या देव्याऽयं प्रभावो दर्शितो निजः ॥ ११९॥

लक्ष्म्या वासो हि खड्गः स्यात् गतः सोऽथ कराद् मम । अथवा बाह्यभावं किं यातैः सत्त्वं प्रयातु मा ॥

निश्चित्येति कुमारोऽयं धीरधीरदभुतप्रभः । अचलाया विलोकाय सहेलमचलत् ततः ॥ १२०॥

(गन्तव्यम्—) अथाऽसौ भूपती भूमिः भ्रान्तः भ्रान्ततनुर्भृशम् । वसन्तपुरपार्श्वस्थमश्वत्थतरुमाश्रितः ॥ १२१॥

(राजानम्—) छायायां चलपत्रस्य स्थितो यावत् स निश्चलः । तावत् तत्र पुरे बहूनिप्रदीपनमभूद् बहु ॥ १२२॥

दिवा तारकितं न्योम स्फुलिङ्गैः स्फुटितैस्तदा । श्रुतितैर्ज्वालजालैश्च चक्रे सूर्यशतान्वितम् ॥ १२३॥

(श्यामादो नरः—)

अस्मिन्नवसरे कोऽपि स्थूलः श्यामाङ्गकुत्सितः । नरो नगरतोऽभ्येत्येत्याऽस्तुरः प्राह भूभुजम् ॥ १२४॥

कोऽपि सत्पुरुषोऽसीति वेद्मि सुन्दरदेहतः । स्वर्णपञ्चशतीग्रन्थिप्रभं पार्श्वं गृहाण तत् ॥ १२५॥

कुमारो न्यगदद् भद्र ! स्यादर्थोऽनर्थदो ध्रुवम् । ममाऽधुना विशेषेण दैवं हि विमुखं यतः ॥ १२६॥

पुरुषः सोऽवदद् विश्व-बन्धो ! बन्धोऽयमस्ति मे । चेत् त्वं गृहाण तद् बहने रक्षामि स्वकुटुम्बकम् ॥

चरित्रम्-

सर्गः-६

॥ १२४॥

हृदयान्तर्दयां धृत्वा दाक्षिण्यामृतवारिधिः । कुमारस्तस्ये तं ग्रन्थिं जग्राह निजपाणिना ॥२२९॥

गतेऽथ पुरुषे तस्मिन् कुमारे च निपेदुषि । तरो तत्र विरोति स काकः क्रूररवो रयात् ॥२३०॥

कुमारश्चिन्तयामास कुकेतं कुरुते ह्यसौ । कष्टं तिष्ठति मे पुष्टं कथमस्मादपीह किम् ? ॥२३१॥

(काकहृते स्वर्णम्—) इत्थं गूढविचारेण गूढचित्तो नृपाङ्गजः । शीघ्रं वायसविभ्रास—कृते तं ग्रन्थिमक्षिपत् ॥२३२॥

तदेव स्मृतिभाग् याव-दुत्थायाऽऽशु विलोक्ते । तावत् कुत्रापि न प्राप सम्भवत्वं पापवानिव ॥२३३॥

अलब्ध्वा तदसौ स्वर्णं राजसूनुर्व्यचिन्तयत् । सूचितं काकशब्देन यत् कष्टं तदुपस्थितम् ॥२३४॥

कुमारे चिन्तयत्येवं पुरुषः स पुरात् पुरः । समागत्य प्रमोदेन वावदूकोऽवदद् वचः ॥२३५॥

देव ! त्वदीयसाहाय्यात् कुटुम्बं सकलं निजम् । गृहं च ज्वलनादस्मादक्षतं रक्षितं मया ॥२३६॥

(भुषणभानोधिन्ता—) विजयस्य चिरं तत्त्वं सर्वोपकृतिकारकः । समर्पय मदीयं च स्वर्णं स्वर्पनिकाऽऽहितम् ॥

उक्ते व्यक्तेऽथ तेनेति चिन्ताभूर्भूषभूरभूत् । याचतोऽस्याऽधुना किं किं वचो वन्मि वचस्यपि ॥२३८॥

काकस्य संमुखो ग्रन्थिः क्षिप्तः प्रत्येति को वचः ? । यद्यपीत्थमसंभावं सत्यं वक्ष्ये तथाऽपि तु ॥२३९॥

यतः— ऊचुषो वचनं सत्यं तस्थुषो धर्मिणां पथि । यद् भाव्यं तद् भवत्वेवं सुखं चाऽप्यसुखं मम ॥२४०॥

एवं सुचिन्त्य चित्तेन त्रपापूरप्लुताक्षरम् । स्वर्णवृत्तं यथावृत्तं जगाद् स विपादभाक् ॥२४१॥

अथ, रुक्षाक्षरं बभाषेऽसौ पुरुषः परुषाकृतिः । भो ! भो ! स्वर्पनिकामोपस्त्वयंऽपि विहितः कथम् ? ॥

त्वादृशा अपि चेद् ब्रह्म मादृशानां हि गृह्णते । ततो जगति कः कस्य विश्वेऽस्मिन् विश्वसिध्यति ॥२४३॥

ततोऽयं यामि मे स्वर्णं ददीथा अन्यजन्मनि । इत्युक्त्वा स नरः कोपादोपाद् गन्तुं प्रचक्रमे ॥१४४॥

तं यान्तं नृपजो रुद्ध्वा बभापे व्याकुलाक्षरम् । मया प्रमादमुग्धेन-स्वर्णं निर्गमितं तव ॥१४५॥

तथापि कथमप्यस्मिन् भवे मामनृणीकुरु । ऋणरज्जुनिबद्धस्याऽन्यभवे न भवेद् गतिः ॥१४६॥

धर्मिणोऽपि कृतिनोऽपि कदाऽपि स्याद् ऋणं किमपि कस्यचिदेव ।

तस्य तत्र सकलेऽपि तु दत्ते संभवन्ति हि मुखानि परत्र ॥१४७॥

अन्यच्च— केऽन्युपाज्यं धनमात्मकलाभिर्जीवियन्ति जलदा इव जीवान् ।

छद्मनाऽन्यधनमत्र नयन्ति स्वोदराय वडवाग्निवदेके ॥१४८॥ किं बहूनाः ?

सतां मोक्षे वाञ्छा स तु सुकृततस्तच्च सुमते-गुरोरेवैषा स्यात् स्ववशमनुजत्वे च स गुरुः ॥

ऋणान्न स्वातन्त्र्यं परभवगतानामपि ततो-ऽधमर्णत्वं मा भूत्-इति मतिमतां संमतमहो ! ॥१४९॥

ऋणाद् महाभयं कुर्वन्नृणैवाऽमुनाऽधुना । अनृणीभूयभिच्छामि भूत्वा कर्मकरोऽप्यहम् ॥१५०॥

बभापे पुरुषः सोऽथ हंहो ! क्षत्रियपांसन ! । तव कर्मकरस्याऽपि योग्यं भोज्यं न मे शुद्दे ॥१५१॥

पुनः प्राह कुमारोऽसौ तव स्वर्णाधमर्णताम् । विहातुमीहेऽहमहो ! भोज्यं मुञ्जे ततः कथम् ॥१५२॥

किन्तु, सप्त प्रहरान् यावत् कृत्वा कर्माऽखिलं तव । पात्रात्ये दिनयामे तु बने भोक्ष्ये फलान्यहम् ॥१५३॥

सं नरः प्राह किं कर्म समग्रं त्वं करिष्यसि । कुमारः प्रोचिवान् कस्त्वं कर्तव्यं किं किमस्ति ते ? ॥१५४॥

ः (म इयामो नरः चण्डमुण्डाक्षरालः—)

सगर्वं स नरः प्राह विश्वे को नाम वेत्ति न । चण्डमुण्डाभिधं सर्वचण्डालाधिपतिं हि माम् ॥१५५॥

तथाच, इमं शानं रक्षणीयं हि नेतव्यं मृतकाऽम्बरम् । एतत् कर्म त्वया पञ्च मासान् कार्यमहर्निशम् ॥
 कुमारश्चिन्तयामास हं मातङ्गगृहे मया । भाग्यं कर्मकरेणेति हीनं हा ! पाप्मनः फलम् ॥१५७॥
 अथवा— हितेऽहिते वा विहिते हि देही देहेन चेत् स्यादमुनाऽनृणोऽयम् ।
 लाभो महीयानिति रेणुमुष्टि-क्षेपादिवोत्तिद्रमृगेन्द्रनाशे ॥१५८॥
 (पण्डितगृहे किकरो भुवनभानुः—)
 एवमार्यो विचार्योचे जातोऽहं किकरस्तव । इमां मूर्तिं पवित्रे तु क्वाऽपि मुञ्चामि चेद् भण ॥१५९॥
 उवाच श्वपचः सोऽथ को देवोऽस्ति तवाऽपि रे ! । पावित्र्यं किं परद्रव्यचौरगौरवदुरग ! ॥१६०॥
 अथवा गच्छ कुत्राऽपि मुक्त्वा गच्छ इमं शानके । एवं प्राप्य वचो भूप-पुत्रोऽचालिद् मृतकमम् ॥१६१॥
 गच्छन्नग्रे ददर्शाय वटं शाखाभिरुत्कटम् । एकं विलोकयामास विकटं तत्र कोटरम् ॥१६२॥
 (भुवनभानुना निजपादस्था जिनमूर्तिर्वटे मुक्ता—)
 स्वर्णसमुद्गङ्गाऽन्तस्था जलकान्तमङ्गीमयीम् । नृपजो जिनमूर्तिं तां मुमोच वटकोदरे ॥१६३॥
 श्रीवीतरागमुद्दिश्य भूरिभावनया भृतः । स्थूलस्थूलानि चाऽश्रूणि मुञ्चन्नुचे नृपाङ्गजः ॥१६४॥
 पुराभवाहसा तां कां सातङ्गां कुदशां गतः । ययाऽहं मोचितः स्वामिन् ! त्वां देहात् तु न चेतसः ॥१६५॥
 इतः इमं शानं भूमिस्थो रे कर्मकृदिति ब्रुवन् । शब्दायते स्म मातङ्गस्तं भूपतिसुतं प्रति ॥१६६॥
 श्रुत्वा भुवनभानुश्च वेगादागात्तदन्तिकम् । उवाच श्वपचः किं रे ! सत्वरं नागमिष्यसि ॥१६७॥
 कुमारः प्राह मां स्वामिन् ! आदेशेन प्रसादय । तुङ्गगर्वः स मातङ्गस्ततो वक्तुं प्रचक्रमे ॥१६८॥
 राश्रावन्न त्वया स्थेयं मृतकाऽम्बरनीतये । चितादग्धानि काष्ठानि मीलयाऽऽनीय सर्वतः ॥१६९॥

श्रीक-
॥२१॥

४

८

१२

वीर्येति श्रवणपयस्तस्यो स जगतीशजः । श्रीवीतरागं सर्वज्ञं मनसा संस्मरन्नरम् ॥१७०॥

॥२१८॥

(चरित्र-वेल-—) अथाऽस्मिन् समये कोऽपि योगी कम्पतनुर्भूतः । कुमारपार्श्वमायासीद् रक्षेति वचनं वदन् ॥

कुमारः प्राह मा भैषीर्भो योगिन् ! यद् किं भयम् । चमापे प्रस्थलदूर्णं वर्णीं स पृथुवेपथुः ॥१७२॥

४ सुदुस्तपं तपस्तेषु पणमासान् मन्त्रसिद्धये । किन्तु ब्रह्मव्रतं प्रान्ते मया खण्डितमेकदा ॥१७३॥

मिद्धिमोभादहं कृत्वा सत्यमग्नं समागतः । आहूतावाहितायां कोऽप्याविरासीद्य राक्षसः ॥१७४॥

पुनः गुरुपदिष्टाश्च मन्त्रास्तत्त्वसहेतवे । स्मृता अप्यफला जाताः खण्डितब्रह्मणो हि मे ॥१७५॥

यतः— (प्रत्यक्ष-वचन-—) मन्त्र-तन्त्र-वरयन्त्रसमूहा औपधानि च यतः सुतपांसि ।

वाञ्छितानि ददतेऽत्र परत्र ब्रह्म तद् विजयतां व्रतराजः ॥१७६॥

कथाय, कीर्तिपतः स्फूर्तिमिपतिं विश्वे यतः शुचिः स्यादिह देहमेतत् ।

यतश्च मोक्षः स भवेत् परत्र तद् ब्रह्म जीयादखिलव्रतेन्द्रः ॥१७७॥

अथ, राक्षसो भुजमेकं मे वुसुजेऽहं च पीडितः । नन्दा त्वदीयं शरणं स्वरक्षायै समागमम् ॥१७८॥

१२ कुमारः प्रोन्वितान् शीघ्रं स्यां कन्यां मे समर्पय । यथा विवाय त्वद्रूपं राक्षसं प्रीणयामि तम् ॥१७९॥

योगी प्रोने कथं चारुवपुस्तस्मै प्रदास्यते ? । धर्मा-ऽर्थ-काम-मोक्षा हि संभवन्ति यतः स्फुटाः ॥१८०॥

ऊचे कुमारो भो योगिन् ! परार्थे प्राणदानतः । धर्मा-ऽर्थ-काम-मोक्षास्ते साधिता एव सर्वथा ॥१८१॥

किंच, निःश्वासेन महोद्भूत-ज्वाल्या लक्षितो मया । पश्याऽयं राक्षसोऽभ्येति तद् योगीन्द्र ! द्रुतं द्रव ॥

कृत्वा प्रसादं कन्यां तु निजां मम समर्पय । यथा विधाय त्वद्वेषं राक्षसं प्रीणयामि तम् ॥ १८३ ॥
योगी प्रोचे ममैकोऽस्ति हस्तो द्वैतीयिको न तु । तदुत्तारयितुं कन्यां न शक्तोऽस्मि शरीरतः ॥ १८४ ॥
कुमारोऽथ स्वहस्तेन कन्यामुत्तार्य नत् तनोः । पर्यधादथ तस्यैकं भुजं भक्षितमैक्षत ॥ १८५ ॥
याते योगिनि चित्तान्तश्चिन्तां चक्रे स भूपभूः । अहहाऽस्य वराकस्य हस्तहीनस्य का दशा ? ॥ १८६ ॥
अथो कुमारमभ्येत्य राक्षसो रूक्षवीक्षणः । स रुष्टः स्पष्टमाचष्ट दष्टौष्ठो दौष्ट्यपुष्टितः ॥ १८७ ॥
रे ! रे ! योगीन्द्र ! मदन्त-मध्यावणकवज्रवात् । निर्गत्य नष्टः पापिष्ठः तत् किं जीवसि मेऽग्रतः ॥ १८८ ॥

(भुवनभातुं भक्षयति राक्षसः—)

इत्युक्त्वा राक्षसो भूप-पुत्रदेहस्य भक्षणम् । प्रारेमे भूरिसंरंभाद् रभसादुष्टदंष्ट्रया ॥ १८९ ॥
रक्षसा भक्ष्यमाणोऽयं कुमारः सारसारवान् । हर्षादचिन्तयचित्ते कृतार्थदेहमय मे ॥ १९० ॥ यतः—

(भुवनभानोः सद्भावना—)

यद्ध्यघायि बहुदुःखविधायि पापभङ्गनिचयेन मयाऽग्रे । चेत् तदेकतनुकव्ययतोऽत्र क्षीयते मम ततः किम-
अन्यच्च, रे शरीर ! तव नाथ ! इहात्मा दत्तवान् विविधभोगभरान् यः । [पूर्णम् ॥

स्वव्ययात् पतिममुं दुरितारेमोचयन्नसि कृतज्ञधुरीण ! ॥ १९२ ॥

इत्थं कुमारो धर्मेण संवर्मितमना मनाक् । न वेद खेदमज्ञस्य भक्ष्यमाणस्य रक्षसा ॥ १९३ ॥

राक्षसः प्राह भो ! योगिन् ! क्षत्रब्रह्मव्रतस्य ते । मन्त्रं साधयितुमेष दण्डो योग्योऽथवा न किम् ॥ १९४ ॥

कुमारः प्राह दण्डोऽयं योग्य एव कृतस्त्वया । ममोर्वोर्मासमग्रापि विद्यते तत् तु भक्षय ॥ १९५ ॥

॥२२०॥

४

८

१२

इत्युक्ते मृगपुत्रेण निष्ठुरस्याऽपि रक्षसः । ऊर्ध्वधिमृगुलोमानि तं द्रष्टुमिव सात्त्विकम् ॥१९६॥
 राक्षसो विस्मयाद् दधौ नाऽयं योगी भवेद् ध्रुवम् । व्रते वा चलिचित्तो यो दुःखे न स हि सासहिः ॥
 निश्चित्येति समुत्थाय कुमारवदनाऽम्बुजम् । उन्नम्य निजहस्तेन राक्षसोऽथ व्यलोकयत् ॥१९८॥
 पूर्णन्दुं हृत्कोराणां राजाऽञ्जं लोचनालीनाम् । तन्मुखं प्रेक्ष्य दुःखाश्रुपूर्णाल्प्यो राक्षसोऽवदत् ॥१९९॥
 हा हा नरोत्तमस्याऽस्य जगत्कल्पतरोर्मया । सत्त्वपीथूपकुण्डस्य विहितं ह्यहितं महत् ॥२००॥

(प्रपन्नो गङ्गो मुवनभातुं जीवितं ददौ)

योगिनं यः परित्राय निजं देहं ददौ मम । परोपकारिणं तं हा ! मारयामि नरं कथम् ? ॥२०१॥
 रक्षोराजो विचिन्त्यैवमौपधीं व्रणरोहिणीम् । सुकुमारे कुमारस्य मूर्छितेऽङ्गे व्यलेपयत् ॥२०२॥
 रुक्मव्रणस्तपोपध्या कुमारो लब्धचेतनः । उत्तस्थौ मम देहं भो ! भक्षयेति पुनर्वदन् ॥२०३॥
 ततश्च, सर्वसत्त्वहितं सत्त्वसहितं नृपनन्दनम् । पलंदो विपुलानन्दो नत्वा स्तुत्वा तिरोऽभवत् ॥२०४॥

(मुवनमानोः शयानाद्वाहप्रहणम्—)

अथाऽग्राऽभ्येति मातङ्ग उच्चैर्वाचमुवाच सः । रेऽधंदग्धानि दारुणि मीलितानि त्वया न किम् ? ॥२०५॥
 अपुना तानि वक्ष्यामीत्युदित्वा स नृपात्मजः । काष्ठानि मीलयामास चित्ते स्तुवति भाऽन्त्यजे ? ॥२०६॥
 इतश्च— अन्यकाररजःपुञ्जमरुणो गगनाङ्गणात् । प्रमाष्टि स्म दिनाधीशे तत्राऽऽजिगमिषौ द्रुतम् ॥२०७॥
 दोषाकरं कलङ्कायं सेवमाना निशाचराः । गृहाद् दीपान्तरं जग्मुरागते चण्डरोचिंषि ॥२०८॥

पुनरीक-
॥२२१॥

अस्मिन्नवसरे मन्दाऽऽनन्दकन्दनिकन्दनम् । शुश्राव दुःश्रवं क्वापि कन्दनं नृपनन्दनः ॥२०९॥
 चण्डालश्चण्डतुण्डोऽथ जगादाऽऽनन्दतुन्दिलः । अहो ! अथ महालाभो रे ! रेऽस्माकं भविष्यति ॥२१०॥
 (यनदसः श्रेष्ठी, तत्पुत्रो यमन्तो मृतः—)
 यतोऽत्र धनदत्तस्य श्रेष्ठिनस्तनयो नयी । विनयी सुभगस्त्यागी वसन्ताख्यो मृतोऽधुना ॥२११॥
 चारुणि चीवराण्यस्य गत्वा याचस्व सत्वरम् । मत्पत्न्याः परिधानाय यथा तानि भवन्ति भोः ॥२१२॥
 (भुवनभानोधिन्तनम्—)
 स्वीकृत्येति वचस्तस्य कुमारभलितस्ततः । चिन्तयामास संसार—चैराग्यकलितो श्रुशम् ॥२१३॥
 यो नरः स्वजनहर्षतरुणां पृच्छयेऽभिनयनीरदतुल्यः । तस्य संहरणमाशु विधत्तेऽनित्यतोऽपयनोत्कलिकेव ॥
 तथा च— संसारोऽयानमन्ये किल विविधकुलानोकुंहालीप्रसूतान् ।
 दैवो ह्यारामिकोऽयं विकसितकुसुमानीव मलान् विगृह्य ।
 श्रेयःसौरभ्ययुक्तान् शुचिसुखवचनैश्छादयेत् स्वःकरणे ।
 तेभ्यो जीवानथाऽन्यान्वचकरदहो ! निक्षिपेन्नारकान् वा ॥२१५॥
 विश्वं विश्वं नश्वरं सन्निरीक्ष्य कुयांद्धर्मं निमलं धीरधीर्यः ।
 स्वीयां मूर्तिं कीर्तिमेवाऽत्र मुक्त्वा सोऽयं सारं स्वर्गसौख्यं मुनक्ति ॥२१६॥
 अतः सत्पुरुषस्याऽस्य मृतस्याऽपि तनौ स्थितम् । सतां वस्त्रप्रदाताऽहं याचिष्ये चीवरं कथम् ? ॥२१७॥
 अन्यथा चौरैर्विगृह्यमाणानि रक्षामि वसनानि यः । वस्त्रं नेतुं कथं सोऽहं करोमि स्वकरं पुनः ? ॥२१८॥

॥२२२॥

४

८

१२

इतोऽप्यदत् स मातङ्गः किं रे शीघ्रं न यास्यसि ? । तस्मादप्यतिभीतोऽयं जगाम नृपजो जवात् ॥२१९॥
 पुनर्विचिन्तयामास स गत्वा मृतकाऽन्तिकम् । धर्मशास्त्ररसज्ञा मे रसज्ञा याचतां कथम् ? ॥२२०॥
 मत्पात्राणां करेभ्योऽपि यः शिश्रायोचतां पुरा । सोऽय मे दक्षिणः पाणिः किं याचेत मृताम्बरम् ॥२२१॥
 अथवा, येन हस्तेन मातङ्गेऽर्जिता स्वर्णाधमर्णता । अधमो याचतां ह्यग्रं फलत्यत्रैव पातकम् ॥२२२॥
 गनः— स्वशरणस्य यथो गुरुतापनं पिशुनता शमिर्ना पितृवञ्चनम् ।

स्थपनिकाहरणं शिशुर्हिसनं ध्रुवमिहाऽन्यभवेऽपि फलन्त्यहो ! ॥२२३॥

अतो हे हस्त ! पापद्रोयांश्चारुं फलं स्फुटम् । आत्मनोपार्जितं भुङ्क्त्व मृतवस्त्रांयाऽग्रतो भव ॥२२४॥
 कुमारश्चिन्तयित्वयं स्वकरं स पुरोऽकरोत् । हर्षगौराऽथ गौराविरासीत् पीराऽऽस्यतस्तदा ॥
 अहो भाग्यं यस्मिन्तस्य मृते यस्मिन्नसौ पुमान् । आचारसारस्वाकारः किञ्चित् प्रार्थयतेऽयं यत् ॥२२५॥
 इत्युक्त्वा रोदनं मुक्त्वा नागरा रागसागराः । रत्नान्यारेभिरे दातुं उल्लोलैर्निजपाणिभिः ॥२२६॥
 (मृगस्य वनं पवित्रं मुनिभानुना—)

राजमनुः स दृनोऽन्तर्विधूयाऽऽत्मंकरं रयात् । प्रोचे भोश्चण्डतुण्डस्य मातङ्गस्याऽस्मि किंकरः ॥२२८॥
 गृह्णामि दानं नो कस्य किन्तु वस्त्रमिदं जवात् । इत्यर्धोक्ते दशावस्य पूर्णं हृद्दुःखवारिभिः ॥२२९॥
 ईरगोऽप्यन्तजस्रप कर्मकृद् धिग् जगत्स्थितिः । इत्युक्त्वा मृतदेहस्य वस्त्रं तेऽस्मै समर्पयन् ॥२३०॥
 (मुनिभानुमुन्यर्थः—) मुक्तं तन्मृतवस्त्रं तैः स्वपाणौ प्रेक्ष्य भूपम् ।

धिग् धिग् मे जन्म भूलोके वदन्निति मुमूर्च्छ सः ॥२३१॥

शुद्धरीक-
॥२२३॥

देहं विहाय हंसोऽस्य यास्यत्युद्धीय दुःखतः । इतीव स्वपट्टीतुल्य-मूर्च्छया छन्नवान् विधिः ॥२३२॥
अन्ते धात्र्या घटीयुग्मं तस्थौ सुबहुमोहतः । बन्धुवच्छीतलैर्वातैरालिङ्ग्योत्थापितस्ततः ॥२३३॥
(इन्द्रजालम्—) यावदुत्थाय नेत्रे स्वे निमृज्यांऽग्रे विलोकते । तावत् कुमारो मृतकं बलं पौरांश्च नैक्षत ॥२३४॥
अथाऽयं चिन्तयामास किमिदं महदद्भुतम् । मातङ्गस्य निजेशस्य किं किं दास्यामि चोत्तरम् ॥२३५॥
चिन्तयन्निति वेगेन व्यावृत्तस्तत्र चागतः । न च श्वपचमैक्षिष्ट सर्वत्रऽऽलोकयन्नपि ॥२३६॥
महर्षितयं तत्र निविष्टः पृष्ठवान् जनम् । परं नाऽकथयत्-कोऽपि चण्डतुण्डं तमन्त्यजम् ॥२३७॥
इन्द्रजालमुन स्वप्न-मतमोहोऽथ मे कुतः ? । ध्यायं ध्यायमिदं तुयेंऽहर्षामेऽसौ समुत्थितः ॥२३८॥
(नदी—) नदीं स चन्द्रशिशिरां शिशिराभोभरैर्भृताम् । स्नानाय नृपजोऽहूनाय शिश्राय श्रेयसायतिः ॥
स्नात्वाऽथ वाटिकां गत्वा दत्त्वा स्वां स्वर्णमुद्रिकाम् । नीत्वा सुमनसः सारान् स-आर-सुमना वटे ॥

(वदगता जिनमूर्तिर्देहीता—)

कोटरान्तः समुद्रगत्वा समुद्रगकमसौ नतः । नीत्वाऽथ चन्द्रशिशिरां सरितं त्वरितं ययौ ॥२४१॥
नद्यास्तटेऽथ चिकटे निर्मलं स शिलातलम् । हेलया क्षालयामास सनमस्कारं-स्मरन्नरम् ॥२४२॥
पेटकां तां स्वर्णकान्तां संस्थाप्य स्थाप्यमन्त्रवत् । धीरः स नीरमानैपीत्-पद्मपत्रपुटैः स्फुटैः ॥२४३॥
(जिनपूजा—) मन्त्रपात्रं मुदा स्नात्रं कृत्वा हित्वाऽन्यचित्ताम् । पूजां भूजानिजैश्चक्रे विधिवद् विधिवत् ततः
योजिताभ्यां स्वहस्ताभ्यां परमेष्ठ्याख्यमुद्रया । संसारातिहरं चारा-त्रिकं चक्रे-जिनेशितुः ॥२४५॥

॥२२४॥

स्नात्रे मेरुस्थितं चालं पूजा-ऽऽरात्रिकयोर्नृपम् । ध्यात्वाऽथ स्तोतुमारेभे स्मरन् केवलिनं जिनम् ॥२४३॥
पीतराग ! तव पीतरागता रागवन्ति नमयेत् त्रिजगन्ति ।

निस्पृहं स्फुटफलं सहकारं किं अयन्ति न नराः स्वसुखाय ॥२४७॥

४

श्रीजिनेन्द्र ! गुणिनोऽपि जनास्त्यां न क्षमाः स्तुतिविधौ कथमन्ये ।

यद् गुणत्रयमयं त्वमतीत्य वर्तसे किल जगत्त्रयमेतत् ॥२४८॥

शक्रस्तवं भणित्वाऽथ कुमारः स कुमारराट् । मुक्ताशुकत्यभिर्धा मुद्रां कृत्वाऽर्हन्तमथाऽवदत् ॥२४९॥

(जिनमुक्तिः—) जयं पीतराग ! भगवन् ! भवतु मम त्वत्प्रभावतः स्वामिन् ।

८

भयनिर्वेदो मार्गानुसारता चेष्टफलसिद्धिः ॥२५०॥

लोकविरुद्धत्यागो गुरुजनपूजा परार्थकरणं च । शुभगुरुर्योगस्त्वं हृदयनसेवना त्वाभवमखण्डा ॥२५१॥

अयं, फारं फारं नमस्कारं भूपभूर्भूरिभाग्यभाक् । पुनर्दिदृक्षाव्यात्ताक्षो यावदप्रे व्यलोकयत् ॥२५२॥

(केनचिद् जिनमूर्तिर्हृत्वा—)

१२

तावत् समुद्रको नास्ति न च मूर्तिजिनेजितुः । अत उन्मनायमानो मानी मौनी तदोत्थितः ॥२५३॥

नाभेरूर्ध्वं नराकारः सर्परूपतनुस्त्वयः । फणाभिः पञ्चभिर्दीप्रमणीभिर्दीपयन्तः ॥२५४॥

(जलः—) हस्ताभ्यां मस्तके जैनमूर्तियुक्तं समुद्रकम् । दृढं घृत्वोरगो गच्छन् ददशे भूपसूनुना ॥२५५॥

हृत्वा मूर्तिं प्रसृपन्तं सर्पं तं वीक्ष्य सोऽग्रतः । दिनत्रयं लङ्घितोऽपि कुमारस्तमथाऽन्वगात् ॥२५६॥

(भुवनभानुना जगो पृथिवः—)

सहसा साहसान्निद्यो रंहसा स महीयसा । धावित्वा स्वच्छचित्तस्तं छेकः पुच्छे गृहीतवान् ॥२५७॥
कुमारं पुच्छसंश्लिष्टमल्यविष्टः स सर्पराट् । प्रससर्पं प्रवाहेऽथ नयास्तस्या हि संमुखे ॥२५८॥
जलकान्तमणीमय्यास्तस्या मूर्तः प्रभावतः । संमुखोऽप्यम्भसा भारो द्विधारूपो जवाद्भूत् ॥२५९॥
सर्पस्य घृतदर्पस्य लाङ्गूलमवलम्ब्य सः । अस्पृष्टनीरो धीरोऽयमतीयार्थं रयाञ्जदीम् ॥२६०॥
यतः— सा चन्द्रशिशिरा नदी तिष्ठति निर्मला । तस्मिन् विवेश सावेशः प्रवरे विवरे विषी ॥२६१॥

(भुवनभानुः पातालं प्रविशति—)

कुमरोऽपि समं तेन यावत् पातालमाविशत् । तावद् ददर्श रत्नौघ-रम्यहर्म्यं पुरं पुरः ॥२६२॥
कन्दर्पजववारीभिर्नारीभिः पूर्णवीथिकम् । स्फीतर्गतिः सशृङ्गारशृङ्गाटकमितस्ततः ॥२६३॥
(नागनगरम्—) कर्णपीयूषकचलैर्धवलैः पूर्णमन्दिरम् । स नागनगरं प्रेक्ष्य यावज्जातोऽन्यमानसः ॥२६४॥
तावत् स भुजगो दिव्यशक्त्याऽस्य भुजगोचरम् । प्रविहाय विहायस्थो भूत्वाऽदृश्यत्वमीयिवान् ॥२६५॥
मूर्तिं श्रीवीतरागस्य गते हत्वा भुजंगमे । मुद्गराहतवत् स्थित्वा क्षणं सोऽथ व्यचिन्तयत् ॥२६६॥
अहो ! ममात्मना पूर्वं कीदृग् दुष्कर्म निर्ममे । येन श्रीवीतरागस्य मूर्त्याऽप्यऽस्मि वियोजितः ॥२६७॥
येनाऽहिना हि मेऽनायि नायकः श्रीजिनेश्वरः । तेन बन्धुत्वमाश्रित्य कथं नीतं न जीवितम् ? ॥२६८॥
देवतायसरं स्वं यो रक्षितुं न क्षमः क्षितौ । तस्य मे धिग् धीरत्वं क्षत्रव्रतकलङ्किनः ॥२६९॥

वीडितः पीडितश्चेत्थं स्वचित्ते स नृपाङ्गजः । तावदेकां नागनारीं पार्श्वं यान्तीं व्यलोकत ॥२७०॥

(नागनगरे महोत्सवः—)

अथो वेगेन धावित्वा तत्पार्श्वं पृष्ठवानिति । अम्ब ! किं नगरेऽमुष्मिन् स्थुः सदेहमहोत्सवाः ? ॥२७१॥

सा प्राह स्वच्छ ! हे वत्स ! यन्महोत्सवकारणम् । सकर्ण ! दत्तकर्णस्तत् सर्वमाकर्णय द्रुतम् ॥२७२॥

(वासुकिः—) अत्र पातालपाताऽस्ति शेषाख्यो धरणेश्वरः । तस्य राज्ये प्रधानश्च राजा श्रीवासुकिर्वरः ॥

(महापद्मो नागः—) स वासुकिः पुरेऽमुष्मिन् पतिः पातितरां प्रजाः । तेन मित्रं महापद्मो नागोऽस्ति प्रेषितो भुवि ॥

कंचिद् भुवनभान्वाख्यं नरं केनाऽपि हेतुना । आनेष्यति तथा पद्मः प्रपञ्चेन गरीयसा ॥२७३॥

वसुधावासिनस्तस्य पुरस्याऽस्य समागमे । सप्ताहमुत्सवान् कर्तुमाज्ञा राज्ञा मुदा ददे ॥२७३॥

नरोत्तमस्य तस्याऽथ समालोकाय कौतुकी । पौरलोकः समस्तोऽपि समस्त्युच्चप्रदेशगः ॥२७७॥

अतो गत्वात्मनो गेहं श्रित्वोवां चन्द्रशालिकाम् । अहमालोकयिष्यामि तं कीर्त्यालोकनिर्मलम् ॥२७८॥

इत्युक्त्वा सा ययौ नारी स्फारीकृतपदास्पदा । दृष्यौ कुमारः केनाऽहं कार्येणाऽऽनायितो बलात् ॥२७९॥

इतश्च— कर्पूरपूरगौराङ्गं शशाकांशुसितांशुकम् । राजहंससमारूढं फणाभिर्देशभिर्युतम् ॥ २८० ॥

सव्यहस्तसुविन्यस्त-पीयूषकलसं पुरः । श्रीवासुकिं ददशाऽसावायान्तं वन्दिभिः स्तुतम् ॥२८१॥

तत्समीपे च— राजपट्टप्रभं सप्त-फणं पीताम्बरावृतम् । जपमाला-शङ्ख-कुम्भ-मुद्गराख्यं चतुर्भुजम् ॥२८२॥

(नागराजः—) नागराजमनन्ताख्यं गरुडपतिसमाश्रितम् । वीक्षापास समायान्तं कुमारो विस्रथाकुलः ॥

(तक्षकः—) दक्षिणांसे न्यस्तदण्डं वामे च स्थितकुम्भकम् । शोणाङ्गवस्त्रं सोऽपश्यत् तक्षकं वृषवाहनम् ॥

(कौटिल्यः—) कृष्णं कर्कोटकं पीतवस्त्रं भुजयुगान्वितम् । सर्प-दण्ड-शङ्ख-कुम्भयुक्तं हस्तिस्थमैक्षत ॥२८५॥

एनं सप्तफणं श्वेतवस्त्राङ्गं हगवाहनम् । कुम्भाम्भुजयुतपाणिं स आयान्तमलोकयत् ॥२८६॥

श्वेतवस्त्र-धनुःपञ्चफणः कलश-शङ्खयुक् । महापद्मो मयूरस्थो नृपजेन तदैक्षयत् ॥२८७॥

पुलिकः कृष्णवस्त्राङ्गः सप्तफणो हि दण्डवान् । पद्मारूढः प्रौढमना तदाऽनेन विलोकितः ॥२८८॥

शङ्खाङ्गश्वेतवस्त्राङ्गः फणाभिर्दशभिर्युतः । रथस्थितः शङ्ख-कुम्भकरो दृष्टोऽथ तेन सः ॥२८९॥

इत्थं तस्य कुमारस्य पश्यतो मूर्धनि द्रुतम् । नागेन्द्रास्ते स्वकुम्भेभ्यः क्षिप्रं पीयूषमक्षिपन् २९०॥

(नागतो कृष्णा भुवमभानुस्तुतिः—)

ततश्च— जय त्वं सार्विकाधीश । जय त्वं करुणाकर ! । जय त्वं दानिनां धुर्य ! जय त्वं क्षत्रियोत्तम ! ॥

इत्थं बद्धन्तस्ते नागाः श्रित्वा ध्योम प्रमोदतः । तस्योत्तमस्योत्तमाङ्गे पुष्पवृष्टिं व्यधुस्तदा ॥२९२॥

अथाऽलंकृत्य नेपथ्यैर्नागेन्द्रास्तं नृपाङ्गजम् । पुरं प्रवेशयांचकुनिर्मितानेकनादकम् ॥२९३॥

स्तूपमानं पन्दिषुन्दैरन्वितं नागनागरैः । श्रीवासुकिः स्वयं धाम नीतवान् नीतिवानमुम् ॥२९४॥

रत्नस्तम्भैः शुभां मध्यसभां शपण्य वासुकिः । प्रोत्ते भुवनभानो ! भोः ! सिंहासनमिदं श्रय ॥२९५॥

कुमारः प्राह नागेन्द्र ! यस्य मे पाणितो जिनः । गतोऽशक्तेरभाग्याद्य तं मां गरसीह किम् ? ॥२९६॥

इत्युक्त्वा तं वसुधागामासमानं भुजंगराद् । भद्रासनं समानात्प्य तमुपावीचिशत् पुरः ॥२९७॥

सुविष्टरनिविष्टेषु प्रधानेषु स वासुकिः । तुष्टदृष्टिः स आचष्ट नृपपुत्रं पवित्रवाक् ॥२९८॥

भोः कुमार !— यो नरो जिनवरं वरभक्त्या पूजयेदपि समीपगतं नो ।

दूर एव स तु तस्य विमोहात् रत्नपुञ्ज इव दृग्विकलस्य ॥२९९॥

॥ २८॥

यो जितं शिवपदस्थितमात्मोत्सङ्गं शुचिमनःकुसुमेन ।

पूजयेदिहं स केवलतेजाः स्याद् रवेरिव वरं रविकान्तः ॥३००॥ किं बहूना ?

४

देवो गुरुर्वा भक्तस्य दूरस्थावपि पार्श्वगौ । अभक्तस्य तमोऽन्धस्य दवीयांसौ सदाऽपि तौ ॥ ३०१ ॥

(भुवनमानोः पातालानयने कारणम् -)

यतः— महतां वदतां धर्म-महनीयोऽसि सात्त्विकः । ईदृग् क्षत्रव्रतं यस्मिन् जैनी भक्तिस्तदेदृशी ॥३०२॥

हेतुना येन पाताले त्वमानीतो भुवस्तलात् । तं सर्वं शृणु घृत्तान्तं त्रितान्तं स्थिरमानसः ॥३०३॥

८

चतुश्चत्वारिंशत्संख्य-सहस्रभुवनप्रभुः । चतुर्विंशत्यङ्गरक्ष-सहस्रैः कृतसेवनः ॥३०४॥

पद्मावल्यादिभिः पद्मभिर्महिषीभिर्निपेवितः । प्रापस्त्रिंशश्च त्रिंशद्भिः सप्तानीकाधिपैर्युतः ॥३०५॥

अन्यैरनेकैर्नामैश्च शैलरितांद्भिनीरंजः । सभानिविष्टो धरण इन्द्रः पृष्टो मयैरुदा ॥३०६॥ (विशेषकम्)

पाताल-स्वर्गयोर्नाम-देवेन्द्रैः परिपूर्णयोः । कुत्समर्त्याकुलो मर्त्य-लोको मध्ये कथं प्रभो ? ॥३०७॥

१२

अथ श्रीधरणः प्राह शृणु भो ! चासुके ! सखे ! । मानुष्याजितपुण्येन जीवा इन्द्रत्वमाप्नुयुः ॥३०८॥

भूलोके केऽपि विद्यन्ते सात्त्विका धर्मिणो नराः । सुरा-ऽसुरैः समग्रैर्ये चाल्यन्ते नैव सत्त्वतः ॥३०९॥

तथाच; पृथिव्यामधुनाऽप्यस्ति भीमसिंहद्वपाङ्गजः । नरो भुवनभान्वाख्यः क्षत्रियः सात्त्विकाग्रणीः ॥

अथाऽवोचमहं स्वामिन् ! मनुष्ये चर्मचक्षुषि । किमवकीदके सत्त्वं संभान्यं स्वल्पमेधेसि ॥३११॥

श्री-
१२९॥

४

८

१२

स्वाध्यातो योऽथ युष्माभिः सत्त्वं सत्त्वस्य तत्त्व हि । कवित्वेक्षामि दुःखाख्य-रुषपटे सुवर्णवत् ॥३१२॥
 इत्युक्त्वा धरणेन्द्रस्य सभाया अस्मि निर्गतः । अथो परीक्षा प्रारम्भि मया ते दुर्दशोदयात् ॥३१३॥
 तथाहि— अलक्ष्मीरूपाद् भो ! रजनिचरवध्वायुधकृते ऋणार्ते मातङ्गे तनुवितरणाद् योगिकृपया ।
 मृतस्याऽङ्गाद् यन्मार्थनजनितमूर्छोऽपि च यतः परीक्ष्यान्ते वीक्ष्य द्रुतमहमिहाऽऽगां नृपसुत ! ॥३१४॥
 ततो नागो महापद्मो मया पुण्यात्मनस्तव । आकारणाय प्रहितः स्वं कृतार्थयितुं पुरम् ॥३१५॥
 आदितः स निवेगेति तस्मै भुवनभानवे । मौनमुद्रामथाऽऽलम्ब्य यावदस्थान्य चासुकिः ॥३१६॥
 (पाण-स्तः—) प्रभुः श्रीधरणस्तावद् वन्दिषुन्दाभिनन्दितः । नृविमानं समारूढः प्रौढहर्षादुपागमत् ॥३१७॥
 वासुकिप्रभुत्वाः सर्वे सम्मुखा विकसन्मुखाः । विवेकिनोऽतिवेगेनोत्थाय नेमुरमी अमुम् ॥३१८॥
 तदा भुवनभानुश्चाऽभ्युत्थाय प्रणमन् जवात् । आलिङ्ग्य धरणेनोचे वःस ! तुष्टोऽस्मि सत्त्वतः ॥३१९॥
 (भुवनभानु-धरणभोः गीतापः—)
 अथ, सिंहासनसमासीनं धरणेन्द्रं नृपाङ्गजः । प्रणम्य प्राञ्जलिः प्रोचे हरैकं संशयं मम ॥३२०॥
 यदा स्वनगरस्थेन नागराज ! मया पुरा । उत्तारिता जिनेन्द्रस्य मूर्तेः पूजा पुरातनी ॥३२१॥
 पवित्रा पत्रिका तत्र सत्त्वतत्त्वविवेचिनी । सुवर्णवर्णश्रेणीभिर्दिव्यकाव्यद्वयान्विता ॥३२२॥
 ददृशे स्वदृशे हर्षं ददती या तदा मया । किमर्थं केन सा मुक्ता तथ्यमेतत् प्रकथ्यताम् ? ॥३२३॥ (युग्मम्)
 मित्वा श्रीधरणेन्द्रोऽथ वचस्वी वाचमूचिवान् । त्वदबोधाय मया मुक्ता काव्ययुक्ता सुपत्रिका ॥३२४॥

यतः— देवा यदि प्रचुरधर्मसुधान्धुतुल्यान् रक्षन्ति नो नरवरान् बहुदानकुल्यान् ।

तेषां प्रभावतरवोऽपि हि पापतापात् शुष्यन्त एव सकला जगतीतले तत् ॥३२५॥

अतः, यो द्रव्यतश्चरिततः श्रुततस्तपस्तः श्रीजैनशासनविभासनमातनोति ।

सः सर्वदैवतगणोऽस्य हि सर्वदैव रक्षां करोति दुरितं च तिरस्करोति ॥३२६॥

(तुष्टो धरणः—) अतस्तुष्टोऽस्मि किं तुभ्यं ददामि पुरुषोत्तम । भूपभूरब्रवीज्जैन-ध्यानमस्तु मयि स्थिरम् ॥

(भुवनभानोः सत्तनरकदिहक्षा—)

तथाऽपि यदि तुष्टोऽसि नागराज ! ततोऽधुना । दर्शय श्रुतिनिर्दिष्टान् नरकान् सप्त सांप्रतम् ॥३२८॥

धरणः ग्राह हे वत्स ! किमर्थं तान् दिदृक्षसि ? । कुमारो न्यगदत् पाप-फलजिज्ञासया प्रभो ! ॥

प्रभापे धरणस्तावद् वाक्यैस्तान् प्रथमं शृणु । दुःखितैर्जन्तुभिः पूर्णान् शक्नोषि हि न वीक्षितुम् ॥३३०॥

तथाहि— (नरकवर्णना—) रत्नप्रभाख्ये त्रिशल्लक्षास्तिष्ठन्ति नरकावासाः ।

पञ्चविंशतयो लक्षा नृपसूनो ! शर्करप्रभे मरके ॥३३१॥

पञ्चदशलक्षयुक्तस्तार्तीयो बालुकप्रभो नरकः । पञ्चप्रभश्चतुर्थो दशभिलक्षयुक्तो नरकगोहैः ॥३३२॥

धूमप्रभम्लिलक्षया तमप्रभः पञ्चहीनलक्षेण । पञ्चभिरेव तु गेहैर्युक्तोऽस्ति महातमः प्रभो नरकः ॥३३३॥

एवं च चतुरशीतिषु संस्थिता नरकवासलक्षेण । सततं विततं दुःखं दुष्कृतिनो जन्तवो ह्यनुभवन्ति ॥

तथाहि—मायौ-पत्योरनुजीवि-स्वामिनोगुरु-शिष्ययोः । श्वश्रू-वध्वोर्मित्रयोश्च ये विभेदं हि चक्रिरे ।

तद्वियोगक्षणमितान् वारांस्तेषां नृणां तनुः । बद्ध्वा शिरः कर्बुवृक्षे ककचैः प्रविदार्यते ॥३३५॥

चरित्रः

सर्गः-६

॥३३०॥

रीक-
३१॥

४

८

१२

येऽलीकेन कलङ्गेन साधुं नरमदूषयन् । सतां शून्यं च पेशुन्यं ये चकुर्वकचेतसः ॥३३७॥
 उपहासवचोभिर्वैर्धमिणोऽधः कृता भुवि । यैर्दुर्वाग्भिः पिता माता गुरुर्नृताऽप्यतप्यत ॥३३८॥
 तद्वचोऽक्षरसंख्यानि संवत्सरशतान्यहो ।। तेषां जिह्वाः छिन्नरूढाश्छिद्यन्ते वज्रतुण्डिकैः ॥३३९॥
 परम्प्री वीक्षिता दुष्टैर्वीक्ष्य यैर्भुजिता पुरः । यैश्चालोक्य स्वयं सार्थश्चौराणामपितोऽधमैः ॥३४०॥
 तन्निमेषमितान् वर्षलक्षानेषां हि वीक्षणे । वज्रतुण्डाः खगा नित्यं खनन्ति खरचञ्चुभिः ॥३४१॥
 एकावासस्थिते सर्वकुटुम्बे निर्दया भृशम् । द्रव्यं हत्वा कलिं कृत्वा भुञ्जन्त्येकाकिनो हि ये ॥३४२॥
 एकसार्यं समायान्तं बुभुक्षुं परिहाय ये । भुञ्जते ये च धनिनो निस्वयन्धोरूपेक्षकाः ॥३४३॥
 यावन्तः कवला एक-भोज्ये स्युर्विहिताः पुरा । तत्संख्यलङ्घनप्रान्ते विष्टा तेषां प्रदीयते ॥३४४॥
 यावन्ति द्रोहभोज्यानि स्युः कृतानि पुराभवे । तावद्द्वारं कदर्थ्यन्ते जीवा एवं नरोत्तम ! ॥३४५॥
 जन्तूनमन्तून् यो हत्वा मुक्ततद्रोमसंमितान् । वर्षसहस्रान् स तप्त-ताम्रतण्डानि भोज्यते ॥३४६॥
 रात्रौ सुप्ते जने ग्रामा यैः पूर्वं परिदीपिताः । तेषां देहो लोहमूपैः क्षिप्रं प्रक्षाल्यतेऽनिशम् ? ॥३४७॥
 अन्यासक्तो निजां भार्यां त्यजेत् संतापयेच्च यः । तप्ततैलेन तद्देहः सिच्यते भो नरोत्तम ! ॥३४८॥
 इत्यागनेकोत्पन्नाः कथिताः स्वल्पवेदनाः । अन्येषां बहुदुःखानि व्याहर्तुं पारम्यभि न ॥३४९॥ यतः—
 “नरपसु जाइ अइककलडाई दुक्खाई परमतिकखाई । नरकेसु गानि अतिककंशानि दुःखानि परमतोक्षणानि ।
 को वगैही ताई जीवन्तो वासकोडीहिं ॥३५०॥ को वर्णयिष्यति तानि जीवन् वर्षकोटिभिः ॥३५०॥
 नेरईआणुप्पाओ उक्कोसं पंचजोयणसयाई । नेरयिकाणामुत्पाद उत्कृष्टं पञ्चयाजनशतानि ।

चरित्रम्.
सर्गः-६

॥३३१॥

दुःखे निर्वाडेयाण वयणसयसंपगाढाणं ॥३५१॥

दिव्यना !

दुःखे निपतितानां वेदनाशतसंपगाढानाम् ॥३५१॥

अच्छिनिमीलणमित्तं नत्थि सुहं दुःखमेव अणवश्यं । अक्षिनिमीलनमात्रं नास्ति सुखं दुःखमेव अनवरतम् ।

नरकं नेरईयाणं अहो निसं पचमाणाणं ॥३५२॥ नरके नैरयिकाणाम् अहर्निशं पच्यमानानाम् ॥३५२॥

इत्युक्त्वा धरणेन्द्रस्तं पाणौ प्रारोप्य भूपजम् । व्यक्तितो नरकावासाम् दर्शयामास कल्पपि ॥३५३॥

(नरकदर्शनेन भुवनभातुमुच्छे—)

धरणेन्द्रकराब्जस्थो जीवानां वीक्ष्य वेदनाम् । कुमारो दुःखपूरेण फलान्तकापो मुमुच्छं सः ॥३५४॥

पुनस्तत्र समानीय दिव्यपानीयसेचनैः । धरणेन्द्रः कुमारं तं चकार स्पष्टचेतनम् ॥३५५॥

व्यचिन्तयत् कुमारोऽथ देहसौख्याय धिगु जनाः । देहं धर्मकल्पद्रुं प्रापुः किं पापपोषिणः ॥३५६॥

ज्वेऽथ धरणो वत्स ! जाताऽथ ससलह्वनी । अहं कृशं भृशं तेऽभूत् कुमार ! सुकुमारवत् ॥३५७॥

भो ! जनाधिपपुत्राऽथ भोजनाय मया समम् । पुण्यपुष्ट ! तदुत्तिष्ठ सत्त्वरत्नैकरोहण ! ॥३५८॥

कुमारः प्रोचिवन्नाग ! मयाऽथ जिनपूजनम् । न कृतं तत् कृतं देव ! भोजनैर्लोत्यभोजनैः ॥३५९॥

श्रुत्वेति वासुकिः प्रोचे देवतावसरे मम । सा भूतिर्वीतिरागस्य विद्यते सर्वविद्य ! ते ॥३६०॥

अभ्युत्थाय ततः शीघ्रमत्रैव जिनपूजनम् । विधेहि विधिना धीमन् ! निधेहि प्रमदं मयि ॥३६१॥

इत्युक्त्वा वासुकिर्भूपपुत्रमाकृष्य बाहुना । स्तपयित्वा सुधाकुण्डे कारयामास पूजनम् ॥३६२॥

(धरणेन गृह भुवनभानोः भोजनम्—)

धरणोऽत्यर्थमभ्यर्च्य कुमारं दिव्यभोजनैः । अभोजयत् प्रीतिवह्लेः कलं पक्वं हि गौरवम् ॥३६३॥

(धरणेन भुवनभानने दत्तानि चमत्कारकवस्तूनि—)

ततोऽशुकयुगं स्वर्णं—पादुकायुगलं तथा । धरणेन्द्रः कुमाराय दत्त्वाऽवादीत् प्रमोदवान् ॥३६४॥

अनेन चन्द्रपुग्मेन संवीतेन तनौ तव । शीता-ऽऽतप-रजो-वातभवं दुःखं न भावि भोः ! ॥३६५॥

४ पादुकायुगलस्याऽस्य प्रभावो ज्योमगामिता । परोपकारे त्वं भूया धीरधीरनिशं भुवि ॥३६६॥

इत्युक्त्वा पेदिकां जैन-मूर्तियुक्तां स्वपाणिना । आर्पयन्नुपपुत्राय मणिं चैकं महौजसम् ॥३६७॥

भूत्वाऽथ निकषा कर्णं कुमारस्य मुदा तदा । महिमानं मणोस्तस्याऽऽचक्षुषौ छन्नं स नागराद् ॥३६८॥

(भुवनभातुः पातालात् पृथ्व्यामागतः—)

८ अधो सुमोच हुंकारं स्फारं स धरणेश्वरः । तदैवाऽथ कुमारोऽयं पृथ्व्यामात्मानमैक्षत ॥३६९॥

(नगाला नगरी—) अहो ! अहं भुवं प्राप्सश्चिन्तयन्निति विस्मयात् । जगाम रङ्गशालाख्यां नगरीं श्रीगरीयसीम् ॥

तस्याः पुरप्रवेशोऽसौ चान्द्राकारवेष्टितम् । प्रासादं विस्मितोऽपश्यत् पिशङ्गध्वजयाऽन्वितम् ॥३७०॥

प्रासादोऽयं श्रियो देव्या अये ! पीतध्वजान्वितः । विचिन्त्येति कुमारस्तत्प्राकारान्तर्चिर्वेश सः ॥३७१॥

१२ (लक्ष्मीमूर्तिः—) चारुचामीकरमयीमयं तत्र प्रमोददाम् । लक्ष्मीदेव्या ददर्शाऽथ मूर्तिं चम्पकपूजिताम् ॥३७२॥

उपसृत्य कुमारोऽथ निजगाद श्रियं प्रति । देवि ! लक्ष्मि ! त्वमेवाऽसि सतां पुण्यनिबन्धनम् ॥३७३॥

यतः— नृपस्य मानं गुरु-देवपूजा सतीर्थयात्रा निजचन्द्रुपोपः ।

संसेव्यतां शेषकलाविदां च स्याल्लक्ष्मि ! सर्वं त्वयि तोषवत्याम् । ॥३७४॥

सन्तः सुतीर्थे कृपणा रजोऽन्तस्त्वां स्थापयन्ति न्यसनेषु पापाः ।

मत्वेति हे धर्मसुते ! सुलक्ष्मि ! कथं सतामेव गृहेषु नैषि ? ॥३७६॥

सं कुमारः सुकुमारमिति यावद् वचोऽब्रवीत् । श्रीदेवता तावदेव प्रोवाचाऽनाहृतं वचः ॥३७७॥ तथाहि—
पुण्यरज्जुभिरहं दृढबद्धा निर्विवेकि-सुविवेकिगृहेषु ।

संस्थिताऽत्र कुवचः सुवचश्च वत्स ! हे ननु सहेऽधनिनां हि ॥३७८॥

श्रुत्वेत्यसौ श्रियो वाक्यं दध्यौ प्राग्जन्मधर्मतः । श्रीः स्यात् कृपण-व्यसन्निराणां नान्यतो गुणात् ॥

(३६ विप्रौ) इतो गर्भगृहान्तस्थौ विप्रौ श्रीदेवदत्ताऽर्चकौ । हुं चिद्भूमेकं संजातमित्युक्त्वा जग्मतुर्दुर्लभम् ॥

एताभ्यां किमभिज्ञानं दृष्टं विप्रविप्रौ च कौ । चिन्तयन्निति बभ्राम प्रासादं परि भूपभूः ॥३८१॥ तत्र च—

(पञ्च आम्नाः—) स्फाटिकैर्निर्मलजल-कलितैरालवालकैः । विपुलान् पञ्चलान् पञ्च कम्पानाऽऽन्नानुदैक्षत ॥३८२॥

उपसृत्य कुमारोऽथ यावदालोकते स्थिरः । तावत् तान्निष्फलान् वीक्ष्य सन्वयं ध्यातवानिति ॥३८३॥

प्रसृतेऽपि वसन्ततौ दुमाणां परमर्द्धिदे । आः ! आनन्दप्रदा अक्षणोरप्येते निष्फलाः किमु ? ॥३८४॥ किन्तु,

दानेशां धनसंयुता भुवि सदाचारा परश्लाघिनो वैया लोभचिचर्जिता यदि सुविद्वांसोऽप्यगर्वा हृदि ।

नित्यं स्वांप्नि सरांसि मृत्युरहिता मर्त्याः फलाढ्या दुमाः । जायन्तेतदहो ! धरा वरतरा स्यात् स्वर्ग-पातालयोः

तथाऽपि धरणेन्द्रेण प्रदत्तस्य सुधामणेः । प्रभावेण करिष्यामि चूतानेतान् फलान्वितान् ॥३८६॥

ध्यात्वेति तं मणिं नीव्या कृष्टैर्पां स्थानपाऽम्बुभिः । प्रक्षाल्याऽभिषिषेचैष चूतान् पञ्चाऽपि यावता ॥३८७॥

तावता स्वर्णवर्णानि कर्पूरसुरभीणि च । आविरासुः फलान्याशु सुधास्वानूनि तेष्वथ ॥३८८॥

इतश्च- विप्रौ क्षिप्रौ तौ तत्राऽऽयातौ फलाकुलान् । तान् (तांश्च) वृक्षान् समालोक्य मुदितावूचतुर्मिथः ॥

अहो ! कर्पूरमञ्जरीं अपूरिष्ट मनोरथः । अवकेशिनोऽपि वृक्षा यज्जाताः सफला अमी ॥३९०॥
 तयोरेको लघुर्विमोऽवचित्य सुफलोचयम् । शीघ्रं ययौ द्वितीयस्तु तत्राऽस्थान्त्पजान्तिके ॥३९१॥
 अथाऽवदत् कुमारस्तं हे विप्राविह कौ युवाम् ? । कारितं श्रीगृहं केन किं नीत्वाऽगात् फलान्यसौ ? ॥
 अथो स विप्रः प्रोवाच गिरा प्रेमपवित्रया । जानीहि प्रथमं देव । रत्नशालां पुरीमिमाम् ॥३९३॥
 (विक्रमो नृपः—) विक्रमोऽत्र पतिः पाति पातितारिपतङ्गकः । भयान्धतमसाल्लोकं नीतिमार्गप्रदीपकः ॥३९४॥
 (प्रीतिमती राक्षी—) तस्य प्रीतिमती नाम पत्नी दृढपतिव्रता । सुप्ताऽन्यदा निद्रयऽपश्यत् कर्पूरतरुमञ्जरीम् ॥
 (कर्पूरमञ्जरी पुत्री—) संपूर्णसमये साऽथ समसूत सुतां सती । पिताऽपि तामतो नाभ्ना चक्रे कर्पूरमञ्जरीम् ॥
 (गामदेवो देवशः—) सुतायां सप्तवर्षिक्यां तस्यां श्रीविक्रमो नृपः । दैवज्ञं सामदेवाख्यं पप्रच्छे तद्वरं नरम् ॥
 कन्याङ्गलक्षणान्येष वीक्ष्य मौहूर्तिकोऽवदत् । वर्षेऽस्याः षोडशे भावी राधावेधकरो वरः ॥३९८॥
 राजा श्रीविक्रमोऽधोचत् राधावेधस्य योग्यता । केन चिद्गुणेन विज्ञेया पुंसस्तस्येति भो ! वद ॥३९९॥
 सोऽवादीद् देव ! वाग्देवीमुपोष्याऽऽराध्य सत्वरम् । सर्वं निवेदयिष्यामि तृतीये दिवसे तव ॥४००॥
 सोमदेवस्तृतीयेऽह्नि सभामभ्येत्य भूपतेः । पाणौ चूतफलान्युचैस्तदा पञ्च समर्पयत् ॥४०१॥
 राजोचे किं फलैरेतैः कर्तव्यमथ सोऽब्रवीत् । अर्पितानि सरस्वत्या ममैतानि प्रसन्नया ॥४०२॥
 गदितं च सरस्वत्या महालक्ष्मीगृहं महत् । कारितं विद्यतेऽग्रे यत् स्वर्णमूर्तिविभूषितम् ॥४०३॥
 तत्र कर्पूरमञ्जरीं कन्यया निजपाणिना । प्रसादस्याऽस्य पाश्चात्त्य-भागे वाण्यान्यमून्यहो ! ॥४०४॥
 दिव्यस्वरूपा पञ्चाग्री ततस्तत्र प्ररोक्ष्यति । साऽनिशं निर्मलैर्नीरैः सिञ्चनीया च कन्यया ॥४०५॥

सा च हिरण्मयी लक्ष्मीः स्मेरचम्पकपुष्पकैः । कन्यया पूजनीया हि स्नातया शुचिवस्त्रया ॥४०६॥
 पुंसां संभाषिता येन लक्ष्मीमूर्तिर्वदिष्यति । वरः कर्पूरमञ्जरीं नरः स भविता ध्रुवम् ॥४०७॥
 सदाऽपि निष्फलान् दिव्यान् तानाग्रां पञ्च यो नरः । करिष्यति फलैर्नग्नान् वरिष्यति स ते सुताम् ॥
 राजन् देव्या सरस्वत्या ममेति कथितं स्फुटम् । सोमदेवः स दैवज्ञ इत्युक्त्वाऽऽत्मगृहं ययौ ॥४०९॥
 अमुं प्राप्तादमुर्वीशो हेमश्रीमूर्तिसंयुतम् । अचीकरत् ततः सा च कन्याऽऽग्रांनुसवत्यभूत् ॥४१०॥

(दिवाकर-गुणाकरी विप्रो—)

तदा नियुक्तावाचां च दिवाकर-गुणाकरी । श्रीपूजायै तस्य पुंसः परीक्षायै च भूभुजा ॥४११॥
 (राधावेशस्तम्भः—) कन्यापोडशवर्षेऽस्मिन् राज्ञा वीवाहमिच्छता । अष्टोत्तरशतहस्तः स्तम्भोऽस्त्युत्तम्भितो वहिः ॥
 दक्षिणान्यष्ट चक्राणि चाऽष्टौ वामभ्रमीणि च । तत्राऽन्तरे चारुतरां नृपो राधामकारयत् ॥४१३॥
 राधावेषकरो यः स्यात् स नरो मे सुतावरः । इत्युद्योष्याऽशेषराज्ञो दूतैरामन्त्रयन् नृपः ॥४१४॥

(कर्पूरमञ्जरीतपः—) निमन्त्रणानि भूपानां स्वस्वयंवरहेतवे । कर्पूरमञ्जरी श्रुत्वोपवासं विदधे तदा ॥४१५॥
 राजाऽपृच्छत् कथं वत्से ! विदधासि न भोजनम् ? । भासयन्त्याऽऽस्य भासाऽग्रेऽसावभाषत भामिनी ॥
 येषां बीजानि वाग्देव्याऽपितान्वेते द्रुमा यदा । फलिष्यन्ति तदा तेषां फलैर्भोक्ष्येऽन्यथा तु न ॥४१७॥
 उपवासत्रये जाते कलान्तकाया कुमारिका । बभूव राजवर्गोऽपि चित्ते दुःग्वाकुलो भृशम् ॥४१८॥
 चतुर्थेऽथ दिने राजा नत्वा लक्ष्मीं व्यजिज्ञपत् । देवि ! यथेकचित्ता मे पुत्री तच्छ्रमतां वरम् ॥४१९॥
 इत्युक्त्वाऽर्चां श्रियः कृत्वा यावद् राजा विनिर्ययौ । तावत् त्वया कुमारेत्या लक्ष्मीः संभाषिताऽवदत् ॥
 पूर्णमेकमभिज्ञानमिति प्रमुदितौ भृशम् । गत्वा व्यजिज्ञावाऽऽश्रु कन्यां कर्पूरमञ्जरीम् ॥४२१॥

सा प्रोचे प्रोचरोमाश्चा सत्यं चेद् युवयोर्वचः । वृक्षाणां तदहो ! तेषां फलान्यानयत द्रुतम् ॥४२२॥
इति प्रोक्तौ कन्ययाऽऽवां संशयानौ फलेष्वलम् । आगतौ फलितानेतान् वृक्षान् वीक्ष्याऽतिविस्मिता ॥

(कर्पूरमञ्जरीपारणम्—)

एषां फलानि नीत्वाऽसौ मम भ्राता गुणाकरः । प्रयातोऽस्त्यधुना कन्या-पारणाकारणाय भोः ! ॥४२४॥
कन्यायाः पारणायां च कृतायां विक्रमो नृपः । अत्रैष्यति भवन्तं तु प्रविवेशयिषुः पुरीम् ॥४२५॥
यावदुक्त्वेति विप्रोऽयं विरराम दिवाकरः । तावच्छ्रीविक्रमो राजा तत्राऽगात् सपरिच्छदः ॥४२६॥
गुणाकरेण विप्रेणाऽऽदिश्यमानपथो नृपः । आगत्याऽभ्युत्थितं हर्षात् कुमारं श्लिष्यति स्म सः ॥४२७॥
राजा दध्यावहो रूपं कुमारस्याऽस्य वीक्ष्य हि । स कन्दर्पः स्वकं दर्पमद्य तत्पाज निश्चितम् ॥४२८॥

(भुवनभानोः पुरप्रवेशमहोत्सवः—)

राजाऽऽरुह्य गर्जःस्वाङ्गे प्रारोप्यैनं कुमारकम् । पुरे प्रावेशयत् प्रौढ-प्रमोदभरमेदुरः ॥४२९॥
नृपो भुवनभानुं तमुत्सवेन महीपसा । चित्रशाले विशालेऽथ सप्तभूमे मुदाऽमुचत् ॥४३०॥
कुमारपरिचर्यायै दिवाकर-गुणाकरौ । तत्राऽन्याश्च नरान् मुक्त्वा राजा स्वावासमासदत् ॥४३१॥ अथ,
उद्धृत्य सुरभिद्रव्यैः संस्नाप्य विमलैर्जलैः । विलेप्य यक्षपङ्क्तिश्चाऽलंकृत्य स्वर्णभूषणैः ॥४३२॥
विधाप्य जिनपूजां च भोज्यैर्नानारसैस्तदा । तावभोजयतां विप्रौ कुमारं भक्तिनिर्वरी ॥४३३॥
अत्रान्तरे सहस्रांशुम्लानांशुनिचयोऽजनि । वारुणीमीहमानस्य कस्य कान्तिर्न हीयते ? ॥४३४॥

कुमारः प्रोचिवान् सूर्यः संपूर्य वस्तुभिर्भुवम् । व्रजत्यस्तं हहा दैवं सदसत्स्वपि दुःखदम् ॥४३५॥

अहो ! लब्ध्वा पूर्वं किल विबुधनाथस्य ककुभं जगत्युच्चैर्भूतो दिशमभिलपन् यज्जडपतेः ।

मरुन्मागात् सूर्योऽप्यथ पतति तन्निर्मलकुलां स्त्रियं हातुः पातो भुव इति वदन् विश्वमिव भोः ! ॥४३६॥

विश्वे पश्यन्ति विश्वेऽस्मिन् स सहस्रकरोऽपि हि । ममज्ज पश्चिमाऽम्भोधौ दिनान्ते केन किं भवेत् ॥४३७॥

पाशपाणिदिशाऽम्भोधौ पात्यमाने खगे खगाः । शब्दायन्ते स्म वृक्षेषु मिलित्वा दुःखिता इव ॥४३८॥

अस्तंगते दिवानाथे काष्ठांस्वन्धमुखीषु च । पक्षिणोऽमी अभुजाना घन्या अज्ञानिनोऽपि हि ॥४३९॥

राक्षसाः प्रेत-भूताद्या म्लेच्छाश्चाऽइनन्ति निश्यऽपि । स्वर्गिणः पितरश्चैव धर्मिणो मनुजास्तु न ॥४४०॥

दूरमेव यथा सूरस्तमःपूरस्तथा तथा । श्रियं हरति पद्मानां निर्नाथः स्यात् सुखी हि कः ? ॥४४१॥

रत्नैः प्रदीपै रविणेन्दुना च क्षतं तमः स्यात् पुनरक्षितं हि ।

यथा जिनेन्द्रमथिता मदाद्या अपि त्रिलोकीं तु पराभवेयुः ॥४४२॥

अथो दिवाकरोऽवोचद् विधायोच्चैर्वा स्वतर्जनीम् । कुमार ! पुरतः पश्य प्राच्यां चन्द्रोऽभ्युदेत्यसौ ॥४४३॥

प्रभालोकं कुर्वन् रविरवनितापं यदतनोत् तमित्रा शीताऽपि प्रचुरतिमिरं यच्च कुरुते ।

द्वयोर्दोषावेतावमृतरुचिरंपोऽप्यपहरत् कलङ्गं स्वं हर्तुं प्रभवति न तत् क्षीयत इव ॥४४४॥

अथो गुणाकरोऽवोचच्छयनीये नृपाङ्गज ! । सत्वरं कुरु विश्रामं यथा याति तव श्रमः ॥४४५॥

तथाऽकरोत् कुमारोऽपि स्मृत्वा पञ्चनमस्कृतिम् । संवाहयांचक्रतुश्च तावथो तं यथासुखम् ॥४४६॥

शुद्धरीक-

॥२३९॥

४

इति विक्रमराजस्य निर्वेशात् तलरक्षकाः । नगरीं मण्डयामासुराशु चन्द्रोदयादिभिः ॥४४७॥
विभातायां विभावयां वयांङ्गैर्जितमन्मथाः । पृथ्वीनाथा अथाऽभ्येयुः सर्वे पूर्वनिमन्त्रिताः ॥४४८॥
ततः श्रीविक्रमो राजा नृपानेतान् ससंभ्रमम् । सर्वान् संमानयामास रम्यावासप्रदानतः ॥४४९॥
इतो भुवनभानुं तमुपेत्य नृपनन्दिनः । इत्युपश्लोकयन्ति स्म प्रभाते सौप्रभातिकाः ॥४५०॥
जय जय नृपपुत्र ! सचरित्रैः पवित्रः परिहर चट्टनिद्रां मोहराजेन्द्रमुद्राम् ।

वितनु तनुविशुद्धिं निर्मलां स्वां च बुद्धिं स्मर जिनवरमन्तः पुण्यकृत्यैरनन्तः ॥४५१॥

८

इत्थं जागरितः प्रातःकृत्यं कृत्वा नृपाङ्गजः । राज्ञोऽमात्यैर्मुदा निन्द्ये स्वयंवरणमण्डपम् ॥४५२॥
गरिष्ठेषु निविष्टेषु तत्र भूषेषु भूरिषु । आसांचक्रे कुमारोऽपि चारुचामीकरासने ॥४५३॥
ललनाभिः कृतोलललालनाभिर्वृताऽथ सा । हंसीव कलकण्ठीभिरागात् कर्पूरमञ्जरी ॥४५४॥
राधास्तम्भमथोपेत्य पूजयित्वा प्रमोदतः । तस्थौ सुस्थमनास्तत्र चालिका धृतमालिका ॥४५५॥
दिवाकराभिधो विप्रः प्राह भूमीपतीनथ । विधाय राधावेधं भोः ! कन्येयं परिणीयताम् ॥४५६॥
एवं दिवाकरेणोक्ते शक्तिमन्तोऽपि केचन । राधावेधाय नोत्तस्थुर्विलीनविषयस्पृहाः ॥४५७॥
तत्र केचिदनात्मज्ञा उत्थायोर्वीशसूनवः । अपरां देपुतां प्राप्य जग्मुस्ते हास्यपात्रताम् ॥४५८॥
श्रीविक्रमस्य संकेताद् विप्रः सोऽथ दिवाकरः । वीरं भुवनभान्वाख्यं तमुदस्थापयज्जवात् ॥४५९॥
मण्डलायितकोदण्ड-मण्डितायतसायकः । राधालीढमनाः प्रत्या-लीढस्थानं स तस्थिवान् ॥४६०॥

१२

(भुवनभावना तापवेधः कृतः—)

युवचित्तैश्च चक्रैश्च विभ्रमझिर्वृतामपि । कन्यां राधां च विव्याध सौभाग्येन शरेण च ॥४६१॥
वरमालां वरस्याऽस्य कण्ठे क्षिप्त्वा पतिवरा । यावद् दूरतरौ चक्रे करौ वेपथुमन्यरौ ॥४६२॥ तावच्च,

(कथिह देवः—) विनापराधं मे पुत्रो वत्से ! वद्धः कथं त्वया । वदन्निति दिवः कोऽपि देवः प्रादुरभूत् पुरः ॥
देववाणीमिति श्रुत्वा पाणी संयोज्य विक्रमः । नृपः प्रोवाच गीर्वाण ! किमेव तनयस्तव ॥४६४॥

जगाद निर्जरः सोऽथ स्वरूपं मम भूपते । शृणु त्वं निश्चलीभूय भूयसः किल कौतुकात् ॥४६५॥

(काथनपुत्रः—) अहं भीमनृपोऽभूवं श्रीकाञ्चनपुरे पुरा । अयं भुवनभान्वाख्यस्तनयः सनयो मम ॥४६६॥
कारणेनैव केनाऽपि सुतो देशान्तरं ययौ । अहं तु हन्तुमारेभे दुःखादात्मानमुत्सुकः ॥४६७॥

(चित्राङ्गदः साधुः— वृषिहो नृपः—)

तदा चित्राङ्गदः साधुर्मांसेत्य प्रत्यबोधयत् । नृसिंहं स्वं सुतं राज्येऽभिपिण्याऽग्रहिपं व्रतम् ॥४६८॥

भावना द्वादश श्रुत्वा व्याख्यानेऽहं गुरोर्मुखात् । मत्वाऽसारं च संसारं विगृह्याऽनशनं मृतः ॥४६९॥

सौधर्म्यादथ सौधर्मे कल्पेऽहमभवं सुरः । दृष्ट्वाऽमुं सार्विकं पुत्रं ज्ञानेनाऽत्र समागतः ॥४७०॥

आगतोऽत्र सुतं माला-यद्धं कन्यकयाऽनया । प्रेक्ष्याऽहं सहसा राजन्निषेधं कृतवानिह ॥४७१॥ यतः—

लब्धेऽपि सुमानुष्ये संप्राप्ते पाप-पुण्यनैपुण्ये । यो यतते न यत्तित्वे तिर्यक्त्वाद्दौ स किं कर्ता ॥४७२॥ अन्यच्च,

दानं नाऽभयदानतन्निभुयने शीलव्रतान्न व्रतं संतोषान्न सुखं न मर्मवचनादन्यच्च तीव्रं विषम् ।

तृष्णाया अपरं लघुवमपि नो धर्मात्रिधिर्नापरः स्त्रीपाशाच्च परोऽस्ति पाशा इह भोः ! कारा भवान्नापरा
ततो भो ! विक्रमोर्वीश ! पुत्रमेनं सुधार्मिकम् । चारित्र्यं ग्राहयिष्यामि त्याजयिष्यामि संसृतिम् ॥४७४॥

सर्गः—

इत्युक्त्वा विरतस्याऽस्य देवस्य स्वपितुः पदे । नत्वा भुवनभानुः स प्रोवाच स्वच्छवीचनः ॥४७२॥
महीयसाऽथ मोहेन मुह्यमानं मनो मम । त्वया तात ! परित्रातमहो ! वात्सल्यमद्विभुतम् ॥४७३॥

(देव-विक्रमयोः संलापः—)

अथ श्रीविक्रमो राजाऽभ्युत्थाय निजविष्टरात् । शोखरीकूल हस्तौ च निजगाद सगद्गदम् ॥४७७॥
रतिं जयन्ती रूपेण वैजयन्ती कुलौकसः । सुतेयं मम सुतस्तेऽयं पुण्येन प्रवरो वरः ॥४७८॥

वरे वरवधूकेऽस्मिन् लावण्यामृतवारिधौ । निश्चलीभूय देवेन्द्राऽनिमिषत्वं कृतार्थय ॥४७९॥

मत्पंक्षिमिवाञ्छयमानः कन्योद्वाहसुरद्रुमः । सुमनस्त्वयि दृष्टेऽपि फलत्यद्यापि किं न भोः ! ॥४८०॥

इत्युदित्वा नृपं पाद-प्रणतं प्रेक्ष्य सोऽमरः । उत्थाप्य निजपाणिभ्यामालिङ्ग्य प्राह साञ्जसम् ॥४८१॥

तव संश्लेषवाक्येन परितुष्टोऽस्मि भूपते ! । यत् त्वं कथय तच्छीघ्रं करोम्येव नरोत्तम ! ॥४८२॥

राजा प्रोवाच देवेन्द्र ! तव वाक्येन धर्मिणा । संसारमोहसुप्तोऽयं ममाऽऽत्मा प्रतियोधितः ॥४८३॥

किन्तु पुत्रस्तवैवाऽयं यदि राज्यमिदं मम । त्वद्वाक्येन वधूयुक्तः पाति द्वादशवत्सरीम् ॥४८४॥

तदादाय व्रतं पोतं निस्तरामि भवाम्बुधिम् । मध्येभूय विवाहं तत् कारयाऽऽशु सरोत्तम ! ॥४८५॥

इत्थमन्यर्थितो राज्ञा तथेति प्रतिपद्य सः । देवः कुमारीवीवाहं कारयामास हर्षितः ॥४८६॥

अथो विवाहे निर्वृत्ते भीमदेवे च तस्युपि । वरं कर्पूरमञ्जर्या राजा राज्ये न्यवेशयत् ॥४८७॥ ततश्च,

(विक्रमो राजर्षिः—) गुरोर्धर्मप्रभाख्यस्य पादान्ते दान्तचेतसा । व्रतं जग्राह कुप्राहरहितोऽरिहितो नृपः ॥४८८॥

अथो विक्रमराजर्षिं नीत्वा भीमसुरोत्तमः । रङ्गशालापुरीमध्यमागाद् भुवनभानुना ॥४८९॥

देवो भुवनभानुं तमथाऽऽह स्मेरलोचनः । वत्स ! द्वादशवर्षेभ्यस्त्याज्यं राज्यं त्वया ध्रुवम् ॥४९०॥
तदेतद्य कुमारेण प्रोक्ते भुवनभानुना । दिवं वियोतयन् देवोः महसा सहसाऽगमत् ४९१॥

(भीमविहारा-) पितुः पुण्याय वैदूर्य-मयीं मूर्तिं जिनेशितुः । नृत्ये भीमविहारेऽसौ न्यधाद् भुवनभानुराद् ॥
मित्रं दिवाकरविप्रमसौ भुवनभानुराद् । पूजाधिकारिणं तत्र चक्रे वक्रेतराशयः ॥४९३॥

अथो वसुमतीं शासन्नसौ वसुमतीपतिः । आत्मानं सुमतीकुर्वन् चक्रे वसुमतीः प्रजाः ॥४९४॥

(कूर्पूरमन्त्रगर्भधारणम्-) अथ स्वरूपरजोभावा राजयोग्यमुपेयुषी । कर्पूरमञ्जरी गर्भं सत्त्वं प्रकृतिवद् दधौ ॥
राज्ञी सैवाऽयदा राज्ञा सौधमूर्ध्नि निपेयुषी । दर्शं दर्शं रविचिम्बं रुदन्ती ददशे भृशम् ॥४९६॥

(कूर्पूरमन्त्रां दोहदः-)

पार्थिवोऽपि पुरोमूय प्रोचे प्रेमपरः प्रियाम् । अयि ! ते दयिते ! चित्ते विद्यते दुःखमद्य किम् ? ॥४९७॥

अथाऽसौ प्राह मन्दाक्षं मन्दाक्षरमदो वचः । जिने भानुविमानस्थं नन्तुं मोहो हृदः प्रियः ॥४९८॥

राजा भुवनभानुः स स्पष्टमाचष्ट तुष्टहृत् । रम्यामेनां स्पृहां देवि ! पूरयिष्यामि ते ध्रुवम् ॥४९९॥

मा ताग्य भामिनि ! तत इत्युदित्वा धराधवः । स्वदुकूलाश्वलेनैव निर्ममार्जं प्रियामुखम् ॥५००॥

प्रियां प्रेमाभृतप्रतीतामेव कृत्वा नरेश्वरः । धरणेन्द्रदत्ते पदयोः पादुके अथ पर्यधात् ॥५०१॥

धरणेन्द्रप्रदत्तं च शीता-ऽऽतपनिवारणम् । परिधाय वस्त्रयुग्मं हंकारमकरोन्मृगः ॥५०२॥

(भुवनभानुर्भानुविमानं प्रविवेश-)

ऊधलाः तरताप-वाताभ्यां सद्य आस्कन्ध रोदसीम् । पादुकाभावतो भानु-विमानद्वारसीप्रिवान् ॥५०३॥

आयान्तं दूरतो दृष्टं भूपं भुवनभानुकम् । अभ्युत्तस्थौ रविर्देवः कस्य मान्यो हि नाऽतिथिः ? ॥५०४॥

(भानु-भुवनभानुः संज्ञाः—)

पदप्रणम्रं पृथ्वीशमुत्थाप्याऽऽश्लिष्य हर्षतः । दिव्यासने निविश्याऽग्रे रविः कोमलमालपत् ॥५०५॥

आगमोपक्रमेणैवं सहसा साहसिन्नहो ! । यथा त्वया मोदितोऽहं तथा कार्येण मोदय ॥५०६॥

राजा प्रोवाच देवेन्द्र ! ज्ञानात् कार्यं ममाऽखिलम् । जानन्नपि कथं मर्त्य-व्यवहाराय पृच्छति ॥५०७॥

सूर्यदेवः क्षणं मौनमालम्ब्य प्रोचिवान् पुनः । अत्र श्रीजैनमूर्तिं किं विवन्दयिष्यसि प्रियाम् ॥५०८॥

(कर्पूरमञ्जरी अपि भानुविमाने गता—)

आनेष्यामि ततोऽग्रेव वभू कर्पूरमञ्जरीम् । इत्युदित्वा दिव्यशक्त्या तत्र तां रविरानयत् ॥५०९॥

अकस्मादागतां प्रेक्ष्य प्रियां कर्पूरमञ्जरीम् । अहो ! शक्तिरहो ! शक्तिरिति भूपो विसिन्मये ॥५१०॥

इतो भर्तारमालोक्य हृष्टा कर्पूरमञ्जरी । ततो विनयतः सूर्यमिन्द्रं यावन्ननाम सा ॥५११॥

(पृथ्वी-रत्ना—) सूर्याग्रमहिषी तावद् रत्ना देवी ससंभ्रमा । आलिलिङ्गसमागत्य राज्ञीं कर्पूरमञ्जरीम् ॥

भूपं भुवनभानुं तमथो भूयः सुरेश्वरः । विधृत्य पाणौ प्रासादे जैने प्रावेशयद् मुदा ॥५१२॥

देवीचतुःसहस्रैः सा वृता रत्नाभिभाऽमरी । कर्पूरमञ्जरीं जैने मन्दिरेऽस्मिन् निनाय ताम् ॥५१३॥

द्वारे द्वारेऽथ चत्वारि मध्ये चाष्टोत्तरं शतम् । इत्यानर्चाऽर्हतो मूर्तीः स विंशतिशतं नृपः ॥५१४॥

अथो सभासु शिद्वारभूषितास्वपि पञ्चसु । पष्टिसंख्याः स आनर्चं जिनमूर्तीर्मणीमयीः ॥५१५॥

पथं जिनेन्द्रविम्बानि विमाने शाश्वताऽयसौ । आनर्चं सूर्यसौहार्दात् तत्राऽशीतिशतं नृपः ॥५१६॥

इत्थं कर्पूरमञ्जरीः संपूर्णं दोहदे नृपः । नांवा स्तुत्वा रविं देवं नगरीमाययौ निजाम् ॥५१७॥

(कर्पूरमञ्जरी गुरुवक्त्रं सुतममृत)

कर्पूरमञ्जरी साऽथ प्रमोदामृतनूपुरिता । संपूर्णसमयेऽस्तु सुतममृततेजसम् ॥११९॥

सुरवल्लभ इत्याख्यां सत्यां तस्य ददौ नृपः । उपाध्यायादधीतश्च जज्ञे स दशवार्षिकः ॥१२०॥

(भुवनभानुर्मुनिः—) देववल्लभनामानं निजे राज्येऽथ तं सुतम् । निधाय भूपतिः पत्न्या सहितो व्रतमग्रहीत् ॥१२१॥

तदा गुणाकरो विप्रः प्राव्राजीत् स्वानिना समम् । मुनिर्भुवनभानुश्च प्रप सूरिवदं क्रमात् ॥१२२॥

(मुक्तिं गती कर्पूरमञ्जरी-गुणाकरी—)

गुरौ भुवनभान्वाख्ये भवव्याख्यां वितन्वति । ते गुणाकर-कर्पूरमञ्जरीं ज्ञानमापतुः ॥१२३॥

तयोः संप्राप्तयोर्मौक्षे सूरिर्मन्त्रविदागतः । संलेख्याऽनशनं कृत्वा द्वादशस्वर्गमीषिवान् ॥१२४॥

(गङ्गपु(पुन—) भोगान् भुक्त्वा ततश्चुःवाऽमुष्मिन् गजपुरे पुरे । महासेनस्य पुत्रोऽभूदयं विजयसेनराट् ॥

। इति विजयसेनमण्डलेशस्य पूर्वभवः ।

इतो दिवाकरो विप्रो भीमविहारसंस्थितः । अभुञ्जन् दैवतद्रव्यं चिरं चक्रे जिनार्चनम् ॥१२५॥

विवर्धमानभावोऽयं जिनपूजां दिने दिने । चाक चाकतरां चक्रे तत्र विप्रो दिवाकरः ॥१२७॥

षण्मासशेषे संजाते तस्य विप्रस्य जीविते । प्रकृतेश्च विपर्यासाद् धर्मभावः क्षयं ययौ ॥१२८॥

(देवपूजाकारी दिवाकरो देवद्रव्यभोजी—)

ततो निर्द्धर्मभावत्वाद् देवद्रव्यं भुभोज सः । पूर्णं च जीविते मृत्वा यन्मामाऽसंख्यशो भवान् ॥१२९॥

(स च दिवाकरो मृत्वा गुणगामः श्वा जातः—) :

भ्रान्त्वेत्यं विप्रजीवोऽत्र श्वानो गजपुरेऽजनि । देवद्रव्योपभोगो हि दुरन्तो निश्चितं भवेत् ॥१३०॥

तथाद्यागमः—(संवोधप्रकरणगतं गाथाकदम्बकम्—)

“भक्त्वेह जो उविकत्वेह जिणद्वयं च सावओ ।

पुण्णहीणो भवे जो उ लिप्पण पावकम्मणा ॥

आयदानं जो भंजइ पडिविन्नघणं न देह देवस्स ।

नस्संतं समुविकखइ सो वि ह्नु परिभमइ संसारे ॥

चेईयद्वयं साहारणं च जो दुहइ मोहियमईओ ।

धम्मं च सो न याणेइ अहवा बद्धाऊओ नरण ॥

चेईयद्वयविणासे तद्वयविणासणे दुविहभेण ।

साह उविकत्तमाणो अणंतसंसारिओ होइ ॥

जिणप्पवयणयुद्धिकरं पभावगं नाण-दंसणगुणाणं ।

रक्खंतो जिणद्वयं परित्तसंसारिओ होइ ॥५३५॥

जिणप्पवयणयुद्धिकरं पभावगं नाण-दंसणगुणाणं ।

बद्धंतो जिणद्वयं नित्थयरत्तं लहइ जीवो ॥”

इत्थं ज्ञात्वा जिनेन्द्रस्य द्रव्यं धर्मधनैर्जनैः । येन केनाऽप्युपायेन वर्धनीयं सदैव हि ॥५३७॥

(विजयसेन-गुणासमयोः स्नेहकारणम्—)

देवद्रव्योपभोगोत्थ-कर्मणा श्वानजन्मनि । जीवो दिवाकरस्यैषोऽवततार नरेश्वर । ॥५३८॥

तथा विजयसेनस्य चित्ते स्नेहभरो महान् । पूर्वजन्मनि संभूत-बहुसंगतितो ध्रुवम् ॥५३९॥

हंहो ! विजयसेन ! त्वं यदा जिनमप्यपुजः । तदा पूर्वभवाऽभ्यस्तः श्वानोऽसौ भृशमैक्षत ॥५४०॥

भक्षयति य उपेक्षते जिनद्रव्यं च श्रावकः ।

पुण्यहीनो भवे (भवेद्) यस्तु लिप्यते पापकर्मणा ॥

आयदानं यो भनक्ति प्रतिपन्नघनं न ददाति देवस्य ।

नश्यत् समुपेक्षते सोऽपि खलु परिभ्रमति संसारे ॥

चैत्यद्रव्यं साधारणं च यो द्रुह्यति मोहितमतिकः ।

धर्मं च स न जानाति अथवा बद्धायुष्को नरके ॥

चैत्यद्रव्यविनाशे तद्रव्यविनाशने द्विविधभेदे ।

साधुरपेक्षमाणः—अनन्तसंसारिको भवति ॥

जिनप्रवचनवृद्धिकरं प्रभावकं ज्ञान-दर्शनगुणानाम् ।

रक्षन् जिनद्रव्यं परित्तसंसारिको भवति ॥५३५॥

जिनप्रवचनवृद्धिकरं प्रभावकं ज्ञान-दर्शनगुणानाम् ।

वर्धयन् जिनद्रव्यं तीर्थकरत्वं लभते जीवः ॥५३६॥

वर्धयन् जिनद्रव्यं तीर्थकरत्वं लभते जीवः ॥५३७॥

जिनप्रवचनवृद्धिकरं प्रभावकं ज्ञान-दर्शनगुणानाम् ।

वर्धयन् जिनद्रव्यं तीर्थकरत्वं लभते जीवः ॥५३८॥

वर्धयन् जिनद्रव्यं तीर्थकरत्वं लभते जीवः ॥५३९॥

वर्धयन् जिनद्रव्यं तीर्थकरत्वं लभते जीवः ॥५४०॥

भृशं व्याघ्रसौ श्वानस्तदा श्रीजिनपूजनम् । पूर्वजन्म च सस्मरं ध्रुवमासन्नसिद्धिभाग् ॥२४१॥
 पथं विजयसेनस्य श्वानस्य च पुराभवौ ।-हंहो ! सोमयशोराजन् ! अस्माभिः कथिताविह ॥२४२॥
 इत्युक्त्वा विरतस्याऽस्य पुण्डरीकगणेशितुः । प्रणनाम पुरोभूय श्वानः संविग्नमानसः ॥२४३॥

(गुणारामः उत्पुच्छते—)

अत्युत्पुच्छमानेऽस्मिन् नताऽऽस्ये शुनके चिरम् । ऊचे विजयसेनोऽथ प्रभो ! किं कथयत्ययम् ? ॥२४४॥
 पुण्डरीकः प्रभुः प्राह भयणो ह्येव भूपते । देवस्वस्वां दर्शं पापं निन्दन्नस्तीति मानसे ॥२४५॥
 अन्योपायैरपि प्राप्ये हा ! धने दुर्धिया मया । देवद्रव्यं समास्वाद्य स्वात्मा दुःखे निपातितः ॥२४६॥
 प्राप्तं नरत्वे दुष्प्रापे हा ! प्रापे न मया शिवम् । दान-पूजाद्ययोग्योऽहं पशुरत्र करोमि किम् ? ॥२४७॥
 (पूरीतमनश्च गुणारामेण शुना—)

भवे पूर्वघ्न भावेन प्रथमं यत्त्रिनोऽर्चितः । तेन मे पुण्यभावेन गुरुयोग्योऽधुनाऽजनि ॥२४८॥
 गृहीत्वाऽनशनं तस्मात् संतोषामृतवारिभौ । आत्मानं स्नपयिष्यामि पूर्वं तृष्णाऽऽतपादितम् ॥२४९॥
 एवं विचिन्त्य श्वानोऽयं पार्थिवेऽपि विविदिवादिषु (!) । श्रीपुण्डरीको राजपिर्ददावनशनं शुनः ॥२५०॥
 मनसाऽनशनं नीत्वा सभायाः शुनकोत्तमः । दूरं गत्वा स्मरन्नस्थाद् मन्त्रं श्रीपारमेष्ठिकम् ॥२५१॥
 अथो विजयसेनोऽपि जार्ति स्मृत्वा पुरातनीम् । पार्श्वे श्रीपुण्डरीकस्य ययाचे व्रतमादरात् ॥२५२॥
 भगवान् पुण्डरीकोऽथ प्रोचे विजसेन ! भोः ! । गच्छन्ति (च्छामः) स्मो वयं सिद्ध-पर्वतं प्रति संप्रति ॥
 (सर्वादि-) "अष्टावय-संमेण पावा-चंपाण उज्जलि नगे य । अष्टापद-संमेतेऽपापा-चम्पायाम् उज्ज्वले नगे च ।

१ भाग पाठोः कर्मणि रूपम् ।

वंदित्ता पुण्यफलं सयगुणियं तं पि पुंडरीक ॥५५४॥ वन्दित्वा पुण्यफलं शतगुणितं तदाऽपि पुण्डरीके ॥५५४॥
 केवलनाणुप्पत्ती निव्वाणं जत्थ आसि साहूणं । केवलज्ञानोत्पत्तिनिर्वाणं यत्र आसीत् साधूनाम् ।
 पुंडरियं वंदित्ता सन्धे ते वंदिया तित्था ॥५५५॥ पुण्डरीकं वन्दित्वा सर्वोणि तानि वन्दितानि तीर्थानि ॥
 पडिमं चेइयहरं वा सित्तुंजगिरिस्स मत्थए कुणइ । प्रतिमां चैलगृहं वा शत्तुंजगिरेर्मस्तके करोति ।
 मुत्तूण भरहवासं वसई सग्गे निरुवसग्गे ॥५५६॥ मुक्त्वा भरतवर्षं वसति स्वर्गं निरुपमर्गं ॥५५६॥
 पूजाकरणे पुंनं एकगुणं सयगुणं च पडिमाए । पूजाकरणे पुण्यमेकगुणं शतगुणं च प्रतिमायाम्— ।
 जिणभुवणेण सहस्सं अणंतगुणं पालणे होइ ॥ जिनभुवनेन सहस्रम् अनन्तगुणं पालने भवति ॥
 किं यद्दना ?
 जं किंवि नाम तित्थं सग्गे पायाल-माणुसे लोए । यत् किञ्चिद् नाम तीर्थं स्वर्गं पाताल-मानुष्यके लोके ।
 तं सव्वमेव दिदंठं पुंडरीक वंदिए संते ॥५५८॥ तत् सर्वमेव दृष्टं पुण्डरीके वन्दिते सति ॥५५८॥
 अन्यच्च, पूर्व भुवनमानुस्त्वं मातङ्गप्रेष्यतादिभिः । दुःखात् क्षोणिपते ! क्षीणकलुषः खलु तिष्ठसि ॥५५९॥
 मन्दिरं मोहमदिरा-पूरितं परिहाय तत् । सुमनः ! कुरु चारित्र-गङ्गायां स्नानमातरम् ॥५६०॥
 (विजयमेनो मुनिः—) इत्यादेशं गुरोर्लब्ध्वाऽलुब्धबुद्धिर्भवे भृशम् । त्रिकोट्या सहितो निन्ये घृतं विजयसेनराट् ॥
 (गुणारामस्य मरणम्—)
 अर्थकतानः स श्वानः स्मरन् पञ्चनमरकृतिम् । प्रथमानयशाः पृथ्व्यां प्रथमं कल्पमीयियान् ॥५६२॥
 गुणारामस्य श्वानस्य देहं सोमयशा नृपः । आशु संस्कारयामास चन्दनाऽगुरुवह्निना ॥५६३॥

(गुणारामस्मृतये मंगलो विद्मः—)

श्रीमान् सोमयज्ञा नृपोऽस्य सुगुणैस्तुष्टः शुनः श्रेयसे श्रीनाभेयजिनेशविभ्यसकलं श्रीपुण्डरीकस्य च ।
मूर्त्या भूषितमुज्ज्वलं वरतरं प्राप्तादमुच्चैस्तरं सत्रागारचतुष्टयेन च घृतं-द्वर्पणं सोऽचीकरत् ॥५६४॥
प्रासादे नृपतिविनिमित्तेऽथ तत्र संतोषात् किल मृगवेष एष देवः ।

जैनेन्द्रार्चनममरा-ऽमरीपरीतः-संगीतप्रभृतिभिहृतसवं च चक्रे ॥५६५॥

(मिहचक्रं त्रिगभीषुः पुण्डरीकः—)

अहो ! अंहोहीनाश्चलत जवतः साधव इति स्वशिष्यानादिदयाऽमलविमलशैश्वरमभि ।

युगादीशस्याऽऽद्यो गगनरवरोऽभूज्जिगमिषु-जंगदप्रभुन्मेघोद्यतवचनकर्पूरकलसः ॥५६६॥

(पठः गानः—) श्रीरत्नप्रभसूरिसूरकरतो दोषाभिवङ्गं त्यजन् यो जाह्नव्यतिरप्यवृत्प्रतिदिनं प्राप्ताद्भुतप्रातिभः
तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशत्रुंजयदीपकस्य चरिते षष्ठोऽथ सर्गोऽभवत् ॥५६७॥

॥ इति श्रीपुण्डरीकपुराणे श्रीविजयसेन-गुणारामश्वानपूर्वभर-

वर्णनः षष्ठः सर्गः ॥

। सप्तमः सर्गः ।

(श्रीपुण्डरीको मधुरा अगाम—) श्रीयुगादिजिनराजगुणेन्द्रः पुण्डरीकशक्तिरेष महौजाः ।

साधुसंघसहितोऽवहितोऽन्त-राजगाम मधुरापुरपार्श्वम् ॥ १ ॥

१ अन्तःगावधानः ।

चरित्रा-
सर्गः-६

(धनः भेदी-) तत्र तिष्ठति धनो व्यवहारी दानवान् दम-दयाऽन्यभिचारी ।

निर्ययौ प्रवरपौरपरीतः साधुवन्दनकृते स पुरीतः ॥ २ ॥

(देवदाः पुत्रः-) देवदत्तमथ स स्वतनूजं रूप-यौवनकलाकलिताङ्गम् ।

पुण्डरीकपदयोर्नमनाय श्रेष्ठिराट् सह तदेव निनाय ॥ ३ ॥

स्वर्गि-साधुसमयोगसमेतं तं यतिं विमलशीलपथिस्थम् ।

भक्तितोऽथ स धनः प्रणिपत्य कुङ्कुमलीकृतकरो निजगाद ॥ ४ ॥

सगुरोऽथ नगरेऽथ गरेणोन्मूढमङ्गिनिचयं निजयाचा ।

चेतनान्वितमहो ! सुपथेव त्वं जयात् समवसृत्य विधेहि ॥ ५ ॥

इत्यसौ धनमस्य निशम्य याचये मनसा मुनिरस्थात् । ताचदेव मणिपीठमकुण्ठो निर्ममो हरिवेषसुरोऽपि ॥

(धनः पुण्डरीकं दृष्ट्वा-)

निमित्तेऽमरयरर्मणिसौधे संस्थिते सकलसाधुसमूहे । तं प्रभुं विमलपीठनिधिष्ठं दृष्ट्वानिति धनो व्यवहारी ॥

(धनं भूतिपुत्री विमला-) देवदत्त इति मे तनयोऽयं श्रेष्ठिनोऽत्र वसुभूत्यभिधस्य ।

पुत्रिकामुदवहद् विमलाख्यां कोमलां लवणिमाऽसलमूर्तम् ॥ ६ ॥

(विमलायाः दुरभिगन्धर्वम्-) सद्विद्याहविषितोऽथ चतुर्थे वत्सरे मम धधुरमलाभा ।

सर्वरोगरहिताऽपि नितान्तं साऽभवद् दुरभिगन्धशरीरा ॥ ७ ॥

औपमेपु चिविधेषु तदङ्गे लेपितेषु यद्दृशोऽपि सुवैद्यैः । वृद्धिमेव तदगाद् दुरभित्वं पापिनीव नृपतावपकीर्तिः ॥
चिस्तृतेऽखिलपुरेऽथ कुगन्धे तां नरेन्द्रवचनेन यधूटीम् । मुक्तवान् द्रुतमरणकृतेऽहं धामनि प्रचुररक्षकयुक्तम् ॥
तद्दिनाद् मम सुतोऽद्भुतदुःखात् त्यक्तचारुशयना-ऽऽसन-भोज्यः ।

वत्सराष्टकमसाविति यावन्म्लानघूर्णनयनोऽतिनिनाय ॥ १२ ॥ किं यद्बुना ?
सा कुगन्धतनुरस्ति यधूः किं स्नेहवान् मम सुतश्च किमस्याम् ।।

त्वं प्रसन्न मनसि स्थितमद्य संशयं हर तमोहरमूर्ते ! ॥ १३ ॥
(भवदत्त पुण्डरीकः) सोऽवदन्निजकृतश्रवणाय तामिहाऽऽनय यधूं व्यवहारिन् ।।

ऊचिवानयमथाऽतिकुगन्धामानयामि कथमत्र सभायाम् ॥ १४ ॥
श्रेष्ठिना निगदिते वच एतद्धर्षितो हरिणवेपसुरोऽसौ । पुण्डरीकचरणौ स्नपयित्वा दिव्यनीरभरमारपयदाशु ॥
स्वां स्नुषां मुनिपदस्नपनेनाऽनेन सिञ्च दुरभित्वविभित्त्यै ।

सोऽमरस्तमनुशिष्य मुदैवं श्रेष्ठिनं परिपदो विससर्ज ॥ १५ ॥

(दुरभिमन्धशरीरा विमला श्रीपुण्डरीकपदस्नपनेन मुगन्धशरीरा सती तत्सदृशि आगता—)

पुण्डरीकपदनीरनिपेकात् स्वां स्नुषां शुचिसुगन्धशरीराम् ।

आनयत् सदसि तत्र घनोऽसौ पूर्वजन्मकृतसंश्रवणाय ॥ १७ ॥

(भाललाप पुण्डरीकः—) दुःखितां कृतनमस्कृतिमेतां कोरकीकृतकरां विनिविष्टाम् ।

संनिरीक्ष्य विशेषदयालुराललाप कलङ्गीर्मुनिराजः ॥ १८ ॥

परित्रय-
सर्गः-७

॥२५२॥

४

८

१२

सोऽप्युवाच शृणु सुन्दरि ! शीघ्रं यत् क्षुतं तव पुरो हि तदाऽभूत् ।

पुत्रराजसमये पितृमृत्युं सूचयत्यहह ! तद् दुर्दकम् ॥२७॥

स्वप्नपाठकवचस्त्विति सर्वं संनिशम्य धृतहर्ष-विपादा ।

मन्दिरं स्वमियमेत्य सुखेनाऽपूरयत् सकलगर्भदिनानि ॥ २८ ॥

(कीर्तिमती सुपुत्रे सुतम्—) साऽथ पूर्णसमये परिपूर्णं सोमसौम्यसुभगं सुभगाङ्गम् ।

नन्दनं प्रसुपुत्रे जननेत्राऽऽनन्दनं प्रमुदितोचमुहर्तं ॥२९॥

बालनालमथ तत्र निधातुं धाव्य उल्लिलिखुराशु सुधांघ्रीम् ।

स्वर्णपूर्णकलशः किल तूर्णमुन्ममज्ज च तदा प्रमदाय ॥३०॥

(गज इति नाम पुत्रस्य—) हैमकुम्भमथ तं समवाप्य वर्धमानधन-धान्यसमूहः ।

श्रेष्ठिराद् स विदधे विधिनाऽस्य स्वाङ्गजस्य गज इत्यभिधानम् ॥३१॥

पूर्वशैलशिखरस्य इचारुः कल्पवृक्ष इव मेरुशिरस्यः । ज्योतिषा च वपुषा निजवंशेऽनुक्षणं प्रवृष्टे शिशुरेषः

(गजो पुत्रः—) सर्वशास्त्रनिचये समधीती सत्कलासु विदिती सकलासु ।

संगती सरलसाधुसमूहे यौवनं शुचिययाः स समूहे ॥३२॥

(गजस्य प्रतापः—) दानतः सुकृततोऽथ यथाऽत्र तत्प्रताप उदयं समवाप ।

भ्रातरौ सु (स्व) मनसः कुमुदत्वं चक्रतुर्ननु तथा जडतोत्थम् ॥३४॥

श्रीक-

॥२५३॥

४

८

१२

सदृशाख्यममलं कुलेदीपं सोदरो हृदि यथा दधतुस्तम् । एतयोर्हृदि महामलिनत्वं मन्दमन्दमुदियाय तथोग्रम् ॥

(गजप्रतापमहाहमानी तस्य ज्येष्ठो भ्रातरी—) अन्यदा रहसि तौ पितरं स्वमित्थमाहतुरितीव सरोषौ ।

अर्जयाच इह सद्धनमावां दुर्न्ययं तु कुरुते लघुरेषः ॥३६॥

अर्णवोत्तरणमीश्वरसेवां दुर्गमार्गगमनं सुधियोऽपि ।

यत्कृते विदधते हि धनं तत् दुर्धियो विगमयन्ति मुधा हि ॥३७॥

येन बन्धु-वृष-मन्त्रिषु मानं यच्च भोग-सुभगत्वनिधानम् ।

यच्च दुस्समय-दुःखविनाशि तद्धनं न निधनं नयनीयम् ॥३८॥

यावत् एष तु यथा धनहानिं लीलया प्रतिदिनं विदधाति ।

आवयोर्मनसि तात ! तौवांऽदीप्यऽतो बहुविषादहृताशः ॥३९॥

श्रेष्ठयुवाच तनयौ लघुकोऽयं सोदरोऽपि युवयोः शुभदृष्ट्या ।

दानतोऽतिमहितो नगरे यत् तद् यशो निजकुलस्य पवित्रम् ॥४०॥

(गजनको गजो ज्येष्ठभ्रातृभ्यां पृथक्कृतः) चेद् भवेन्न युवयोर्हृदि सौख्यं तत् पृथक्कृतं तं द्रुतमेतम् ।

इत्यवाप्य जनकस्य वचस्तौ चक्रतुः स्वधनपञ्चविभागान् ॥४१॥

ऊचतुश्च जनकं ननु तात ! त्वं भविष्यसि तु कस्य गृहान्तः ।

श्रेष्ठिना निगदितं लघुपुत्रस्यौकसि स्थितमहं प्रविधास्ये ॥४२॥

तौ गजाय जनकाय जनन्यै त्रीनिति प्रददतुर्धनभागान् ।

॥२५४॥

अत्र चाह गज एष कुमारो नात्मभागधनमस्मि नयामि ॥४३॥
पूर्वजन्मनि कृतं सुकृतं स्यात् यद् धनं बहु भवेदधनस्य ।

४.

अन्यथा निजजनैरपि दत्तं याति पाणितलतश्चपलत्वात् ॥४४॥
सोदरावपि युवां कुरुतश्चेद् दूरगं निरपराधमपीह ।

श्रीरियं सहजचापलयुक्ता दूरयिष्यति कथं न हि मां तत् ॥४५॥
(गजेन न गृहीतः स्वधनविभागः—) एवमेव स निगद्य वितीर्य स्वं धनं निजसहोदरयोस्तत् ।

८

संयुतोऽथ जनकेन जनन्या तस्थिवाञ्छिजगृहे गज उच्चैः ॥४६॥
स्नाननिर्मलतनुः शुचिवासाः प्रातरेव परिपूज्य जिनेन्द्रम् ।

नित्यशो नवनवैः शुचिकाव्यैः स्तौति शुद्धहृदयो हृदयालुः ॥४७॥
(गजस्य मातापितृमेवा—) भक्तितः समष्टणोद् मष्टणोऽन्तः साधुराजवदनाज्जिनधर्मम् ।

१२

आरराध पितरौ च विनीतः सोऽनिशं सुभक्तिको भवभीतः ॥ ४८ ॥
(गजस्य धनार्जनाय प्रवासेच्छा—) अन्यदा स्वजनकं स जगाद् मां धनार्जनविधौ विमृष्टाऽऽशु ।

बुद्धयते पितृधनस्य च भोगो मातुरङ्गशयनं च न यूना ॥४९॥
श्रेष्ठयुवाच लघुरेव कुमारो देहि मुहूर्ध्व च धनं त्वमदोषः ।

सोऽवदत् पितरहं धनहेतोर्गाम्यवश्यमुदधौ वहनेनं ॥५०॥

गच्छतो मम कदापि समुद्रे दुर्गमे भवति चेदथ विघ्नम् ।

धर्मकृत्यमिह किं विदधामि त्वत्प्रियं तदधुना वद तात ! ॥५१॥

(प्रवासमहात्म्य जीर्णजिनगृहोद्धारः—) धर्मकृत्यमतुलं तव वाक्यान्नेद् विधाय जलधावपि यामि ।

ते सुखं मनसि मे व्रजतः स्याच्छर्म्यलं परभवे च भवेत्ते ॥५२॥

इत्थमङ्गजवचः स निशम्य श्रेष्ठयुवाच मुदितः शृणु वत्स ! ।

मित्रमत्र मम स व्यवहारी श्रीधरः समजनिष्ट विशिष्टः ॥५३॥

तेन पुत्ररहितेन सुभावात् कारितं जिनगृहं गुरु चारु ।

दुस्समीरणसमीरणतस्तज्जैरं समभवत् समयेन ॥५४॥

वत्स ! तन्मम वयस्ययशोवद् जैनगेहमिदमुद्धर पुण्यम् ।

स्या यथाऽहमनृणोऽस्य च सख्यात् त्वं सुपुत्र ! भव पुण्यनिधिश्च ॥५५॥

इत्यवाप्य वचनं स्वपितुस्तद् जैनमन्दिरमसौ गजराजः ।

उद्धार कनकस्य सुकुम्भैः सस्मिताऽऽननसहस्रमिषोच्चैः ॥५६॥

(गजजनकेन कृतं वचः—) वासमाशुचिसना वसुमित्रश्रेष्ठिराद् विहितवानुपवासान् ।

अष्ट चाष्ट दिवसान् स गजोऽपि निर्ममो विततमुत्सवमत्र ॥५७॥

(तपसुः प्रारणे भोज्योत्तमः—) पारणस्य दिवसेऽथ गजोऽयं धर्मिणो नु विजनानभिमन्थ्य ।

बन्धुवर्गमखिलं च गृहे स्वेऽभोजयद् विविधभक्तिभरेण ॥५८॥

(ज्येष्ठभ्रातृभ्यां दत्त विधं गजस्य—) पारणेऽथ विहिते निजपित्रां भोजनं विदधतांऽस्य गजस्य ।

भ्रातरौ गरलमिश्रितघोलं भाजने निदधतुर्द्वारोपौ ॥५९॥

गर्वतः श्रुतमहो ! कृपणत्वात् श्रीभरः सुमहिमाऽवृतयाकयात्

दम्भतः सुकृतिता वृषसेवा दृष्यते ननु यथाऽतिजडत्वात् ॥६०॥

(पीतविषमिश्रघोले गजो विचेताः—) दूषितं गरलतः किल घोलं तत् तथैव निषौ स च यावत् ।

भ्लानघूर्णितमुखा-ऽक्षिपयोजस्तावदेव समभूदु गतचेताः ॥६१॥

सर्वसाधुदयानि गृहीत्वा गच्छति द्रुततरं परलोके ।

आकुलः कलकलः किल लोकस्याऽऽकुलस्य तदैव प्रससार ॥६२॥

तत्र जाङ्गलिक-मान्त्रिकवैद्यान् यावदाह्वयति सज्जनवर्गः ।

तावदेष विनिमीलितनेत्रो नीलमूर्तिरपतद् वसुधायाम् ॥६३॥

बन्धुवर्गसहितो वसुमित्रः श्रेष्ठिराड् विपुलदुःखभृतोऽन्तः ।

रोदिति स्म किल तद्गुणरत्नश्रेणिमेष गणयन्निव साराम् ॥६४॥

चारुता चतुरता प्रशान्तता धर्मिता प्रणयिता पवित्रता ।

भोगिता सुभगता गुणज्ञता दानिता भवति याति याति ही ॥६५॥

(आगतः कथिद् दिव्यो मयूरः—) इत्थमत्र विदुरे वसुमित्रश्रेष्ठिनि प्रकृपति स्वजने च ।

चित्तचित्रजननोऽतिविचित्रो व्योमतोऽवतरति स्म मयूरः ॥६॥

विस्मयेन नयनानि जनानां निर्मितानि विनतानि तथोचैः ।

निस्ससार सहस्रैव स शोकः पीनरोऽपि च यथा हृदयेभ्यः ॥७॥

हेमभूषणविभूषितकण्ठो व्याप्तपक्षनिचयः स मयूरः । मूर्च्छितेऽथ गरलेन गङ्गाङ्गे दिव्यनीरकणिकाः प्रववर्ष ॥

(मयूरेण गङ्गाः मयेताः कृतः—) विस्मितस्तिमितदृष्टिभिरुर्वीक्षितः सपदि दिव्यमयूरः ।

तं गजं समभ्यपिच्य पयोभिर्निर्विषं विहितवान् हितबुद्धिः ॥९॥

जृम्भमाणवदने स्मितनेत्रे प्रोत्थितेऽथ गजनाम्नि कुमारे ।

उत्सवो रविरियाऽभ्रविमुक्तो बन्धुहर्षभरतः प्रदिदीपे ॥१०॥

किं गजस्तरलितो गरलेन को मयूर इह किं समुपेतः ।

किं जहार विषमं विषमित्थं व्यापमाप हृदि संशयवल्ली ॥११॥

इतश्च— (तस्मा महसेनेन भुक्ता दिव्यपाणी—) भूपतिं सपदि जागरयन्ती निर्मलं नयपथं च दिशन्ती ।

अन्तरिक्षतलतोऽतुलतोपा गीरभीरसुरभीरतराऽभूत् ॥१२॥

“शासति त्वयि भुवं महसेनक्षोणिपाल ! समभूषणलोपः ।

तद् वज्रामि नगरात् तव शीघ्रं नैव पातकमिहेक्षितुमीदृशे” ॥१३॥

(राजा सर्वं शीतमुष्णं आहूतः—) तदचस्त्रिरुदितं स निशम्य क्षमापतिः पतितगर्वमलोऽन्तः ।

स्नानतः सुवसनानि वसानोऽज्जहत् सकलपत्तनमुष्णान् ॥७४॥

सर्वपौरसहितोऽथ गजोऽयं केकिनं च कलयन् करपथे ।

द्वारपालविनिवेदितमार्गोऽभ्येत्य तं नरपतिं प्रणनाम ॥ ७५ ॥

(सस्य दिव्यमयूरास्य वृत्तान्तम्—) 'को मयूरः' इति भूषतिष्ठे तं जगाद स गजो नरराजम् ।

बन्धुरं गरंहरं मम बन्धुरद्वन्द्वं ह्यमुमवैभि न चाऽन्यत् ॥७६॥

(यमहमेनाः सर्वे यक्षमन्दिरे गताः—) इत्युदीरितमथाऽस्य निशम्य नागरान्नरपतिर्निजगाद ।

मत्पुराधिपमहेश्वरयक्षस्याऽर्चनाय चलत स्थिरभक्त्या ॥७७॥

इत्युदीर्य वरपौरपरीतो वाजिनं समधिरुह्य नरेन्द्रः । आययावथ महेश्वरयक्षस्यालये सफलशीलपरीते ॥

तं सुरं नरपतिः परिपूज्य कुड्मलीकृतकरोऽवददुचैः ।

यक्षराज ! मम पत्तननाथ ! ब्रूहि कुन्य इहाऽस्ति क एषः ? ॥ ७९ ॥

ततश्च— (यक्षवाणी—) मौलिमूलविलसन्मणिमूलिश्चण्डकुण्डलविमण्डितगण्डः ।

हारहारिहृदयोऽथ सुयक्षः प्रादुरास सुविहासविलासः ॥८०॥

यक्ष एष वसुधाधिपमूचे त्वं नरेन्द्र ! वचनं शृणु सर्वम् ।

प्राग् मया रजतशैलगतेन केवली ललितमूर्तिरवन्दि ॥८१॥

(नेचो हयचन्द्रः —) रूपचन्द्र इति खेचरराजोऽभ्येत्य तं यतिवरं प्रणिपत्य ।

पृष्ठवान् मम यतो रजताक्षि-स्वामिताऽजनि कुतोऽद्भुतपुण्यात् ॥८२॥

(हयचन्द्रः श्रीधरजीवः—) साधुराह भवता जितगेहं श्रीधराख्यभवमाश्रयताऽग्रे ।

कारितं सुगुरुशङ्खपुरे यत् तेन तेऽजनि विभुत्वमुदग्रम् ॥८३॥

तत् कसेपा पतयालु च जीर्णं त्वय्यस्यतनुजेन गजेन ।

उद्धृतं निजधनव्ययमुग्रं संविधाय विधिना विविधेन ॥८४॥

हा ॥ ह ॥ हाऽय सुकृती स गजोऽपि व्याहतोऽस्ति गुरुणा गरलेन ।

प्रायशो रुचिरवस्तुषु विघ्नं जायते न हि कुवस्तुषु विश्वे ॥८५॥

साधुवाक्यमिति सोऽपि निदाम्य क्षमापतिर्दुतमुवाच वचस्वी ।

यन्धुरेव मम स व्यवहारी बन्धुरेण सुकृतोद्धरणेन ॥८६॥

(विजयादेर्पादतो मयूरः—) तुष्टया विजयया मम देव्याऽस्त्यर्पितो गरहरः सुमयूरः ।

तं गजस्य विपविघ्नविनाशे प्रेषयामि मुनिराज ! जवेन ॥८७॥

इत्युदीर्य स तु दिव्यमयूरः प्रेरितः खचरभूपतिनाऽग्रे ।

आगतोऽतिजवतो ग(ति)जदेहात् संजहार विपमं विपमान्यम् ॥८८॥

पृष्ठमग्र च मया मुनिपार्श्वं केन तस्य गरलं ननु दत्तम् ? ।

साधुराह तदऽवामि गजस्य शौढवान्धवयुगेन तु कोपात् ॥८९॥

विपत्तयः कथा इति यथावत्—) इत्थमत्र वचनं मुनिनोक्तं संनिशम्य गुरुरोपधरोऽहम् ।

पापयोर्विपयोः कदनार्थमागतोऽत्र गजरक्षणहेतोः ॥९०॥

भूमिनाथ ! तदिमायतिपापौ सागसौ सुकृतिनि स्वकबन्धौ ।

भासुराशय ! विनाशय भासुराशयः स्युरमलाश्च यथा ते ॥९१॥

(गजस्य भेदार्थम्—) इत्युदीर्य विरते सुरराजे रोषरुक्षनयने नरनाथे ।

साहसी म सहसाऽऽह हसित्वा धर्मवानथ गजो व्यवहारी ॥९२॥

यक्षराज ! भुवने भविनां या दुःखराजय इह स्युरुदगाः । पूर्वजन्मकृन्दुकृन्वृक्षस्यैतः फलमहो विजयन्ते ॥

सर्वदायिनि जने सुखदेये सर्वदाऽप्यपुरुषाः पुरुषास्ते ।

येऽपि दुःखजनने कुजने स्युस्ते वहन्ति पुरुषोत्तमतां तु ॥९४॥

चेत् प्रसन्नहृदयोऽसि मयि त्वं सांप्रतं स्वकृपयैव कृपालो ! ।

सोदरौ सुकृतसादर ! मेऽद्य रक्ष रक्षणविचक्षण ! यक्ष ! ॥९५॥

देवते त्वयि नृपे महासेने भाग्यतो मम च संप्रति तुष्टे ।

चेत् करोमि न हि बान्धवरक्षां तत् कदा प्रविदधामि सुरेन्द्र ! ॥९६॥

इत्युदीर्य विरतेऽथ गजेऽस्मिन् भूपतिः प्रमुदितोऽन्तरुवाच ।

सर्वलोकपरितोषविधात्री निर्मला जयति सज्जनवृत्तिः ॥९७॥

श्रीक-

॥२६१॥

४

(गगनस्यभाष-) हेमन्ते सलिलं वसन्तसमये दध्नादिदौर्ग्र्य भजेत् चञ्चवन्दन-सान्द्रचन्द्रकिरणस्पर्शौ वियोगे पुनः ।
शीतं स्नेहयुतं यशःसुरभितं माधुर्यधुर्यं सुखं सन्तः संततमेव हन्त युगपद् यच्छन्ति संगान्निजात् ॥९८॥
दक्ष ! चित्तकपियन्धनदाम धर्मबुद्धिललनारतिधाम । सर्वदा सुवचनैरभिरामः सज्जनो जयति पूरितकामः ॥
सज्जनस्य तव वागुपरोनाद् दुर्जनावपि भृशं नहि हन्मि ।

किन्तु देशमखिलं मम हित्वा गच्छतां द्रुतमिमावतिपापौ ॥१००॥

(तयोर्विपदायकयोर्देशाद् निर्माणं कृतम् -) इत्यवाप्य वचनं वसुधेन्दोस्तौ ततो नगरतस्तलरक्षः ।

दुर्बलः शयलितौ जनलक्ष्मिनिन्दितौ स निरसारयदाशु ॥१०१॥

८

इतश्च- (नेवारहाचन्द्र-महसेननृपयोः गमागमः-) कर्णतर्णकमदाय सुदुःखं (?) चित्तपदं पदमुदं परपद्मम् ।

आविरास सरसं सुरमागात् किङ्किणीक्वणितमयुभुतमारात् ॥१०२॥

कुत्र किङ्किणिगणकघण उच्चैर्यावदेवमवदन्नरदेवः । तावदेव गगनेऽत्र विमानान्याविरासुरमलप्रतिभानि ॥१०३॥

एकतोऽतिगुक्तोऽथ विमानाद् रूपचन्द्र इति सेचरराजः ।

वेगतः क्षितितलं समुपेत्याऽऽलिङ्गति स्म नृपतिं महसेनम् ॥१०४॥

१२

(नेवरेण स्वपुत्री प्रियमित्रा दत्ता गजाय-) जीर्णजैनभुवनोद्धरणेन भूपते ! मनुष्यकारकरोऽयम् ।

सोदरीमहमतः प्रियमित्रा दत्तुमागत इहाऽस्मि गजाय ॥१०५॥

'एवमस्तु' नृपतेरिति वाक्यं प्राप्य सेचरपतिः प्रमदाढ्यः ।

निर्ममौ किल तयोः सुविद्याहं कान्तिभिः कलितयोर्ललिताभिः ॥१०६॥

तद्विवाहनविभावध पूर्णं तौ निवेद्य च सुवर्णनिवासे ।

सेचरोऽक्षयनिधिं च समर्प्य पत्तनं निजमगाद् रजताद्रौ ॥१०७॥

निर्मन्ताऽनुलकलालिपु केलिं लीलयेव कलयन् गजराजः ।

कलमपैरकलुपः कलभूतिः कालमाकलयति स्म कियन्तम् ॥१०८॥

(गजराजं आगतः कथं माताकारः—) पुष्पकालदिवसेष्वथ पुष्पांजीवकः सुरभिपुष्पसमूहम् ।

नूतनं गजकुमारवराय प्रोढया निजमुंदोपनिनाय ॥१०९॥

पुष्पसंचयभवा गजराजः श्रेष्ठिनः स्वपितुरन्तिकभाजः ।

सोऽद्भुदौकदमलाः किल मालाकारपाणितलतोऽखिलमालाः ॥११०॥

स्याऽद्भजेन विनयाद्य दत्तां स्वां गजेन कुसुमस्रजमेपः ।

श्रेष्ठिराद् निजकरेण विगृह्य जिघ्रति स्म मुदितः किल याचत् ॥१११॥

(मालाकारदत्तपुष्पाद् सदानंगमनेन गजपिता मुदः—) तावदेव कुसुमस्रजि लीनो राजिलो गरधरो गरलोचनः ।

श्रेष्ठिनं हृष्टिति तं स्थिरनाशोदेश एव दशति स्म स दैवात् ॥११२॥

तस्य दंशवशतः पितरं स्वं परांशुमवगत्य गजोऽयम् ।

दुःखितो भृशमतकिं बज्रभाहतेरिव बभूव हृदन्तः ॥११३॥

(पितृभरमाद् आत्मानं जिघांशुर्गजो हठाद् जीवितः—) हा ! मयैव कुसुमानि समर्प्य ब्रूह एष विहितो जनकस्य ।

इत्युदीर्य तनुमेव जिघांसुं श्रेष्ठिनी तमवरुध्य जगाद ॥११४॥

शानिना मम पुरोऽपि पुरैतत् व्याहृतं तनय ! तिष्ठति भान्यम् ।

त्वत्पतेश्च मरणात् तव पुत्रस्योदयो ननु भविष्यति वत्स ! ॥११५॥

(गजपितुश्चरकृत्यम्—) इत्यवाप्य जननीवचनानि चक्रिवान् स्वपितुरुत्तरकृत्यम् ।

स्यान्नरः सुवचसा हि विशोको वायुनेव शशभृद् विगताभ्रः ॥११६॥

(न एव मालाकारः दास्ये पुष्पाणि वीकृते—) अत्र चेव समये किल पुष्पाजीवकोऽभिनवपुष्पसमूहम् ।

आनिनाय महसेननृपाय वीकृते निजसमाजगताय ॥११७॥

यावदेव गुरुपुष्पकरण्डं भूपपादपुरतः स मुमोच ।

श्रेष्ठिमृत्युदमर्हि किल तावद् मन्त्रिणः कुसुमनिर्गतमूचुः ॥११८॥

(‘पुष्पनिर्गतपुष्पं गजपिता मृतः’ इति दास्ये सन्धिः कथितम्—) भूपतिस्तत उवाच कथं स श्रेष्ठिराद् गजपिता कुसुमोत्थात् ।

सर्पतो मृत्तिमवाप ततो ही मृत्युरेव सुलभः सल्लु लोके ॥११९॥

(गजपितुर्मरणं भूया राजा विचिन्तयति—) जन्मिनो जगति यत् किमपीह विभ्रते सुखकृते स्वशरीरे ।

धिकं तदेव कुरुतेऽकरुणोऽन्तर्जीवितव्यविधौ विधिरेवः ॥१२०॥

रक्षितुं क्षितिभृतोऽक्षतर्धयाः स्युः क्षमा क्षितिमिमामसुरक्षाम् ।

एकतोऽपि रिपुतोऽन्तकतस्तु कुर्वतेऽत्र न निजामसुरक्षाम् ॥१२१॥

इत्यनेकविधविश्वचिरागं चिन्तयन् मनसि तत्र दिनेऽसौ ।

॥२६४॥

पूजनादि च जिनस्य विधाय सौख्यतो निशि नृपः स्वपिति स्म ॥१२२॥

कोमले नरपतिः शयनीये सोऽनुभूय शयनोद्भवसौख्यम् ।

उत्थितो रजनितुर्गविभागे चिन्तितैरजनि संयुत एवम् ॥१२३॥

(अनुज्ञो राजा गतमेव राज्येऽभिषिञ्चति—) नैव दैववशतोऽस्ति सुतो मे मां च मज्जयति चार्धकवार्षिः ।

गोत्रिणोऽप्यजयिनो निखिलास्ते राज्यमर्हन्ति न जन्तुरनर्हः ॥१२४॥

पतः— भूपतावसुकृताश्रितचित्ते मन्त्रितामनयिनि श्रुतहीने ।

यस्तपस्विगुरुतामनुताये स्थापयेत् स लभतेऽतुलदुःखम् ॥१२५॥

यद्गुणो भवति राज्यधरोऽयं तद्गुणं विमलराज्यमपि स्यात् ।

यत्र तु स्फुटविभः स्फटिकः स्यात् तस्मिन् किञ्च विभं न विभति ॥१२६॥

धर्मनिर्मलविभं नररत्नं रत्नसूकुलवधूमुकुटेऽस्मिन् ।

स्वे पदे कमहमद्य विधाय सत्कलाद् इति कीर्तयुतः स्याम् ॥१२७॥

आः स तिष्ठति गजोऽङ्गजवद् मे राज्यमेतदथ तत्र निधाय ।

स्वं भवं विमलयामि तमग्रं दीक्षया विमलयाऽमितपुण्यात् ॥१२८॥

चेतसीति सरसे स रसेशो निश्चिकाय शुचिकाय-मनस्कः ।

पुण्डरीक-
॥२६५॥

४

८

१२

- तावदेव तरणिर्निजपादैः प्रेयं रात्रिमुदियाय दिनाय ॥१२९॥
(शेषो प्रातो रात्रा—) प्रातरेव नृपतिर्महसेनरतं गजं प्रमुदितं निजराज्ये ।
उत्सवेन स निधाय जिनोक्तं मुक्तिमार्गपथिकत्वमवाप ॥१३०॥
(गृता कीर्तिमती श्रेष्ठिनी) सर्वदेव इदं देवविभावं संचिभाष्य भवमस्थिरभावम् ।
श्रेष्ठिनी च किल कीर्तिमती सा मुक्तिमाप तपसा गतपापा ॥१३१॥
(राज्यं पालयति गजः—) नीतिनिर्मलमना गजभूपो नित्यनूतनचिवेचनपूतः ।
प्राज्यपुण्यविधिपुण्यतरं तद् राज्यमेव परिपालयति स्म ॥१३२॥
(प्रीप्ते गजस्य जलकेलिः—) अन्यदा स तपतुर्दिनेषु तापनोत्तपनतपितगात्रः ।
केलिपल्लवलगतो जलकेलिं कामिनीजनयुतो विततान ॥१३३॥
निर्मले सरसि कोकिलयुग्मं कौतुके स रसिको नरनाथः ।
पश्यति स्म च पुरः प्रियमित्रां स्वप्रियां प्रमुदितो निजगाद ॥१३४॥
वक्षसि स्थितवतोः कुनयोस्ते हृत्पुरःसुहृदयोरपि लक्ष्मीम् ।
हाऽपहृत्य बलितं स्वकराभ्यां धारयामि च द कोकिलयुग्मम् ॥१३५॥
(विगतं कृतं कोकिलयुग्मं गजेन—) इत्युदीर्य जलमज्जननेत्राऽलक्ष्य एव नृपतिः प्लवेदक्षः ।
चक्रवाकयुगलं करयुग्मे सोऽग्रहीत् कमलकोमलमध्ये ॥१३६॥

चक्रचाकयुगलाद् नृपपत्नी पक्षिणीमधृत पाणिसरोजे ।

हर्षनोऽतिसरसः सरसस्तु निर्ययौ सपतगः क्षितिपः सः ॥१३७॥

॥१३६॥ चक्रचाकमिधुनं पृथगेतद् विप्रयोगविधुरारवदीनम् । पार्थिवोऽथ पृथुपञ्जरयुग्मे दुःखितं स्वसुखतः क्षिपति स्म ॥

४ इत्थमेव जलकेलिचिलासं ग्रीष्मकालललितं कलथित्वा ।

चारुपुष्पचयसंचयनाय नायकः स चलति स्म वनाय ॥१३९॥

कोमलानि सुरभीणि सुमानि सोऽचिनोद् नरपतिः शिलरिभ्यः ।

पुण्यकीर्तिकलितानि वचांसि भव्यजीव इव जैनमुनिभ्यः ॥१४०॥

८ (आत्मे ददर्श मुनि गजः—) पाणिना सुमनसः सुमनोज्ञान् भूपतिः स सुमनाः परिचिन्वन् ।

पश्यति स्म मुनिमेकमुदग्रं ज्ञानगाङ्गजलमुत्थितहंसम् ॥१४१॥

स क्षमांपतिरतिस्थिरभावस्तं क्षमांपतिमनन्तविभावम् ।

भूतलप्रविलुलन्मणिमौलिः प्रोज्ज्वलप्रणयवान् प्रणनाम ॥१४२॥

१२ भूपतिर्यतिपतिं प्रणिपत्याऽचिन्तयत् स्वमनसीति निविष्टः ।

यो भवोदधिममुं प्रतितीपुः सोऽयमेव सुकृती मुनिराजः ॥१४३॥

(गजपत्नी मलिनं मुनिं दृष्ट्वा पुणिता—) भूपतिप्रियतमा प्रियमित्रा स्वेदमग्नरजसा शबलाङ्गम् ।

तं मुनीश्वरमथ प्रणमन्ती कुत्सहृद् झटिति धूत्कुरुते स्म ॥१४४॥

चक्रवाकमिथुनस्य वियोगाद् दूनदीनहृदयस्य विरावैः ।

नष्टनिश्चलसमाधिरनाधिः साधुराह वसुधाधिपमेनम् ॥१४५॥

किं विहंगयुगमुच्चविरावैः रोदितीव नरनाथ ! विनाथम् ।

भापया च निजया त्वयि कोपादोपतः प्रकटयेत् कटुरादिम् ॥१४६॥

(साधुबोधितेन मजेन तत् कोकिलयुग्मं संयुक्तं कृतम्—) आह भूपतिरथो मुनिनाथं चक्रवाकमिथुनं पृथगेतत् ।

कौतुकात् करतलेऽस्ति गृहीतं नत् करोति विरसं स्वरमित्थम् ॥१४७॥

साधुराह नृप ! कौतुकतोऽपि प्राणिनामसुखमेव न कार्यम् ।

अर्ज्यते हि ईरितं गृहसन्निभं द्रव्यते न परत्र रुदन्निः ॥१४८॥

तद् विमुञ्च विहगद्वयमेतद् वाञ्छया व्रजतु वाञ्छितभूमिम् ।

यामं एक इह दुस्तरदुःखादेतयोरजनि वर्षसहस्रम् ॥१४९॥

(मुनिदेशना—) तन्निशम्य नृपतिमुनिवाक्यं चक्रवाकयुगलं स मुनोच ।

देशनां तदनु तत्र निविष्टो निश्चलः समशृणोद् मसृणोऽन्तः ॥१५०॥

धर्मतत्त्वमवगत्य ततोऽयं भूपतिर्यतिपतिं प्रणिपत्य ।

उत्थितः स्वनगरं समुपेत्याऽपालयचिरमसौ निजराज्यम् ॥१५१॥

(वीतरागमूढे नृत्यन्तं गजं गत्वा राजस्वलेखं कृत्वा मन्दिरमागता—) वीतरागभुवने गजराजं कारयन्तमवगत्य सुनृत्तम् ।

सा रजोऽशुचिरपि प्रियमित्राऽभ्याजगाम शुचिवस्त्रसुशोभां ॥१५२॥

॥२६८॥

याममेकमपवित्रशरीरा तस्थुषी जिनगृहे नृपपत्नी ।

सा पुनः प्रशमपूरितचित्ता पुण्यतः सपदि चिन्तयति स्म ॥१५३॥

४ (सा 'रजस्वल्या भन्दिरे नागन्तव्यम्' इति पद्यात्तावेन प्रत्यागता—) हा ममेयमविवेकविचेष्टा हीदृशी जिनगृहे गदुपाऽगाम् ।

इत्थमात्महृदि सा प्रविचार्य प्रत्यगाद् निजगृहे सविपादा ॥१५४॥

(गपत्तीरेण गजेन स्वपुत्रं राज देऽभिषिच्य गृहीत यतम्—) श्रीपतिं स्वतनयं प्रियमित्रासंभवं निजपदे त्यगिष्ये ।

व र्धमानसुगुरोश्चरणान्ते सोऽग्रहीत् तु वरणं सकलैत्रः ॥१५५॥

८

(ययौ गजो ध्यानाय प्रेतवने—) अन्यदा निजगुरुं प्रणिपत्य प्रेतवेश्मनि गतो यतिराजः ।

सत्समाधिमधिकाऽधिकशुद्धध्यानघातहृदयः स वभार ॥१५६॥

इतश्च— (तौ विपदपङ्क्तौ गजभ्रातरी गृध्रो जातौ—) भ्रातरौ विमलबुद्धि-सुबुद्धी यौ पुराऽपि महसेननृपेण ।

त्याजितौ निजपुरं सुरवाक्यात् तौ मृतौ गुरुशुचा वनमध्ये ॥१५७॥

१२

(ताभ्यां गृध्राभ्यां हनो गभो जातो धनपुत्रो देवदत्तः—) गृध्रतामुपगतावतिपापौ आगतौ मुनिमिमं सत्समाधिम् ।

वीक्ष्य पूर्वधृतवैरभरेण राक्षसाविव रुषाऽजनिषाताम् ॥१५८॥

तौ स्वचञ्चुपुटकोटिकठोरौ तद्दृढयं च (१) विपादयतः स्म ।

साहसाद् मुनियरः परिपेहे सोऽनपेक्षहृदयो निजदेहे ॥१५९॥

शुद्धरीक- तं परीषहमसौ परिषदा मृत्युमाप गतपापविकारः ।

॥२६९॥

तस्य जीव इह ते तनयोऽयं देवदत्त इति योऽस्ति पुरस्तात् ॥२६०॥
(गणपती मृता जाता देवदत्तपत्नी—) सा ततश्च यतिनी प्रियमित्रा सांततास्तु मुनिमृत्युमवेक्ष्य ।

वेगतोऽनशनमेव विधाय पञ्चतामुपगता मृदुचित्ता ॥२६१॥
(मुनिपुत्रातः तस्या इह भवे विमलाभिधानायाः दुर्गन्धशरीरता--) साऽवधूतदुरिता खलु मृत्वा त्वद्गृहे सुतवधूरजनिष्ठ ।

पूर्वजन्मनि कृताद् विचिकित्साकर्मतोऽजनि कुगन्धशरीरा ॥२६२॥
(यक्रपाकविद्योगकरणेन तस्या एव पतिविरहः--) यावदष्टघटिकाविरहो यच्चक्रवाकयुगले विहितोऽग्रे ।

अष्टवार्षिकमभूदिति दुःखं त्वत्तद्वधू-तनययोस्तु वियोगात् ॥२६३॥
(अष्टौ घटिका सारजस्कतया जिनमन्दिरे स्थानेन भट्ट वचाणि तस्या दूरभित्तवः--)

यावदष्टघटिका जिनगोष्ठे पुष्पवत्यऽशुनिकुत्सशरीरा ।

तस्थुषी तदियमग्न कुगन्धा वत्सराऽष्टकमभूदपवित्रा ॥२६४॥

संबदेव सुपविश्रितगात्रैरङ्गिभिः सुकृतिभिर्जिनगोष्ठे । चारुपुष्प-फलपूरितहस्तैः पूजनैकद्वयैर्गमनीयम् ॥२६५॥

इत्यवाप्य शशिशीतमहांसि पुण्डरीकमुनिराजवचांसि ।

सर्वसंभ्यभविनां सुमनांसि जज्ञिरे गतविमोहतमांसि ॥२६६॥

तेषां चोभिरमलीकृतचित्तः पूर्वजन्म च निजं कलयित्वा ।

भेष्टिनोऽस्य तनुजोऽतनुतोषः प्रीष्टिवान् गणेशं प्रणिपत्य ॥२६७॥

परिषदा

सर्गः-

॥२६९॥

क-

(संपूर्णं सुखा देवदत्तस्य भोग्यम्—) सांप्रतं कृतकृपैः कथयद्भिः पूर्वजन्म मम तत्रभवद्भिः ।
देहितः सकल एव भवद्भिर्मोह एष सुकृतं प्रथयद्भिः ॥१६८॥

॥१७०॥

४

अथ मातृ-पितृ-बन्धु-कलत्राद्येषु नो मम मनो धृतमोहम् ।
तत् प्रसद्य भगवन् ! जिनदीक्षां देहि देहिषु सदेहितकारिन् ॥१६९॥
पुण्डरीक ! ऋषिराज ! सुधीमन् ! संप्रति प्रचलिता वयमग्रे ।

८

सिद्धितीर्थमभि सिद्धिनिमित्तं श्रीयुगादिजिनराजनिदेशात् ॥१७०॥
तद् विहाय भवसंभवबन्धं दीक्षया सपदि निर्मलय स्वम् ।
सिद्धपर्वतमुपेत्य च पूर्वं पापमुग्रमपि भिन्दि समग्रम् ॥१७१॥
अग्रतो ननु वराणसिपुयां सिद्धशैलशिखरस्य विलोकात् ।
भाविनां प्रभविता प्रमदस्तत् त्वं समे हि समयेऽत्र समेहि ॥१७२॥

१२

पतः (चतुर्जयवर्णकः—)
मित्तुंजदंसनमीओ पूयाकरणेण मासीयं लहइ । शत्रुजयदर्शनमितः पूजा करणेन मासिकं लभते ।
तलजागरणे पामइ छम्मासियं वाऽत्र (वेत्य) जामेण ॥१७३॥ तलजागरणे प्राप्नोति पण्मासिकं वाऽत्र यामेन॥
पच्चय्मणं काऊं वंदित्ता सग्गुरुं पडिक्कमिडं । प्रत्याख्यानं कृत्वा वन्दित्वा सद्गुरुं प्रतिक्रम्य ।
युवंतो ज्ञाप्यंतो वंदंतो गुणगणकला च ॥१७४॥ स्तुवन् ध्यायन् वन्दमानो गुणगणकलाश्च ॥१७४॥
वीसामणं कुणंतो सबालवुड्डस्स समणसंघस्स । विश्रामणां कुर्वन् सबालवृद्धस्य श्रमणसंघस्य ।

अभयं बहुधाविंशो बहुहरिसुखिन्न रोमंचो ॥१७५॥
 'जय जय' रवं कुणंतो जिणमुत्तिं पासिऊण मग्गेवि ।
 पूयंतो भत्तीए खवेइ संसारमचि णंतं ॥१७६॥
 पंथे वचंतस्स चि अ वन्दिए जइ हविज्ज पज्जंतो ।
 उक्कोस-जहन्नेणं वेमाणीय सत्तीय सुरत्तं ॥१७७॥
 अह वंदिऊण कहमचि कालसमत्ती हविज्ज सिज्जेइ ।
 अट्ठभवणं मज्झं सुखं चित्तं जइ हविज्जा ॥१७८॥
 ददं सित्तुंज दंसित्ता मग्गे पावइ सम्ममचिरेण ।
 गुरुकुलजन्मो जइ दृज्ज चेयणा मच्चुकाले वि ॥१७९॥
 सित्तुंज वंदेइ ति ३ पंच ५ वेला य सत्त ७ वाराओ ।
 तइयभवे सिज्जेइ इइ कहियं जिणवरिंदेहि ॥१८०॥
 पक्काए वेळाए कालेणं अप्पण्ण बहुएणं ।
 अहवा तिमुहुत्तेणं सिज्जेइ जहन्नमुकिदंठ ॥१८१॥
 भारतक्षितितले गुरुतीर्थं सिद्धपर्वतममुं सुपवित्रम् ।

॥१८१॥

(वेदतो वतिः—) इत्यबाप्य मुनिनाथनिदेशं श्रेष्ठिसुरतिहर्षितचित्तः ।

अभयं वर्धापयन् बहुहर्षोद्भिन्नरोमाञ्चः ॥१७५॥
 'जय जय' रवं कुर्वन् जिनमूर्तिं दृष्ट्वा मार्गेऽपि ।
 पूजयन् भक्त्या क्षपयति संसारमपि अनन्तम् ॥१७६॥
 पथि व्रजतोऽपि च वन्दिते यदि भवेत् पर्यन्तः ।
 उत्कृष्ट-जघन्येन वैमानिक-संज्ञिक-सुरत्वम् ॥१७७॥
 अथ वन्दित्वा कथमपि कालसमाप्तिर्भवेत् सिध्यति ।
 अष्टभवानां मध्ये शुद्धं चित्तं यदि भवेत् ॥१७८॥
 ददं शत्रुंजयं दृष्ट्वा मार्गे प्राप्नोति सम्पदचिरेण ।
 गुरुकुलजन्म यदि भवेत्-चेतना मृत्युकालेऽपि ॥१७९॥
 शत्रुंजयं वन्दते त्रीन् पञ्च वेलाश्च सप्त वारास्तु ।
 तृतीयभवे सिध्यति इति कथितं जिनवरेन्द्रे ॥१८०॥
 एकया वेलया कालेन अल्पकेन बहुकेन ।
 अथवा त्रिमुहूर्तेन सिध्यति जघन्यमुत्कृष्टम् ॥१८१॥

त्रिंशतां सुवणिजा ससहस्रैः संयुतो यतिरजायत तत्र ॥१८३॥

(देवदत्तवधूरपि विरक्ता--) तद्वधूरपि विधूय विमोहं साधुराजमवनम्य विनीता ।

प्राह भोगसुभगत्वविकल्पच्छेदनानि वचनानि विवेकात् ॥१८४॥

४ आत्मदेहपरिपोषनिमित्तं हन्ति हन्त खलु जन्तुरनेकान् ।

निर्मलानि मलिनानि विधत्तेऽप्यात्मदेहविमलीकरणाय ॥१८५॥

आत्मरूपभृशगर्चितचित्तोऽन्यान् गुरुनपि हसेत् कुशरीरान् ।

देहमोहितमहादुरितौघैर्वाध्यते परमवेऽपि हि जीवः ॥१८६॥

८ तत् प्रभो ! प्रतिभवं तनुवन्धादेव कुष्टदुरितानि भवेयुः ।

तद् ममाऽनशनमेव भवन्तः संदिशन्तु वितनुत्वविधाने ॥१८७॥

जचिवान्ध मुनिर्ननु वत्से ! पूर्वलक्षमितमस्ति तवाऽऽयुः

नाधुनाऽनशनयोग्यशरीरा त्वं सुदुस्तपतपसुतपस्य ॥१८८॥

१२ (पुण्डरीकीवहागः--) एवमेव गणभृत् प्रतिबोध्य सोऽभवज्जिगमिपुर्विमलाद्रिम् ।

तावदेव मृगवेपसुरोऽग्राऽभायत प्रभुममुं प्रणिपत्य ॥१८९॥

संप्रतीह भगवन् ! भरतेशेनाऽन्वितसकलसंघयुतेन ।

श्रीयुगादिजगदीश्वर एनो पावयिष्यति भुवं स्वविहारात् ॥१९०॥

श्रुत्वेत्थं मुदितमना मुनीश्वरोऽयं तस्थौ तैर्यतिभिरभिभ्रितः सुरैश्च ।

५-

मत्वा तं गणभृतमास्थितं नरेन्द्रास्तत्रेयुः सुकृतकृते समस्तदिग्भ्यः ॥१९१॥

७१॥

सम्पत्त्वं परिगृह्य जैनभुवनान्यारीरचन् केचन नीत्वा द्वादशसद्व्रतानि भुवि केऽप्याऽऽजुष्यन् रक्षणम् ।
त्यक्त्वा काममपीह केऽप्यऽचकमन् ब्रह्मत्वं जिह्मभं वाक्यात् तस्य मुनेस्तु, केचन नृपाश्चारित्रमाशिष्यन् ॥
४ नृपाः सत्कर्माणाः प्रगल्भमर्माणा इति ते गृहीतब्रह्माणः प्रकटितसुधर्माणा इतरत् ।

परित्यज्य श्रीमद्गणधरंवरं पावित्थरं तदाऽऽसेवन्ते स्म स्फुटसुकृतकर्पूरकलसम् ॥१९३॥

(सप्तमः सर्गः—) श्रीरत्नप्रभसूरिसूरकरतो दोषानुपपन्नं त्यजन् ।

यो जाड्यस्थितिरप्यभूत् प्रतिदिनं प्राप्ताद्भुतप्राप्तिभः ।

८

तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशत्रुंजयदीपकस्य चरिते सर्गोऽभवत् सप्तमः ॥१९४॥
॥ इति रत्नप्रभसूरिशिष्यकमलप्रभसूरिविरचिते श्रीपुण्डरीकचरित्रे देवदत्तपूर्वभव-
वसुधनदीक्षाग्रहणोनाम सप्तमः सर्गः ॥

१२

अष्टमः सर्गः

(भाषिणिं पृच्छति भक्तः—) अथ पुण्यसौरभरतो भरतो नृपतिः सुभक्तिभरतो यतिनः ।

प्रणमन्नवीक्ष्य गणभृत्-प्रथमं परिपृच्छति स्म स तमादिजिनम् ॥ १ ॥

भगवन्! भवद्गणभृताः नरः स्वविहारतः शुचिचरित्ररतः ।

विमलीकरोति किमलीकपयिच्छिदुरो महीतलमहीनमहाः ॥ २ ॥

(भवदत्त आदिजिनः—) अवदत् ततः प्रथमेतीर्थपतिः शृणु चक्रनायक ! स साधुवरः ।

विकलङ्कयत्यनुकलं भविनो विमलाचलं प्रविचलन्नधुना ॥ ३ ॥

विमलाचलस्य तलमाप्य मुदा गणभृत् तदाऽस्मदुपदेशवशात् ।

कलयिष्यति स्फुटकलङ्कलाविकलः स केवलमहः सकलम् ॥ ४ ॥

अत एव संप्रति वयं विमलाचलयात्रया ऋषभसेनमुनेः ।

नवकेवलोत्सवविधिं गतिभिः सुदिदक्षुभिर्भृशमहोत्सुकिताः ॥ ५ ॥

इति पुण्यपोषदमिदं वचनं भरताधिपः प्रथमशम्भुमुखात् ।

परिणीय पीवरतरप्रमदो वदतां वरः प्रवदति स्म तदा ॥ ६ ॥

(भरतस्य विमलाचलयात्रा—) भगवन् ! प्रसन्न सुकृतैकविधिः प्रविधीयतामथ विहारविधिः ।

विमलाद्रिमाप्य सुकुटुम्बयुतः स्ववपुः पुनास्यहमपीह यथा ॥ ७ ॥

इति चक्रवर्तिहृदयं वचनैः शुचि वीक्ष्य विघ्नहृदयं जिनपः ।

बहूपुण्यलाभमवगत्य नृणां विमलाद्रिसंगममियेष ततः ॥ ८ ॥

(यात्राये पटहपोषणा—) स्वपुरे समेत्य भरताधिपतिर्निजबान्धवांश्च पुरमुख्यजनान् ।

विमलाचलं जिगमिषुः सुकृती समतत्त्वरत् पटहघोषणया ॥ ९ ॥

दिवसेऽपितेऽथ स बृहस्पतिना स्नपिताङ्गकोऽम्बरसंरिद्वरया ।

क-

५॥

४

८

१२

इह रोहिणीप्रभृतिषोडशभिस्त्वमरीभिरेष कृतमाङ्गलिकः ॥१०॥

हरिणा विनिर्मितशिरस्तिलको बहुशः सुरीगणसुगीतगुणः ।

मघवाऽपितं सुजिनविम्बमथो तदपूजद् भरतचक्रपतिः ॥११॥

(इन्द्रादिभिः कृतं भारतसाहाय्यम्—) अथ तं मनोरथमवेत्य तदाऽप्यमरेश्वरः स्वरसतः सुकृती ।

मणिदेवतालययुतं स्वरथं जिनमूर्तिसुस्थितिकृतेऽपितवान् ॥१२॥

(यात्रामुद्रः—) जिनविम्बमाशु परिपूज्य स तद् निदधौ रथस्थमणिदेवगृहे ।

जयतादसौ प्रथमसंघपतिस्त्विति पुष्पवृष्टिरजनिष्ट तदा ॥ १३ ॥

अथ चन्द्रमा उडुगणाधिपतिः स्वतुरंगमान् विततरङ्गभरात् ।

उपनीय योजितकरो न्यगदद् भरतेश्वरं सुकृतबन्धुतया ॥१४॥

जय चक्रभृत् । प्रथमसंघपते ! तुरगानमून् मम जिनेन्द्ररथे ।

विनिषीज्य तीर्थपथपुण्यतयाऽनुगृहाण मां प्रियसधर्मिजि(ज)नः ॥१५॥

इति चन्द्रदेवविहिताग्रहतो भरतेश्वरो हरिहरीन् हरितान् ।

परिहृत्य तानथ रथोद्बहने निदधे हयान् कुसुद-कुन्दरुचः ॥१६॥

पमुनासुरी च सुरसिन्धुसुरी कृतभूषणे विघृतचामरके ।

रथमेनमाप्य जिनगोहपुरो मुदिते सुतस्थतुम्भप्रतिभे ॥१७॥

चरित्रम्

सर्गः-८

गजगोऽथ गोमुखसुरो वरकृष्णमालिकाभृदपसव्यकरः ।

पुरतः स्थितो विपुलसव्यकरद्वयबीजपूरफल-पाशधरः ॥ १८ ॥

गरुडस्थितिः कनकपिङ्गतनुः शर-पाश-चक्रभृदिदंवरदा ।

इति वामकैरथ सुदक्षिणकैर्धनुरङ्कुशा-ऽशनि-सुचक्रधरा ॥ १९ ॥

सुकृतस्थभव्यजनविग्रहरा जिनराजशासनविभावकरा ।

पुरतो रथस्य भविषु प्रचुरीकृतसंमदा स्थितसुचक्रसुरी ॥ २० ॥

अथ हस्तिमल्लमधिरुदवता त्रिदशेश्वरेण सुरलक्षयुजा ।

सह चक्रभृन्टपसहस्रवृतः गजगोऽगमजिनरथानुगतः ॥ २१ ॥

अथ पञ्चशब्दसुखरे गगने जयराववादिनि सुवन्दिजने ।

सुरगीतलास्यसुविलास्यजगज्जनताऽऽस्यहास्यमहसि प्रसृते ॥ २२ ॥

घरणीभृतः पविर्भृतश्च तदा युगपद् महाद्रविणदानभरैः ।

अदरिद्रतामुपगते जगति प्रचंचाल सोऽथ जितनाथरथः ॥ २३ ॥

विनम्रेः सुताप्रभृतयो दयिता भरतेश्वरस्य सुकृतेषु रताः ।

सहिता विमानचयमुच्चशचीप्रमुखाऽमरीभिरिह चारुहुः ॥ २४ ॥

भरतेशितुः प्रथमसंघपतेरमरीगणाः शुचिगुणानगणाः ।

प्रमदाभिरत्र सह भूमिभुजां प्रमदाद् जगुर्जगति भूरिकरान् ॥२५॥

कनकात्म दिव्यवसनात्म तदा सुरगीतिकात्म सुकृतात्म मुदा ।

जगतां हितात्म महितात्म भृशं तदयोध्यपत्तनमभूदनिशम् ॥२६॥

इति चत्वर-त्रिक-चतुष्क-महापथकेषु गीतनचन्द्रत्यभरम् ।

प्रविलोकयन् प्रमदयन् भविकान् समशीचरद् निजरथं भरतः ॥ २७ ॥

(शकटाननम् उद्यानम्—) शकटानने निजपुरोपवनेऽवनिपालनः स रथमेनमथ ।

सुकृती कृती सपदितं जगतः प्रमदेन निश्चलयति स्म समम् ॥२८॥

(यत्रापि नृपाणां निमग्नम्—) विमलाचलं प्रति गियासुरसौ सुरसौहृदाद् भरतसंघपतिः ।

भरतक्षितिस्थितिभूतः क्षितिपान् समजूहवत् सुकृतलाभकृते ॥२९॥

भरतेशितुः शुभरतेवचनं क्षितिपा अवाप्य मुदिताः स्वहृदि ।

इति भावनां विदग्धिरे रुचिरां परमात्मनः सरसभोज्यनिभाम् ॥३०॥

प्रभवो भवन्ति न भवेऽत्र कति प्रभवेन केपु च जयो जगति ।

नरमाप्य कंचन रमा श्रयति ननु केपु नो भवति दानमतिः ॥३१॥ किन्तु,

प्रभुता शमप्रणयिनी नयनी विजयोऽस्य विक्रमशुचिः क्रमवान् ।

कमला गलन्मदकलङ्कमला सुगतेर्निदानमपि दानमिदम् ॥३२॥

वरमस्मदल्पबलताऽपि यथा विजिता वयं भरतभूमिसुजा ।

अनुजीविताऽपि वरमस्य विभोः सुकृतोद्यमो भवति यद्वशतः ॥३३॥

(भागज वृषा—) इति चेतसा नृपतयो निखिलाः परिभाष्य भूरितरभावभृतः ।

भरतेशपार्श्वमुपजग्मुरमी विमलाचलं प्रति यियासुहृदः ॥३४॥

(आदिजिनोऽपि स्फुटिकाचलाद् अचलत्—) तदनु व्यशीतिगणभृत्प्रवरैः सहितस्तपोधनसहस्रवृतः ।

कनकाऽभ्युजेषु चरणौ निदधत् स्फुटिकाचलादचलदादिजिनः ॥३५॥

अतनोस्तनोः परिमलाद् विदधत् सुरभिं समप्रतरुण्यचयम् ।

अतिदीपयन्नमलदीप इवाऽखिलरोदसीं स्वमहसा सहसा ॥३६॥

मणिरत्नमौक्तिकमयप्रतताऽऽतपवारणत्रितयतो जगताम् ।

सुयिकाशयन्नधिपताममरैर्धृतचामरैर्विहितभक्तिभरः ॥३७॥

गगनस्थधर्मकरचक्र-महाध्वज-सिंहपीठ-पदपीठयुतः । नददुच्चदुन्दुभिरतिप्रणमद्विदपानुकूलशकुन-श्वेसनः ॥

प्रसरत्सुगन्धजलसरकुसुमोद्ययवृष्टिरीतिकृतभीतिहरः ।

सकलेन्द्रियप्रमददायिकतु प्रवृत्तद्रुमं क्षितितलं रचयन् ॥३९॥

(आदिजिनेन ग्रह नृपसमूहसार्धतो भरतः द्वात्राये प्रस्थितः—) सुरकोटिभिः प्रतिपदं प्रमदात् क्रियमाणपुण्यविजयध्वनितः ।

विमलाचलं प्रति महातिशयः पविताशयः स विजहार विभुः ॥४०॥

५- भरतो युगादिजगदीशमनुं समुपागतं समवनम्य मुदा ।

७९॥

तमचीचलत् तदनुगस्तदनु पृथुनोत्सवेन जिननाथरथम् ॥४१॥

४

अथ भूभुजो निजजिनेन्द्ररथान् द्विकैरूपपोडशसहस्रमितान् ।

अनुचारयन्ति मुदिताः स्म ततो विनयोज्ज्वलं हि सुकृतिनां कृतिनाम् ॥४२॥

५

अनुकूलशीतलसुगन्धतरैर्विरजीकृते क्षितितले समीरैः ।

शुभगन्धवारिधरचारिधरैः शिशिरीकृते च मृदुवर्षकरैः ॥४३॥

६

द्विगुणोद्योऽपोडशसहस्रसरः सरसीकृतः सुबहुसन्नयुहः ।

सहितश्च दिव्यफल-पुष्पयुतोत्तमशास्त्रिभिः परिधृतः सततम् ॥४४॥

७

(भारतप्रचो मथुरामगमद-) अदरिद्रयत्नमलयंश्च सदा भूशदानतः सुकृततश्च जगत् ।

अनघः स संघ इह संघपते भूरतेश्वरस्य मथुरामगमत् ॥४५॥

१२

(पुण्डरीकप्रमाणमः-) मथुरापुरीपरिसरे प्रथमं जिननाथमागतमवेत्य तदा ।

अथ पुण्डरीकगणभृत् सगणः समुपेत्य चारु विनयादनमत् ॥४६॥

प्रथमप्रभुप्रणयक्ष्मभया रुच्ये मुनिः स सविशेषरुचिः ।

दुरितोपशान्तिकृतये जगतः शशिनो रुच्येव वचसांमधिपः ॥४७॥

अथ पुण्डरीकगणभृत्प्रवरं प्रविलोक्य शुभयतिकोटिधृतम् ।

१२८०॥

प्रणनाम भूतलमिलन्मुकुटः प्रकटप्रमोदभरतो भरतः ॥४८॥

प्रथमार्हतः प्रणमनप्रमदात् दुरितव्ययो गणधरस्य यथा ।

भरताधिपस्य च तथैव गणाधिपतेः पदप्रणमनात् तमभूत् ॥४९॥

सुकृतोत्तरोत्तरपवित्रतरः सुकृती त्रिलोकजनहर्षकरः ।

स चतुर्विधश्चतुरधर्मिनरः प्रचचाल संघ उदयत्प्रसरः ॥५०॥

(स संघो वराणसिपुरीमगमत्—) अथ संघ एव पृथिवीमखिलामपि पावयन् प्रचुरपुण्यभरैः ।

अगमद् वराणसिपुरीं तु यतो न गरीयसी दिविपदां नगरी ॥५१॥

(तेन संघेन अत्र विमलाचलो इह—) बहुकालतोऽभिलषितं हृदये लिखितं युगादिजिनवाक्परसैः ।

विमलाचलं प्रथितसिद्धगिरिं ददृशुर्भूशं शुचिदृशोऽत्र जनाः ॥५२॥

स वराणसीपरिसरं सरसं गतवान् समग्रसुरसंगतवान् ।

विमलाचलप्रथमवीक्षणतो मुदितोऽजनि प्रथमसंघपतिः ॥५३॥

१२ मणि-हेम-रूप्यमयवप्रवरप्रयुग्म् युतं च मणिपीठिकया ।

समशिष्रियद् जिनगृहं जिनपः सुरराज-संघपतिभक्तिभरात् ॥५४॥

इह सर्वजीवहृदयप्रमदप्रदमेघ योजनविसर्पि तदा ।

वचनानृतं विमलशैलमहामहिमान्वितं शुचि वचनं जिनः ॥५५॥

प्रभुदेशनाश्रयणतो हि तदा हितदा भूशं विगतसर्वमलाः ।

॥२८१॥

इह केवलप्रतिभया कलिता भविनोऽभवन् दशसहस्रमिताः ॥५६॥
(विमलाचलप्रथमवीक्षणमहः--) अथ केवलोत्सवमयी त्रिदशा विविधं व्यधुर्विधिविवेकविदः ।

विमलाचलप्रथमवीक्षणर्जं विदधे महं च भरताधिपतिः ॥५७॥

४ विमलाद्रिभूतिमधिरोष्य पुरः परिपूज्य पूज्यजनपूजनकृत् ।

समितां धृतेन (?) सितया (?) समितां त्रिवधे मूढकसहस्रमिताम् ॥५८॥

५ स्थपमिणां त्रिदशनाथमथो सहितं समग्रविबुधैः स हितम् ।

प्रचुराग्रहेण सुनिमन्त्रितवान् निजभोजनाय जननाथवरः ॥५९॥

६ विगतेनसा स्वमनसा सुमनःपतिरेव किञ्चिदवगत्य महत् ।

अनुमन्यते स्म भरतस्य वचो महतां मतिः सुकृतवृद्धिकरी ॥६०॥

७ निगिलानयो सुकृतिनो नृपतीन्-अभिमन्य चक्रधरसंघपतिः ।

इह लक्ष्यसंख्यमणिरत्नगृहान् समचीकरत् स्थपतिरत्नकरात् ॥६१॥

८ अमरानसौ सुरपतिप्रसुप्तान् कनकासनेषु विनिवेद्य मुदा ।

मणिभाजनानि विविधानि पुरो बहुभक्तितः स्म किल मण्डयति ॥६२॥

९ मणि-हेम-रत्न-रजतान्युपसि परिपाकपेशलरसानि भृशम् ।

समभोजयद् मधुसुहृत्समभोऽसमभोगतस्तदनु तोपितवान् ॥६३॥

(पदुपानाम, देवानां च सह भोजनम्—) अमरेश्वरः स्वपरिवारयुतो विदधेऽशनं निजसधमिगृहे ।

इति लोकरङ्गकरणैकबलैर्बुभुजे सुरैरपि तदा कवलैः ॥६४॥

दिवसस्य मध्यसमयेऽथ नृपान् भरतेश्वरः स्वपरिवारवृत्तान् ।

स रसाधिपो रसवतीः सरसाः प्रविधाप्य तान् सपदि भोजितवान् ॥६५॥

इति धर्मकर्मनिरतान् भरताधिपतिः सुभोज्यशुनिभोज्यभरैः ।

वसनैश्च रत्न-कनकाऽऽभरणैः नृ-सुरेश्वरान् परिपूजितवान् ॥६६॥

(तत्र मुक्तिं प्राप्ता मुनयः—) अथ तत्र तेऽभिनवकेवलिनोऽनशनं विगृह्य परिपाल्य शुचि ।

अजरामरं पदमवापुरथो भरतस्तदुत्तरविधिं विदधे ॥६७॥

(तत्र अतिमुक्तं तीर्थं प्रथितम्—) भवसंभवं सुपरिदृश्य तमो भुवि यत्र मुक्तिर्भगमन् यतिनः ।

अतिमुक्तकाभिधसुतीर्थमिह प्रथितं बभूव शुचि तत्र महत् ॥६८॥

('विधनाय' देशगृहं भरतेन कारितम्—) इह विश्वनाथ इति नाम मणीमयमूर्तिभूषितमद्भुतरम् ।

रचयांचकार गुरु देवगृहं सुविवेकिनां गुरुरयं नृपतिः ॥६९॥

(दशसहस्रमितानि पौषपगृहाणि—) परितस्ततो भरतसंघपतिः सुगुरुणि पौषधगृहाणि तदा ।

समचीकरद् दशसहस्रमितान्यमितप्रभाणि सुकृताय कृती ॥७०॥

अथ लक्षमेकमिह धर्मरतान् भविनो जनांस्तु विरताविरतान् ।

समतिष्ठपत् प्रथितकाकणिकामणितस्त्रिरेखितहृदः सुहृदः ॥७१॥

गुरुचारुवप्रबलयेन हृता घन-धान्यराशिभिरतीव श्रुताम् ।

विहितां विलोक्य भरतेन पुरीमितराममन्यत जनो भुवनात् ॥७२॥

(संघो विमलशैलमाह्वः—) अथ पुण्डरीकगणभृद्भिहिताग्रहतो हतोऽग्रदुरितो जगताम् ।

प्रथमप्रभुर्विमलशैलमभि प्रचचाल संघपतिनाऽनुगतः ॥७३॥

विमलाचलप्रथमवीक्षणतः क्षणतः प्रमोदभरपूर्णहृदौ ।

न-सुरेश्वरौ स मृगवेपसुरः परिभाव्य भावसहितं न्यगदत् ॥७४॥

तथाहि— (विमलाचलनामपूर्वकं स्तुतिः—)

परामैरुद्गीर्णैर्विहिततिलकः स्वर्द्धमभवैः स्वशृङ्गप्रोद्भूतान् विमलकरणानक्षतविभान् ।

क्षिपन्नुच्चैरेष्यद्भुविकजनशीर्षेषु पुरतः प्रभुः श्रीसिद्धाद्विचित्रतरु सितं मङ्गलशतम् ॥७५॥

(त्रिशुङ्गनामा—) महीमहीनप्रतिभो महाभूत् त्रिशङ्गनामा गुरुनीलशृङ्गः ।

शृङ्गारयत्यम्बरगप्रभाभिर्विलोभयन् सूर्यरथस्य रथयान् ॥७६॥

(भूमिगृहाभिधानः—) सिद्धाद्विशृङ्गं सुगिरिर्गरीयानयं पुरो भूमिगृहाभिधानः ।

यो याऽनुशृङ्गैररुणस्य चित्तेऽरुणोदयाशङ्कनमादधाति ॥७७॥

(कदम्बः—) किल सकलकलाभृतां निषेव्यः कनकरसाकरकूपिकौपधीभिः ।

सहित इह हितो महीतलस्य गुरुगिरिरेष विलोक्यतां कदम्बः ॥७८॥

(तलध्वजनामा—) पुरत इतोऽस्ति तलध्वजनामा क्षितिधर एष निर्मलधामा ।

॥२८४॥

यस्य गुहासु समाधिसुधीराः सन्ति सदीपयसिद्धशरीराः ॥७९॥

(चैवकपर्वतः—) स रैवतिकपर्वतो विमलशैलराजस्य यः कुमार इव राजते क्षितिपराज ! ते ह्यूपुरतः ।

सुवर्णशिखरयुता कपिशितांशुभरो यतः सितांशुरपि पद्मिनीं निशि धिनोति सिद्धिभ्रमम् (?) ॥८०॥

मणिपूतभूतलभूतनूतनचूतराजिविराजितं शुचिसरससरसीसारसरसिजसुरभिरजसा रञ्जितम् ।

परिपाकपेशलहाररा(राजी)हारिहर्म्यकसंकुलं परिहरति गिरिवरमेनमनिशं नैव किन्नरवरकुलम् ॥८१॥

विमलस्मिता भृशविस्मिता गिरिशृङ्गसंगमरञ्जिताः । लसदङ्गरङ्गविवर्तनं रचयन्ति निर्मलनर्तनम् ॥८२॥

विमलस्मिता भृशविस्मितस्मितललितनयनसरोरुहाः गिरिशृङ्गसंगमरञ्जितस्थितमनसि सकलकलावहाः ।

लसदङ्गरङ्गविवर्तनालससरसकिन्नरसंगता रचयन्ति निर्मलनर्तनान्यतिमदनमदनरसं गताः ॥८३॥

शशिमण्डलाननमण्डलाः श्रवणावर्तसितकुण्डलाः । जनयन्ति संततडम्बरं निविडप्रभाभरमम्बरम् ॥८४॥

शशिमण्डलाननमण्डलयुतिदलितकैरवजालिकाः श्रवणावर्तसितकुण्डलक्षनगण्डदर्पणपालिकाः ।

जनयन्ति संततडम्बरं धनवारिशीकरतालिकाः निविडप्रभाभरमम्बरं सुरसिद्धकिन्नरपालिकाः ॥८५॥

निर्दम्भा रम्भा हर्षजुषः शृङ्गारागारालापपुषः । संसारं सारं रङ्गकृतं कुर्वन्त्योऽवन्त्यो दुःखभूतम् ॥८६॥

निर्दम्भा रम्भा हर्षजुषः सुखसखमणिभिः (१) सह हास्यश्रुताः

शृङ्गारागारालापपुषः कपमुखकवितोत्तमकनकनिभाः ।

संसारं सारं रङ्गकृतं कृतकृतिजनताविततप्रमदाः कुर्वन्त्योऽवन्त्यो दुःखभूतं भूतश्रुतिमनसं सुमनःप्रमदम् ॥

सा (ता) रम्भा रम्भागर्भरुचः स्वच्छन्दा मन्दामोदमुचः । सत्रीडं क्रीडन्त्यो गगने शोभन्ते ऽनन्ते सिद्धघने ॥
 सा(ता)रम्भा रम्भागर्भरुचः कुचघटघटिताऽतनुहारगणाः स्वच्छन्दा मन्दामोदमुचः शुचमपहर्तुं जगतः प्रगुणाः ।
 सत्रीडं क्रीडन्त्यो गगने गुरुजगतिगमना लावणिकं शोभन्तेऽनन्ते सिद्धघने घनजनितातपवारणकम् ॥
 उपशम्भुरयं गिरिः पुरः परिविभ्रत् सुरनिर्मिताः । पुरविविधैरमरद्रुमैर्नवैरमरीर्षोऽरमरीरमत् सदा ॥९०॥
 (चतुर्थीतिः शृङ्गाणि—) इत्यादिभिश्चतुरशीतिभिरेप शृङ्गैः शृङ्गारितः परित एव भुवस्तलेऽस्मिन् ।

शङ्खजय-क्षितिधरोऽस्ति युगादिदेशवक्ताम्बुजप्रचरितोच्चतरप्रभावः ॥९१॥

इति वर्णयत्यमलकर्णसुधाश्रवया गिरा हरिणवेपसुरे ।

विमलाचलं प्रथमतीर्थमथाऽधिरुह स प्रथमतीर्थपतिः ॥९२॥

(आदिजिनदेशना—) मुदिताश्चतुर्विधसुरा जिनपस्थितये तदैव समवसरणम् ।

रचयांप्रचकुरमलप्रतिभं विबुधस्त्वमेव सुविवेकनिधिः ॥९३॥

इह तीर्थराट् समवसृत्य चतुर्वदनो दिशन् सकुपदेशमसौ ।

परिपूर्य च प्रथमपौरुषिकामभिरामरुक् स विरराम विभुः ॥९४॥

अथ पुण्डरीकगणभृत् स विभोः पदपीठमाप्य निजदेशनया ।

भविनो व्यवोधयदसौ सकलान् स्वगुरुकमोक्षतिकृते हि शुभाः ॥९५॥

अपरां प्रपूर्य किल पौरुषिकाम्—उपदेशतः स्वयमपि व्यरमत् ।

भवभावभीरुद्वयोऽन्यदिने गणभृद्वरस्तु स चिन्तितवान् ॥९६॥

(पुण्डरीकगणभृतः मलेखना—) प्रभुरुचिवान् यदनुभाववशाद् मम केवलोद्भवमयं स गिरिः ।

मनसेत्यऽवेत्य यतिकोटिवृतः समलेखयत् स विधिवद् गणभृत् ॥९७॥

उक्तं च— (संलेखनास्वरूपम्—)

“ सर्वान्मादमहारोग-निदानानां समन्ततः । शोथं सर्वधातूनां द्रव्यसंलेखना मता ॥९८॥

यो राग-द्वेष-मोहानां कषायाणां तु सर्वथा । नैसर्गिकद्विषां छेदो भावसंलेखना तु सा ” ॥९९॥

प्रतनूचकार स निजां च तनूमपि रोप-तोष-मदनप्रभृतीन् ।

अथ साधुकोटिभिरसौ वृतो गणनाथकः प्रविदधेऽनशनम् ॥१००॥

अपरेचुराद्यजिनपः स्वगणेश्वरकेधलोदयकृते सन्दसि ।

विमलाचलस्य महिमानमिति प्रततान् मातवधियोऽप्यतिगम् ॥१०१॥

(अनघान् कृतवतः पुण्डरीकस्य केवल्यम्—) भवमोहसंशयतमच्छिदुरात् भृशशुद्धं मुक्तिपदवीविदुरात् ।

प्रभुवाक्यतो गणभृतो निभृतः प्रससार केवलमहो सुभृतम् ॥१०२॥

किल केवलावरणहेतुचयं स जिनस्तथा किल विवेचितवान् ।

यतिपञ्चकोटिभिरयं प्रकटः प्रहतोऽवगत्य सकलोऽपि यथा ॥१०३॥

यतिपञ्चकोटिभिरमुष्य विभोः शुचि सर्वथाऽप्यवगतं वचनम् ।

कथमन्यथाऽनघमघच्छिदुरं तदमीषु केवलमहोऽभ्युदितम् ॥१०४॥

(चैत्र पूर्णिमायापुण्यद्वीकः शिवं गतः—) अथ चैत्रमासि शुभभासि तदोत्तमपूणिमाख्यदिवसे स्ववशाम् ।

॥२८७॥

स्वशिवश्रियं प्रथममाश्रितवान् गणभृत् स ततो मुनयोऽनुययुः ॥१०५॥

गणनायके सुयतिवर्गयुतेऽप्यपवर्गमाश्रितवतीह सुराः ।

४

भरताधिपप्रभृतयश्च नृपा अभवन् सुदुःखिनद्वदो निग्निलाः ॥१०६॥

अनुलिप्य तं मुनितनुप्रचयं शुचिदुग्धनीरनिधितीरभुवि ।

परिलिप्य चन्दनभरैज्वलनादथ संस्कृतिं दिविपदो विदधुः ॥१०७॥

अथ दिव्यगन्धजलवृष्टिभराद् विमलाचलं विमलयन्त्यमराः ।

८

विततं महोत्सवमुदग्रमुदः प्रथयांचभूचुरचलप्रतिभम् ॥१०८॥

(भरतेन मन्दिर कारितम्--) कृतपीठकं मरकतैर्मणिभिर्जलकान्तरत्नमयगर्भगृहम् ।

विविधेन्द्रनीलशिखरं विलसन्नवहीर-रूपकलसेन युतम् ॥१०९॥

शुचिवज्रनिर्मितसुदण्डमहाध्वजराजितं विविधतोरणकम् ।

द्विकयुक्तविंशतिसुदेवगृहैः परितो विशोभितनुरूपप्रतिभम् ॥११०॥

१२

कनकात्मवप्रबलयेन धृतं जिनमन्दिरं सुगुरु चारुच्या ।

रचयांचकार रचनाचतुरो भरताधिपो रुचिरवासनया ॥१११॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)

इह मूलमन्दिरसुगर्भगृहे प्रथमाऽर्हतो विमलमूर्तिमसौ ।

प्रभुपुण्डरीकगणभृत्प्रतिमा-सहितां न्यवीविशदिलाधिपतिः ॥११२॥

अजितप्रभुप्रभृतितीर्थकृतो जिननेमिना विरहितान् भरतः ।

समतिष्ठपद् वृषभदेवगिरा परितो जिनेन्द्रगृहकेषु तदा ॥११३॥

रवि-चन्द्र-भौम-बुध-वाक्पतयो भृगुपुत्र-राहु-शनि-केतुयुताः ।

भरतेश्वरं प्रथमसंघपतिं न्यगदन् पुरोविरचिताञ्जलयः ॥११४॥

विजयस्त्र संघपतिषु प्रथमाऽखिलजैनमूर्तिपदपद्मतले ।

रचयाऽऽसीदीयरुचिरप्रतिमा नव-सैवं (१) जन्मफलमस्तिवति नः ॥११५॥

इदमीयमाग्रहमवेक्ष्य नृपः प्रणिपत्य स प्रभुमपृच्छदिति ।

क्रियते प्रभो! कथमिदं वचनं प्रभुरप्यवक् शृणु संघपते ! ॥११६॥

इह भस्मकग्रहमुखा उडुपा अपि धर्मकर्मविहितैकहृदः ।

बहुकालराशिपरिभोगकृतो न हि तुच्छजीविनि जने विदिताः ॥११७॥

नव सर्वदा पुनरमी उडुपा विदिता पुरातनजिनांहितले ।

अभवन् स्वमूर्तिभिरतस्त्वमपि कुरु पूर्वरीतिमुचितोपचितम् ॥११८॥

(प्रमुवाक्यतः जिनमूर्तेरपः नवग्रहमूर्तिः---) प्रमुवाक्यतः स्थितिमिमां जगतो भरतोऽवगत्य स तदाग्रहतः ।

घट्यां चकार च नव प्रतिमाः सकलार्हतां पदसरोजतले ॥११९॥

(कपती—) अथ सार्धसागरमितायुरसावमरो द्वितीयसुरलोकभवः ।

प्रथमप्रभुं स तु कपर्णभिधः प्रणिपत्य हर्षभरतो न्यगदत् ॥१२०॥

भगवन्नहं सपदि सिद्धगिरिं प्रति भक्तयात्रिकजनस्य सदा ।

अतिदुष्टदेवकृतविघ्नभरं निजजीवितावधि विहन्मि भृशम् ॥१२१॥

प्रभुरुचिबानथ कपर्णमर ! त्वदभिग्रहः सुकृतिनां सुखकृत् ।

चिरमेधितामिह पदे बहवो भवितार एव सुकपदिसुराः ॥१२२॥

अथःखेचरा अपि सुवासनया जिनपं प्रणम्य दशलक्षमिताः ।

किल जैनपूजनमिहाऽनुदिनं प्रविदध्मः आग्रहमिमं जगृहः ॥१२३॥

(जाह्नवी गिरिनामधेयकलिता नदीमुदमप्रयत्—) अथ जाह्नवी भरतराजकृतं प्रविलोक्य तीर्थभुवि जैनगृहम् ।

गिरिनामधेयकलितां सुनदीमुदमज्जयन्निजविभावभरात् ॥१२४॥

(गिरिगिरितः गर्व उत्तीर्णाः—) इति भावतः सुर-नरैः खचरैः परिपूरिते सकलधर्मविधौ ।

भरतेन देवपतिनाऽनुगतः प्रथमो जिनोऽप्युदतरद् गिरितः ॥१२५॥

(चमककारपुरम्—) क्षितिभृत्तले चमककारपुरं निकषा स निष्करुचिराङ्गरुचिः ।

समवासरद् गणभृतो विरहोद्भवश्चक्रवर्तिशुक्रुः खभिदे ॥१२६॥

अथ स प्रभुर्भरतसंघपतिं निजगाद संसदि सद्गुलसुखम् ।

सुतशोकसंकुलतयाऽऽकुलता कुलतापकृत् किमु धृता भवतां ? ॥१२७॥

गणभृद्भरस्य तनयस्य शिवाध्वनि जग्मुपः परमसौख्यजुषः ।

विरहाद् विभर्षिं हृदि दुःखमिदं किमु पुण्डरीकयतिनस्त्वमपि ॥१२८॥

विततोग्रपःपनिकुरन्वयुतं सुकरम्बितं विविधदुःखभरैः ।

अपहाय संभवममी अपुनर्भवमाश्रयन्ति यतिनो हि यदा ॥१२९॥

परमं महः परम एव महः परमं सुखं च तदहः परमम् ।

यतिनां तदा भवति भव्यजनैः किमु घर्तुमर्तिरुचिता कृतिभिः ॥१३०॥

अपहाय तस्मिजसुतस्य शुचं कुरु धर्मकर्म भव निर्मलहृत् ।

स्वजने निजं हृदयरङ्गमहो सुकृतेर्नवैः प्रकटयन्ति शुभाः ॥१३१॥

इति चक्रभृत् प्रथमतीर्थपतेर्वचनं निशम्य शमसौम्यमनाः ।

इह पञ्चकोटिमितरस्य गृहाण्यथ पत्तने व्यरचयन्नुपतिः ॥१३२॥

(माहनाः—) धन-धान्यराशिनिभृतेषु भृशं सकलेषु सञ्चसु स तेषु नृपः ।

शुचिमाह्नान् परमधर्मरतान् समन्तिष्ठपत् परिहृताद्यमतीन् ॥१३३॥

इह पञ्चविंशतिसुलक्षजिनेश्वरमन्दिराणि भरताधिपतिः ।

प्रतिधाम पौषघृहं च पुरे स्थपतेः करादरचयद् मुदितः ॥१३४॥

रुचिरं स्वयं विरचितं नगरं भरतो विलोक्य भृशहर्षभृतः ।

अतनुमहोत्सवमसावतनोद् जिनमन्दिरेषु परिपूज्य जिनान् ॥१३५॥

(अहंदासनम्, आनन्दपुरम्, आदिपुरम्, बृहत्पुरम्, चमचकारपुरम्—) इदमहंदासनमथाऽऽदिपुरं सुबृहत्पुरं चमचकारपुरम् ।

इति नामभिः क्षितितले सकले विदितं सुपत्तनमभूदमलम् ॥१३६॥ उक्तं च—

“शत्रुंजयतलवीढे बावीसं जोयणाण वित्थरीयं । शत्रुंजयतलपीढे द्वाविंशतिर्योजनानां विस्तृतम् ।

नयरं रयणागारं भरहेसरथप्पीयं आसि ॥१३७॥ नगरं रत्नागारं भरतेश्वरस्थापितमासीत् ॥१३७॥

पणवीस लक्ख जिणहर-पोसहसालाणकोडि पंचेव । पञ्चविंशतिर्लक्षाणि जिनगृह-पौषधशालानां कोट्यः

माहणं-सावयकोडी पंच उ निवसन्ति तत्थ पुरे ॥१३८॥ ब्राह्मण-आवककोट्यः पञ्च तु निवसन्ति तत्र पुरे [पञ्चैव

अरिहंतासण-आणंद-पुरं तह आदिपुरमेयं । अहंदासन-आनन्द-पुरं तथा आदिपुरमेतत् ।

चौकारं गरुपर-नयरं एयस्स नामाहं ॥१३९॥ चमचकारं गुरुतरनगरमेतस्य नामानि ॥१३९॥

(भारतः स्वपुरीं समवात्—) पुरमत्र सत्रगृह-सारसरःप्रमुखैर्विभूष्य परितो भरतः ।

समनुव्रजन् प्रभुममुं स्वपुरीं प्रति सोऽचलत् सकलसंघवृतः ॥१४०॥

गरयन् विवेकिनिवहं लघयन्नविवेकिनो भुवि स संघपतिः ।

अतिबृंहयश्च सुकृतानि भृशं ह्रंसयन्नयानि सुधनव्ययतः ॥१४१॥

जिनधामभिश्च नगरीनिवहं सुहिरण्यमयैस्तिलकयंस्तु पथि ।

भरतेशचक्रभृदयोऽप्यपुरं निकषाऽपहाय कलुषानि ययौ ॥१४२॥

(भारतः स्वपुरीमाधिशत्—) शकटानने स जिनपोऽपि वने समवाऽऽससार सुरसेव्यपदः ।

प्रणिपत्य च प्रभुमिमं प्रमदाद् भरतेश्वरोऽविशदयोध्यपुरम् ॥१४३॥

गजराजस्य इह संगमनिहंरिणाऽभ्रमुग्रियजुषा च युतः ।

प्रययौ महापथमुत्तं न यदा प्रमदास्तदाऽऽपुरिति सोत्सुकताम् ॥१४४॥

स्तनं पयसं ललितं स्तनं परं विहाय यातायनजालकस्था ।

वयसं दुग्धं सुरगृष्टपुण्यवृष्ट्या समं काऽपि सुवासिनीह ॥१४५॥

द्वाराभिमुक्ताकन्यपूर्णमुष्टिगंवाक्षमागत्य नृपं सखीभ्यः ।

मंदर्शयन्ती विरलाङ्गुलीकाः संवर्धनं काऽपि चकार तस्मै ॥१४६॥

कथाऽपि मगया जगदे विमुग्धा दूरं किमायस्यसि वीक्षणाय ।

त्वदीयद्वारस्थितनाथकान्तर्भूनायकं पश्यसि किं न सौख्यात् ॥१४७॥

कुतूहलात् काश्चन काश्च सर्वसंवागमालोकनपुण्यलोभात् ।

सौभाग्यतः संगपतेश्च काश्चिद् विभूषयामासुरितो गवाक्षान् ॥१४८॥

आशीर्विरुधैः स गुह्यजस्य सन्मादलिकर्यवरवर्णिनीनाम् ।

जगारवैचन्द्रिजनस्य सार्धं विवेश सौधं नृपचक्रवर्ती ॥१४९॥

इन्द्रं नरेन्द्रं ततः समुद्धः संघाधिपन्वस्य महाभिपेकः ।

संवत्सराण्यष्ट सुपुष्टहर्षात् चक्रेश्वरस्य प्रथितः प्रचक्रे ॥१५०॥

(अष्टापदे आदिजिनः—) व्रतं प्रपाल्येति सुपूर्वलक्षं स्वामी ततोऽष्टापदशैलशृङ्गे ।

समं सहस्रैर्दशभिर्यतीनां सपादपेस्योपगमं प्रवेदे ॥१५९॥

अष्टापदं भरतो गतः—) इतः स चक्री गिरिपालमुख्यैर्विज्ञापितो यावदिदं स्वरूपम् ।

समाययौ तावदिहाऽऽशु पाद-चारेण दुःखाज्जनकं दिदक्षुः ॥१६०॥

पर्यङ्कनामासनमाश्रितं तं तथास्थितं वीक्ष्य स वीक्षणाभ्याम् ।

स चक्रवर्ती समशोक-हर्षवर्ती क्षणादेव तदा यभूव ॥१६१॥

निजावधिज्ञानत एव सर्वे सुरेश्वराः स्वासनकम्पहेतुम् ।

जिनेन्द्रनिर्वाणदिनं विबुध्य समुत्सुकीभूय समं समीयुः ॥१६२॥

कालेऽवसर्पिण्यभिधे तृतीया-ऽरकस्थ पक्षेपु ततः स्थितेषु ।

नवाऽधिकाऽशीतियुतेषु माघाऽसितत्रयोदश्यभिधे तिथौ च ॥१६३॥

अभीचिनक्षत्रगते शशाङ्के पर्यङ्कनामासनसन्निविष्टः ।

स्थित्वाऽऽदराद् बादरकाययोगे वाक्-चित्तयोगौ निरुध सत्त्वं ॥१६४॥

सूक्ष्मेण योगेन शरीरकस्थ निरुध्य तं बादरनामधेयम् ।

वाक्-चित्तयोगावपि सूक्ष्मरूपौ निषेध्य सूक्ष्मक्रियमित्यऽवाप ॥१६५॥

(शिवं प्राप्तः श्रीजादिदेवः—) आसाधयत् सूक्ष्मशरीरयोगं छिन्नक्रियं ध्यानमिदं तुरीयम् ।

अदीर्घपञ्चाक्षरवाक्प्रमाणमशिष्रियत् श्रीजिनराज आद्यः ॥१६६॥

रीक- एरण्डिकावत् मतवन्धनोऽयं शिवं यथाऽगात् कज्जना जिनेन्द्रः ।

इत्थं सहस्रा दश सयतीनां निःश्रेयसं शीघ्रमशिश्रियं ॥१६७॥

सुखं तदेव प्रससार सर्व-लोकस्य तेषामपि नारकाणाम् ।

सर्वास्ववस्थासु सुखाय सन्तः स्युः सर्वविश्वस्य किमत्र चित्रम् ॥१६८॥

(इन्द्रेण भरतस्य रोदनं विक्षिप्तम्—) दुःखेन संपूर्णहृदन्तरालश्वकेश्वरः सोऽत्यनरालबुद्धिः (१) ।

गलावलग्नेन सुरेश्वरेण सुशिक्षितो रोदनमप्यऽपूर्वम् ॥१६९॥

यः सर्वदा निर्मलमाङ्गलिक्यशब्दैः परिप्रीतमना बभूव ।

विडम्ब्य शोकेन विरोयतेऽसावहो ! भवोऽयं खलु कष्टरूपः ॥१७०॥

सुरेश्वरेण प्रतिबोधितोऽथ शुचं मुमोचाऽऽशु स चक्रवर्ती ।

गोशीर्षकाष्ठानि तदाऽऽभियोगिदेवाः संमानिन्युरिहेन्द्रवाक्यात् ॥१७१॥

वृत्तां चितां पूर्वदिशीह याग्यां व्यस्तां तदेक्ष्याकुमहर्षिहेतोः ।

प्रातीच्यभागे चतुरस्वरूपामन्यर्षिहेतोर्विदधुश्च देवाः ॥१७२॥

संस्थाप्य दुग्धान्धिलज्जिनेन्द्रवेहं विभूष्योत्तमदेह(व)दृष्यैः ।

शृङ्गारयित्वा मणिभूषणैर्द्राग् ननाम तत्पादयुगं सुरेन्द्रः ॥१७३॥

तदेव वेहं स्वयमात्मशीर्षं संस्थाप्य शीघ्रं नृविमानमध्ये ।

इन्द्रो निचिक्षेप तथाऽन्यदेहानन्ये सुरा अन्यनृत्यानकेषु ॥१७४॥

परिवर्त-

सर्गः-८

॥१७४॥

टीक-
॥२९६॥
४
८
१२

प्रभोविमानं स्वयमिन्द्र एवाऽन्येषां विमानान्यपरे च देवाः ।
उत्पादयामासुरिहाऽथ देव्यः संगीतकं चक्रुदममग्रे ॥१७५॥
सुतालरासान् र्ददतीषु सर्व-देवीषु देवेषु च तत्पुरस्तात् ।
कुर्वन्सु बस्त्रैरहितोरणानि (?) निन्ये विमानान्युपचित्पमिन्द्रः ॥१७६॥
सुरेश्वरादेशवशादथाऽग्निकुमारदेवैर्मुमुवेऽग्र वह्निः ।
वार्युं ततो वायुकुमारकाश्च समन्ततश्चक्रुरिहोच्चवेगम् ॥१७७॥
कर्पूरपूरं किल भारशोऽग्र मधूनि सर्पौषि च कुम्भशस्ते ।
चित्यासु देवा वधृपुस्ततोऽन्दाः क्षीराब्धिनीरैः दामयां वभूवुः ॥१७८॥
ऊर्ध्वस्थितां दक्षिणदंष्ट्रिकां च जग्राह सौधर्मपतिः प्रमोदात् ।
ईशाननाथस्तत ऊर्ध्वसंस्थां वामां गृहीत्वा मुमुदे हृदन्तः ॥१७९॥
अधस्तनीं दक्षिणदंष्ट्रिकां च निनाय हर्षाच्चमरेन्द्र एषः ।
वामां घलीन्द्रोऽपरवासवास्तु दन्तान् सुरा अस्थिचयं विनिन्युः ॥१८०॥
सुश्रावका अप्यथ याचमाना दन्ताग्निकुण्डं प्रितयाः सुरेन्द्रैः ।
तेनाऽग्निहोत्रेण युताः पृथिव्यां सद्वाह्यणाः शुद्धतमा वभूवुः ॥१८१॥
केचित्तु भक्त्या प्रमुदेहभस्म ववन्दिरे निर्मलचित्तरत्नाः ।
ते तापसा भूमितले प्रसमुविहाय नीरं कृतभस्मशौचाः ॥१८२॥

शुद्धरीक-

॥२९७॥

४

विताग्रयस्थानमुवि प्रचक्रुः स्तूपान् सुरा रत्नमयान् महोच्चान् ।

अष्टाहिकां सर्वसुरा विधाय नन्दीश्वरे स्वस्वविषं समीपुः ॥२८३॥

स्वमाणवस्तम्भगतां जिनेन्द्रदेष्टां विभायाऽथ चतुःसुरेन्द्राः ।

कल्पद्रुपुष्पैरनिशं सुभक्त्या संपूजयामासुरिहैकचिन्ताः ॥२८४॥

(अष्टापदे जिनेन्द्र—) अष्टापदेऽधीकरदेव चक्री सुविस्तृतं योजनमेकमत्र ।

उभौस्निगज्युतिमितं जिनेन्द्रगोहं तदा वर्षकिरत्नहस्तात् ॥२८५॥

चैत्यं समं सिंहनिपणयाऽत्र मध्ये प्रधाना मणिपीठिकाभ ।

पद्मस्तदूर्ध्वं पृथुलोऽस्ति देवच्छन्दाभिधानो मणिरत्नरूपः ॥२८६॥

स्वस्वप्रमाणाऽऽकृतिवर्णयुक्ता युगाविदेवादिजिनेश्वराणाम् ।

मूर्तीभतुर्विंशतिसंमितास्तु सुरत्नरूपा रत्नयाचकार ॥२८७॥

पुरभतुर्विंशतिरत्नदीपास्तथा चतुर्विंशतिरत्नघण्टाः ।

अग्रे चतुर्विंशतिमाङ्गलिफणा-ऽष्टकानि चक्रे सुमणीमयानि ॥२८८॥

द्वाराणि चत्वारि समण्डपानि व्यधापयत् पीडश तोरणानि ।

सस्वर्णकुम्भान्यथ माङ्गलिकयान्यष्टौ चतुष्कं मुखमण्डपानाम् ॥२८९॥

पुरभतुर्णामपि मण्डपानां श्रीवल्लरीमण्डपकास्तदन्तः ।

प्रेक्षाभिधामण्डपकास्तु तेषां मध्येक्षुवाटाः खलु वज्ररूपाः ॥२९०॥

परिप

सर्ग-

॥२९॥

स्तूपाः—> सिंहासनान्येष्वथ मण्डपाग्रे व्यरीरचत् संणिपीठिकाश्च ।

॥२९८

स्तूपास्तदूर्ध्वं शुचिरत्नरूपास्ततश्चतुष्कं मणिपीठिकानाम् ॥२९१॥

प्रत्येकमेतास्तु धनुश्चातोचाश्चैत्योन्मुखाः सत्प्रतिमाश्चतस्रः ।

४

श्रीवर्धमान-पद्म-वारिषेण-चन्द्राननान्ताः शशिकान्तरूपाः ॥२९२॥

तासां पुरश्चैत्यनगास्तदग्रे इन्द्रध्वजाः पीठगताः पुरस्तात् ।

वाप्यस्त्रिसोपानयुता जलाढ्या नन्दाभिधाना रचयांचकार ॥२९३॥

चैत्योर्ध्वभागे कलशास्तु पद्मरागात्मकान् स्वर्णमयांश्च दण्डान् ।

८

ध्वजान्वितांश्चन्दनहस्तकांश्च व्यधापयत् तत्परितश्च वप्रम् ॥२९४॥

नवाधिकाया नवतेर्निजानां सहोदराणां प्रतिमाः प्रधानाः ।

अकारयद् रत्नमयीस्तदग्रे मूर्तिं निर्जां योजितपाणिपद्माम् ॥२९५॥

१२

चैत्याद् बहिस्तूपमथो जिनस्य स्वयान्धवानां नवयुग्नवानाम् ।

स्तूपैर्वृतं तं चतुरोऽग्रलोहारक्षान् सरक्षश्चतुरो व्यधत् ॥२९६॥

गिरिं ततोऽसौ निजदण्डरत्नेनोत्कीर्य तं योजनसंमितानि ।

सोपानकान्यष्ट सुपुष्टबुद्धिर्नृणामलङ्घ्यानि चकार चक्री ॥२९७॥

चैत्यं विधाप्येति ततः प्रतिष्ठां विधाय मन्त्रैर्विधिना जिनोक्तैः ।

श्वेतांशुकः स्नाततनुस्त्रिषाऽथ परीय पूजां विदधे विवेकी ॥१९८॥

पीयूषपूरैः स्नपयांचकार ममार्जं भक्त्योत्तमदेवदृष्यैः ।

सचन्दनैस्ता विलिलिम्प दिव्यपुष्पैरिहाऽऽनर्चं जिनेन्द्रमूर्तीः ॥१९९॥

विभूषणैश्चोपविभूष्य धूपमुद्ग्राहयामास स सुवासनोऽयम् ।

आरात्रिकं माङ्गलिकप्रदीपं कर्पूरपूरैरुदतारयञ्च ॥२००॥

भूत्वा जिनाग्रे भरताधिपोऽयं तदा चतुर्विंशतितीर्थनाथान् ।

तुष्टावथाऽऽरोप्य मनः स्वकीयं तुष्टाव साक्षादिव संविभाव्य ॥२०१॥

(शष्टापदाद् अयोध्यायामागाद् भरतः—)

प्रासादं प्रौढमेनं रुचिरमणिगणैर्निमित्तं पञ्चवर्णैः कुर्वन्तं फान्तिभारैर्ययति चिततरुक् संततं शक्रचापम् ।

स श्रीमांश्चक्रवर्ती भरत इह यलदुग्धीयमालोकमानस्तस्मादष्टापदाद्रेरुदतरदर्हद्वक्तिसंपूर्णचित्तः ॥२०२॥

विवेकाकौन्दभूतश्रुतिविकसिते चीततमसि दधन्मैमं हंसं स्थितमिव विभुं हृत्सरसिजे ।

अयोध्यायामागाद् भरतनृपतिः कीर्तिनिवहैर्वितन्वन् ब्रह्मा डोदरमतुलकर्पूरकलशम् ॥२०३॥

श्रीरत्नप्रभसूरिसूरकरतो दोषानुपद्रुं त्यजन् यो जाड्यस्थितिरप्यभूत् प्रतिदिनं प्रासादभुतप्रातिभः ।

तेन श्रीकमलप्रभेण रचिते श्रीपुण्डरीकप्रभोः श्रीशत्रुंजयदीपकस्य चरिते सगौऽजनिष्टाऽष्टमः ॥२०४॥

॥ इति श्रीभरतसंघपतिपदप्राप्ति-शत्रुंजयप्रकाशन-श्रीयुगादिनाथ-

निर्वाण-अष्टापदप्रासादवर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ॥

(-काव्यसमाप्तिः-)

॥३००॥

(आदिभिनविरहात् सशोको भरतः—)

अथ भरतमहीशः श्रीयुगादीशदेवं त्रिभुवनपतिपूज्यं संस्मरन्नेव नित्यम् ।

४

अंकुतने कृतिसंगं नाऽपि नाट्यादिरङ्गं तृणमिव निजमङ्गं मन्यते स्माऽप्यनङ्गम् ॥१॥

तल्लिप्ततल्लिनलीनोऽप्याप न स्यापमेष सरसमशनमश्नन्नाऽपि सुस्वादसौख्यम् ।

अरमत न रमाया रामणीयेऽपि सायारहितहृदयसंस्थं स्वामिन् सेवमानः ॥२॥

विषमिव विषयौघं मन्यमानः समग्रं नरपतिरिह तातस्यादिदेवस्य दुःखात् ।

सुरपतिरुपगत्य द्यूतभूतप्रभूताभिनवकृतकतोऽमुं शोकहीनं चकार ॥३॥

८

सुरशुक्लपद्मात् श्रीयुगादीश्वरस्य प्रचुरचरितबन्धान् भव्यकाव्यप्रसिद्धान् ।

सुकृतभररसाद्यान् भारतेन्द्रं महेन्द्रः परिपदि विनिषण्णः आवयांमास नव्यान् ॥४॥

क्षणमपि सुविसृक्तैर्दिव्यगीतैर्मुहूर्तं प्रतिकलममरीणां नूतनैर्नृत्यकृत्यैः ।

१२

भरतमुं निषिनोयऽऽनन्य वाऽनिन्यभाक् त्रिदिवमथ जगाम स्वं स सौधर्मनाथः ॥५॥

(गतशोको भरतः—) तदनु भरतनाथो मन्त्रिभिर्मन्दमन्दं विहितविमलचित्तः शुद्धसौहार्दशाली ।

अमुनगतुलसौख्यं सारशृङ्गाररङ्गोऽखिलबलयमिलायाः पालयंल्लीलयैव ॥६॥

अथ शिथिलितशोको मन्दमन्दं महीशः क्वचिदपि दिवसेऽसौ प्रावृत्तः प्रेयसीभिः ।

(भरतस्य जलकीडाः—) शुक्सुरभिजलान्तः क्रीडन् कर्तुकामोऽकलयदकलुषोऽयं दीर्घिकां दीर्घकान्तिः ॥७॥

दरीक-

॥३०॥

४

१६५२

१२

अभिनवनलिनालीसंनिलीनालिशन्दैः प्रियमिव सुवदन्ती संगमं वा चिकीर्षुः ।

सुललितसलिलौघोत्तुङ्गरङ्गतरङ्गैर्भरतनृपतिनेयं वापिकाऽवापि कामात् ॥८॥

नृपमुखशशिकान्त्या चक्रवाकप्रियायाः प्रदुरितभयेनाऽऽलिङ्गनं सचकोराः ।

मुदमुपययुरुच्चैश्चरिकाः स्वलोभात् कुयलयमुपजग्मुः संभ्रमात् त्यक्तपद्माः ॥९॥

सरसि विकचपुष्पाकल्पसंभूयिताङ्गं नृपतिमनुसरन्त्यः सुध्रुवो विभ्रमाङ्ग्याः ।

कलितकनकशृङ्गा रम्यशृङ्गारभाजः प्रविविशुरनु धर्मं संपदो धामनीव ॥१०॥

सुललितललनानां मञ्जुमञ्जीरनादैः श्रुतिमुखमिह भूयश्चानुभूय प्रभूयः ।

अभि गगनमरालीभूतकण्ठैर्मरालैः कुतुकविकसिताक्षैः शीघ्रं मुञ्चन्ति मुखैः ॥११॥

चिरद्विविधुतचित्ताद् विप्रयोगाग्नितादिह रति-रतिनाथौ किं शयाते प्रणश्य ।

कनककमलरेणुनीलपद्मैर्नवीनोत्तरपट इव चित्रो विस्तृतो दृश्यते तत् ॥१२॥

त्रिनयननयनस्थाद् बहुनितो नित्यभीरुर्वसति मदनवीरो नीरदुर्गं निसर्गात् ।

तरणि-शशधराभ्यां दीपितं शङ्खसंघं कमल-कुयलयाख्यं विद्यतेऽहनिशं तत् ॥१३॥

इति धृतधृतिरुच्चैर्वीरशृङ्गारिराजो भरतनृपतिरन्तःशुद्धवेसन्तकस्य (?) ।

अरमत जलपुरे संप्रविश्य प्रशस्यप्रतिभ इह महेलाः खेलयन् खेलयैव ॥१४॥

प्रमुदितवनिताभिः प्रेरिताः स्वर्णशृङ्गैः सरलसलिलधाराभ्यक्रिदेहे पतन्त्यः ।

१ मठभवेन ।

सुकनकनलिकाभिः कामधानुष्कमुक्ता इव रजतशराणां राजपो रेजिरेऽत्र ॥१५॥

युगपदभित उद्यद्वाणिनीबाहुशृङ्गमसृतसलिलवेणिश्रेणिगुम्फान्तरस्थौ ।

भरतपति-सुभद्रादम्पती रेजतुस्तौ किमु रति-रतिनाथौ रूप्यसन्मण्डपाद्यः ॥१६॥

विविधकरनिभूपाकान्तिजातेन्द्रचापान्तरसमुपगताभ्यः सत्कटाक्षैर्युताभ्यः ।

विपुलजलततिभ्यः कामवाणावलीभ्यः सभय इव पुरोऽघाद् वारणं प्रौढपद्मम् ॥१७॥

अथ भरतनृपोऽपि प्रेयसीचित्तभूमौ नवमनसिजवृक्षाङ्कुरराजिमल्लहाम् ।

सपदि किल निनीपुर्व्वंस्त्रिमन्मोजपप्रकटपट्टपुटीर्ध्वारिवाहोऽभ्यपिञ्चत् ॥१८॥

भरतनृपतिमुक्ता निर्मला नीरधाराभक्तिचलितनारीकुन्तलालीनिलीनाः ।

किमु गगनगङ्गाः संमिलन्त्यो यमीभिः द्विजमनसिजपुण्यं स्नानतो वर्धयन्त्यः ॥१९॥

क्षितिपतिकरनिर्व्वीरपूरस्फुरन्त्योऽङ्गितनयनमाला नायिकानां विरेजुः ।

निजनिजहृदयोत्थस्येव मीनध्वजस्य ध्वजशफरगणः किं दृश्यते चञ्चलोऽयम् ॥२०॥

प्रबलनृपकराग्रात् पेतुषो वारिराशोर्द्वकुचतटघातात् शीकरैः मोच्छलद्भिः ।

नरपतिवनितानामास्यशीतांशवोऽमी उडुभिरिव समन्तादावृतास्तत्र रेजुः ॥२१॥

धरणिरमण एवं सर्वतः सर्वरामाभिरमिह रमयित्वाऽनङ्गरागाभिरामाः ।

सकलसलिलकेलौ कोमलाऽङ्ग्यः कलाबानतिशिथिलितभावा भावयामास विज्ञः ॥२२॥

स चिकुरनिकुरम्बं काञ्चनाऽम्भोजनालेनैजकमिह नियम्य स्वर्णरुक् कोरसंस्थः ।

सुरगिरिरिति नीलं विद्युता वेष्टिताङ्गं दधदिव नवमेघं राजराजो रराज ॥२३॥

तदनु सरसरुपाः निस्सरन्त्यः सरस्याः कलितजलजराज्यो राजनाथो विरेजुः ।

मदनमवगणय्याऽनङ्गमस्त्राणि नीत्वा रतिरिव बहुरूपा चेलुषी जेतुमुन्मूर्ध्निम् ॥२४॥

नलयजघनसारैः स्मेरकाश्मीरपुरैः घनमृगमन्दसारैः श्वेतशोणासिताभम् ।

शशभृति पिहितार्चं संहिकेयेन सायं गगनमिव सरोऽभात् गोपंतेनिर्गमेण ॥२५॥

अथ भरतनरेन्द्रः किलस्रवासांसि मुक्त्वा शुभवशातकुलैर्भूषितो आभिराभात् ।

परिहृतभृशवर्षप्रपातेन्याऽम्बुबाहः परिवृत इव सूर्यः शारदैर्वारिदौघैः ॥२६॥

तदनु भरतनाथे निघ्नशालां विशालामुपगतवति सर्वांस्तःपुरीभिः परीते ।

नवनिधिपतिदेवैरपितं भूषणौघं तिलक इह सुवण्ठोऽभ्यानयत् सत्करण्डे ॥२७॥

भरतनृपतिमरैस्तैर्निधीनामधीशैः सुरभुवनमणीभिर्निर्मितां भूषणालीम् ।

प्रमुदितवनितानां देहसंभूषणार्थं द्रुततरमुपनिन्युः पेटिकाश्चेटिकाभिः ॥ २८ ॥

अविशद् भरत आशङ्गेहम्—) कृतमलयजलेपोऽलंकृताङ्गो विशेषाद् अचिररुचिरशेषप्रेयसीप्रेमपूर्णः ।

अविकलनिजरूपं वीक्षितुं स क्षितीशोऽविशदमलतराभाऽऽदर्शगेहं स्वमानम् ॥२९॥

(भरतस्य विराक्तिनिमित्तम्—) विमलमुकुरभित्तौ रत्नस्वरूपं सुऽऽरूपं सकलमकलयंस्तत् प्रत्युपाङ्गं सरङ्गः ।

सरलकरकनिष्ठां नष्टकान्तिं संमग्राह्युलिपु कलितदैर्घ्यां तामिवेक्षां चकार ॥३०॥

किमियमतिविशोभा दृश्यते मेऽङ्गुलीभिश्चकितविकसिताक्षो वीक्षते यावदेषः ।

मुवि परिहृतमुद्रां भूषणानास्थ एव क्षितिप इह कनिष्ठां लक्षयामास तावत् ॥३१॥

विविधविभविभूषामूषिताङ्गेभ्य एषा यदित(?) विगतशोभा दृश्यते मे कनिष्ठा ।

अतनुरुचिरताऽसौ तन्न नित्या नितान्तं न तनुरुचिरता च प्रेक्ष्यते चिन्त्यमाना ॥३२॥

इति मनसि विचार्याऽऽश्चर्यतो वर्णरत्नाभरणयणमहासीद् यद् यदङ्गात् क्रमेण ।

अजनि भृशकृशश्चि स्वीयंकान्त्या वियुक्तं कनकनलिनवत् तद् भानुभासा विहीनम् ॥३३॥

जगदधिपतिमोहः स्वीयसंसारगेहे दुरितसलिलपूर्णं राज्यकुम्भं निधातुम् ।

मम शिरसि किरीटं दासरूपस्य नित्यं स्थिरयति तदपातायैव तद् दूरयामि ॥३४॥

तिलकमपि किमेतत् पूज्यपादप्रणामात् क्षितितलभवरेणुस्पर्शपुण्यान्तरायम् ।

श्रवणयुगविभूषाकुण्डलं तत् कुतो नो भवति भवतितीर्षा चेत् ततः शस्त्रमेव ॥३५॥

किल ललितललन्त्याऽलंकृतो नो गलः स्यात् सुकृतमधुरसत्पैर्भाषितैश्चैद् विहीनः ।

मणिगणमयदेवच्छन्दसा नो सशोभं हृदयमदंयमिन्द्रच्छन्दसाऽप्यत्र न स्यात् ॥३६॥

भवतिमिरहरं स्याद् निर्मलं ध्यानतेजो हृदि यदि विजयाख्यच्छन्दसा किं ततः स्यात् ।

यदि जिनपतिपूजालंकृतिः पाणिपद्मे कनकवलयबन्धे कोऽस्तु निर्बन्धभावः ? ॥३७॥

रीक- इति सकलशरीरालोकरम्पत्वमेतत् निजमनसि विचार्योत्तार्य चातुर्वर्ण्यः ।

३०५॥

अर्घपुपि, वपुपि स्वे-धर्मनिःस्वे स विश्वेश्वर इह हृदि भावं चिन्तयामास सत्यम् ॥३८॥

४

जलमलयजवस्त्र-स्वर्णरत्नादिवस्तून्परिचरिष्यन् स्नुहि मलाढ्यानि यस्मात् ।

अहमहह !! निजायुर्मोक्षसौख्यस्य हेतुर्व्यगमयिष्यमनर्थं तस्य देहस्य दास्यात् ॥३९॥

यदशुचिं यदरम्यं निर्मितं तेन देहं यदतिशुचि-मनोज्ञं हाऽन्यथा तत् करोति ।

लघयति निजधातुमिष्वर्गं महारीन् गरयति विपरीतः कायतोऽन्यत्र नास्ति ॥४०॥

असुखदमपि पापं सेवते जन्म दत्त्वा सुखकृदपि न पुण्यं देहबन्धप्रणाशि ।

८

अयि शृणु परमात्मन् ! धूर्तमेतच्छरीरं त्वमसि भृशविमुग्धो यः स्वकार्यप्रमादी ॥४१॥

मृपतिर्भवभवेन स्वेन पापेन गाढं सपरिभवमवेक्ष्य त्वां सुदुःखाकुलेव ।

किल परिहरति स्नाऽलंकृतिषाऽत्र देहे तव बहुहितनिष्ठा जीव ! सेवं कनिष्ठा ॥४२॥

वसन-कनकभूषाः सत्कुविन्दाः कलादा मुहुरिह रचयित्वाऽमण्डयन् देहमेतत् ।

सकलमपि निमेषेणैव सामीप्यमाग्रात् परिगलितमलत्वाद् निर्ममे दर्पणोऽयम् ॥४३॥

१२

अयमिव परमात्मन् ! निर्मलीभूय भूयः स्मर सुयतिवराणां त्वं तथा सचरित्रम् ।

अयतिरपि, तथाऽऽशु स्वाजितं पापसंघं यतिरिव परिपेष्टुं यत्नमुर्ब्विधेहि ॥४४॥ (युग्मम्-)

विविधविषयसौख्यैः प्रीतमेतच्छरीरं तदुपचितमघौघं भोक्ष्यसे तु त्वमेव ।

रुचिरंमिति विचिन्त्याऽनेन कायेन कार्यं कुरु किमपि न येन स्यात्त्वमात्मन् ! शरीरी ॥४५॥

पदि जगदधिपत्वं सारसंसारसौख्यं यदि सुललितनार्यः कामतोऽनार्यभावाः ।

पदि विविधविभूषाभूषितं देहमेतत् कथय किमपि साध्यं स्वल्पमप्यथ सिद्धम् ॥४६॥
विषयविषयसौख्यं भङ्गुरं येऽवगत्य भवभवभयभीताः भङ्गुरुग्रव्रतानि ।

उपविभु सहजा ये यन्धुनिबन्धबन्धं निखिलमवगणय्येतेऽत्र धन्या यतीन्द्राः ॥४६॥
अंसुर-सुरशरण्यः श्रीयुगादीशैवोऽप्यथ स ऋषभसेनः साधवो बान्धवास्ते ।

मम पलमदहन्ता घातुवीरो मुनीन्द्रः सकल इति कुटुम्बे मोक्षगे हा ! स्थितोऽहम् ॥४७॥
अंसुर-सुरनगेन्द्रा पद्मगेन्द्रा जिनेन्द्रा समयति समयेऽस्मिन् संभविष्यन्त्यभूवन् ।

इति विपुलभवान्धौ मादृशा बुदबुदाभाः गगनकुसुमतुल्यां नित्यतां मानयन्तु ॥४८॥
वचनमनृतसत्यायं तपोदारिकायं वपुरपि सुमनोऽत्राऽनन्तचारं सृजंस्त्वम् ।

किल निखिलसुलोकाकाशगान् पुद्गलौघान् इह हि परिचिकाय स्वं च पापं चिकाय ॥४९॥
गरंभगरंभदुःखं भोगरोगप्रयोगं जरसंमघरसं वा मृत्युतो नारकोत्थम् ।

सहसि सहसितो वा संरुदन् वा त्वमेकस्तदिति वद कुटुम्बे कोऽस्ति तत्रोपकारी ॥५०॥
अमलपरमतेजाः केवलोऽसि त्वमात्मन् ! मलमयमलमेतत् सप्तधातुस्वरूपम् ।

इति विसदृशभावाद् देहमप्यन्यदेव स्वजन-धनभरादिष्वन्यता तन्न किं स्यात् ॥५१॥

रीक-

०७॥

४

८

१२

रस-इधिर-सुमेदो-नांस-मज्जा-ऽस्थि-वचोऽशुचिचयनिचिताङ्ग्यो विश्रवच्छोत्रविस्त्राः।

विषयविषयिमोहात् क्रीडयन् नार्यं आर्यं ! क्व पतसि नरकान्धावन्धचित्ते त्वंमात्मन् । ॥५२॥

इति भरतनरेन्द्रो निर्मितात्मप्रबोधः स्मृतजिनपञ्चोभिस्त्यक्तसंमोहरोधः ।

क्षपकविमलभावः श्रेणिमार्गं स्ववेगात् संकलदुरितसार्धं घातकं मुञ्चति स्म ॥५३॥

(भरतस्य केवलज्ञानम्—) प्रथमजिनपञ्चोभिः संस्मृतैर्ज्ञानवन्तं स्थिरशिवपथि सम्पन्नभावतो दर्शनाढ्यम् ।

अवगतमुनिकृत्यैः सत्परिप्रेण युक्तं नृपमभजदिपं द्रोक्य केवलज्ञानलक्ष्मीः ॥५४॥

अथ धरणिधरेऽस्मिन् केवलज्ञानभासा समुदयमुदयन्तं वीक्ष्य तस्मिन् मुहूर्ते ।

समुदयममरेन्द्रोऽभ्यागमत् फः सुधर्मो स्थित इह मुदितोऽन्तः स्यान् साधमिकर्षः ? ॥५५॥

त्रिजगदधिपवन्ध ! ज्ञानभानूदयात्रे ! जय जय वच उच्चैः प्रोचरन् देवराजः ।

अमरपरिपृतोऽसावेत्य-संयोज्य-पाणी भरतवसुमतीशं नीतिविज्ञो जगाद ॥५६॥

प्रकटितपरमौजा भावचारित्रतस्ते समजनि परमात्मा मोक्षमौख्यैकभूमिः ।

अपि वपुषि भज त्वं शुद्धचारित्रवेपं सविधमन (नु) योग्यो व्याहृतोऽहं हृभिरेषः ॥५७॥

यतः— प्रथमजिनविभावादेण चारित्रराजः किल भुवि विलसंस्त्वां तत्तनूजं निरीक्ष्य ।

मदन-मद-विमोहार्णनिचङ्गं विमुक्तं स्वसखि-भवविरागं प्राहिणोत् त्वत्समीपे ॥५८॥

अथ स भवविरागो भूपणैर्मोहवन्धैरिव पिहितशरीरे त्यक्तभूषां केनिष्ठाम् ।

श्रित इह तव दृष्टिद्वारतोऽन्तः प्रविश्य ददन्पमिव मोहं भावसङ्गैर्जघान ॥५९॥

॥३०९॥

भरतमुनिवरां हि स्पृशं पावित्र्यपुण्यं सुकृतशतसुलभ्यं प्राप्य पूर्वाऽनवासम् ।

स्वपतिपरिहृताभ्यस्तपियाभ्योऽखिलाभ्यः समधिकमिव मेने सा धरित्री तदा स्वम् ॥३८॥
अमृतरुचिरसौ सत्तारकेशो विनिर्द्रु कु-बलयमपि कुर्वन् भग्न-चक्रप्रमोदः ।

भविकजनचकोरान् प्रीणयन् पूर्वलक्षं महदिह मह उर्ध्वनिर्मलं स्व ततान् ॥३९॥
(भरतमुनेमुक्तिः -) भरतमुनिरमीभिः संयुतोऽष्टापदाद्रिं सुयतिभिरधिकृत्य स्थानमाग्रे शसिद्धेः ।

परिचरति सुरेन्द्रे तत्र मासोपवासादरुजमजर-मृत्यु प्रापिवान् मोक्षसौख्यम् ॥७०॥
इति भरतसुचक्री सप्तति सप्तयुक्तां सति पितरि जिनेन्द्रे पूर्वलक्षान् कुमारः ।

नृपतिरथ सहस्रं वत्सराणां तद्वनानथ समजनि चक्री पूर्वलक्षान् पदेव ॥७१॥
धृतयतिजनवेपः पूर्वलक्षं तथैकं व्यहरदथ पृथिव्यां केवलज्ञानयुक्तः ।

इति स चतुरंशीति पूर्वलक्षान् निजायुः प्रथमजिनपुत्रः पालयामास चक्री ॥७२॥
भरतमुनिवरेन्द्रस्योर्ध्वदेहक्रियायं सह रविशशसा तत्प्रौढपुत्रेण युक्तः ।

व्यरचयदमरेन्द्रस्तत्र चाष्टापदाद्रौ सुरभिसलिलवृष्टिं नीरदाश्चक्रुरपैः ॥७३॥
स भरतपतिपुत्रस्तत्र चादित्यकीर्तिः कनकमयमनर्घ्यं कारयामास धाम ।

प्रथमजिनपुत्रतर्दक्षिणे चक्रवर्तिं व्यरचयदथ मध्ये तस्य पुण्यप्रशस्यः ॥७४॥
गतवति सुरराजे सोऽप्ययोध्यां समेतो गुरुभरतविहारं तत्र शत्रुंजये च ।

॥११०॥

४

८

१२

अपरययत्त राज्यं भारताधस्य कुर्वन् कृतसुकृतसमूहः सूर्यवंशादिकन्दः ॥७५॥

इत्येतज्जगतोऽद्भुतोदयकृतः श्रीमशुगादिप्रभोः हस्ताभोजभवत्तेन सुरभीभूतस्य देवेश्वरः ।

मान्यस्य प्रभुपुण्डरीकगणभृन्मुख्यस्य सिद्धाचले सिद्धिं प्राप्तवतो बभूव चरितं पूर्णं सुमाङ्गल्यकृतं ॥७६॥

(पूर्णं श्रीपुण्डरीकचरितम्)

(प्रवक्ष्यामिप्राग्भवेत् —) - यो जातकर्म-वसना-ऽशन-सहिवाह-राज्योपभोगविधि-नीति-सुधर्ममुख्यम् ।

श्रीमशुगादिजिनपः प्रथयन् धिवेकं जज्ञे पितेव सततं स जगन्ति पातु ॥७७॥

समप्रभरतक्षितौ प्रथमतीर्थशङ्खजयप्रभावपरिदर्शने प्रकटरत्नदीपप्रभः ।

तमो हरतु मोहजिह्वं वरसमस्तसंघस्य स प्रवर्धयतु च प्रभां सुगुरुपुण्डरीकप्रभुः ॥७८॥

श्रीबाहुवल्पादिरयं युगादिदेवस्य गच्छः सुकृतेरतुच्छः । समप्रसंघस्य चतुर्विधस्य पुण्यानु पुण्यानि सुमङ्गलानि

भोगान् यः किल भुक्तवान्नर-सुरान् जित्वा युगादिप्रभो भक्तिं निमित्तवान् सुभोजनभरैर्धर्मी च साधर्मिकान्

नित्यं पोषितवान् एहं रचितवान् शङ्खजये योऽर्हतो धर्मा-ऽर्थ-ऽद्भुतकाम-मोक्षसुखदः सोऽस्त्वायचक्षीश्वरः

(कोटिगणः —) (वज्रपाया —) (चन्द्रगच्छः —) श्रीमन्महावीरजिनेन्द्रशासने जीयाच्चिरं कोटिगणो गुणोत्तमः ।

(चन्द्रमण्डपः —) श्रीवज्रशाखा विपुलाऽत्र विस्तृता श्रीचन्द्रगच्छो जयतीह निर्मलः ॥८१॥

श्रीजैनशासनतुरंगगतस्य धर्मभूषस्य वरं चरितं समभूव येषाम् ।

उभ्रं यशः सदृपदेशवच्च भल्लिश्चन्द्रप्रभाख्यगुरवो भुवि ते बभूवुः ॥८२॥

शुक्लीक-

॥३११॥

४

८

१२

ये कीर्तिसौर-भयुजो न कदाऽपि कोपेष्वालेन संगतिकराः सुकलाभृतोऽपि ।

नित्यं कलङ्करहिता विजितद्विचन्द्राश्चन्द्रप्रभाख्यगुरवः किल ते जयन्तु ॥८३॥

(धर्मघोषप्रभुः— जयसिंहदेवो नृपः—) तत्पटलधमीकमलावतंसा श्रीधर्मघोषप्रभवो यभूवुः ।

यत्पादपद्मे कलहंसलीलां दधौ नृपः श्रीजयसिंहदेवः ॥८४॥

धर्मघोषगुरुचाक्योचयो यस्य विराजते धर्मघोषगुरुर्भव्यान्व्यादव्याहृतोदयान् ॥८५॥

(चक्रेश्वरसुरिः—) श्रीचक्रेश्वरतां नित्यं ददातु भुवि भाविनाम् । श्रीमचक्रेश्वरः सुरिस्तत्पटनभसः शशी ॥

ये शुद्धव्रतपदकनिश्चलहृदः पदतर्कविद्याविदः कामाग्रान्तरशत्रुपदकजयिनः पञ्जीवसंरक्षिणः ।

ये कूचौलसरस्वतीति विहिताः प्रौढैर्नृपैर्वन्दिताः तुष्ट्यै स्थपितसुरिपदकमुदिताश्चक्रेश्वराः सुरयः ॥८७॥

(त्रिशप्रभगुरुः—) ये चक्रेश्वरसुरिपट्टकमलालंकारहारायिताः ये भव्याम्बुजबोधनाय सुतपःकान्त्या च सूर्योपिताः

ये जैनेश्वरशासनोत्तमसरोमध्ये सुहंसयितास्ते श्रीमत्त्रिदशप्रभाख्यगुरवः पुण्यप्रभायायताः ॥८८॥

ज्ञानादित्रिकसंज्ञमंदशकाभ्यां कृतप्रभः । त्रिदशश्रीपदो भूयात् श्रीत्रिदशप्रभो गुरुः ॥८९॥

(तिलकसुरिः—) बाष्पपीयूषैर्भवमरुतृपं तुच्छपद्मच्छचित्तः तेषां पट्टे सुमुनितिलकः सुरिराजो यभूव ।

यो रूपेण व्यवित सुदृढब्रह्मचारेण चाऽन्तस्तं कंदर्पं त्रिभुवनपराभायुकं दर्पहीनम् ॥९०॥

शीलाङ्गिरिह नखरैर्महाव्रतैस्तेः पश्चात्स्यो जिनपतिशासने वने यः ।

सूरीन्द्रं मुनितिलकं प्रणौमि भक्त्या पारीन्द्रं तमिह भवतिष्ठे स्वशक्त्या ॥९१॥

(धर्मप्रभसुरिः—) श्रीधर्मप्रभसूरयस्तदनु तत्पट्टत्रियो मौलयः सिद्धान्ताम्बुपयोधयः सुकृतकूटवाणीतरङ्गाऽऽलयः ।

अपारं त्यांथी अमारा तरफथी छपायेला नीचे पमाणेना पुस्तको मजी शक्ये—

सचित्र श्री पुंडरीकस्वामी चरित्र पद्यबंधमूल (१३ चित्रोवाले)	किंमत रु. १०-०-०
उपरुहीदरस्तोन लघुवृत्ति/मियंकरवृत्तकथा सहित मूल	" रु. ३-०-०
सचित्र श्री पुंडरीकस्वामी चरित्र भाषांतर (१३ चित्रोवाले)	" रु. ५-०-०

